
2025. II. évfolyam 1. szám

STUDIA IURIS

Jogtudományi Tanulmányok / Journal of Legal Studies

BODZÁSI BALÁZS

ATIFETE JAHJAGA

BENJÁMIN MÁTÉ EINVÁG

FÜZESSÉRI FANNI

KOVÁCSNÉ MOLNÁR ANNA

LAJOS EDINA

LIPTAI KRISTÓF TAMÁS

MERCZ MÓNIKA

MOLNÁR ANDREA

FRANCOIS REGIS NSHIMIYIMANA

ABBOSBEK OCHILBOYEV

ORSÓS ZOLTÁN

PÁLFI DÓRA

TÓTH KORDÉLIA

ZSIRAI LILLA

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

STUDIA IURIS

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK / JOURNAL OF LEGAL STUDIES

2025. II. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A folyóirat a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának a közleménye. A szerkesztőség célja, hogy fiatal kutatók számára színvonalas tanulmányaik megjelentetése céljából méltó fórumot biztosítson.

A folyóirat közlésre befogad tanulmányokat hazai és külföldi szerzőktől – magyar, angol és német nyelven. A tudományos tanulmányok mellett kritikus, önálló véleményeket is tartalmazó könyvismertetések és beszámolók is helyet kapnak a lapban.

A beérkezett tanulmányokat két bíráló lektorálja szakmailag. Az idegen nyelvű tanulmányokat anyanyelvi lektor is javítja, nyelvtani és stilisztikai szempontból.

A folyóirat online verziója szabadon letölthető (open access).

ALAPÍTÓ TAGOK

BODZÁSI BALÁZS, JAKAB ÉVA, TÓTH J. ZOLTÁN, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

FŐSZERKESZTŐ

JAKAB ÉVA ÉS BODZÁSI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ

GIOVANNINI MÁTÉ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BOÓC ÁDÁM (KRE), FINKENAUER, THOMAS (TÜBINGEN), GAGLIARDI, LORENZO (MILANO),
JAKAB ANDRÁS DSc (SALZBURG), SZABÓ MARCEL (PPKE), MARTENS, SEBASTIAN (PASSAU),
THÜR, GERHARD (AKADÉMIKUS, BÉCS), PAPP TEKLA (NKE), TÓTH J. ZOLTÁN (KRE),
VERESS EMŐD DSc (KOLOZSVÁR)

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Székhely: 1042 Budapest, Viola utca 2-4

Felelős Kiadó: TÓTH J. ZOLTÁN

A tipográfia és a nyomdai előkészítés CSERNÁK KRISZTINA (L'Harmattan) munkája

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető GEMBELA ZSOLT

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/jdi-kezdolap.html>

E-mail: doktori.ajk@kre.hu

ISSN 3057-9058 (Print)

ISSN 3057-9392 (Online)

URL: KRE ÁJK - Studia Iuris

<https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html>

TARTALOMJEGYZÉK

BODZÁSI BALÁZS

Ünnepi tanulmányok Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából 5

ATIFETE JAHJAGA

Fighting Impunity for Conflict Related Sexual Violence through Political Activism:
The Case of Bosnia and Hercegovina and Kosovo 30

BENJÁMIN MÁTÉ EINVÁG

The fundamental rights regulation of artificial intelligence 49

FÜZESSÉRI FANNI

Az intelligencia határai – a mesterséges intelligencia szabályozása és
az adatvédelem etikai létjogosultsága 66

KOVÁCSNÉ MOLNÁR ANNA

A sértett múltjának büntetőjogi értékelése a Szlovák Köztársaságban
1896-tól napjainkig 75

LAJOS EDINA

Az eutanázia kérdőjelei és hazai alkotmányos megítélése
keresztyén megközelítésből 88

LIPTAI KRISTÓF TAMÁS

A bérleti jog szakirodalma és a két világháború közötti
magyar magánjog tudománya 102

MERCZ MÓNICA

Az Európai Unió Szerződése szerinti alapvető állami funkciók értelmezése 120

MOLNÁR ANDREA

Digitális és analóg érdekeink jogi környezete: Érdekfogalmak a magánjogban,
közjogban, a digitális és mesterséges intelligencia jogban 138

FRANCOIS REGIS NSHIMIYIMANA

Trends in investigating Cybercrime: Legal and practical challenges
in the digital age 165

ABBOSBEK OCHILBOYEV

The Role of Artificial Intelligence in Modernizing Judicial Systems:

Challenges and Solutions 192

ORSÓS ZOLTÁN

Hiányzó nemzetközi kisebbségvédelem, különös tekintettel

a romák társadalmi integrációja érdekében létrehozott két párhuzamosan létező
stratégiai keretprogramra 212

PÁLFI DÓRA

Jogsabályi alávetés a békéltető testület eljárásában – alternatív-e még

a békéltető testület vitarendezése? 228

TÓTH KORDÉLIA

A végrehajtás alkotmányos keretei a tisztességes eljárás jegyében 249

ZSIRAI LILLA

Gyermekkereskedelem és áldozattá válás az online térben 261

ÜNNEPI TANULMÁNYOK ANKA TIBOR

70. SZÜLETÉSNAPJA ALKALMÁBÓL

FESTIVE STUDIES TO CELEBRATE TIBOR ANKA'S 70TH BIRTHDAY

BODZÁSI BALÁZS¹

ABSTRACT ■ Tibor Anka, the former vice-chairman of the Hungarian National Chamber of Notaries, who served as a notary in Cegléd for almost three decades, is the doyen of the Hungarian Faculty of Notaries. About his diversified knowledge, the members of the Hungarian Faculty of Notaries, like notaries, deputy notaries and candidates, can be convinced at the Chamber's training courses and professional events.

In the followings we present the volume made for the 70th birthday of Tibor Anka. The volume and altogether eleven studies in it reflect faithfully the interest of the celebrant in almost all areas of civil law and notarial procedures.

KEYWORDS: collateral inheritance, European order for payment procedure, European succession regulation, notice, matrimonial property contract, Acquisition of rights in good faith, land registry, written statements of rights, collective representative action, compulsory share, notarized certificate of acts/notarial certificates, common property

ABSZTRAKT ■ Anka Tibor, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara korábbi elnökhelyettese, aki csaknem három évtizeden keresztül volt Cegléd 2. számú székhelyre kinevezett közjegyző, a magyar közjegyzői kar doyenje. Szerteágazó tudásáról a közjegyzői kar tagjai – közjegyzők, helyettesek és jelöltek – a mai napig meggyőződhetnek a kamarai oktatásokon, illetve a kamara szakmai rendezvényein.

Az alábbiakban az Ünnepe 70. születésnapjára készült kötetet² mutatjuk be, amely kötet és az abban olvasható tizenegy tanulmány hűen tükrözi Anka Tibornak a civilisztika és a közjegyzői eljárások szinte valamennyi területére kiterjedő érdeklődését.

¹ Közjegyző, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

² RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 324. A kötet a Magyar Országos Közjegyzői Kamara honlapján elektronikus formában is elérhető: https://mokk.hu/wp-content/uploads/2024/07/Unnepi-tanulmanyok-Anka-tibor-szuletesnapja-alkalmabol_Anka_70_.pdf.

KULCSSZAVAK: ági öröklés, európai fizetési meghagyásos eljárás, európai öröklési rendelet, felmondás, házassági vagyoni jogi szerződés, jóhiszemű megszerzés, ingatlan-nyilvántartás, írásbeli jognyilatkozatok, kollektív képviselési kereset, kötelesrész, közjegyzői ténytanúsítványok, közös tulajdon

1. KÖZÖS TULAJDON RENDEZÉSI KÖTELEZETTSÉG

ANKA MÁRTON TIBOR tanulmányában a 2020. évi LXXI. törvény³ 18/A. és 18/B. §-a által keletkeztetett közös tulajdon rendezési – tartalmában megszüntetési – kötelezettséghez kapcsolódó kérdéseket elemzi. A szerző elsőként azt emeli ki, hogy ez a kötelezettség csak földnek minősülő hagyatéki vagyon tekintetében keletkezhet, és – bár ezt nem mondja ki a jogszabály – csak földön állhat fenn. Az örökösöknek nem a teljes ingatlan, hanem csupán a hagyatékba tartozó tulajdoni illetősége tekintetében keletkezik közös tulajdon rendezési kötelezettség.⁴

Közös tulajdon megszüntetési kötelezettség akkor keletkezik, ha a földet több örökös törvényes örökléssel örökli, ideértve az ingatlanból a kötelesrészét megkapó kötelesrészre jogosult törvényes örökös is. Ennek a kötelezettségnek az ingatlan tulajdonosai akkor tesznek eleget, ha az egész ingatlan egyetlen személy tulajdonába kerül.⁵

Közös tulajdon rendezési kötelezettség legkorábban az örökhagyó halálakor keletkezhet. A halállal keletkező közös tulajdon rendezési kötelezettség létrejötté tekintetében a halálkori állapot vizsgálendő. Éppen ezért, ha az örökhagyó halálakor nem keletkezik közös tulajdon, akkor a halált követően az egyetlen örökös már szabadon ruházhatja át az általa megörökölt földet. Ez az átruházás már nem keletkeztet közös tulajdoni rendezési kötelezettséget.⁶

Az osztatlan közös tulajdon megszüntetésére irányuló kötelezettség előállhat azonban az örökhagyó halálát követően is. Erre például akkor kerülhet sor, ha a kötelesrészre jogosult igényét természetben elégítik ki és ő ennek alapján a hagyaték tárgyát képező ingatlanból tulajdoni hányadot szerez. Ebben az esetben a kötelesrész iránti igény természetben való kielégítésével keletkezik közös tulajdon és együttal közös tulajdon rendezési kötelezettség is.⁷

³ A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény.

⁴ ANKA MÁRTON TIBOR: A közös tulajdon rendezési kötelezettség. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 11., 22.

⁵ ANKA 2023, 12.

⁶ ANKA 2023, 20.

⁷ ANKA 2023, 14.

A szerző külön is felhívja a figyelmet arra, hogy az osztályos egyezséggel a közös tulajdon rendezési kötelezettség létrejötte előzhető meg, nem pedig a kötelezettség teljesíthető. Az osztályos egyezséggel a hagyatékon fennálló jogközösség ugyan megszűnik, de nem történik tulajdonátruházás (nem tulajdonátruházási jogcím), abba nem vonható be a hagyatékon kívüli vagyontárgy, és a szerzés jogcíme öröklés marad, a szerzés időpontja pedig az örökhagyó halála.⁸

A szerző azt is kiemeli, hogy a közös tulajdon rendezési kötelezettség bármilyen módon teljesíthető, a 2020. évi LXXI. törvényben felsorolt módokon kívül is. A lényeg az, hogy a közös tulajdon rendezési kötelezettségnek a tulajdonosok akkor tesznek eleget, ha a kötelezettséggel terhelt ingatlan vagy ingatlan tulajdoni illetőség egyetlen személy tulajdonába kerül. Így az örökösök ezt a kötelezettségüket a hagyatéki eljáráson belül kötött közös tulajdon megszüntetési egyezséggel is teljesíthetik. Ebben az esetben az örökösök nem adásvételi szerződést kötnek, így a tulajdonszerzés jogcíme sem adásvétel.⁹

2. A KÉPVISELETI KERESETEK EURÓPAI KERETSZABÁLYAI

HARSÁGI VIKTÓRIA tanulmányában a fogyasztók kollektív érdekeinek védelmére irányuló képviseleti eljárásokról szóló uniós irányelvet elemzi.¹⁰ Magyarországon az irányelv átültetésére a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény módosításával került sor, melynek során egy új fejezetet iktattak be a törvénybe „A fogyasztók kollektív érdekeinek védelmére irányuló képviseleti keresetek” címmel (38–38/G. §). A szerző ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy az irányelv kollektív igényérvényesítési mechanizmusainak új rendszere nem helyettesíti a tagállami mechanizmusokat, nem váltja fel azokat, ezért a tagállamok szabadon fenntarthatnak más eszközöket is.¹¹ Így bár a fogyasztók által elszenvedett kartelljogi károkra vonatkozó igények kimaradtak a szabályozásból, a tagállamok lehetővé tehetik a képviseleti kereseteket ezen a területen is. A tagállamok ugyanis jogosultak olyan területeket is bevonni a szabályozásba, amelyek nem esnek az irányelv tárgyi hatálya alá. Ezzel kapcsolatban utal a szerző arra, hogy a környezetvédelmi szektor is kívül rekedt az irányelv tárgyi hatályán, annak

⁸ ANKA 2023, 16.

⁹ ANKA 2023, 22.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1828 irányelve (2020. november 25.) a fogyasztók kollektív érdekeinek védelmére irányuló képviseleti keresetekről és a 2009/22/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

¹¹ HARSÁGI VIKTÓRIA: A képviseleti keresetek európai keretszabályainak „erőtlensége”. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 29.

ellenére, hogy az európai jogalkotónak lett volna kompetenciája ilyen szabályok megalkotására.¹²

A tagállamok mérlegelhetik, hogy egy már létező eljárásjogi mechanizmusuk részeként vagy külön eljárásként ültetik át az irányelvet. Megtarthatják meglévő kollektív igényérvényesítési mechanizmusait, létrehozhatnak egy újat melléjük, vagy a meglévő mechanizmusok egyikét hozzáigazíthatják az irányelv rendelkezéseihez. Ha még nem rendelkezik az adott tagállam ilyen eljárással, létrehozhat egy teljesen újat. A lényeg az, hogy az érintett tagállam rendelkezzen legalább egy, az irányelvvel harmonizált eljárással.¹³

Az irányelvben szabályozott képviseleti kereseteket a fogyasztók nevében kell megindítani az általános fogyasztói érdekek védelme érdekében. Ezek lehetnek a jogsértés megszüntetése iránti, valamint jogorvoslati intézkedések meghozatala iránti keresetek is. Így nemcsak eltiltás iránt, hanem helytállásért is lehet perelni, a jogorvoslat pedig kiterjed a cserére, javításra és a kártérítésre is. Ezzel kapcsolatban a szerző azt emeli ki, hogy a fogyasztói jogok és érdekek megsértése esetén a képviseleti kereset nem kizárólagos jogorvoslat. Így azonos tényállású egyedi fogyasztói kereseteket továbbra is lehet indítani.¹⁴

A kollektív igényérvényesítési mechanizmusokról általánosságban elmondható, hogy az érdekeltek eljárási jogainak gyakorlását alapvetően egy reprezentatív felperesre vagy a perindításra feljogosított minősített szervezetre telepíti a jogalkotó, aki azonban ezt nem gyakorolhatja kontroll nélkül. Így például a károsult – ha nem elégedett a pervittel – élhet a kilépés jogával. A kollektív igényérvényesítési modellek egyik kulcskérdése, hogy ki jogosult a perindításra. A szerző álláspontja szerint ezzel kapcsolatban valamilyen szűkítő feltétel beépítése elengedhetetlen annak érdekében, hogy alaptalan, illetve visszaélésszerű perindítások ne legyenek. Így képviseleti keresetet természetes személyek nem indíthatnak egyénileg, az ilyen jellegű egyéni kezdeményezés az irányelv rendszeréből kiiktatásra került. Ez azonban nem zárja ki azt a nemzeti szabályozást, amely ilyen lehetőséget kínál a kollektív keresetekre. A tapasztalatok alapján probléma azonban, hogy a perindításra jogosult szervezetek sokszor nem képesek viselni egy ilyen per költségeit. A finanszírozás tehát kritikus kérdés, az európai jogalkotó azonban végül elkerülte ennek a megoldását. A szerző álláspontja szerint az irányelv fő hiányossága, hogy nem ad egyértelmű kereteket a képviseleti keresetek finanszírozásának szabályaira.¹⁵

¹² HARSÁGI 2023, 30.

¹³ HARSÁGI 2023, 31.

¹⁴ HARSÁGI 2023, 32–33.

¹⁵ HARSÁGI 2023, 38., 43. Ehelyett az irányelv 20. cikk (1) bekezdésében található egy soft law rendelkezés.

3. GONDOLATOK A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI SZERZŐDÉSRŐL

KÖVESNÉ KÓSA ZSUZSANNA tanulmányát azzal a megállapítással kezdi, hogy az elmúlt évtizedben a házassági vagyoni szerződés társadalmi megítélése gyökeres átalakuláson ment keresztül. Az elfogadottá váláshoz az is hozzájárulhatott, hogy a házassági vagyoni szerződés a kisebb vagyonú másik házastárs javára is szolgálhat, hiszen mentesítheti őt a törvényes vagyoni rendszer szerint közösnek minősülő és hozzájárulási vélelem alá eső tartozások alóli felelősségtől. A hozzájárulás vélelmét ugyanis nagyon nehéz megdönteni, azzal kapcsolatban ugyanis nem a házastárs tudomása számít, hanem a külső harmadik személy tudomása a másik házastárs kifejezett tiltakozásáról.¹⁶

A vagyoni szerződés elsődlegesen abban tér el a házastársak egymás közötti szerződéseitől, hogy a törvényes vagyoni rendszertől való eltérés miatt a jövőbeli közös vagyonra vonatkozik. A házastársak egymás közötti egyéb jogügyleteinek a tárgya ezzel szemben mindig a házastársi különvagyon. Ezzel függ szorosan össze az is, hogy a közös vagyomból fogalmilag kizárt az egyik házastárs javára kölcsön adása, vagy a közös vagyoni ingatlanon fennálló tulajdoni hányad másik házastárs részére való elajándékozása, illetve a házastárssal szembeni tartozáselismerés.¹⁷

A házassági vagyoni szerződés jogi lehetőséget teremt arra, hogy a szerződést kötő felek a házassági életközösségük időtartamára a vagyoni viszonyaikról rendelkezzenek. Az általános szabályokból következik a szerződésnek az életközösség fennállása alatti hatálya: a választott vagyoni rendszer (illetve a törvényes vagyoni rendszertől való bármilyen eltérés) az életközösség időtartama alatt irányadó. A szerződés módosítására és megszüntetésére is csak a házassági életközösség fennállása alatt van lehetőség. A szerződésben a felek azonban meghatározhatják a hatálybalépés kezdő időpontját. Nincs tehát jogi akadálya annak, hogy a szerződés egy későbbi, de konkrétan meghatározott időponttól legyen hatályos.¹⁸

A házassági vagyoni szerződés a megkötése időpontjára tekintettel két csoportba osztható. Az egyik a házasságkötést közvetlenül megelőző vagy a házasságkötéshez időben szorosan kapcsolódó, a másik a házassági életközösség időtartama alatt megkötött szerződés. A Ptk. kifejezetten tartalmazza, hogy a házastársak is köthetnek házassági vagyoni szerződést, azaz a házassági

¹⁶ KÖVESNÉ KÓSA ZSUZSANNA: Az ágy közös, a párna nem. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 46., 47.

¹⁷ KÖVESNÉ 2023, 47.

¹⁸ KÖVESNÉ 2023, 48.

életközösség fennállása alatt a törvényes vagyoni jogi rendszertől szerződéssel eltérhetnek.

A szerző külön kiemeli, hogy a házasságkötést megelőzően kötött szerződésben először az élettársi tényhelyzet fennállását vagy annak hiányát kell feltüntetni. Ez azért fontos, mert a Ptk. 4:35. § (1) bekezdése a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolat esetén az annak időtartama alatt szerzett vagyont beolvasztja a házastársi közös vagyomba, és egységes szabályozást ír elő. Az élettársi életközösség tényhelyzete esetén feltétlenül szükséges a kezdő időpont rögzítése is.

A házassági vagyoni jogi szerződésben több jognyilatkozat is tehető, általában azonban két alapvető tartalmi részre tagozódik. Az egyik rész a házassági vagyoni jog szempontjából lényeges tényekre vonatkozó állapotrögzítő nyilatkozatok, a másik pedig a házassági vagyoni viszonyokat rendező nyilatkozatok. Az állapotrögzítés a különvagyoni vagyonelemek felsorolása. Ehhez kapcsolódóan az adott vagyontárgy értékének feltüntetése nem szükséges, értelemszerűen a pénz kivételével. A szerződés aláírásával a másik fél azok különvagyoni alvagyoni jellegét elismeri. Annak sincs azonban akadálya, hogy a különvagyoni felsorolását követően a másik fél erre vonatkozó elismerését egy önálló pontban rögzítsék.¹⁹

A szerző ezzel kapcsolatban azt is kiemeli, hogy az állapotrögzítés önmagában még nem szerződés, mivel hiányzik annak leglényegesebb eleme, a vagyoni viszonyok rendezése. Ez csak rendelkező nyilatkozattal tehető meg. Az állapotrögzítés a vagyonnal összefüggő viták esetén a későbbi bizonyítást könnyíti meg, a házassági vagyoni jogi szerződés azonban a rendelkezéstől válik szerződéssé. Annak ugyanis kötelező tartalmi eleme a törvényes vagyoni jogi rendszertől a jövőre vonatkozó eltérés. Ennek tartalmát a felek a szerződéses szabadság elvéből következően szabadon állapíthatják meg.²⁰

A tartalom meghatározásának szabadsága – néhány kivételtől eltekintve – lényegében korlátlan: a felek a törvényes vagyoni jogi rendszertől teljesen eltérhetnek, rendelkezhetnek csupán egyes vagyonelemokről (pl. társasági részesedés, mezőgazdasági ingatlan), a vagyoni jogi rendszereket vegyíthetik, és az egyenlő arányú szerzést is módosíthatják (a különvagyoni haszna különvagyoni marad, a megszerzett vagyontárgyakra meghatározott szerzési arányt köthetnek ki). A legnépszerűbb házassági vagyoni jogi szerződéstípus a vagyonelekülönítés. Vagyonelekülönítési rendszerben – a közös háztartásban nevelt gyermek és a közös háztartás költségeit meghaladóan – az alvagyoniok vegyülése kizárt. Speciális megoldás a vagyonelekülönítés esetén a másik fél kompenzációjának kikötése.²¹

¹⁹ KÖVESNÉ 2023, 52.

²⁰ KÖVESNÉ 2023, 52., 54.

²¹ KÖVESNÉ 2023, 56–58.

A másik nevesített vagyoni jogi rendszer, a közszerzeményi rendszer nem örvend nagy népszerűségnek. Ennek nagy előnye, hogy a vagyoni önállóság megtartása mellett a vagyongyarapodás az egész család érdeke. A rendszer azonban bonyolult és Magyarországon lényegében ismeretlen, tartalma pedig emiatt kidolgozatlan (a német jogban azonban a közszerzemény a házastársak törvényes vagyoni rendszere). A szerző véleménye szerint a közszerzeményi rendszer vagyoni jogilag kiegyensúlyozottabb helyzetet teremt, csökkenti a kiszolgáltatottságot, és mindkét házastársat érdekeltté teszi a vagyongyarapodásban.²²

Az életközösség alatt létrejött házassági vagyoni szerződésben célszerű, de nem szükséges rendezni az addig megszerzett közös vagyoni jogi sorsát. A szerződés ilyenkor három részre tagozódik: a különvagyoni állapot rögzítése, a közös vagyoni megosztása és a jövőre vonatkozó rendelkezés.

Tanulmánya végén a szerző arra a kérdésre is kitér, hogy az előzményi élettársi kapcsolat tényhelyzete esetén különbséget kell tenni az 1959-es Ptk., valamint a Ptk. hatálya alá eső élettársi életközösség vagyoni jogi hatásai között. A legfontosabb különbség, hogy az 1959-es Ptk. hatálya alatti élettársi kapcsolat a tulajdonközösség anyagi jogi jogintézménye miatt dologi jogi igényt keletkeztet.²³ A Ptk. 6:516. §-a azonban kizárja a dologi jogi igényt és csak a vagyonszaporulat elszámolásáról rendelkezik.

A szerző egyik fontos végkövetkeztetése, hogy az érvényesen létrejött házassági vagyoni szerződés nagy előnye, hogy nemcsak a feleket, hanem a bíróságot is köti. A bíróság ugyanis a házassági közös vagyont megosztó perekben a szerződésben foglaltaktól nem térhet el.

4. A JÓHISZEMŰ INGATLAN-NYILVÁNTARTÁSI JOGSZERZŐ JOGVÉDELME NEK CSÖKKENÉSE

KURUCZ MIHÁLY tanulmányában abból a hipotéziséből indul ki, hogy a jogalkotás a Ptk. és az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény (a továbbiakban: E-Inyvtv.) kitűzött céljaival ellentétben nemhogy nem növelte az ingatlan-nyilvántartásban bízva, jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző jogvédelmét, de egyértelműen csökkentette azt az 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inyvtv.) rendelkezéseire képest.

A szerző ezzel kapcsolatban elsőként az Inyvtv. és az E-Inyvtv. nyújtotta alaki jogvédelmi szabályozást hasonlítja össze. Kiemeli, hogy már az Inyvtv. kapcsán is

²² KÖVESNÉ 2023, 59.

²³ Lásd az 1959-es Ptk. 589/G. § (1) bekezdését.

problémát jelentett, hogy a törvény 54. §-a összemosta az ingatlan-nyilvántartási bejegyzést és a bejegyzésről szóló határozatot. A bejegyzésről szóló határozat eljárási aktus, a bejegyzés azonban anyagi jogi jogváltozást hoz létre. A bejegyzési határozat születik meg előbb, a bejegyzés a határozat joghatályos végrehajtási eszközcsелеkménye. A két jogintézménynek mások a címzettjei és eltérőek a joghatásai is. A bejegyzésről szóló határozattal kapcsolatban figyelemmel kell lenni az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvénynek (a továbbiakban: Ákr.) a semmis közigazgatási határozatra vonatkozó rendelkezéseire is, a bejegyzés érvénytelenségét azonban sem a Ptk., sem az Inyvtv. nem szabályozza. A szerző összességében az Inyvtv. szerinti hibrid jogorvoslati rendszert rendkívül zavarosnak minősíti. Az E-Inyvtv.-vel kapcsolatban sem tartja azonban indokoltnak a kettős kiigazítási jog-, illetőleg perorvoslati rendszer fenntartását, mivel ez a szabályozási mód önmagában jogbizonytalanságot eredményez.²⁴

A szerző a jóhiszemű szerző jogvédelmének leépülését erősítő új jogintézménynek tartja az ún. automatikus döntéshozatali eljárás szerinti bejegyzést is. Itt ugyanis elmarad a bejegyzés anyagi jogalapjának az okiratba foglalt jogügyleten keresztül történő előzetes felülvizsgálata, mivel csak a kérelemnyomtatvány alaki kellékeinek vizsgálatán alapul a bejegyzés. Az utólagos hatályú teljes eljárás épp ezért került beiktatásra, amely a szerző szerint egy visszacsempészett fellebbezési jogorvoslat jellegű eljárás, amely tipikusan alapulhat a bejegyzés alapjául szolgáló okiratba foglalt jogügyletnek magának az okiratból kitűnő ún. nyilvánvaló érvénytelenségén. Ez a teljes eljárás az automatikus döntéshozatal jogsértését orvosló korrekciója, amely jogsértés azért állt be, mert az automatikus döntéshozatali eljárásban elbírált kérelmek esetében nem történik meg a bejegyzés alapjául szolgáló okirat vizsgálata, csupán a kérelem és az ingatlan-nyilvántartás alaki összevetésére kerül sor.²⁵

Az alaki jogvédelem szabályozásával kapcsolatban összességében azt emeli ki, hogy alapjaiban újra át kell gondolni a bejegyzési határozat, illetőleg a bejegyzés kettős, párhuzamos rendszerét, és csak egyet kell meghagyni.²⁶

A szerző ezt követően a jóhiszemű jogszerzőt megillető anyagi jogi jogvédelmet vizsgálja meg. Kiemeli, hogy az ingatlan-nyilvántartásban bízva történő szerzés valójában a polgári jogi jóhiszeműség speciális többlettényállási eleme. A jóhiszemű szerzőt megillető védelem a nyilvántartási joglátszat lényegét adó közhitelesség elvéből következik. Az ingatlanforgalomban fellépő, tisztességen eljáró, ellenértéket nyújtó jóhiszemű jogszerző anélkül is jogvédelemben része-

²⁴ KURUCZ MIHÁLY: Mégis, kinek az érdeke? In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közgazdász Akadémia Kiadó, 2023, 65–67., 68.

²⁵ KURUCZ 2023, 69–71.

²⁶ KURUCZ 2023, 74.

sül, hogy kereskedelmi forgalomban kellett volna az ingatlanon jogot szereznie. A jóhiszemű jogszerző védelme tehát az ingatlan-nyilvántartáshoz kapcsolódóan nemcsak tulajdonjogszerzés esetén érvényesül.²⁷

A szerző kiemeli, hogy a Ptk. a jóhiszemű jogszerző jogvédelme tekintetében a korábbi ingatlan-nyilvántartási szabályozáshoz képest jelentős változást hozott. Az ingatlan-nyilvántartásba bízva jogot szerző jóhiszeműségéről eredetileg a Ptk. 5:172. §-a rendelkezett. Ezt egészítette ki a Ptk. 5:173. §-a, amely az ingatlan-nyilvántartás teljességének megdönthető vélelmét szabályozta.²⁸ A jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző jogvédelmének megalapozását – de nem a védelmét – pedig a Ptk. 5:174. §-a jelentette. Ennek a fikciós vélelemnek az alapján az ingatlan-nyilvántartási jogot szerző a Ptk. szerinti jogvédelemben részesül. Ezen alapul az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző jogállása is, amelyet a Ptk. 5:175. §-a szabályozott, alanyi jogot engedve számára joga gyengített deklaratív hatályú bejegyzéséhez. A bejegyzés gyengített hatálya pozitív tartalmát a *de iure* (*ex lege*) szerzés *erga omnes* jellegéből kapja.²⁹

A szerző kiemeli, hogy az E-Inyvtv. hatálybalépésével egyetlen jogvédelmi hatály marad csak érintetlen. Ez pedig az, hogy az ingatlan-nyilvántartáson kívül szerzővel szemben az őt megelőző ranghelyen jogot szerző személy azonnali, feltétlen és teljes jogvédelemben részesül. Jogszerzését ugyan nem vitatja a jog, de azt nem engedi *erga omnes* hatályúvá válni, mégpedig a megszerzett joga publikálásának vétkes elmulasztására alapozva, az ingatlan-nyilvántartási jóhiszemű jogszerző jogvédelme miatt. Ennek alapján az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogot szerző személy nem lehet a bejegyzés utólagos helytelenné válása esetén sem jogosulttá váló személy.³⁰

A Ptk. jogvédelmi rendszere megosztott az anyagi jogi jogosult, illetve a jóhiszemű ingatlan-nyilvántartási harmadik szerző között, és a kiigazítási, illetve törlési perekre épül. A szerző szerint a fő probléma ezzel kapcsolatban az volt, hogy a jogvédelmi rendszer nem egységes szerkezetben került elhelyezésre a Ptk.-ban. A jogvédelmi szabályozásban a jóhiszemű szerző korlátozott, gyengített jogvédelme biztosításának alaptényállási elemévé vált az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés érvénytelensége, illetőleg utólagos helytelenné válása.³¹ A szerző kiemeli, hogy a közjogi aktus – a bejegyzés – nem lehet a Ptk. szerint érvénytelen.

²⁷ KURUCZ 2023, 76.

²⁸ Az ingatlan-nyilvántartás teljessége mellett negatív vélelem is szól: törölt jogok esetén azt kell vélelmezni, hogy azok nem állnak fenn.

²⁹ KURUCZ 2023, 83.

³⁰ KURUCZ 2023, 85.

³¹ A helyesség fogalma az osztrák telekkönyvi jogból került át a magyar jogba, anélkül azonban, hogy a helyesség, illetőleg a helytelenség meghatározásra került volna. Lásd KURUCZ 2023, 93. 65. lábjegyzet

Érvénytelen az a jogügylet, amelynek alapján a bejegyzés megtörtént. A helytelenné válás azonban ettől jóval tágabb kategória, amely magában foglalja az anyagi érvénytelenséget nem okozó okirati hibákat, a kérelemtől és az okirattól részben eltérő bejegyzéseket.³²

A szerző az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés érvénytelenségén alapuló törlés magánjogi dogmatikai zavaraira, valamint a bejegyzés helytelenségének jogértelmezési kérdéseire is kitér. Ezt követően a jóhiszemű harmadik jogvédelmét vizsgálja meg az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző anyagi jogosulttal szemben.

A szerző tanulmánya végén úgy foglal állást, hogy az E-Inyvtv. gyengítette a jóhiszemű jogszerző jogvédelmét a bejegyzés elleni kiigazítási perek esetére. Az eredmény egy gyengített jogvédelem mind az anyagi jogosultnak, mind a jóhiszemű jogszerzőnek. Álláspontja szerint az E-Inyvtv. alapján a jogvédelem mindkét irányban feltételelessé, közvetetté és gyengébb szintűvé vált. A jóhiszemű jogszerzőt a kiigazítási perben is ki lehet mozdítani az általa megszerzett ingatlan-nyilvántartási jogi pozíciójából. Összegzésként megállapítja, hogy az E-Inyvtv. és a Ptk. módosítása csökkentette az ingatlan-nyilvántartásban bízva jóhiszeműen szerző jogvédelmét.³³

5. AZ ÍRÁSBELISÉGRŐL

MENYHÁRD ATTILA tanulmányában a jognyilatkozatok írásba foglalása kapcsán felmerülő kérdéseket vizsgálja. Felteszi a kérdést, hogy a technológiai fejlődés eredményeként megjelent digitális közlési formák tudják-e biztosítani mindazokat az előnyöket, amelyek a hagyományos értelemben vett írásbeliséggel járnak. Az okiratba foglalás kapcsán kiemeli, hogy amíg polgári eljárásjogi szempontból az okirat egy bizonyíték, addig polgári anyagi jogi szempontból az írásbeliség az okiratba foglalt nyilatkozat érvényességi kelléke. Az okiratba foglalás elmaradása polgári anyagi jogi szempontból megfosztja a jognyilatkozatot jogi kötőerejétől. Eljárásjogi szempontból azonban az okiratba foglalás elmaradásának nincs olyan következménye, hogy a jogosultság ne lenne egyéb bizonyítási eszközökkel bizonyítható.³⁴

³² A jogváltozást bizonyító okirat hiányában eszközölt bejegyzés közjogi érvénytelenségben szenved. Lásd KURUCZ 2023, 90.

³³ KURUCZ 2023, 120., 126.

³⁴ MENYHÁRD ATTILA: Az írásbeliségről. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 129–130.

A szerző kiemeli, hogy a technológia fejlődés szükségessé teszi olyan kérdések felülvizsgálatát, mint hogy mi az írásbeliség szerepe, melyek az írásba foglalás feltételei, valamint, hogy fenntartható-e a jognyilatkozatok szóbeli, írásbeli és ráutaló magatartásra tagolt alakításának a paradigmája. Vizsgálja az aláírás szerepét és az aláírás és a digitalizáció kapcsolatát is. A digitalizáció sajátossága, hogy az információ számok formájában, bináris kódként van rögzítve. A kérdés, hogy az ilyen módon generált jelek elfogadhatók-e írásbeli nyilatkozatnak. Az aláírás funkciójának betöltésére pedig bármely elektronikus hang, jelkép, vagy olyan folyamat is alkalmas lehet, amely logikailag a dokumentumhoz kapcsolódik és az aláíró ügyleti akaratát fejezi ki. Ezért az aláírás nem szükségszerű része az írásbeli alakszerűségnek.³⁵

A szerző szerint elkerülhetetlen a szóbeli, a ráutaló magatartással tett és az írásbeli jognyilatkozatok hármasságára épülő rendszer felülvizsgálata. Ebbe a rendszerbe ugyanis nem tudjuk beilleszteni a digitális közlési formákat.³⁶ Álláspontja szerint nem jó irány az, ha az alakítás önmagában vett értékévé válik, mert ez növeli a formalizmust és indokolatlanul nehezíti a vagyoni forgalmat, illetőleg bizonytalanítja el a gazdasági szereplőket. Az egyik lehetséges megoldás az lehetne, hogy a jog elsősorban bizonyítási eszközként tekintsen az okiratokra, és szorítsa háttérbe az anyagi jogi semmisségi következmény alkalmazását.³⁷

A szerző ezt követően kitér a digitális végrendeletekre is. Ezzel kapcsolatban azt emeli ki, hogy egyre többen kényszerülnek arra, hogy úgy tegyenek rendkívüli helyzetben végrendelet, hogy egyedül vannak és tanúk nem állnak rendelkezésre. Nincs okunk arra a következtetésre jutni – emeli ki a szerző –, hogy a digitális eszközök nem alkalmasak a joghatással bíró nyilatkozatok rögzítésére és közlésére. Ezzel ugyanis abban akadályozzuk meg a polgárokat, hogy autonóm módon gyakorolják a rendelkezési jogukat a tulajdonuk felett. A magyar jog álláspontja ebben a kérdésben sürgős revízióra szorul.³⁸

Tanulmánya végén a szerző az NTF ('Non-Fungible Token') alkalmazása során felmerülő kérdéseket is érinti. Az NFT egy olyan, blokkláncon tárolt digitális jel, amely átruházható digitális eszközként jelenik meg a vagyoni forgalomban. Olyan azonosítható információkat hordoz, amelyek egyedivé teszik. A közvéleményt az NFT-t elsősorban értéket hordozó művészeti alkotásként ismeri. Ez azonban az NFT-k potenciális széles körű alkalmazásának csak egy szelete. A szakirodalmat elsősorban az a kérdés foglalkoztatja, hogy az NFT minősülhet-e értékpapírnak. Ez a kérdés nem feltétlenül az alakszerűségek

³⁵ MENYHÁRD 2023, 131.

³⁶ MENYHÁRD 2023, 134.

³⁷ MENYHÁRD 2023, 134.

³⁸ MENYHÁRD 2023, 135.

mentén dől el. Az Egyesült Államokban például az NFT azért nem minősül értékpapírnak, mert nincsen központi kibocsátója. A szerző szerint azonban funkcionális szempontból a digitális vagyontárgyak is meg tudnak felelni annak a szerepnek, amelyet az okiratba foglalás játszik az értékpapírok esetében. Ez ugyanis az, hogy bizonyítékul szolgáljon, átruházhatóvá tegye a jogosultságot, egyedi és azonosítható legyen, továbbá a vagyoni forgalomban vagyontárgyként szerepelhessen. Ebből pedig az következik, hogy a digitális vagyontárgyak az okiratokkal egyenértékűek tudnak lenni.³⁹

A szerző összegzőként megállapítja, hogy a digitális úton megtett közlések a hagyományos módon való okiratba foglalással funkcionálisan egyenértékűek. A digitális közlés természetéből az következik, hogy nem tartható fenn a jognyilatkozat tétel módjára vonatkozó hagyományos hármas besorolás, de erre a szerző szerint nincs is szükség. Az alakszerűséget helyesebb lenne eljárási szempontból megközelíteni és ebben a körben bizonyítási kérdésnek és nem anyagi jogi érvényességi kérdésnek tekinteni. Ennek nemcsak élők közötti jogügyletek, hanem a végintézkedések körében is nagy a jelentősége. Nem tartható fenn az a megoldás, amely a szóbeli végrendeletet érvényesnek tekinti, míg a szóbeli nyilatkozatnál jóval könnyebben bizonyítható digitális megoldásokat nem fogadja el. Végül pedig a szerző annak sem látja akadályát, hogy a digitális vagyontárgyak formájában megtett jognyilatkozatok értékpapírnak minősüljenek.⁴⁰

6. BÍRÓI JOGÉRTELMEZÉS AZ ÖRÖKLÉSI PEREKBEN

OROSZ ÁRPÁD tanulmányában a bírói jogértelmezés kereteit vizsgálja az öröklési perekben. A kérdés azért is fontos, mert az öröklési jog a magánjog legnagyobb állandóságot mutató része, amely még a nagyobb társadalmi változásokat is képes a módosítás igénye nélkül túlélni.⁴¹ A szerző ehhez kapcsolódóan három kérdéskört elemez: a jogutódlást a kötelesrész iránti igény érvényesítése során, a törvényes helyettes örökösök személyi körének értelmezését, és az ági örökléshez kapcsolódó kérdéseket.

A kötelesrésszel kapcsolatban a Kúria döntését idézi,⁴² amely szerint a kötelesrész sajátos öröklési jogintézmény, a kötelesrészre jogosult azonban nem

³⁹ MENYHÁRD 2023, 136–137.

⁴⁰ MENYHÁRD 2023, 137.

⁴¹ OROSZ ÁRPÁD: Bírói jogértelmezés az öröklési perekben. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 141.

⁴² Kúria Pfv.I.20.688/2018/8. számú közbenső ítélete.

minősül örökösnek, a kötelesrész iránti igény kötelmi követelés. Csak a személyesen érvényesíthető követelések – az ún. célkötelmek, amelyek a jogosulthoz kötődő célt szolgálnak – esetében nem megengedett a jogutódlás. E követelések esetében (pl. tartási szerződés) az arra jogosultnak kell megindítania az igényérvényesítés iránti eljárást, a jogosult által már megindított eljárásba azonban a jogutód (pl. örökös) beléphet. A kötelesrész iránti igény azonban nem célkötellem. Önmagában az, hogy a törvény meghatározza a kötelesrésze jogosult alanyi kört, nem teszi a kötelesrész iránti követelést célhoz kötött kötelemmé. A Legfelsőbb Bíróság már a BH1994.367. számon közzétett eseti döntésben úgy foglalt állást, hogy a kötelesrész iránti igény nem személyhez kötött követelés, ezért az más személyre engedményezhető. Amennyiben pedig a kötelmi követelés engedményezhető, úgy az öröklés mint egyetemes jogutódlás sem zárható ki. A kötelesrész ugyanis nem öröklési jogcímen illeti meg a jogosultat, hanem kötelmi jellegű vagyoni igény (jellemzően pénzkövetelés), amelyben az alanyváltás megengedett. Ehhez kapcsolódóan már az 1959-es Ptk. előtti régi magyar magánjog is általánosan érvényesülő szabálynak tekintette, hogy a kötelesrésze jogosultnak a kötelesrészhöz való igénye – ha a jogosult annak érvényesítése előtt meghal – átszáll az örökösire.⁴³

A Kúria a fenti döntésével visszatért a régi magánjogunkban elfogadott dogmatikai felfogáshoz, amely szerint a kötelesrésze jogosultnak az örökhagyó haláláig várománya van a kötelesrésze, majd ez a váromány – amennyiben a jogosult túlélte az örökhagyót – átfordul igényné, ez az igény pedig a vagyonjog általános szabályai alá esik, így az igényjogosult halálával átszáll annak örökösire. A szerző szerint a korábbi bírói gyakorlatban megjelenő „akarati elv”⁴⁴ csak úgy értelmezhető, hogy ha a kötelesrésze jogosult kinyilvánította azt az akaratát, hogy nem kívánja az igényét érvényesíteni, akkor ez a jogutódai számára sem nyílik meg. Ebből következően pedig a jogutód kötelesrész iránti igényét el nem ismerő félnek kell azt bizonyítani, hogy a jogosult nem kívánta az igényét érvényesíteni. Nem a jogutódnak kell tehát bizonyítania, hogy a jogelődje érvényesíteni kívánta a kötelesrész iránti igényét.⁴⁵

A törvényes helyettes örökös személye kapcsán a szerző azt emeli ki, hogy az 1959-es Ptk. 640. § (2) bekezdésének megszövegezése pontatlan. A normaszöveg

⁴³ OROSZ 2023, 150.

⁴⁴ Az „akarati elv” ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy a jogutód csak akkor jogosult a kötelesrésze, ha egyértelműen megállapítható, hogy a jogelőd érvényesíteni kívánta a kötelesrész iránti igényét, de abban menthető okból akadályoztatva volt. (Lásd pl. BH1996. 426.)

⁴⁵ OROSZ 2023, 152–153. Kiemeli továbbá, hogy nem igazolható a későbbi bírói gyakorlat részéről a „menthető ok” elvének (BH2004.113) bekapcsolása sem.

helyes értelmezése szerint a nevezett örökös leszármazója csak akkor minősül helyettes örökösnek, ha egyben az örökhagyóval is törvényes öröklési kapcsolatban áll. A Ptk. 7:27. § (2) bekezdése ehhez képest már nem hagy kétséget afelől, hogy a nevezett örökös leszármazója csak akkor minősül helyettes örökösnek, ha a törvényes öröklés rendje szerint a kiesett helyettes örököst helyettesítené, és az örökhagyónak nincs ellenkező végrendeleti intézkedése. A törvény tehát nem valamennyi törvényes örökös, hanem csak a leszármazó számára nyitja meg a helyettes törvényes öröklés lehetőségét. Ennek alapján pedig a házastársak nem közös gyermeke a törvényes öröklés szabályai szerint nem helyettesítheti a kiesett szülőjét, hiszen az örökhagyóval nem áll törvényes öröklési kapcsolatban.⁴⁶

Az ági öröklés szabályainak értelmezésével kapcsolatban a szerző egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy az ági öröklési igényt akkor is lehet érvényesíteni, ha a vagyontárgy nem közvetlenül a szülőről vagy más felmenőről került az örökhagyóhoz, hanem közvetve, például a testvér közvetítésével. Ági vagyon tehát mindaz, ami az örökhagyó valamely felmenőjétől közvetlenül vagy közvetve, ingyenesen került az örökhagyó hagyatékába. Másrészt azt is hangsúlyozza, hogy aligha igazolható az egyes öröklési jogcímek közötti megkülönböztetés és azáltal az öröklési szerződéssel szerzett vagyonnak az ági öröklésből való kizárása.⁴⁷

7. A JOGRENDszer RENDSZERELMÉLETI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA

PARTI TAMÁS tanulmányának egyik kiindulópontja, hogy a rendszerelmélet alkalmazása elősegíti az interdiszciplináris kommunikációt. A rendszerelmélet nem pusztán az elemi összetevőket, hanem ezeken túl mindig az egészet, az elemek kapcsolatait, kölcsönhatásait, a rendszer működését, önszerveződését vizsgálja. A vizsgálat tehát a rendszerek működésére (viselkedésére) és tulajdonságaira koncentrál.⁴⁸ A szerző szerint ezért fontos, hogy a jogrendszer természetét rendszerelméleti értelemben is megértsük. Ebből a megközelítésből nyilvánvalóvá válik az a jogtudomány által már rég felismert megközelítés, hogy a jogrendszer nem csupán hatályos jogszabályokból áll. A pozitív jog rendszere mellett a vizsgálatot a jogrendszer további alrendszereire (pl. jogalkalmazás, jogbölcsélet) is ki kell terjeszteni.

⁴⁶ OROSZ 2023, 160.

⁴⁷ OROSZ 2023, 168–170.

⁴⁸ PARTI TAMÁS: A rendszerelméletek és a rendszerszemlélet szerepe a jogi episztemológiában. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közgazdasági Akadémia Kiadó, 2023, 180.

A szerző ezt követően a jogrendszer diverzitását vizsgálja. A diverzitásnak a jogrendszerben több megnyilvánulása is van. Ennek tekinthetjük például, ha a jog egy jelenséget többféleképpen is képes megragadni, vagy több oldalról is képes megközelíteni. Konkrét példával élve: a Vht. 23/C. § (2) bekezdése egyetlen közokirattípust sem zár ki az általa szabályozott bizonyítás köréből, vagyis a közokirati bizonyításban teret enged a bizonyítási sokféleségnek.⁴⁹

A jogi diverzitás olyan jelenség, amely a jogrendszer működése során, a benne zajló visszacsatolások révén optimalizál, hozzájárulva ezzel a komplex jogrendszer egyensúlyának fenntartásához. A diverzitás növekedése a komplexitás növekedéséhez, csökkenése pedig a komplexitás csökkenéséhez vagy megszűnéséhez járul hozzá. A diverzitás csökkenése egyúttal a rendszer hanyatlását idézheti elő.⁵⁰

8. AZ EURÓPAI FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁSBAN FIZETENDŐ DÍJJAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK

RÁK VIKTOR, a kötet szerkesztője, tanulmányában az európai fizetési meghagyásos eljárásban (EUFMH) fizetendő eljárási díjjal kapcsolatos kérdéseket elemzi.⁵¹ Az uniós jogalkotó az EUFMH lefolytatásáért fizetendő díj mértékét nem harmonizálta az egész EU-ra kiterjedően, hanem csupán a díj meghatározása során figyelembe veendő szempontokat írt elő. A díj mértékét és megfizetésének a módját így a tagállamok saját hatáskörben állapíthatják meg. Az eljárási díjat az EUFMH kibocsátása iránti kérelem⁵² benyújtásakor kell megfizetni a bíróság – Magyarországon a közjegyző – részére, függetlenül annak döntésétől. A díj mértékéről a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (a továbbiakban: Fmhtv.) 44. § (1)–(2) bekezdése, valamint 45. § (1) bekezdés a) pontja rendelkezik.⁵³

Fontos kérdés az EUFMH Magyarországon történő végrehajtásának elrendeléséért fizetendő díj, amely ugyan nem az EUFMH eljárásban, de ahhoz kapcsoló-

⁴⁹ PARTI 2023, 188–189.

⁵⁰ PARTI 2023, 189.

⁵¹ Ez a díj az 1896/2006/EK rendelet (a továbbiakban: Eufmhr.) szóhasználatában illeték.

⁵² Szemben a nemzeti FMH-val, az EUFMH kérelmet kizárólag papír alapon lehet benyújtani.

⁵³ A szerző ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy az Fmhtv. nem valamennyi – az eljárási díjra vonatkozó – rendelkezése alkalmazható az EUFMH eljárás során. Kiemeli továbbá azt is, hogy a közjegyzői díjszabásról szóló 22/2018. (VIII. 23.) IM rendelet rendelkezései az EUFMH eljárásra főszabály szerint nem terjednek ki. Lásd RÁK VIKTOR: Az európai fizetési meghagyásos eljárással összefüggésben a közjegyző részére meg nem fizetett díj érvényesítése. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 195.

dóan merülhet fel. Az EUFMH végrehajtásának elrendeléséért az Fmhtv. 55. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott mértékű díjat kell fizetni a közjegyző részére.

Az uniós szabályozásból következően az EUFHM eljárás során a fél költségmentességet igényelhet. Ebben az eljárásban is ugyanazon esetekben és ugyanolyan feltételekkel kérhető költségkezdemény, mint a magyar FMH eljárásban. Ebből következően az EUFMH eljárásban is csak az Fmhtv.-ben meghatározott kedvezmények érvényesíthetők, vagyis a személyes díjfeljegyzési jog, a bizonyos kérelmek tekintetében érvényesülő tárgyi díjmentesség és a mérsékelt díj. Nem alkalmazhatóak azonban az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény szerinti illetékmentességre vonatkozó szabályok, valamint a Pp. költségkedvezményeket megállapító rendelkezései sem.⁵⁴

A jogosult akkor nem köteles megfizetni az eljárási díjat az eljárás megindulásakor, ha személyes díjfeljegyzési jog illeti meg. Ebben az esetben az eljárási díj megfizetéséről utólag kell határozni, és az eljárási díjat az viseli, akit a közjegyző, illetve a bíróság erre kötelez. Minden más esetben, ha a közjegyző kibocsátja az európai fizetési meghagyást, az eljárási díj megfizetésére végzésben kötelezi a kötelezettet. Ezt a végzést az európai fizetési meghagyáshoz mellékelve kell kézbesíteni a kötelezett részére. Abban az esetben, ha az európai fizetési meghagyásos eljárás a kötelezett ellentmondása folytán perré alakul, a feljegyzett díjnak az eljárási közjegyző részére való megfizetésére a peres eljárást el folytató bíróság kötelezi a felet.⁵⁵

Amennyiben a jogosult felhívás ellenére sem fizeti meg az eljárási díjat, a közjegyző az európai fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet az Eufmhr. 11. cikk (1) bekezdés c) pontja alapján elutasítja. Fontos azonban kiemelni, hogy a díjfizetési kötelezettség a jogosultat ebben az esetben is terheli, így a közjegyző az eljárási díj megfizetésére a jogosultat végzésben kötelezi.

Ha a le nem rótt díj megfizetésére kötelezett fél más tagállambeli, akkor a díj behajtására vonatkozóan az eljárás közjegyzőnek két lehetősége van. Egyrészt az eljárási díj megfizetéséről szóló, általa hozott végzést a közjegyző az Eufmhr. I. melléklete szerinti formanyomtatványon európai végrehajtható okirattal nyilváníthatja. Másrészt a végzéséhez kiállíthatja az 1215/2012/EU rendelet (ún. Brüsszel Ia rendelet) 60. cikke szerinti tanúsítványt. Bármelyik megoldást is választja, a végzés és az ahhoz mellékelte tanúsítvány alapján kérheti a végrehajtási eljárás lefolytatását abban a tagállamban, ahol a félnek végrehajtás alá vonható vagyona van.⁵⁶

⁵⁴ RÁK 2023, 197.

⁵⁵ RÁK 2023, 203.

⁵⁶ RÁK 2023, 205.

9. A JOGNYILATKOZAT-KÖZLÉS TANÚSÍTÁSA IRÁNTI KÖZJEGYZŐI ELJÁRÁS EGYES KÉRDÉSEI

SZÉCSÉNYI-NAGY KRISTÓF tanulmányában a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény (a továbbiakban: Kjtv.) 142. §-a szerinti közjegyzői eljárást vizsgálja a végrehajtás elrendelése szempontjából. A szerző kiindulópontja a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 23/C. § (2) bekezdése. Álláspontja szerint a norma a felfüggesztő feltételtől függő, valamint a jövőbeni időpontban hatályba lépő kötelezettségekre vonatkozik, az ilyen kötelezettségek tekintetében kíván meg közokirati bizonyítékot a végrehajtást kérőtől. A felfüggesztő feltételek tipikusan a kötelezettségek létrejöttét, valamint esedékességét érinthetik.⁵⁷

A Kjtv. 142. §-a szerinti közjegyzői eljárás az utóbbi évtizedekben a felmondással, illetve annak közlésével összefüggésben vált széles körben közkedvelté. Bár a felmondás hatalmasság, nem pedig a szó jogi értelmében vett feltétel, a bírói gyakorlat mégis abba az irányba mutat, hogy a végrehajtás elrendeléséhez a felmondással összefüggésben is megkíván valamilyen terjedelmű közokirati bizonyítást, ha a kötelezettség felmondással vált esedékessé. Ezt az álláspontot erősítette meg a Kúria a 3/2020. PJE határozatában is, amely kimondja, hogy a végrehajtást kérő a végrehajtási záradék kiállítása során a Kjtv. 136. § (1) bekezdés e) vagy g) pontjának megfelelően kiállított közjegyzői tanúsítvánnyal is igazolhatja, hogy a záradékolni kívánt okiratba foglalt kötelezettséget egyoldalú nyilatkozatával lejárttá tette.

Az időpont bekövetkezésével összefüggésben a szerző a BH1997.348. számú eseti döntést idézi, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a teljesítési határidő naptári dátumának leteltét nem kell közokirattal tanúsítani. Ebből pedig a szerző szerint az is következik, hogy a közjegyzői okiratban meghatározott konkrét teljesítési időpont vagy határidő elteltét követően a végrehajtást kérő bármiféle feltétel vagy időpont bekövetkeztének közokirati tanúsítása nélkül kérheti a végrehajtás elrendelését.⁵⁸

A szerző arra a kérdésre is kitér, hogy a kölcsönösszeg folyósítása feltétele-e a kölcsön visszafizetése iránti adósi kötelezettség teljesítésének. Álláspontja szerint – amely Anka Tibor álláspontjával is egyezik – nem feltétele, vagyis azt a közjegyző a végrehajtás elrendelése körében nem is vizsgálhatja. A végrehajtási

⁵⁷ SZÉCSÉNYI-NAGY KRISTÓF: A jognyilatkozat-közlés tanúsítása iránti eljárás egyes kérdései a közjegyzői okiratok végrehajthatósága szempontjából – de lege lata et ferenda. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 208.

⁵⁸ SZÉCSÉNYI-NAGY 2023, 212.

záradék kiállítása körében tehát feltételként nem vizsgálandó a kölcsönösszeg rendelkezésre bocsátásának a ténye, vagyis az, hogy a hitelező teljesítette-e a kölcsönszerződést. Az adós negatív megállapítási pert és a végrehajtás megszüntetése, illetve korlátozása iránti pert indíthat, ha vele szemben végrehajtási záradék kiállítására kerülne sor olyan esetben, amikor a hitelező a kölcsönösszeg rendelkezésre bocsátása iránti kötelezettségének nem tett eleget.⁵⁹

A szerző a Vht. 23/C. § (2) bekezdésével kapcsolatban azt is kiemeli, hogy az abban szabályozott közokirattal történő tanúsítás nem korlátozódik a közjegyzői okirattal történő tanúsításra. Ez bármilyen közokirat lehet, amely megfelel a Pp. 323. § (1) bekezdésében foglaltaknak.

A gyakorlatban legtöbbször a követelését esedékessé tételét – vagyis az alakító jog gyakorlását – kell a végrehajtást kérőnek közokirattal igazolnia. Ebben az esetben tipikusan jognyilatkozat közlését kell tanúsítani. A követelés esedékessé tétele közokirati tanúsításának bizonyosan megfelel a Kjtv. 142. §-a szerint a jognyilatkozat közléséről felvett közjegyzői ténytanúsító okirat. Más közjegyzői okirat is alkalmas lehet azonban ennek a feltételnek a tanúsítására, és így megfelel a Vht. 23/C. § (2) bekezdésében foglalt célnak. A 3/2020. PJE határozat arra az esetre, ha a végrehajtást kérő nem a Kjtv. 142. §-a szerinti eljárás keretében gyakorolta az alakító jogát, egy további kiegészítő lehetőséget is meghatároz: a Kjtv. 144. §-a szerinti egyéb jogi jelentőségű tény tanúsítása iránti eljárás lefolytatását a már megtörtént közlésre vonatkozólag. Ebben a körben tehát a felek magánautonómiája elég széles körű.

Azt azonban a felek nem tehetik meg, hogy bizonyos okiratok figyelembevételét kizárják a végrehajtás elrendelésekor, amelyek a jogszabályi rendelkezések folytán alkalmasak a Vht. 23/C. § (2) bekezdésében foglaltak tanúsítására. Így különösen nem zárhatják ki a Kjtv. 142. §-a alapján készült tanúsítványok felhasználását, ha a feltétel vagy időpont valamely jognyilatkozat közlésével következik be. Ez következik abból is, hogy a Vht. kógens eljárásjogi norma.⁶⁰

A szerző ezt követően a 2023. október 1-jén hatályba lépett törvénymódosítás okait és következményeit vizsgálja.⁶¹ Részben ehhez is kapcsolódóan, tanulmánya végén *de lege ferenda* javaslatként fogalmazza meg, hogy célszerű lenne biztosítani a felülvizsgálat lehetőségét azokban az ügyekben, melyekben a másodfokon eljárt bíróság az elsőfokú végzést megváltoztatva törölte a végrehajtási záradékot, illetve visszavonta a végrehajtási lapot. A szerző emellett azt is javasolja, hogy a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) 24. § (2) bekezdéséhez

⁵⁹ SZÉCSÉNYI-NAGY 2023, 212–213.

⁶⁰ SZÉCSÉNYI-NAGY 2023, 218–219.

⁶¹ Ehhez kapcsolódóan lásd még ÚJVÁRI TAMÁS: A kölcsönszerződések felmondásának közjegyzői tanúsítása a BH2022.321. számú határozat tükrében. *Magyar Jog*, 2023 (6), 325–336.

hasonlóan a Kjt. is tartalmazhatja a 142. §-ban szabályozott eljárás tekintetében kézbesítési fikciós rendelkezéseket arra az esetre, ha a felek ettől eltérően nem rendelkeztek. Ezzel számos jogvitát meg lehetne előzni.⁶²

10. KÜLÖNLEGES VAGYONTÁRGY HALÁL ESETÉRE TÖRTÉNŐ MEGSZERZÉSE KÜLFÖLDI JOG ALAPJÁN

SZŐCS TIBOR tanulmányának kiindulópontja, hogy az európai öröklési rendelet (a továbbiakban: EuÖR.)⁶³ miként változtatta meg az ingatlanok öröklésére vonatkozó joghatósági szabályokat. Korábban ugyanis szóba sem jöhetett külföldi ingatlan átadása hazai hagyatéki eljárásban. A szinte „évszázados” szabály szerint ingatlan hagyaték jogi sorsának rendezésére a fekvés helye szerinti állam bíróságának vagy hatóságának volt (kizárólagos) joghatósága. Ez a helyzet az EuÖR. hatálybalépésével, 2015. augusztus 17. napjával megváltozott. Az EuÖR. szabályrendszere ugyanis a joghatóság és a kollíziós jog terén egyaránt a hagyaték egységének elvét követi. Ez azt jelenti, hogy a hagyatéki eljárást lefolytató tagállami hatóságnak rendszerint az örökhagyó után maradt teljes hagyatéki vagyona kiterjed a joghatósága. A hagyatéki vagyontárgyak jogi jellegének és fekvésének sincs immár főszabály szerint jelentősége a joghatóság vizsgálata szempontjából. Ebből következően a hazai joggyakorlatnak is meg kellett bártkoznia azzal a gondolattal, hogy adott esetben külföldi ingatlanokat is át kell adni belföldi hagyatéki eljárásban.⁶⁴

A megváltozott joghatósági szabályozás egész sor új problémát idézett elő. A szerző ennek egy konkrét példaként az osztrák jogban „lakástulajdon” (‘Wohnungseigentum’) néven ismert és szabályozott jogosultság öröklésével kapcsolatban felmerülő kérdéseket mutatja be. Az osztrák jogban a lakástulajdont a 2002. évi 70. szövetségi törvény (a továbbiakban: WEG) szabályozza. Ez közel áll a magyar jogban ismert társasházhoz, amely vegyíti a közös tulajdon és a külön tulajdon elemeit. Az osztrák jog szerinti lakástulajdon azonban az épület egészére – beleértve az egyes lakásokat is – kiterjedő tulajdonközösséget jelent. Az osztrák jog szerint az épületben lévő lakások nem képezik külön tárgyát az ingatlan-nyilvántartásnak, azok nincsenek tulajdoni különlapon nyilvántartva.

⁶² SZÉCSÉNYI-NAGY 2023, 225–227.

⁶³ Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete.

⁶⁴ SZŐCS TIBOR: Különleges vagyontárgy halál esetére történő megszerzése külföldi jog alapján – Az ún. „lakástulajdonra” vonatkozó osztrák szabályozás példáján. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 229–230.

Az osztrák telekkönyv csupán a lakástulajdon egészét tartja nyilván, vagyis a közös tulajdonban álló lakóépület egésze képez önálló telekkönyvi egységet. A tulajdonostársakat megillető eszmei tulajdoni hányad ennek megfelelően a lakóépület egészén áll fenn, beleértve az egyes lakásokat is. A tulajdoni viszonyok így a lakóépület egészén azonosak, a használati viszonyok azonban nem. A tulajdonostársi jogállás ugyanis a lakóépületen belüli, egy konkrét lakás – illetve ahhoz tartozó egyéb helyiségek – kizárólagos használatának jogával jár együtt. A megjelölt tulajdoni hányad tehát nem az örökhagyót az adott lakáson, hanem az épületen, a társasház egészén megillető hányadra vonatkozik. E tulajdoni hányadhoz azonban egyetlen konkrét lakás kizárólagos használati joga kapcsolódik.⁶⁵

A WEG alapján a lakáshasználati jogot csak kétféle módon lehet gyakorolni: egyedül, vagy két személyből álló ún. „tulajdonosi partnerség” keretében. Ez utóbbit az osztrák jog osztatlan jogközösségnek tekinti és kizárólag természetes személyekből állhat. Ilyen tulajdonosi partnerség kettőnél több személy részvételével azonban nem jöhet létre.

A szerző ezt követően a lakástulajdon tekintetében bekövetkező haláleseti jogutódlás szabályait mutatja be. Ha a tulajdonosi partnerséget alkotó egyik személy hunyt el, a WEG szerint tulajdoni hányada főszabályként közvetlenül és törvény erejénél fogva – *sui generis* szerzési jogcímként – a másik tulajdonosi partnerre száll át. Utóbbinak ez a tulajdonszerzése az öröklési jog szabályainak kiiktatásával következik be, az ún. „lakástulajdonjogi növedékjog” alapján. Ezt az esetet tehát el kell választani az öröklés folytán bekövetkező jogszerzéstől. Erre a vagyontárgyra öröklési jogcímen senki nem támaszthat igényt, az nem tartozik az örökhagyó hagyatékához. Az örökösöknek azonban ezzel a vagyontárggyal kapcsolatban kötelmi természetű igényük keletkezik a tulajdonosi partnerrel szemben, aki a megszerzett tulajdoni részesedés megváltásaként „átvételi árat” kell, hogy fizessen a részükre. Ez az örökösöket megillető, az átvételi ár iránti kötelmi jogi követelés tehát a hagyatékhoz tartozik. Lényegében ez a kötelmi jogi igény lép a hagyatékban a lakástulajdoni hányad mint dologi jog helyébe.⁶⁶

Ez a tulajdonszerzés ennek alapján nem öröklési jogi, hanem dologi jogintézménynek minősül, amely nem is képezi az örökhagyó hagyatékát. A túlélő tulajdonosi partner javára a növedékjog címén történő tulajdonszerzés ennek alapján az EuÖR. szerint „örökléstől eltérő módon” bekövetkező szerzésnek tekinthető, és így nem tartozik az EuÖR. tárgyi hatálya alá, figyelemmel az 1. cikk (2) bekezdés g) pontjára. Hagyatékként a túlélő tulajdonosi partner által

⁶⁵ Szócs 2023, 232–233.

⁶⁶ Szócs 2023, 234–236.

az örökösöknek fizetendő „átvételi ár” iránti – kötelmi jogi természetű – követelés adható át. Az európai öröklési bizonyítványban is csak ez tüntethető fel.⁶⁷

Ettől eltérően alakul azonban a jogi helyzet, ha a lakástulajdonjogot az örökhagyó egyedül gyakorolja, azaz nem áll fenn tulajdonosi partnerség. Ilyenkor ugyanis az örökhagyót megillető lakástulajdoni hányad az örökhagyó hagyatékához tartozik, és a jogutódlásra az öröklési jog szabályai szerint kerül sor. E lakástulajdoni hányad megszerzése tehát az EuÖR. tárgyi hatálya alá tartozik, a magyar öröklési jog azonban mégsem lesz teljes terjedelmében alkalmazható, azt ugyanis több örökös esetén is csak legfeljebb ketten szerezhetik meg. Az osztrák jognak ez a korlátozása az EuÖR. 30. cikke szerinti olyan imperatív norma, amely attól függetlenül irányadó, hogy a konkrét esetben magában az öröklésre az osztráktól eltérő jog alkalmazandó. Az örökösként érdekelteknek ennek megfelelően a magyarországi hagyatéki eljárásban olyan módon kell osztályos egyezséget kötniük, amelynek alapján az örökhagyó által hátrahagyott ausztriai lakástulajdoni hányad vagy kizárólag egyiküké lesz, vagy pedig kettejüké (mint tulajdonosi partnereké), de azonos hányadok szerint. Ellenkező esetben tulajdonjoguk nem jegyezhető be az osztrák telekkönyvbe.⁶⁸

A szerző végkövetkeztetése, hogy az EuÖR. szabályrendszere több ponton is elsőbbséget biztosít a nemzeti jogok olyan szabályainak, amelyek bizonyos fajtájú vagyontárgyak tekintetében különleges haláleseti jogutódlást írnak elő. Ezek a szabályok korlátozhatják vagy akár teljesen ki is zárhatják a szóban forgó vagyontárgy tekintetében az öröklési jog érvényesülését.

11. A KÖZJEGYZŐ ÁLTAL SZERKESZTETT TÉNYTANÚSÍTÓ OKIRATOK A VÉGREHAJTÁSRA IRÁNYULÓ ELJÁRÁSBAN

TÓTH GÁBOR MÁRTON tanulmányának központi kérdése, hogy a közjegyzőnek pontosan mit kell vizsgálnia abban az esetben, ha a közjegyzői ügyleti okiratok alapján induló végrehajtási eljárás elrendelése (az ún. záradékolás) során közjegyző által szerkesztett ténytanúsító okirat benyújtására is sor kerül. A végrehajtást kérő a Vht. 23/C. § (2) bekezdése⁶⁹ alapján a Kjtv. 136. § (1) bekezdés *e*) vagy *g*) pontjának megfelelően kiállított közjegyzői tanúsítvánnyal is igazolhatja a feltétel vagy időpont bekövetkezését. A szerző ezzel összefüggésben arra hívja fel

⁶⁷ Szócs 2023, 249.

⁶⁸ Szócs 2023, 251.

⁶⁹ A Vht. 23/C. § (2) bekezdése szerinti közokirat nemcsak közjegyzői ténytanúsítvány lehet, hanem bármilyen közokirat alkalmas lehet a feltétel bekövetkezésének tanúsítására. Ezzel egyezően lásd még SZÉCSÉNYI-NAGY 2023, 213–214.

a figyelmet, hogy a Kúria 3/2020. PJE határozata arra részletesebben nem tér ki, hogy a közjegyzőnek milyen terjedelmű vizsgálat alá kell vetnie a végrehajtás elrendelésekor a Vht. 23/C. § (2) bekezdése szerinti feltétel bekövetkezését tanúsító közokiratot.⁷⁰ Azt azonban a jogegységi határozat is elvi éllel állapítja meg, hogy a közjegyző a végrehajtási záradék kibocsátásának alaki feltételeit,⁷¹ a Vht. 23/C. § (2) bekezdése szempontjából a követelés végrehajtásához szükséges feltétel bekövetkezését és annak közokirati tanúsítását vizsgálhatja. Sőt, a szerző szerint ezeket köteles is vizsgálni.

A szerző ezt követően jut el ahhoz a kiemelt jelentőséggel bíró kérdéshez, hogy a Kjtv. valamely rendelkezésének meg nem felelő okiratot pontosan hogyan is kell jogilag minősíteni. Kiemeli, hogy a közjegyzői okirat létre nem jövetelét, mint szankciót a Kjtv. fogalomrendszere nem ismeri. A közjegyző által készített okirat létrejövele ugyanis alapvetően egy ténykérdés, amely azzal, hogy azt a közjegyző kiállítja, létrejön. A közjegyző által készített okirat létrejövetelét követően annak létét tehát jogkövetkezmény már nem érintheti.⁷² Ehhez hasonlóan a törvény a közjegyzői okirat érvényességének a kérdését, illetve az érvénytelenség jogkövetkezményét sem ismeri. Az alakiság megtartásához a törvény a közokiratiságot kapcsolja. Ez azt is jelenti, hogy a közokiratiság hiányában szenvedő, közjegyző által készített okirat közjegyzői okiratnak sem tekinthető.⁷³

A szerző kiemeli azt is, hogy a jogügylet és az arról kiállított okirat jogi hatása nem azonos. A jogügylet anyagi jogi érvényességének a kérdése ugyanis nem mosható össze az arról készített közjegyzői okirat közokiratiságának a kérdésével. A Kjtv. ugyanakkor ebből a szempontból privilegizált jogintézményként kezeli a végintézkedéseket. A végintézkedések esetén ugyanis a törvény – más közjegyzői

⁷⁰ A Kúria 3/2020. PJE határozata csak a záradékolni kért közjegyzői okiraatra, nem pedig a Vht. 23/C. § (2) bekezdése szerinti feltétel bekövetkezését tanúsító közjegyzői okiraatra vonatkozóan tesz megállapításokat. A szerző ezzel összefüggésben azt emeli ki, hogy végrehajtás megszüntetésére irányuló perben csak a végrehajtani kívánt követelés létrejötte, illetve annak érvényessége vizsgálható, míg a Vht. 23/C. §-ában foglalt feltételek teljesülésével kapcsolatos kifogások általában a végrehajtási nemperes eljárás tárgyai lehetnek. Ennek során pedig a közjegyző feladatát képezi annak vizsgálata, hogy a végrehajtási záradék kiállításához felhasznált okiratok közokiratnak minősülnek-e. Lásd TÓTH GÁBOR MÁRTON: A közjegyző által szerkesztett ténytanúsító okiratok vizsgálatának terjedelme a közjegyzői ügyleti okiratok végrehajtására irányuló eljárás során (a közokiratiság kérdése). In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 255.

⁷¹ A szerző helyesen hívja fel arra a figyelmet, hogy a közjegyző a végrehajtás elrendelésekor a végrehajtási záradékot nem kibocsátja, hanem a közjegyzői okiratot végrehajtási záradékkal látja el a Vht. 23. § (1) bekezdése alapján. Lásd TÓTH 2023, 256. 8. lábjegyzet.

⁷² TÓTH 2023, 261.

⁷³ TÓTH 2023, 264.

okiratokhoz képest – szigorúbb követelményeket támaszt. A kizárólag közjegyzői okiratba foglalt végintézkedések esetében az anyagi jogi érvénytelenség esetei egybeesnek a közokiratiság hiányával. Emellett léteznek más jogügyletek is, amelyeknél a közokiratiság hiánya egyúttal a jogügylet alaki érvényességére is kihat. Ezek azok a jogügyletek, amelyeknél jogszabály a közjegyzői okiratba foglalást érvényességi kellékként írja elő.⁷⁴

Mindezek alapján a szerző azt hangsúlyozza, hogy a Kjtv. rendelkezéseinek a megsértésével, közjegyző által készített okiratok létrejött okiratok, amelyek vonatkozásában a magánjogi érvénytelenség mint anyagi jogi jogintézmény nem önmagában és nem kizárólagosan értelmezendő. A Kjtv. által ezekre az okiratokra alkalmazott hátrányos jogkövetkezmény egységesen a közokiratiság hiánya. Ugyanez a jogkövetkezmény állapítható meg a közjegyzői ténytanúsítványok, illetve a hiteles kiadmányok kiállítása során felmerülő jogszabálysértések esetén is.⁷⁵

A közjegyzői okirat elkészítésére vonatkozó rendelkezéseket közül a szerző a felolvasásra vonatkozó szabályokat részletesen is tárgyalja.⁷⁶ Ezzel kapcsolatban a Kjtv. 120. § (1) bekezdés *d*) pontjára hívja fel a figyelmet. Eszerint ugyanis a közjegyzői tanúsítványt csak akkor kell felolvasni, ha a Kjtv. kifejezetten így rendelkezik. Ennek alapján pedig a szerző álláspontja szerint a Kjtv. 142. §-a szerinti eljárásban is helye van a felolvasás mellőzésének.⁷⁷

A Kjtv. 142. §-a kapcsán felmerülő további kérdés a mellékletek alkalmazhatósága. A szerző kiemeli, hogy nincsen olyan jogszabályi rendelkezés, amely tilalmazná, hogy a közjegyző az általa készített közjegyzői okirathoz akár a saját maga, akár más közjegyző által készített közjegyzői okiratot mellékletként csatoljon. Meghatalmazotti képviselő esetén ez kötelezettsége is a közjegyzőnek a Kjtv. 132. §-a alapján. A szabályszerűen összekapcsolt, összefűzött okiratok egységet képeznek, azok egy közjegyzői okiratot alkotnak.⁷⁸

A Kúria jogegységi határozata alapján a Vht. 23/C. § (2) bekezdése szerinti feltétel bekövetkezésének tanúsítására a Kjtv. 142. §-a alapján készített közokirat

⁷⁴ TÓTH 2023, 266–268. Ilyen például a Ptk. 6:329. § (1) bekezdése alapján a bizalmi vagyonkezelés létesítése egyoldalú jogügylettel. Ebbe a körbe tartoznak azonban azok a jogügyletek is, amelyeknél a felek maguk teszik a közokiratba foglalást alaki érvényességi kellékké.

⁷⁵ A szerző szerint nem a meglévő közokiratiság elvesztése, hanem az eredendő (*ab ovo*) közokiratiság hiánya a megfelelő jogkövetkezmény ezeknél a közjegyzői okiratoknál. Az más kérdés, hogy van-e helye utóbb konvalidációnak, illetve, hogy a Kjtv. bizonyos esetekben maga szab jogvesztő határidőt a közokiratiság hiányára való hivatkozásra. Lásd TÓTH 2023, 270.

⁷⁶ A Kjtv. 120. § (2) bekezdésének a normaszövege – amely a felolvasás mellőzését lehetővé teszi – 2025. január 1-jei hatállyal lényegesen módosult. További változtatásra került sor 2025. június 20-ai hatálybalépéssel.

⁷⁷ TÓTH 2023, 287.

⁷⁸ TÓTH 2023, 298–299.

mellett a Kjtv. 144. §-a alapján készült közokirat is megfelelő. A két szakasz eljárási szabályait, a kétféle eljárás egyes eljárási cselekményeit azonban nem lehet vegyíteni. Fontos kiemelni azt is, hogy a Kjtv. 144. §-a szerinti eljárásban (egyéb jogi jelentőségű tény tanúsítása) kizárólag egy közjegyzői tanúsítvány készül, a Kjtv. 142. §-a szerinti eljárásban (nyilatkozat vagy értesítés közlésének tanúsítása) azonban két jegyzőkönyv okiratba foglalására kerül sor.⁷⁹ Ez utóbbi esetben a kézbesítési tanúsítvány és a jognyilatkozatot (felmondást) tartalmazó jegyzőkönyv sorrendje nem térhet el: a jognyilatkozatot (felmondást) tartalmazó jegyzőkönyv képezheti a kézbesítési tanúsítvány mellékletét, fordítva azonban ez nem lehetséges. Törvény egyértelmű rendelkezésének hiányában azonban az elektronikus okiratok esetén nem állapítható meg az „összefűzés” sorrendje, így ezen okiratok esetében a közokiratiság kérdése ezen okból nem vonható kétségbe.⁸⁰

A szerző végül a közjegyzői okiratok hiteles kiadmányaival kapcsolatos kérdéseket elemzi. Ezzel kapcsolatban kitér arra is, hogy az eredeti közjegyzői okirat közokiratiságán túl az eredeti közjegyzői okiratról kiállított hiteles kiadmány közokiratiságát is vizsgálni kell. A hiteles kiadmány kiadására vonatkozó szabályok közül sem mind vizsgálható és vizsgálandó azonban a végrehajtási eljárásban.

Tanulmánya végén a szerző felteszi azt a kérdés, hogy feladata-e a végrehajtást elrendelő közjegyzőnek vizsgálni a végrehajtási nemperes eljárásban csatolt közjegyzői ténytanúsító okiratok közokiratiságát. A szerző szerint a válasz egyértelműen igen, azonban e vizsgálat korlátozott terjedelmű. Így például a közjegyzőnek nincs olyan kötelezettsége, hogy a végrehajtás kérő által becsatolt hiteles kiadmányokat összevesse a más közjegyző őrizedében lévő eredeti közjegyzői okiratokkal.⁸¹

IRODALOMJEGYZÉK

- ANKA MÁRTON TIBOR: A közös tulajdon rendezési kötelezettség. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 11–25.
- HARSÁGI VIKTÓRIA: A képviseleti keresetek európai keretszabályainak „erőtlensége”. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 27–44.

⁷⁹ TÓTH 2023, 307.

⁸⁰ TÓTH 2023, 310.

⁸¹ TÓTH 2023, 321.

- KÖVESNÉ KÓSA ZSUZSANNA: Az ágy közös, a párna nem. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 45–60.
- KURUCZ MIHÁLY: Mégis, kinek az érdeke? In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 61–126.
- MENYHÁRD ATTILA: Az írásbeliségről. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 127–137.
- OROSZ ÁRPÁD: Bírói jogértelmezés az öröklési perekben. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 139–172.
- PARTI TAMÁS: A rendszerelméletek és a rendszerszemlélet szerepe a jogi episztemológiában. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 173–192.
- RÁK VIKTOR: Az európai fizetési meghagyásos eljárással összefüggésben a közjegyző részére meg nem fizetett díj érvényesítése. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 193–206.
- SZÉCSÉNYI-NAGY KRISTÓF: A jognyilatkozat-közlés tanúsítása iránti eljárás egyes kérdései a közjegyzői okiratok végrehajthatósága szempontjából – de lege lata et ferenda. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 207–228.
- SZŐCS TIBOR: Különleges vagyontárgy halál esetére történő megszerzése külföldi jog alapján – Az ún. „lakástulajdonra” vonatkozó osztrák szabályozás példáján. In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 229–252.
- TÓTH GÁBOR MÁRTON: A közjegyző által szerkesztett ténytanúsító okiratok vizsgálatának terjedelme a közjegyzői ügyleti okiratok végrehajtására irányuló eljárás során (a közokiratiság kérdése). In: RÁK VIKTOR (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Anka Tibor 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2023, 253–324.
- ÚJVÁRI TAMÁS: A kölcsönszerződések felmondásának közjegyzői tanúsítása a BH2022.321. számú határozat tükrében. *Magyar Jog*, 2023 (6), 325–336.

FIGHTING IMPUNITY FOR CONFLICT RELATED SEXUAL VIOLENCE THROUGH POLITICAL ACTIVISM: THE CASE OF BOSNIA AND HERCEGOVINA AND KOSOVO

A FEGYVERES KONFLIKTUSOKBAN ELKÖVETETT SZEXUÁLIS ERŐSZAK BÜNTETLENSÉGE ELLENI KÜZDELEM POLITIKAI AKTIVIZMUSON KERESZTÜL: BOSZNIA-HERCEGOVINA ÉS KOSZOVÓ ESETE

ATIFETE JAHJAGA¹

ABSZTRAKT ■ A háború és a fegyveres konfliktusok során elkövetett szexuális erőszak ügye nem új keletű probléma. A fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak az emberiség történelmének nagy részében pusztító hatással volt az áldozatok életére, és ma is széles körben alkalmazzák a szexuális erőszakot háborús taktikaként. Bár a fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak problémájával kapcsolatban egyre több információval rendelkezünk, a hatékony és gyors hazai, illetve nemzetközi reakálás hiányzik a probléma kezelése és a büntetlenség elleni fellépés terén. A fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak gyakran kezeletlen marad számos összetett tényező miatt, mint például a politikai akarathiánya, gyenge jogi keretek, társadalmi megbélyegzés, erőforráshiány, valamint egyes esetekben a folyamatos konfliktus. Figyelembe véve a bűncselekmény jellegét és a túlélők szükségleteit, a fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak (conflict-related sexual violence: CRSV) kezelése a konfliktus utáni országokban átfogó megközelítést igényel, amely magában foglalja a jogi keretek megerősítését, a túlélők számára nyújtott támogató szolgáltatások biztosítását, valamint az elkövetők felelősségre vonását. Emellett tartós politikai akaratra és nemzetközi támogatásra van szükség ahhoz, hogy maradandó változás jöheszen létre. Jelen tanulmány elemzi a politikai aktivizmus szerepét a fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak büntetlensége elleni küzdelemben, valamint a jogvédelem és a politikai támogatás biztosításában, mint olyan eszközökben, amelyek segíthetnek megelőzni a jövőbeni bűncselekményeket és helyreállítani a társadalom jogállamiságba vetett bizalmát. Bosznia-Hercegovina és Koszovó eseteinek vizsgálata szemlélteti, hogy a politikai aktivizmus és a túlélők megismerése miként töltheti be a legjelentősebb szerepet a büntetlenség elleni küzdelemben.

¹ PhD student, Doctoral School of Law and Political Sciences, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary.

KULCSSZAVAK: fegyveres konfliktusokban elkövetett szexuális erőszak, igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, jogi elismerés, jóvátétel, nemek közötti egyenlőség, emberi jogok, Bosznia-Hercegovina, Koszovó

ABSTRACT ■ The issue of sexual violence in war and conflict is not a new one. Conflict-related sexual violence has devastated lives throughout much of human history, and we are still seeing widespread use of sexual violence as a tactic of war today. While awareness on the issue of conflict-related sexual violence is increasing, an effective and rapid response domestically and internationally to address the issue and confront impunity is lacking. Conflict-Related Sexual Violence often goes unaddressed due to several complex factors such as the lack of political will, weak legal frameworks, social stigma, resource constraints, and in some cases ongoing conflict. Considering the nature of the crime and the needs of the survivor's, addressing CRSV in post-conflict countries requires a comprehensive approach that includes strengthening legal frameworks, providing support services for survivors, and ensuring accountability for perpetrators. It also requires sustained political will and international support to create lasting change. This article analyses the relevance of political activism in fighting impunity of the conflict related sexual violence and offering the legal protections and political support as a tool for deterring future acts and restoring society's trust in the rule of law. The case of BiH and Kosovo will be discussed as a way to exemplify how the political activism and survivor recognition can play the most significant role in combatting impunity.

KEYWORDS: conflict related sexual violence (CRSV), access to justice, legal recognition, reparations, gender equality, human rights, Bosnia and Hercegovina (BiH), Kosovo

1. INTRODUCTION

The persistence of conflict-related sexual violence (CRSV) in conflicts worldwide highlights the limitations of legal frameworks when implemented in isolation. While advancements in international law have raised global awareness and established CRSV as a crime under international security norms, domestic and international responses to fighting impunity for it, and providing prompt support to CRSV survivors remain insufficient. International law has primarily focused on holding perpetrators accountable via prosecution, yet the inconsistent prosecution of CRSV fails to address its far-reaching impacts on survivors and communities. This paper argues that addressing impunity for CRSV requires a holistic approach that integrates survivor recognition, strengthened political

activism with legal mechanisms to achieve justice, deter future crimes, and restore trust in societal structures.²

The problem of impunity for CRSV is rooted in several systemic, legal, and cultural challenges. Scholars have identified the role of “unequal and discriminatory gendered contexts” as a fundamental barrier to justice, where patriarchal norms and societal stigmatization both ostracize survivors as victims rather than reintegrating them as agents of recovery and shield perpetrators from accountability.³ During conflicts, the collapse of protective systems such as legal institutions, kinship networks, and community structures exacerbates these inequities, leaving survivors without avenues for redress.⁴ Furthermore, the lack of effective command structures in many conflict environments diminishes the ability to hold perpetrators accountable, even with international policy interventions.⁵ These structural and cultural barriers reinforce cycles of impunity by isolating survivors, compounding their trauma, and perpetuating inequities that undermine post-conflict recovery. Ultimately, the failure to contend with these interconnected challenges highlights the limitations of relying solely on international legal frameworks to combat impunity for CRSV.

After the significant media coverage of CRSV during the dissolution of the former Yugoslavia and the Rwandan genocide, the 1998 Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) defined CRSV as a crime against humanity, a war crime, and an act of genocide, even in the absence of death.⁶ Further resolutions soon followed, including UN Resolution 1820, which urged member states to end conflict-related sexual violence and emphasized their responsibility to address and prevent sexual violence in conflict situations. However, while they provide important principles of accountability, their inconsistent enforcement and

² In this paper the term CRSV refers to rape, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy, forced abortion, enforced sterilization, forced marriage, and any other form of sexual violence of comparable gravity perpetrated against women, men, girls, or boys directly or indirectly linked to conflict. This term was coined in the UNSC, ‘Report of the Secretary General: Conflict-Related Sexual Violence’ (3 June 2020) UN Doc S/2020/487.

³ SARA E DAVIES – JACQUELINE MARIE TRUE: Reframing conflict-related sexual and gender-based violence: Bringing gender analysis back in. *Security Dialogue*, 2015, 46 (6), 495–512. 501; PEARL KARUHANGA ATUHAIRE – NICOLE GERRING – LAURA HUBER – MIRGUL KUHN – GRACE NDIRANGU: *The Elusive Peace: Ending Sexual Violence during and after Conflict*. US Institute of Peace, 2018.

⁴ JAMILLE BIGIO – RACHEL VOGELSTEIN: Understanding Sexual Violence in Conflict. In: *Countering Sexual Violence in Conflict*. Council of Foreign Relations, 2017, 3–7.

⁵ ATUHAIRE et al. 2018.

⁶ The Statute of the International Tribunal for the Former Yugoslavia (1993, Art.2, 5) and the Statute of the International Criminal Court (1998, Art, 7, 8) refer to rape as war crimes and crimes against humanity.

weak domestic judicial systems often leave survivors marginalized and without meaningful recourse.⁷ These flaws perpetuate cycles of violence by signaling to perpetrators that CRSV will not be met with accountability. Thus, survivors are trapped in a liminal state where they are neither fully recognized nor adequately supported. Addressing these gaps requires a shift toward survivor-centered approaches prioritizing restorative justice and systemic change through legal reforms, activism that confronts cultural stigmas, amplifies survivors' voices, and demands tangible reparative measures.

This paper explores the impact of political activism in survivor recognition and its effects in combating impunity and deter future crimes. Ultimately, this paper argues that breaking the cycle of CRSV demands a holistic approach that integrates legal protections, political activism, and survivor recognition. While international and domestic legal frameworks provide a foundation for accountability, their effectiveness depends on sustained political engagement that prioritizes survivors' voices, presses for systemic reform, and fosters societal will to combat impunity. Survivor recognition is equally critical in rebuilding trust in institutions and communities.

The paper begins by analyzing the role of political activism and how it has shaped the lens through which CRSV is viewed. Then it provides a brief summary of international legal framework on CRSV that can be further utilized through political activism to provide support and survivor recognition. Then the political activism in Kosovo and Bosnia and Hercegovina will be discussed in order to exemplify how political activism and survivor recognition complement each other in combatting CRSV impunity. The paper follows a simple methodological framework: i) utilizing the authors professional expertise; ii) analyzing existing studies, reports, and documentation from reputable international organizations, as well as domestic organizations; iii) comparing the impact of political activism in BiH and Kosovo in the pursuit of justice and accountability for CRSV survivors as a case study. The paper concludes by recommending further enhancement of political activism in deterring CRSV.

2. THE ROLE OF POLITICAL ACTIVISM IN CHANGING THE RESPONSE TO CRSV

Political activism is a dynamic force that drives social change and shapes the course of history. At its core, it involves the active engagement of individuals

⁷ AISLIG SWAINE: Beyond Strategic Rape and Between the Public and Private: Violence Against Women in Armed Conflict. *Human Rights Quarterly*, 2015, 37 (3), 755–786.

or groups in activities aimed at influencing or changing political, economic, or social policies and institutions.⁸ It is considered that the political activism and the theory of change are deeply interconnected concepts. While the political activism involves efforts to promote, impede, or direct social, political, economic, or environmental change, the ‘theory of change’ is a methodology used to plan and evaluate social change initiatives.⁹ The ‘theory of change’ for addressing CRSV involves identifying the desired outcomes and working backward to determine the necessary steps to achieve those outcomes.¹⁰ Political activism is diverse and can take many forms, such as organized protests, grassroots movements, or lobbying efforts, and lately online activism, or any other form that serves as a catalyst for progress and reform. Historically, political activism has served as a vital mechanism for citizens to voice their concerns, hold elected officials accountable, and shape public policies.¹¹ By mobilizing communities and raising awareness about pressing issues, political activism helps address injustices, promote equality, and safeguard democratic principles. In the context of CRSV, the significance of political activism takes another dimension, considering the fact that CRSV remains a silent crime, with an estimated 80 percent of cases in conflict settings going unreported.¹² The nature of CRSV as a crime, its consequences, the targets of CRSV, historical inequalities and the perpetrators/warriors influence after the conflicts, are impacting the CRSVs impunity. Additionally, the fact that CRSV as a frequent part of warfare, affects not only survivors but also their families and wider communities, is impacting also how CRSV is perceived by the survivors, their families, the community, and policy makers. For the survivors CRSV is a traumatic experience with profound physical, psychological, and social

⁸ LISA DANG – ANN-KATHRIN SEEMANN – JORG LINDENMEIER – IRIS SALITERER: Explaining civic engagement: The role of neighborhood ties, place attachment, and civic responsibility. *Journal of community psychology*, 2022, 50 (3), 1736–1755. Cited in Foundations of Civic Engagement, available at: Foundations of Civic Engagement – KNILT.

⁹ United Nations Development Group, Theory of Change, UNDAF Companion Guide, available at: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-UNDAF-Companion-Pieces-7-Theory-of-Change.pdf>.

¹⁰ UK Government, Foreign Commonwealth and Development Office, Preventing Conflict Related Sexual Violence Initiative, A theory of change for addressing conflict-related sexual violence, Policy paper, 28 November 2022, available at: A theory of change for addressing conflict-related sexual violence - GOV.UK.

¹¹ Political Activism, What is Political Activism and Why is it Important? Available at: what is political activism and why is it important? - kirjon.

¹² Georgetown Institute for Women Peace and Security, Pathways to Justice and accountability for Conflict Relected Sexual Violence, Lessons Learned and Policy Recommendations from frontlines, by Jess Keller, December 2024, available at: GIWPS_CRSV-Brief_Final.pdf.

consequences.¹³ Due to historical inequalities and the nature of the crime, the survivors often face stigma, discrimination, and challenges in accessing justice and support. Also, communities affected by CRSV may experience collective trauma and social disruption which consequently shifts the attention from the sufferings and the needs of the CRSV survivors.¹⁴ Governments and policymakers may have varying levels of commitment to addressing CRSV, depending on how they perceive their position after the conflict, the winner or loser of war/conflict. Some countries have established initiatives and policies to prevent and respond to CRSV, while others may lack the necessary resources or political will. Consequently, there is need for political activism to address this differing perception and create the space for developing survivor-centered justice and support mechanisms to reduce CRSV impunity.

In post conflict societies addressing CRSV requires a multifaceted approach involving prevention, protection, and accountability. Political activism can have a crucial role in shaping the view on CRSV, by further enhancement of understanding that CRSV is a violation of international human rights standards, and that the survivors need to have an environment where they can access justice according to their needs and preferences.

What follows is the discussion on the current international legal framework that recognizes CRSV and that provides for preventing, prosecuting, and reparations for CRSV. This standards, can be further utilized as bases to empower activists to promote change and ask for responsibility to ending CRSV impunity within national political systems.¹⁵

3. INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK ON CRSV AS BASES FOR POLITICAL ACTIVISM

The international legal framework on CRSV is built on various legal instruments and resolutions aimed at preventing, prosecuting, and providing reparations for CRSV. The International Humanitarian Law (IHL), prohibits sexual violence during armed conflict and considers it a war crime. The Geneva Conventions

¹³ ELENA RUBINI – MARTINA VALENTE – MONICA TRENTIN – GIULIA FACCI – LUCA RAGAZZONI – SARAH GINO: Negative consequences of conflict-related sexual violence on survivors: a systematic review of qualitative evidence. *International Journal for Equity in Health*, 22:227, 2023 (22).

¹⁴ CARLO KOOS: Decay or Resilience? The Long-Term Social Consequences of Conflict-Related Sexual Violence in Sierra Leone. *World Politics*, 2018, 70 (2), 1–45.

¹⁵ BETH A SIMMONS: *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. New York, Cambridge University Press, 2009.

and their Additional Protocols are the primary sources of IHL, and they require parties to a conflict to protect civilians from CRSV. Specifically, the Common Article 3, the Fourth Geneva Convention,¹⁶ as well as Additional Protocols I and II,¹⁷ simultaneously, provide that rape and other forms of CRSV are a serious violation of international humanitarian law when perpetrated in the context of and associated with an armed conflict. According to IHL, all parties to an armed conflict must abide by the prohibition of sexual violence and also all states have an obligation to prosecute the perpetrators. The International Human Rights Law (IHRL), provides a framework for the protection of individuals from CRSV outside the context of armed conflict. Key instruments include the Universal Declaration of Human Rights¹⁸ and the International Covenant on Civil and Political Rights,¹⁹ which prohibit torture and cruel, inhuman, or degrading treatment.²⁰

The International Criminal Law (ICL), addresses CRSV through the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC).²¹ The ICC can prosecute individuals for CRSV as a war crime, a crime against humanity, or an act of genocide. The Statute explicitly includes rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, and other forms of sexual violence. The ICTY has authority to prosecute and try individuals on four categories of offences: grave breaches of the 1949 Geneva Conventions, violations of the laws or customs of war, genocide and crimes against humanity. A prohibited act of sexual violence can be a crime against humanity, it can be genocide and it can be a war crime. The ICTY Statute, which mirrors the ICTR Statute, criminalized acts of sexual violence under

¹⁶ International Committee of the Red Cross (ICRC) (1949) Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12 August 1949, 75 UNTS 287, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36d2.html>.

¹⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) Geneva, 8 June 1977; and Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II) Geneva, 8 June 1977.

¹⁸ UN General Assembly. (1948). Universal declaration of human rights (217 [III] A). Paris.

¹⁹ UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, *Treaty Series*, vol. 999, 171, 16 December 1966.

²⁰ In addition relevant international legal instruments include but not limited to: the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict (1974); Additional Protocol I to the 1949 Geneva Conventions (1977); Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1979); Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993).

²¹ UN General Assembly, Rome Statute of the ICC, 17 July 1998 (article 8.2).

crimes set in Article 5(g), which entails rape; however, it does not elaborate on other acts of sexual violence.²²

Additionally, the United Nations Security Council (UNSC) through its Resolutions, specifically address CRSV. Notable resolutions include UNSC Resolution 1820 (2008), which recognizes CRSV as a threat to international peace and security.²³ The USCR 1820 (2008), provides that sexual violence is conflict related “when [it is] used or commissioned as a tactic of war in order to deliberately target civilians”. The following UNSC Resolution 1888 (2009),²⁴ further strengthens the UN’s response to CRSV by establishing a Special Representative on Sexual Violence in Conflict, mandated to coordinate efforts to prevent CRSV and ensure accountability for perpetrators.²⁵

At the regional level the human rights instruments also address CRSV. The African Charter on Human and Peoples’ Rights,²⁶ and the European Convention on Human Rights²⁷ provide protections against sexual violence and require states to take measures to prevent and respond to CRSV. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe in its Resolution 1670 (2009), reminds the Committee of Ministers that the Council of Europe has a duty to ensure that human rights are guaranteed on the territory of Council of Europe member states, as well as a moral obligation to help spread the values of human rights and the rule of law it is founded upon beyond its geographical borders.²⁸

From the above it is evident that already, political activism has played a significant role in framing and positioning CRSV as a critical human rights and security issue.²⁹ Through sustained advocacy, at the international level political

²² The crime of genocide can be found in Article 4 of the ICTY Statute and war crimes can be found in Article 2 (Grave breaches of the Geneva Conventions of 1949) and Article 3 (Violations of the laws or customs of war) of the IVTY Statute. See: Security Council, Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (as amended on 17 May 2002) 25 May 1993.

²³ Resolution 1820 (2008) / adopted by the Security Council at its 5916th meeting, on 19 June 2008.

²⁴ Resolution 1888 (2009) / adopted by the Security Council at its 6195th meeting, on 30 September 2009.

²⁵ On the mandate and activities of the Special Representative on Sexual Violence in Conflict see generally: United Nations Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict.

²⁶ Organization of African Unity (OAU), African Charter on Human and Peoples’ Rights (“Banjul Charter”), CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), 27 June 1981.

²⁷ European Convention on Human Rights, as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15.

²⁸ Resolution 1670 (2009) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, available at: PACE website.

²⁹ ANETTE BRINGEDAL HOUGE – KJERSTI LOHNE: End Impunity! Reducing Conflict-Related Sexual Violence to a Problem of Law. *Law & Society Review*, 2017, 51 (4), 755–789.

activism has successfully elevated CRSV onto the agendas of international institutions, driven the adoption of legal reforms, and increased survivors' voices in public and policy spheres. Despite various international treaties and resolutions addressing CRSV, there is a need for a more comprehensive international legal framework that provides clear guidelines for states on their obligations. Above all, there is a need for survivor-centered approaches in international law which often focuses on prosecution and accountability, consequently more emphasis should be put in survivor-centered approaches that prioritize the needs and rights of survivors, including access to medical, psychological, and legal support. Considering the nature of the CRSV, the survivors are affected differently based on their gender, age, ethnicity, and other factors. Thus, the international law needs to adopt more intersectional approaches that recognize and address these diverse experiences and vulnerabilities. The existing accountability mechanisms, such as international tribunals and courts, often face challenges in terms of jurisdiction, resources, and political interference. Strengthening these mechanisms and ensuring they are accessible to survivors is crucial. International law should place more emphasis on prevention and the establishment of early warning systems to detect and respond to CRSV before it occurs. There is much of a historic evidence that wars and conflicts are escorted with CRSV as well. Addressing these gaps requires a concerted effort from the international community, including states, international organizations, and civil society, to ensure that CRSV is effectively prevented, addressed, and remedied. That is why there is a need for further political activism at the international level all the time considering the nature and effects of the CRSV in the survivors. As mentioned, the existing international standards helps activists coerce, punish, and deter offenders. Yet, despite these achievements, addressing the issues that relate to the needs of CRSV through the international norms, will address the challenges faced at the national level, respectively struggles to bridge the gap between implementing in practice the international standards and fighting CRSV impunity. At the national level, Barriers such as entrenched stigmas, prejudices, and the mere symbolic recognition of survivors' experiences in justice and recovery processes persist, undermining the efforts to address impunity.³⁰ Here political activism at the national level can have crucial role by drawing attention to the state responsibility that these international standards provide for, taking all the necessary and adequate measures to raise awareness on the CRSV, its consequences to the survivors and their families and community as a whole. The international legal standards encourage states to incorporate

³⁰ JANIE LEATHERMAN: Sexual Violence and Armed Conflict: Complex Dynamics of Re-Victimization. *International Journal of Peace Studies*, 2007, 12 (1), 53–71.

international legal standards on CRSV into their national legislation. This includes criminalizing CRSV, providing reparations to survivors, and ensuring access to justice for victims. However, the practice has demonstrated that international requirements for criminalizing CRSV, providing reparations to survivors, and ensuring access to justice for victims in post conflict settings requires further contextualized actions in order to break the cycle of CRSV impunity. The case of BiH and Kosovo exemplifies this.

4. CRSV IN BIH AND KOSOVO: MAIN CHALLENGES FIGHTING CRSV IMPUNITY

Sexual violence in BiH was a widespread crime used as a weapon in the war. Survivors of CRSV originate from all over BiH, and include women and men from all ethnic groups.³¹ The largest proportion of victims were Bosniak Muslim women of all ages. All warring parties were responsible for these crimes. The judgments of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, (ICTY) confirmed that CRSV was systematic and institutionalized, consequently an integral part of the war. In Kosovo, CRSV was used as a weapon of war, and as a weapon for ethnic cleansing by Serbian forces to terrorize and expel Kosovo Albanian civilians.³² Women but also men were subjected to sexual violence in detention, homes, and during forced displacement.³³ In the aftermath of the war, rape has been reported towards non Albanian communities and “collaborators” along with enforced disappearances, murders, and expulsion as a revenge.³⁴

After the war, CRSV survivors in BiH and Kosovo faced significant challenges, including stigma, trauma, and lack of access to justice. Many survivors were unable to leave their homes and lived in isolation due to the shame and stigma associated with CRSV,³⁵ consequently CRSV was under reported and was discussed only

³¹ CARLO KOOS – RICHARD TRAUNMÜLLER: The gendered costs of stigma: How experiences of conflict-related sexual violence affect civic engagement for women and men. *American Journal of Political Science*, 2023, available at: The gendered costs of stigma: How experiences of conflict-related sexual violence affect civic engagement for women and men, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ajps.12863>.

³² Human Rights Watch, Kosovo Rape as weapon of “ethnic cleansing”: 1 March 2000. Amnesty International, Kosovo: Incidents of multiple rape, AI INDEX: EUR 70/76/99 27 May 1999.

³³ SERBEZE HAXHIAJ: ‘Worse Than Death’: Male Wartime Rape Survivors in Kosovo Speak Out, Pristina, BIRN, 6 February, 2024.

³⁴ Amnesty International, “Wounds that burn our souls”: Compensation for wartime rape survivors, but still no justice, 13 December 2017.

³⁵ GABRIELLA CITRONI: UN Women and Trial (Swiss Association Against Impunity), Between Stigma and Oblivion: A Guide on Defending the Rights of the Women Victims of Rape and other Forms of Sexual Violence in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2012; JACK ROBINSON:

in limited circles. Although, in BiH, and also lately in Kosovo there are positive efforts and political commitments, still decades after the war survivors face stigma and trauma, and lack of access to justice. Consequently survivors address their needs to the CSOs.

One of the relevant challenges that impacts the CRSV impunity remains the determination of the precise numbers of the CRSV survivors. This is so due to the lack of monitoring and registration of the CRSV survivors during the war in BiH and Kosovo but also after the war. The official registrations of survivors of CRSV has not taken place, while different numbers are being mentioned depending on the entity that is reporting. The lack of official registration of the CRSV survivors, and the numbers reported by CSOs raises controversies and creates possibilities for politicizing of the magnitude of the CRSV crime.³⁶ Above all the lack of official records impacts the prosecutions in order to hold perpetrators accountable, meet survivor needs, and also affects knowledge and recognition of global scourge of CRSV.

Concerning the access to justice, at the international level, CRSV in BiH and Kosovo has been prosecuted at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), leading to several high-profile convictions. The ICTY has prosecuted several high-profile cases of CRSV, leading to convictions of individuals responsible for these crimes. Since the Tribunal started its work, 78 individuals, or 48% of the 161 accused, had charges of sexual violence included in their indictments. As of September 2016, 32 individuals have been convicted for their responsibility for crimes of sexual violence, as defined under Article 7(1) of the ICTY Statute. Four of them were additionally convicted for failing to prevent or punish the actual perpetrators of the crimes, under Article 7(3) of the Statute.³⁷

Related to Kosovo, in 2009 the ICTY convicted five of the most senior former Serb political, police and military commanders for war crimes and crimes against humanity committed in Kosovo.³⁸ The ICTY also indicted, a former KLA commander, and a former unit commander, for the alleged rape of a Romani woman at Jablanica in August 1998, in a broader indictment for crimes against

'Kosovo War Rape Survivor Condemns Stigmatisation of Victims'. Balkan Transitional Justice, Pristina, BIRN, 9 March 2020.

³⁶ The CSOs usually report the numbers of the survivors that they work with, which in turn in some cases are small numbers, sometimes duplicated and in some cases higher numbers are reported. MATTIAS AGERBERG – ANNE-KATHRIN KREFT: Gendered Conflict, Gendered Outcomes. *The Journal of Conflict Resolution*, 2020, 64 (2)–(3), 290–317.

³⁷ ICTY, Crimes of Sexual Violence, avialbel at: In Numbers |International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.

³⁸ MILUTINOVIC et al. (Judgment) icty- it-05-87-T (26 February 2009).

humanity and war crimes. Both were acquitted in April 2008, and in 2012 after the partial retrial.³⁹ Although highly criticized, hundreds of victims at ICTY have told their painful and tragic stories about what they saw and experienced. People of all walks of life – farmers, doctors, housewives, local politicians, mechanics, students, school children and many others – that were victims of horrific crimes deposited their testimonies which document the legacy of the former Yugoslav wars.⁴⁰ Their testimonies will remain valuable in documenting and memorialization of what has happened, and should serve as a tool for education of generations and also policy makers to design education and other programs that will impact the non-reoccurrence.

At the national level, in BiH criminal proceedings can be initiated in the entity courts of the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska, Basic Court of Brčko District BiH and the Court of BiH as the competent courts for CRSV. Judicial reparations can be sought through civil and criminal proceedings. The Law on Social Protection, Protection of Civilian Victims of War and Protection of Families with Children of the Federation of BiH (FBIH) and in Republika Srpska (RS), and the Law on the Protection of Victims of Torture and Decision on Protection of Civilian Victims of War in Brčko District (BD), provide for the main legal bases for CRSV prosecution. According to available data, in BiH there have been 322 war crimes cases with identified suspects involving CRSV, and there are also over 3,000 reported war crimes cases without identified suspects (KTN) or where the commission of a crime has not yet been established (KTA).⁴¹

In Kosovo, the criminal proceedings can be initiated under the Criminal Code of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and the Criminal Code of the Republic of Kosovo.⁴² Despite the fact that Kosovo Courts after the war have been led by international judges under United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) and later under European Union Rule of Law Mission (EULEX), and after 2018 by Kosovo national judges, the progress related to CRSV trials remains very limited.⁴³ Up to now only one person has been indicted for CRSV and is

³⁹ HARADINAJ et al. (Trial Judgment), icty-it-04-84 (3 April 2008); HARADINAJ et al. (Appeals Judgment), icty-it-04-84-A (19 July 2010) [40].

⁴⁰ ICTY, Voices of the victims, available at: Voice of the Victims | International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.

⁴¹ Organization for Security and Cooperation in Europe, War Crimes Case Processing in Bosnia and Herzegovina (2004 – 2023), available at: 584775.pdf.

⁴² Criminal Code of the Republic of Kosovo (Code No. 06/L-074) (2019), all laws in Kosovo are available through Kosovo Official Gazette, at: Official Gazette of the Republic of Kosovo.

⁴³ For a detailed account of the CRSV prosecution in Kosovo see: REMZIJE ISTREFI – ARBEN HAJRULLAHU: Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo and Lessons to be Learned from the

undergoing appeal procedures.⁴⁴ While in BiH judicial reparations can be accorded to CRSV survivors, in Kosovo according the current legal framework the CRSV survivors need to initiate civil proceedings for compensation of their sufferings after the defendant is found guilty for CRSV.

5. POLITICAL ACTIVISM IN BOSNIA AND HERCEGOVINA AND KOSOVO ON CRSV

As mentioned above due to the marginalization of the CRSV as a crime and cultural stigma, but also due to the masculine approach of the war victims the fate of CRSV survivors for years in particular in Kosovo remained “a public secret”. While in BiH, the crime CRSV was heavily publicized, discussed in international arena, and studied,⁴⁵ that resulted with actions have been taken at the national level, in Kosovo it took decades till the fate of CRSV survivors was brought to the attention of politicians and discussed in public. The discussion of CRSV in BiH was related to the international prosecution of CRSV, in Kosovo mainly the discussion was related at first with legal recognition of the CRSV survivors and then with the provision of reparations. BiH in 2006, under the strong lobby and activism was the first to include CRSV survivors as a sub-category of civilian victims of war, and to explicitly make them eligible for financial compensation (without having to prove disability).⁴⁶ In Republika Srpska, it was only in 2016 that a new law on the protection of victims of war torture, including sexual violence survivors was adopted (and it waiting parliamentary approval).⁴⁷ In Kosovo only in 2014 “the Law on the Status and the Rights of the Martyrs, Invalids, Veterans, Members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and their Families” was amended to also include a specific reference to “Sexual Violence Victims of the War.” This was possible only through a strong lobby an activism on CSOs and within the term of Office of the first women president,

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 2021 (12), 198–223.

⁴⁴ XHORXHINA BAMI: ‘Kosovo Court Convicts Serb Ex-Policeman of Wartime Rape’ (Balkan Transitional Justice, 5 July 2021).

⁴⁵ Unlike Bosnia, the CRSV survivors in Kosovo remain understudied and underplayed. On this aspect see: ANNA DI LELLIO – GARENTINA KRAJA: Sexual violence in the Kosovo conflict: a lesson for Myanmar and other ethnic cleansing campaigns, *International Politics*, 2021 (58), 148–167.

⁴⁶ SABINE FREIZER: Reparations after Conflict Related Sexual Violence: The Long Road in the Western Balkans. *Security and Human rights*, 2016 (27), 1–14.

⁴⁷ Ibid.

bringing the issue of CRSV discussion in to the political agenda, after a strong international and national lobby on the magnitude of the CRSV in Kosovo.⁴⁸ The Law on the Status and the Right of the Martyrs (2011) was originally drafted primarily for veterans, and military victims of the armed conflict excluding, demanded a percentage of physical disability to offer reparations, usually in the form of monthly pensions. Based on the amended law, the Kosovan government established the Government Commission for the recognition and verification of the status of persons violated during the Kosovo liberation war, to provide reparations to survivors, and over 1,000 survivors have received some form of reparation. In BiH, the approximate number of survivors having received some form of reparations for CRSV is 1,000 CRSV through administrative reparations mechanisms.

CSOs in BiH and Kosovo have been the main CRSV supporters but also they have been actively engaged for decades in raising awareness about CRSV and advocate for the rights of survivors. In fact it's the survivors themselves through the CSOs support that have been actively advocating for their rights and needs.⁴⁹ With the end of the war, in BiH and latter in Kosovo the first associations of victims of war, including CRSV survivors, were formed with the aim of strengthening the network of survivors, empowering them to discuss the traumas suffered and to advocate for their rights. Many such associations are very active in providing or facilitating support to survivors during the court proceedings, the process of obtaining the status of victim of sexual violence and are helping members to get needed psychological support.

In BiH Several Civil Society Organizations (CSOs) in Bosnia and Herzegovina (BiH) work tirelessly to support survivors of Conflict-Related Sexual Violence (CRSV). Some of the main CSOs in BiH include Association of Women Victims

⁴⁸ Telegrafi, Jahjaga speaks at the UN about the crimes that the Serbs have committed in Kosovo: 73% of women have been affected by the conflict, available at: Jahjaga speaks at the UN about the crimes that the Serbs have committed in Kosovo: 73% of women have been affected by the conflict – Telegrafi – Telegrafi.

⁴⁹ On the role of CRSV survivors in activism see generally: Dr Denis Mugwege Foundation, *Rising from Silence to Strength: The Crucial Role of Survivor Activism in Responding to and Combating Conflict-Related Sexual Violence (CRSV)* Wednesday 23 October 2024. In Kosovo in particular the voice of the first CRSV survivor to speak Vafije Krasniqi has made a history at the national and international level. See: H.Con.Res.36 – Calling for the end of impunity of unpunished Serbian sexual war crimes during the 1999 Kosovo war in the case of United States citizen and sexual war crime survivor Vafije Krasniqi Goodman and other survivors of sexual and gender-based violence. 118th Congress (2023–2024). See also: Prepared Testimony of Ms. Vafije Krasniqi – Goodman submitted before the U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs on “Kosovo’s Wartime Victims: The Quest for Justice” April 30th, 2019.

of War (Žene Žrtve Rata), an organization that provides comprehensive support to women survivors of CRSV, including legal assistance, psychological support, and advocacy for their rights. Medica Zenica offers medical and psychosocial support to survivors of CRSV, focusing on their physical and mental well-being. Women's Space (Žene sa Spiska) is an organization that works to empower women survivors of CRSV through various programs, including economic empowerment, legal aid, and social support. The Victim and Witness Support (VWS), provides support to survivors of CRSV in accessing justice and navigating the legal system. Some particularly noteworthy initiatives of these associations are as follows: The film "Grbavica", which came out in 2006, represented a major breakthrough in sensitizing the public both within BiH and abroad about the sexual violence committed in BiH and the impact it had on survivors.⁵⁰ Further, the campaign advocating for the rights of CRSV survivors entitled "For the dignity of survivors" was organized by civil society organizations and victims' associations and activists in parallel to the release of the film. The campaign raised awareness and contributed significantly to the 2006 changes to the Law on Protection of Civilian Victims of War and Protection of Families with Children of FBiH, ensuring that victims of wartime sexual violence were recognized as a special category and granted rights accordingly. Victims' associations in Republika Srpska also participated in advocating for adoption of the Law on the Protection of Victims of Torture of RS, and the Association of Women Victims of War was consulted in preparing the new law. The association "Forgotten Children of War" is another association which has worked on improving the rights of children born out of rape. Due to stigmatization and the lack of comprehensive legal protection afforded to children born out of rape in the BiH legislative system, this association conducts initiatives aimed at improving their position, one of the first ones being "Name of one parent" initiative.⁵¹

In Kosovo, organizations like Medica Gjakova, Medica Kosova, Kosovo Center for Rehabilitation of Torture Victims, Jahjaga Foundation and others have been instrumental in supporting CRSV survivors. These organizations continue to

⁵⁰ The Washington Post, 'Grbavica': Healing the Scars of War, April 2007.

⁵¹ All the administrative forms necessary to issue personal documents require the father's name to be stated, in the cases when the children are born of rape this is a problem, so the initiative advocated for the right to include only the mother's name. The initiative led to a change in the process being implemented in several municipalities, so that only the name of one parent is sufficient. Following the success of this first initiative, this newly formed association continues to work on initiatives to change the legislative framework so that children born out of rape are recognized as a separate category and afforded specific rights accordingly. Read more on this issue at: About Us – ZDR.

provide holistic assistance, including psychosocial, gynecological, and legal support, to ensure sustainable rehabilitation for survivors.

In Kosovo, political activism has been a driving force in addressing CRSV considering that as mentioned above for years the issue of CRSV survivors was not discussed publically. Activists and NGOs have played a crucial role in raising awareness, advocating for legal reforms, and supporting survivors. Initially the issue of CRSV was addressed through initiatives such as “Your Story is My Story” campaign, which involved public readings of survivors’ stories to highlight the ongoing trauma and stigma faced by CRSV survivors.⁵² This campaign, supported by UN Women and local NGOs, aimed to break the silence and encourage societal recognition of CRSV. Then the “Thinking of you” public art installation, was performed by hanging some 5,000 skirts and dresses from washing lines in the main football stadium in Kosovo’s capital, Prishtina. The Kosovo-born artist Alketa Xhafa-Mripa and the producer of the installation, the United States-based academic Anna Di Lellio, travelled around Kosovo to collect skirts and dresses, which were donated by members of the public, as well as local elites. Skirts and dresses were chosen as small, everyday symbols of femininity that could easily be donated by both women and men. They also highlighted the universalist goals of the installation.⁵³ Additionally, the Jahjaga Foundation, has been instrumental in advocating for justice and reparations for CRSV survivors. The foundation has organized high-level panels and discussions to address the persistent challenges faced by survivors, including stigma and lack of access to justice.⁵⁴

Despite these efforts, many survivors continue to face challenges in accessing reparations and justice. The ongoing challenges remains the fact survivors till are not coming through, this is so due to their dissatisfaction with the implementation of reparations and the slow progress in achieving justice. The stigma and trauma associated with CRSV continue to impact survivors and their communities.

⁵² UN Women, Conflict-related sexual violence and ending stigma spotlighted at Dokufest in Kosovo, Monday, 20 August 2018.

⁵³ BBC, ‘BBC Radio 4 woman’s hour: Interview with Alketa Xhafa Mripa’, 2016, available at: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p03ymvhs>. 17 June 2016. For a detailed account how a public art installation about wartime sexual violence in Kosovo aimed at tackling the stigma and silence about wartime rape and recognition of wartime sexual violence, and how this recognition responds to, or interacts with, existing gendered dynamics of nationhood see generally: VJOLLCA KRASNIQI – IVOR SOKOLIĆ – DENISA KOSTOVICOVA: Skirts as Flags: Transitional Justice, Gender and Everyday Nationalism in Kosovo, Nations and nationalism, 2020.

⁵⁴ The Jahjaga Foundation (JF) is a non-governmental organization, founded by the Former President of Kosovo, Mrs. Atifete Jahjaga, in March 2018. The general goal of the Jahjaga Foundation is the democratic development of Kosovo and the Balkans, through social inclusion and support for marginalized groups, as a precondition for peacebuilding in the region. For more on Jahjaga Foundation visit the foundation webpage at: Jahjaga Foundation.

Political activism and advocacy have been vital in addressing CRSV in BiH and Kosovo, pushing for legal reforms, supporting survivors, and raising awareness about the issue. The efforts of activists and NGOs have contributed to significant progress, although challenges remain in ensuring justice and reparations for all survivors.

In summary, political activism in both Kosovo and Bosnia and Herzegovina has been crucial in addressing CRSV, raising awareness, advocating for legal reforms, and survivors recognition. The efforts of activists and CSOs have led to significant progress in recognizing and addressing CRSV, although challenges remain in ensuring justice and reparations for all survivors.

6. CONCLUSION

From the above analyses, it is evident that activists and advocacy groups have been instrumental in raising awareness about CRSV, pushing for legal reforms, and holding governments and international organizations accountable.⁵⁵ One significant impact of political activism is the establishment of international legal instruments and resolutions aimed at preventing and addressing CRSV. For example, the United Nations Security Council (UNSC) has adopted several resolutions that specifically address CRSV, mandating peacekeeping missions to prevent and respond to such violence. These resolutions were largely influenced by the advocacy efforts of civil society organizations and survivor movements.⁵⁶ Moreover, political activism has helped to ensure that CRSV is recognized as a serious crime under international law. Activists have worked tirelessly to highlight the long-term trauma and social impact of CRSV, leading to its inclusion in international humanitarian law, human rights law, and international criminal law.⁵⁷ This same international legal framework can be and should be utilized further for political activism at the national level to require for accountability, survivors protection and ending CRSV impunity.

In addition, political activism has been crucial in promoting the participation of survivors in the legal and policy-making processes, the case of BiH and

⁵⁵ Dr. Denis Mukwege Foundation, Core State Obligations for Conflict-Related Sexual Violence: An Overview of International Law, available at: [Overview-EN.pdf](#).

⁵⁶ JOHN GLEDHILL – RICHARD CAPLAN – MALINE MEISKE: Developing peace: the evolution of development goals and activities in United Nations peacekeeping. *Oxford Development Studies*, 2021, 49 (3), 201–229.

⁵⁷ United Nations, The UN and Civil Society, available at: [The UN and Civil Society | United Nations](#).

Kosovo exemplifies this. By amplifying the voices of survivors, through different campaigns, activists have pushed for more inclusive and survivor-centered approaches to addressing CRSV.⁵⁸ Further, the case of political activism in Kosovo and BiH indicates that the genuine survivor recognition can play a transformative role in shifting the narrative away from victimization toward reparations.

However, beyond, legal survivor recognition, and reparations there is a need for catalyzing further cultural change around gender-based stigmas and fostering societal recognition of CRSV as an opportunity for reordering gender relations within post-conflict nation building. This process requires the recognition of both a victim- and a gender-specific harm, such as CRSV. Strengthened political activism and survivor recognition can bridge the gaps between international legal frameworks and national implementation, laying the foundation for justice, cultural transformation, and eradication of impunity.

BIBLIOGRAPHY

- AISLIG SWAINE: Beyond Strategic Rape and Between the Public and Private: Violence Against Women in Armed Conflict. *Human Rights Quarterly*, 2015, 37 (3), 755–786.
- ANETTE BRINGEDAL HOUGE – KJERSTI LOHNE: End Impunity! Reducing Conflict-Related Sexual Violence to a Problem of Law. *Law & Society Review*, 2017, 51 (4), 755–789.
- BETH A SIMMONS: *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. New York, Cambridge University Press, 2009.
- CARLO KOOS – RICHARD TRAUNMÜLLER: The gendered costs of stigma: How experiences of conflict-related sexual violence affect civic engagement for women and men. *American Journal of Political Science*, 2023, available at: The gendered costs of stigma: How experiences of conflict-related sexual violence affect civic engagement for women and men, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ajps.12863>.
- CARLO KOOS: Decay or Resilience? The Long-Term Social Consequences of Conflict-Related Sexual Violence in Sierra Leone. *World Politics*, 2018, 70 (2), 1–45.
- ELENA RUBINI – MARTINA VALENTE – MONICA TRENTIN – GIULIA FACCI – LUCA RAGAZZONI – SARAH GINO: Negative consequences of conflict-related sexual violence on survivors: a systematic review of qualitative evidence. *International Journal for Equity in Health*, 2023 (22).

⁵⁸ Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation, Justice, Truth and Healing for CRSV Survivors, at: Justice, Truth and Healing CRSV Survivors | Global Initiative for Justice, Truth and Reconciliation.

- JAMILLE BIGIO – RACHEL VOGELSTEIN: Understanding Sexual Violence in Conflict. In: *Countering Sexual Violence in Conflict*. Council of Foreign Relations, 2017, 3–7.
- JANIE LEATHERMAN: Sexual Violence and Armed Conflict: Complex Dynamics of Re-Victimization. *International Journal of Peace Studies*, 2007, 12 (1), 53–71.
- JOHN GLEDHILL – RICHARD CAPLAN – MALINE MEISKE: Developing peace: the evolution of development goals and activities in United Nations peacekeeping. *Oxford Development Studies*, 2021, 49 (3), 201–229.
- LISA DANG – ANN-KATHRIN SEEMANN – JORG LINDENMEIER – IRIS SALITERER: Explaining civic engagement: The role of neighborhood ties, place attachment, and civic responsibility. *Journal of community psychology*, 2022, 50 (3), 1736–1755.
- MATTIAS AGERBERG – ANNE-KATHRIN KREFT: Gendered Conflict, Gendered Outcomes. *The Journal of Conflict Resolution*, 2020, 64 (2)–(3), 290–317.
- PEARL KARUHANGA ATUHAIRE – NICOLE GERRING – LAURA HUBER – MIRGUL KUHN – GRACE NDIRANGU: *The Elusive Peace: Ending Sexual Violence during and after Conflict*. US Institute of Peace, 2018.
- REMZIJE ISTREFI – ARBEN HAJRULLAHU: Conflict-Related Sexual Violence in Kosovo and Lessons to be Learned from the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 2021 (12), 198–223.
- SABINE FREIZER: Reparations after Conflict Related Sexual Violence: The Long Road in the Western Balkans. *Security and Human rights*, 2016 (27), 1–14.
- SARA E DAVIES – JACQUELINE MARIE TRUE: Reframing conflict-related sexual and gender-based violence: Bringing gender analysis back in. *Security Dialogue*, 2015, 46 (6), 495–512.
- UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, *Treaty Series*, vol. 999, 16 December 1966.

THE FUNDAMENTAL RIGHTS REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALAPJOGI REGULÁCIÓJA

BENJÁMIN MÁTÉ EINVÁG¹

ABSZTRAKT ■ A mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) fejlődése alapvető jogi és társadalmi kihívásokat vet fel, amelyek új szabályozási megközelítéseket tesznek szükségessé. A tanulmány célja az MI alapjogi vonatkozásainak vizsgálata, különös tekintettel az alapjogok horizontális hatályára, valamint az Európai Unió AI Act és a dél-koreai AI Act Bill szabályozási modelljeinek összehasonlítása. Az elemzés kitér az MI-hez kapcsolódó felelősségi kérdésekre, az adatvédelemre és a diszkrimináció kockázataira, továbbá a bevezeti a proaktív állam fogalmát, amely jogi keretek kialakításában játszhat kulcsszerepet. A dolgozat hangsúlyozza, hogy a mesterséges intelligencia szabályozása nem korlátozódhat szektorális megközelítésre, hanem egy dinamikus és adaptív jogi környezet kialakítását igényli, amely biztosítja az innováció és az alapjogok védelmének egyensúlyát.

KULCSSZAVAK: mesterséges intelligencia, alapjogok, horizontális hatály, AI Act, szabályozási modellek, jogi felelősség, proaktív állam

ABSTRACT ■ The development of artificial intelligence (hereinafter: AI) raises fundamental legal and societal challenges that require new regulatory approaches. The aim of this paper is to examine the fundamental rights aspects of AI with a particular focus on the horizontal scope of fundamental rights and to compare the regulatory models of the European Union AI Act and the South Korean AI Act Bill. The analysis covers liability issues related to AI, data protection, the risks of discrimination and introduces the concept of the proactive state, which can play a key role in the development of legal frameworks. The paper stresses that the regulation of AI cannot be limited to a sectoral approach but requires the development of a dynamic and adaptive legal environment that ensures a balance between innovation and the protection of fundamental rights.

KEYWORDS: artificial intelligence, fundamental rights, horizontal effect, AI Act, regulatory models, legal liability, proactive state

¹ PhD student, Doctoral School of Law and Political Sciences, Károli Gáspár University of Reformed Church in Hungary.

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence (hereinafter: AI) is not a new concept to consider from a fundamental rights perspective. A large number of recommendations in relation to AI have been developed on the basis of universal principles of human rights, some of which have ultimately been elevated to the level of binding legislation. These include the European Union's Artificial Intelligence Act (hereinafter: AIA) and the relatively recent South Korean AI Act Bill (hereinafter: SKAIA).² The gradual integration of AI systems into everyday life has not only enriched our lives with numerous useful functions but has also been the source of new types of risks. The so-called „black box” phenomenon, which has almost become a cliché in the AI discourse, is a prominent example of these risks.³ The case of Eric Loomis in 2013 is an illustration of the black box. During a criminal trial, the COMPAS system identified him as a high-risk individual, resulting in a more severe sentence. Despite Loomis' appeal to the US Supreme Court, the court ultimately upheld the original sentence.⁴ The problems arising from a lack of transparency, coupled with statistically based – often questionable – discriminatory practices, have led to results that are highly concerning and legally questionable. The case of Eric Loomis serves as an important example, underscoring the need to subject AI-based systems to comprehensive and critical scrutiny. Such scrutiny is essential to minimize the risk of fair trial violations and to prevent potential violations of other fundamental rights.

The aim of this paper is to analyze in detail the issue of the horizontal applicability of fundamental rights, to compare the regulatory approaches of the AIA and the SKAIA to fundamental rights and to present the theoretical basis and practical relevance of the concept of the proactive state.

² National Assembly passes the AI Basic Act, <https://www.shinkim.com/eng/media/newsletter/2667#:~:text=The%20AI%20Basic%20Act%20requires,safety%2C%20reliability%2C%20and%20accessibility> (22. 01. 2025.).

³ BERNÁT TÖRÖK: Az alkotmányjog horizontális hatálya. In: BERNÁT TÖRÖK – ZSOLT ZÓDI (ed.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 147. KATALIN GOMBOS – FRANCISKA ZSÓFIA GYURANECZ – BERNADETT KRAUSZ – DOROTTYA PAPP: *A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései*. In: BERNÁT TÖRÖK – ZSOLT ZÓDI (ed.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 344.

⁴ State vs. Loomis case. <https://harvardlawreview.org/print/vol-130/state-v-loomis/> (22. 01. 2025.).

2. CONSTITUTIONAL APPROACH

The emergence of AI is not some distant vision of the future. It is already part of our present reality. We are actively facing its challenges today and it is our responsibility to define the legal and ethical boundaries within which it does business. The growing influence of AI on decision-making, economic structures and individual rights requires a proactive legal framework that ensures accountability and protects fundamental rights.

It has to be recognized that modern constitutions have been designed primarily to limit the power of the state, thereby safeguarding civil liberties and promoting the development of the law. However, constitutional guarantees can no longer be limited to merely constraining the state. They must also be applied to protect individuals from potential violations by other private actors, including corporations and AI-driven systems. In this respect the AIA introduced by the European Union is groundbreaking. Both its objectives and its content reveal a forward-looking regulatory approach that seeks to shape the future of governance in a rights-protective manner. The AIA recognizes that AI regulation cannot be reactive – it must anticipate risks and provide clear legal safeguards before harm occurs.⁵

To develop an effective regulatory model whether in Hungary or within a broader international context, it is essential to move beyond the constraints of classical legal thinking while preserving the core values and principles refined through centuries of jurisprudence. The legal profession must adapt to the complexities of AI by integrating multidisciplinary perspectives, including technological expertise, ethics and fundamental law. However, it is somewhat paradoxical that while we must maintain continuity with past legal traditions, the challenges posed by AI demand entirely new legal and regulatory strategies. The tools of the past are insufficient to address the unprecedented risks and ethical dilemmas presented by AI systems. New approaches are needed – ones that emphasize algorithmic transparency and the mitigation of biases embedded in AI decision-making.

In this context, regulatory frameworks must strike a balance between innovation and legal certainty. Over-regulation can stifle technological progress, but the absence of clear rules can lead to unchecked power and violations of fundamental rights. The governance of AI will therefore need to evolve in a way that upholds democratic principles, while ensuring that the development

⁵ Will be discussed in more detail in the final part of the paper.

and deployment of AI serves the public good, rather than narrow corporate or political interests.

The fundamental rights aspect of constitutions is mainly concerned with the protection of individuals against the State. Constitutions contain declarations of fundamental rights. The state must not only respect these rights but also actively enforce them through legal guarantees. From the point of view of fundamental rights, the individual is the holder of rights, while the state has an objective institutional duty to ensure the protection and realization of these rights. This raises the crucial question of how to examine our subject through the lens of constitutional law.

Constitutional law, as a fundamental legal framework, has a unique and synthesizing role in AI regulation. Just as constitutional law defines and structures the relationship between the state and its citizens, it also has the potential to establish clear boundaries for AI use in all circumstances. A constitutional approach to AI regulation would require the state to establish effective mechanisms for accountability, transparency and for sure human oversight. This aligns with the principle of effect utile, which demands that legal protections be not only theoretical but also practically enforceable. The European Union's AIA exemplifies this approach, seeking to impose regulatory safeguards that align with fundamental rights considerations.

Beyond mere compliance, constitutional law could play a guiding role in shaping ethical and legal norms for AI. While civil, data protection, and administrative law address specific aspects of AI-related issues, constitutional law provides the overarching principles necessary for a coherent and rights-based regulatory framework. Just as constitutional law limits state power to protect individuals, it can also set necessary limits on AI systems, ensuring that their deployment remains aligned with fundamental rights under all circumstances.

As a verdict, AI regulation cannot be confined to sectoral legal approaches. It requires a constitutional framework that ensures the protection of human rights and democratic values. The rapid integration of AI into society necessitates legal frameworks that are adaptable yet robust, capable of addressing both current and emerging risks. Constitutional law, with its emphasis on fundamental rights and institutional responsibilities, provides a critical foundation for AI governance, ensuring that technological advancements serve the public good while safeguarding individual freedoms.

3. LIABILITY OF AI

The development of AI raises new challenges in terms of liability, in particular fundamental rights. While traditional liability structures assume a clear link between the actor and the consequences, the autonomous decision-making capacity of AI makes this relationship increasingly complex. In my view, the primary consideration when examining the issue of liability is who caused the act, who is responsible for it and what are the consequences. According to the thought process of SÁNDOR UDVÁRY, the human will is always behind AI, since AI works to achieve a goal set by the operator and is not capable of independent goal formation.⁶

In the case of damage caused by AI several liability models can be applied. Product liability legislation offers one possibility for the manufacturer to bear the liability as AI is currently legally on the market as a product.⁷ Accordingly, the manufacturer is liable for any damage resulting from the defect of the AI, if it is covered by product liability rules. However, this level of simplification of liability is not always applicable. In some cases, it is difficult to determine clearly whether the damage is caused by malfunctioning of the MI, misuse by the user or manipulation by a third party.

In this perspective, it is also worth examining the applicability of conditional legal liability.⁸ According to KRISZTINA NAGY's interpretation, social media platforms are liable if they fail to remove infringing content posted by users after becoming aware of it.⁹ Applying this logic to AI systems could be concluded that the producer would only be liable if it does not immediately correct the error detected by the user. This approach can have significant advantages, as it ensures that the manufacturer does not have to take responsibility for every malfunction, while remaining responsible for the proper functioning of the system.

The issue of the liability of AI is not only a matter of civil law rules but also has fundamental rights implications. One of the most significant challenges of AI systems is the risk of discrimination, especially in employer decisions, credit

⁶ SÁNDOR UDVÁRY: Szenzorok a mátrixban. Értelmelem, érzékelés és a jog. In: TAMÁS GYEKICZKY (ed.): *Határtér. Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021, 169.

⁷ Act V of 2013 on the Civil Code, Chapter LXXII.

⁸ Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market. HL L 178, 17. 07. 2000, 1–16.

⁹ KRISZTINA NAGY: Facebook files – gyűlöletbeszéd törölve? A közösségi médiaplatformok tartalom-ellenőrzési tevékenységének alapjogi vonatkozásai. *Pro Futuro*, 2018 (2), 118.

assessments and law enforcement applications.¹⁰ AI systems that learn from biased datasets can disproportionately disadvantage marginalized groups, which can lead to violations of fundamental rights to equality and non-discrimination.¹¹ Therefore the AIA intends to introduce stricter rules for high-risk AI schemes requiring transparency and accountability mechanisms.¹²

Liability issues are also particularly important for data protection and privacy. Surveillance systems, facial recognition technologies and profiling systems operated by AI create significant risks to the protection of personal data.¹³ The General Data Protection Regulation (GDPR) provides a legal basis for regulating such systems but the specific nature of artificial intelligence requires further legal clarification.¹⁴ Consequently, the AIA clearly prohibits the use of subliminal techniques, the legislator's intention is clearly to protect the autonomy of individuals to make decisions and to ensure that their choices are not restricted by hidden manipulative algorithms.¹⁵ Such prohibitions are not only aimed at regulating the technical functioning of AI systems, focusing also on how these technologies affect the social status of individuals and the exercise of their fundamental rights. Here again, the issue of responsibility has a dual dimension. Developers need to have a responsibility to ensure that data is handled appropriately, while users need to be aware of the system's operational limitations.

The possibilities for appeal against decisions taken by the AI are also a central issue. Where an AI system makes a decision that adversely affects an individual – for instance rejecting a loan application or a job application – the person concerned should have the opportunity to challenge the decision.¹⁶ Due

¹⁰ YUVAL NOAH HARARI: *21 lecke a 21. századra*. Central Kiadó Csoport, 2018, 66–67. JAMIE SUSSKIND: *Politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2022, 241–243.

¹¹ SOLON BAROCAS – MORITZ HARDT – ARVIND NARAYANAN: *Fairness and machine learning*. FairML Book, 2019, 19–20.

¹² Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (hereinafter: AIA.).

¹³ Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, European Union Agency for Fundamental Rights, 2020.

¹⁴ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (GDPR).

¹⁵ AIA. (2024) Article 5. section (1), a).

¹⁶ LILIAN EDWARDS – MICHAEL VEALE: Slave to the algorithm? Why a right to explanation is probably not the remedy you are looking for. *Duke Law and Technology Review*, 2017 (1), 18–84, 4–10.

to the so-called black box problem many AI algorithms are not transparent in their operation, which hampers effective redress and procedural safeguards. To remedy this, legislation should provide for clarity of models and the possibility of human review.

Addressing the liability issues of the AI is of particular importance not only in the field of civil law and product liability, but also for the protection of fundamental rights. AI systems must operate within a clear legal framework, ensuring non-discrimination, transparency and adequate remedies. This requires a complex regulatory environment that both encourages innovation and guarantees effective protection of fundamental rights. One of the tools to achieve this objective is to examine the horizontal scope.

4. HORIZONTAL EFFECT

The traditional paradigm of the enforcement of fundamental rights is based on vertical legal relationships, specifically those between the state and the individual.¹⁷ According to this logic, fundamental rights primarily impose obligations on state institutions and bodies to ensure their respect and implementation. However, social and technological developments increasingly necessitate the enforceability of fundamental rights within legal relationships between private actors – such as companies, corporations or individuals. This principle is referred to as the horizontal effect of fundamental rights.

In private law relationships, certain constitutional principles – particularly through general clauses – apply objectively, reflecting the significant societal importance of these legal interactions.¹⁸ In particular, this is relevant at a time when technological developments and societal transformations are creating new challenges that require a comprehensive and innovative review of the legal interpretation and application framework. In such circumstances, the integration of constitutional principles would also ensure the broad application of fundamental rights.

¹⁷ TAMÁS KLEIN: A DSA alapjogvédelmi mechanizmusa mint alkotmányjogi nívum. In: ANDRÁS KOLTAY – TAMÁS SZIKORA – ANDRÁS LAPSÁNSZKY (eds.): *A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról*. Budapest, Orac Kiadó, 2024, 271.

¹⁸ FRUZZINA GÁRDOS-OROSZ: Alapvető jogok a magánjogi jogviszonyokban – horizontális hatály a közösségi jogban. In: TAMÁS NÓTÁRI – GÁBOR TÖRÖK (eds.): *Prudentia Iuris Gentium Potestate. Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézet, 2010, 204.

The horizontal scope can basically be divided into two parts: direct and indirect ('drittwirkung')¹⁹ scope. On the basis of the theory of direct horizontal effect, fundamental rights provisions can be directly applied in private law disputes, thus allowing parties to rely directly on the fundamental rights guaranteed by the Constitution.²⁰ Accordingly, the courts can base their decisions directly on the fundamental rights themselves, without taking into account the mediating role of private law rules. The direct effect is therefore that a possible violation of fundamental rights can be an independent legal basis in disputes between private parties.

Direct horizontal effect offers numerous advantages, particularly in terms of the efficiency of legal enforcement and its role in providing guarantees. Since this theory does not require the use of intermediate legislation, it can provide direct and rapid protection for the persons concerned. However, this approach has also been criticized as it may lead to a blurring of the boundaries between public and private law rules,²¹ which may jeopardize the stability of private legal relations.²²

In German constitutional court practice, the theory of indirect horizontal effect is particularly significant. It emphasizes the intrinsic connection between the fundamental rights enshrined in the Constitution and the principles of private law.²³ This connection was confirmed by the Lüth case,²⁴ which is a milestone in the history of German constitutional law thinking. In the application of indirect horizontal scope, fundamental rights do not directly appear in private law disputes but play a role in the context of the interpretation of the relevant legislation, therefore ensuring the indirect enforcement of fundamental rights in private law relationships.²⁵

On the contrary, direct horizontal effect allows individuals to invoke fundamental rights provisions directly as a legal basis, enabling judicial decisions to be made explicitly in light of these constitutional provisions. While this approach broadens the scope for the enforcement of fundamental rights, TAMÁS KLEIN

¹⁹ FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011, 45.

²⁰ FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ – RENÁTA BEDŐ: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – Az újabb alkotmánybírósági gyakorlat (2014–2018). *Alkotmánybírósági Szemle*, 2018 (1), 3–15.

²¹ NÓRA CHRONOWSKI: *Alkotmányosság három dimenzióban*. Jogtudományi Alap kutatások, 4. Budapest, TK Jogtudományi Intézet, 2022, 40.

²² GÜNTER DÜRIG: *Grundrechte und Zivilrechtsprechung*. In: THEODOR MAUNZ (ed.): *Festschrift für Hans Nawiasky*. München, Isar Verlag, 1956, 183.

²³ GÁRDOS-OROSZ 2011, 45.

²⁴ Lüth-case. 7 BVerfGE, 1958. 198.

²⁵ GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ 2018, 3.

notes that the doctrinal foundations of direct horizontal scope are less stable and systematically developed than the elaborate systems of vertical protection of fundamental rights.²⁶ This prompts the question of how effectively legal certainty and private law autonomy can be maintained when fundamental rights serve as a direct basis for private legal relationships.

As regards the indirect horizontal scope of fundamental rights in Hungary, the decision of the Constitutional Court No. 8/2014. (III. 20.) can be considered a significant milestone. The decision established that the provisions of the Constitution may have an effect not only in relations between the state and the individual, but also in private legal relations. This effect is achieved through the general clauses, which transmit fundamental constitutional values to private law relations.²⁷ This approach opens a broader possibility to apply fundamental rights in situations where private actors, such as technology companies, develop or operate artificial intelligence systems.

5. INTERNATIONAL OUTLOOK ON THE REGULATION OF AI

The rapid development and proliferation of AI technologies raise numerous legal, ethical, and societal challenges. Consequently, an increasing number of countries and international organizations are initiating comprehensive regulatory frameworks to ensure the safety, reliability, and protection of fundamental rights in AI systems. This chapter examines two significant regulatory frameworks: the European Union's AIA and South Korea's SKAIA. By analyzing the similarities and differences between these two legal instruments, we aim to understand how the international community shapes AI regulation and identify potential gaps within these frameworks.

The AIA represents one of the most comprehensive and detailed regulatory frameworks for AI governance. Its objective is to ensure the safety and reliability of AI systems while protecting fundamental rights. The EU AI Act employs a risk-based approach, classifying AI systems according to their risk levels and regulating them accordingly.²⁸ The regulation prohibits AI practices that pose unacceptable risks, such as government-conducted social credit systems or software that promotes hazardous behavior, manipulative practices, or subliminal techniques.²⁹ Additionally, the EU AI Act differentiates between stakeholders, imposing distinct

²⁶ KLEIN 2024, 271.

²⁷ GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ 2018, 8–10.

²⁸ AIA. (2024) Recital.

²⁹ AIA. (2024) Article 5, section (1).

obligations on various AI users and developers. This approach allows for flexible regulatory application across diverse industrial and technological contexts.

On December 26, 2024, South Korea's National Assembly enacted the Framework Act on the Development of Artificial Intelligence and the Establishment of a Trust Foundation, the SKAIA. This legislation aims to improve the quality of life and enhance competitiveness, marking the world's second comprehensive AI regulation after the AIA.³⁰ The South Korean law primarily focuses on AI systems with demonstrable impacts, particularly generative AI, which may significantly affect human life, including physical safety and fundamental rights. Unlike the AIA, the South Korean regulation does not contain specific prohibitions but instead emphasizes requirements for the safety and reliability of AI systems. Moreover, the law broadly defines obligations without distinguishing between different types of stakeholders. Both the AIA and the SKAIA aim to ensure the safety and reliability of AI systems while safeguarding fundamental rights. Nevertheless, there are notable differences in their approaches and emphases.

The EU's AIA risk-based approach facilitates flexible regulatory application, whereas the South Korean law focuses more on safety and reliability requirements. The EU explicitly bans AI practices posing unacceptable risks, which are not explicitly addressed in South Korea's legislation. Furthermore, the EU imposes differentiated obligations on stakeholders, while the South Korean law outlines comprehensive obligations without stakeholder-specific distinctions.³¹

These regulatory frameworks exhibit gaps that require attention through implementing acts. For the AIA, further clarification is needed regarding risk classifications and sanctions.³² In contrast the SKAIA lacks specific prohibitions and differentiated obligations for stakeholders. In result the regulatory frameworks of the AIA and SKAIA represent significant strides toward ensuring the safety and reliability of AI systems. However, the differences and gaps between these legal instruments highlight the need for further international coordination and harmonization. Moving forward, these principles are expected to evolve and become more precise to effectively address the challenges arising from the rapid advancement of AI technologies.

³⁰ South Korea, National assembly passes basic law on development of AI. <https://www.dataguidance.com/news/south-korea-national-assembly-passes-basic-law> (23. 02. 2025).

³¹ JUHO YOON – JIYOUNG SOHN – JEONGHEE KANG: *Significance of the passage of the ai framework act. And its impact on the industry*. BKL Legal Update, 2025.

³² MICHAEL VEALE – FREDERIK ZUIDERVEEN BORGESIUS: *Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act – Analysing the good, the bad, and the unclear elements of the proposed approach*. *Computer Law Review International*, 2021 (4), 97–112.

The nature of AI technology requires the development of uniform standards and guidelines to ensure ethical and responsible use. Cross-border challenges, the development of universal standards and the management of extreme risks are important elements of international cooperation in the field of AI. The OECD Global Strategy Group meeting stressed the need to address cross-border challenges and develop universal standards, in addition to developing digital skills. Different cultural and political approaches, as well as different economic interests, make it difficult to create a single international regulatory framework. The European Union and Canada have launched a Digital Partnership to deepen cooperation to create a positive and people-centered digital economy and society.

6. THE CONCEPT OF THE PROACTIVE STATE

The system of fundamental rights has a dual nature, as it encompasses both a subjective and an objective dimension.³³ The subjective aspect refers to the rights and entitlements of the individual while the objective aspect manifests as the state's duty to protect institutions.³⁴ This means that the state is responsible for creating and maintaining the institutional and legal structures essential for ensuring the practical realization and protection of fundamental rights.

In cases where a violation of fundamental rights occurs or when multiple fundamental rights come into conflict, the state entrusts the judicial system with the task of determining which right, in what form and to what extent enjoys protection.³⁵ To resolve such conflicts various fundamental rights tests are employed in judicial practice, assisting in the fair and lawful resolution of cases based on principles such as necessity, proportionality or other constitutional standards.

Moreover, beyond the classical protection of fundamental rights it is necessary to lay down the concept of a proactive state. The goal of the proactive regulatory principle, as we interpret it, is for the state to use legal instruments not necessarily to prevent but to preemptively address challenges that may raise constitutional concerns. The significance of the state's proactivity lies not merely in prevention – hence the use of the term proactive rather than preventive – but in fostering a forward-looking legislative intent. This approach aims to enhance the effective enforcement of the principle of effect utile, derived from the right to a fair trial,

³³ BALÁZS SCHANDA – ZSOLT BALOGH: *Alkotmányjog, alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2022, 35.

³⁴ Ibid.

³⁵ FRUZZINA GÁRDOS-OROSZ: *Az alapjogok korlátozása*. IJOTEN/Alkotmányjog, 2020, 105.

which mandates effective legal protection in cases of fundamental rights violations before legally binding remedial forums.³⁶ The idea can easily be referred to the phrase used by Tamás Klein the „vaccine law”, i.e. that the provisions do not give priority to the sanctioning of the infringement but prescribe measures that prevent it from occurring in the first place.³⁷

As an example, the Fundamental Rights Impact Assessment (hereinafter: FRIA) in the AIA aims to ensure that before high-risk AI systems are brought to market, their users – whether public bodies or private organizations providing public services – are required to carry out a thorough impact assessment. The purpose of this is to assess the potential impact of the use of such systems on the enjoyment of fundamental rights.³⁸ In a broad interpretation of the principle of effective legal protection the FRIA aims to prevent any possible violation of fundamental rights and to ensure that the functioning of the AI systems is in line with the fundamental rights standards required by the EU legal framework.

The creation of FRIA is a clear step towards proactive regulation. The AIA requires member states to establish appropriate supervisory authorities to ensure proper enforcement of its provisions.³⁹ Thus – indirectly⁴⁰ – the establishment and implementation of the FRIA system can be understood as an obligation stemming from the State’s responsibility under public law and EU law. This situation can also be interpreted as creating through the EU Regulation an objective obligation of institutional protection for the member states, since the text of the regulation not only refers to the importance of fundamental rights, but also explicitly obliges the member states and the to whom it applies to protect them. It is particularly important that the Regulation refers to the Charter⁴¹ as the point of reference for the assessment of the impact of fundamental rights, which, as a general rule, is not directly applied by the member states.

The AIA not only strengthens innovative legislation by introducing the FRIA but also by creating a regulatory sandbox.⁴² Article 57 of the Regulation contains the basic rules on the test environment. At first reading the term sandbox may seem novel but this method is not entirely new. Test environments based on a similar concept have been used in the financial technology sector where AI

³⁶ Constitutional Court decision of 3064/2014. (III. 26.) [15].

³⁷ KLEIN 2024, 15.

³⁸ AIA. (2024) Article 27., section (1).

³⁹ AIA. (2024) Article 28.

⁴⁰ By its very nature the AIA Regulation is a non-transposing law, so its provisions are directly enforceable through the member states. However, its effect is indirect for those subject to the AIA as regards mediation by member states.

⁴¹ AIA. (2024) Article 1, section (1).

⁴² AIA. (2024) Recital 138, 139.

solutions have been already present for many years.⁴³ There are also physical test tracks for self-driving cars where developers test the latest solutions in a real-world environment.⁴⁴ These environments are designed to ensure that new AI systems comply with relevant EU and national legislation. In essence, it creates a collaboration between technology developers and legislators to ensure ongoing communication between the parties. At the end of the testing process a regulatory framework will be developed that takes into account and reconciles the interests of both parties. This approach is extremely forward-looking as it does not follow the legislative methodology used in the past but adopts a new approach.⁴⁵

The Regulation delegates the task of operating the test environments to the national authorities operating FRIA in line with the subsidiarity principle to provide for public authority and appropriate control. As a manifestation of proactivity and direct horizontal scope, Article 57(6) stipulates that test environments provide an opportunity to identify and minimize risks in a timely manner.

We argue that regulatory sandboxes will not only play a key role in fostering technological innovation, but will also ensure a dynamic and adaptive regulatory environment in the long term facilitating the emergence of secure and legitimate AI applications. These environments will allow for the continuous adaptation of regulatory requirements and technological innovations, ensuring that legislation can keep pace with technological developments. However, there is also a lack of sophistication in the current regulatory framework as regards test environments. The regulation does not clarify how Member States with different economic and technological capacities should compensate for differences in order to ensure uniformity, „...allocate sufficient resources...”⁴⁶ is not sufficient in the present situation. The Regulation allows for the creation of test environments at regional and local level⁴⁷ but does not clarify the coordination between the different levels, nor does it clarify the responsibilities in case of possible infringements. The AIA emphasizes the transparency of innovation efforts and test environments but does not provide sufficient guarantees that social control is applied in the testing process. The latter may be of particular concern where fundamental rights are at stake.

⁴³ JÁNOS KÁLMÁN: *Ex Ante „Regulation”? The Legal Nature of the Regulatory Sandboxes or How to „Regulate” Before Regulation Even Exists*. In: GÁBOR HULKÓ – VYBÍRAL ROMAN (ed.): *European Financial Law in Times of Crisis of the European Union*. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 215–225.

⁴⁴ ZOLTÁN MAJÓ-PETRI – SÁNDOR HUSZÁR: *Autonóm járművek, önvezető autók: mit gondol a közönség? Közlekedéstudományi Szemle*, 2020 (1), 66–75.

⁴⁵ ZOLTÁN FLECK: *Mi a kihívás a jogban?* In: TAMÁS GYEKICZKY (ed.): *Határtér. Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021, 47.

⁴⁶ AIA. (2024) Article 57., section (4).

⁴⁷ AIA. (2024) Article 57., section (2).

7. CONCLUSION

As it has been explained, the issue of the legal regulation of AI is crucial for the protection of fundamental rights. The rise of technology poses new challenges to legal systems as AI becomes increasingly embedded in social and economic decision-making, affecting many legal sectors. This development requires the development of an appropriate legal framework to ensure that fundamental rights are respected and effectively enforced.

The central issue of the study is the horizontal scope of fundamental rights, i.e. how fundamental rights can be enforced in private law relationships. According to the traditional constitutional conception of fundamental rights, these rights play a role primarily in the relationship between the state and the individual, but in the modern technological environment it is essential that these rights can also be enforced in the relationship between private actors. AI-based decision-making systems are increasingly present in the labour market, financial services and public administration, making the extension of horizontal scope a key issue for the protection of fundamental rights.

Discrimination risks also feature prominently in the analysis. In many cases AI systems are based on biased databases that can lead to certain social groups being disproportionately disadvantaged. This is particularly relevant in the areas of employment and credit judgements where AI decisions have a direct impact on the lives of individuals. The case of Eric Loomis – presented in the introduction – also highlights that the lack of an appropriate legislative and safeguarding environment, as well as human supervision and negligence can lead to extremely worrying outcomes. The AIA is therefore introducing stricter regulation of high-risk schemes ensuring transparency and appropriate redress in an effort to curb worrying practices. In this way the European Union has created a constitutional right that goes beyond the competence of the member states. This practice may also raise questions of sovereignty in the future.

The liability issues of AI were also examined in the thesis. Due to the specificities of autonomous decision making and self-evolving algorithms traditional liability systems are not fully applicable. Under product liability rules, manufacturers are liable for damages caused by AI but in many cases such systems cannot be considered as a product in the traditional sense. Under the concept of conditional legal liability developers and operators are liable if a detected defect is not corrected in a timely manner, giving the system the possibility to operate legally.

The regulation of AI is not only a national challenge but also a transnational one that requires global cooperation. The EU's AIA and South Korea's SKAIA represent

two different approaches. The EU uses a risk-based system that bans and strictly regulates certain AI applications, while South Korea sets more general standards without imposing specific bans.

The study also highlights the importance of the concept of the proactive state as a proposed solution to the problem of subversive technologies. Reactive legislation is not enough to regulate AI, proactive and preventive regulatory instruments are needed. FRIA and regulatory sandbox systems aim at reconciling innovation and legal aspects creating the possibility to develop AI in a safe and secure way and in compliance with fundamental rights. At the same time, it is still a weakness that the AIA fails to clearly explain and pull together its effects on fundamental rights—something our digital age makes essential.⁴⁸

The paper's central argument that the regulation of AI is a complex and multifaceted task, covering a wide range of areas from ensuring the protection of fundamental rights to clarifying liability and transnational cooperation. In developing a legal framework for AI, it is argued that a dynamic and adaptive regulatory approach is needed that both encourages innovation and ensures effective enforcement of fundamental rights.

BIBLIOGRAPHY

- SOLON BAROCAS – MORITZ HARDT – ARVIND NARAYANAN: *Fairness and machine learning*. FairML Book, 2019.
- NÓRA CHRONOWSKI: *Alkotmányosság három dimenzióban*. Jogtudományi Alap kutatások, 4. Budapest, TK Jogtudományi Intézet, 2022.
- CSABA CSERVÁK: A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére. In: ÁRPÁD OLIVÉR HOMICSKÓ (ed.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXIX., Budapest, Patrocinium, 2020, 55–76.
- GÜNTER DÜRIG: *Grundrechte und Zivilrechtsprechung*. In: THEODOR MAUNZ (ed.): *Festschrift für Hans Nawiasky*. München, Isar Verlag, 1956.
- LILIAN EDWARDS – MICHAEL VEALE: Slave to the algorithm? Why a right to explanation is probably not the remedy you are looking for. *Duke Law and Technology Review*, 2017 (1), 18–84.

⁴⁸ CSABA CSERVÁK: A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére. In: ÁRPÁD OLIVÉR HOMICSKÓ (ed.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXIX., Budapest, Patrocinium, 2020, 55–76.

- ZOLTÁN FLECK: *Mi a kihívás a jogban?* In: TAMÁS GYEKICZKY (ed.): *Határtér. Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021.
- FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011.
- FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ: *Az alapjogok korlátozása*. IJOTEN/Alkotmányjog, 2020.
- FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ: Alapvető jogok a magánjogi jogviszonyokban – horizontális hatály a közösségi jogban. In: TAMÁS NÓTÁRI – GÁBOR TÖRÖK (eds.): *Prudentia Iuris Gentium Potestate. Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Jogi Tudományi Intézet, 2010.
- FRUZSINA GÁRDOS-OROSZ – RENÁTA BEDŐ: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – Az újabb alkotmánybírói gyakorlat (2014–2018). *Alkotmánybírói Szemle*, 2018 (1), 3–15.
- KATALIN GOMBOS – FRANCISKA ZSÓFIA GYURANECZ – BERNADETT KRAUSZ – DOROTTYA PAPP: A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései. In: BERNÁT TÖRÖK – ZSOLT ZÓDI (ed.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- JÁNOS KÁLMÁN: *Ex Ante „Regulation”? The Legal Nature of the Regulatory Sandboxes or How to „Regulate” Before Regulation Even Exists*. In: GÁBOR HULKÓ – VYBIRAL ROMAN (ed.): *European Financial Law in Times of Crisis of the European Union*. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 215–225.
- TAMÁS KLEIN: A DSA alapjogvédelmi mechanizmusa mint alkotmányjogi nóvum. In: ANDRÁS KOLTAY – TAMÁS SZIKORA – ANDRÁS LAPSÁNSZKY (eds.): *A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról*. Budapest, Orac Kiadó, 2024.
- ZOLTÁN MAJÓ-PETRI – SÁNDOR HUSZÁR: Autonóm járművek, önvezető autók: mit gondol a közönség? *Közlekedéstudományi Szemle*, 2020 (1), 66–75.
- KRISZTINA NAGY: Facebook files – gyűlöletbeszéd törölve? A közösségi médiaplatformok tartalom-ellenőrzési tevékenységének alapjogi vonatkozásai. *Pro Futuro*, 2018 (2).
- YUVAL NOAH HARARI: *21 lecke a 21. századra*. Central Kiadó Csoport, 2018.
- BALÁZS SCHANDA – ZSOLT BALOGH: *Alkotmányjog, alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2022.
- JAMIE SUSSKIND: *Politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2022.
- BERNÁT TÖRÖK: Az alkotmányjog horizontális hatálya. In: BERNÁT TÖRÖK – ZSOLT ZÓDI (ed.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- SÁNDOR UDVARY: Szenzorok a mátrixban. Értelem, érzékelés és a jog. In: TAMÁS GYEKICZKY (ed.): *Határtér. Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021.
- MICHAEL VEALE – FREDERIK ZUIDERVEEN BORGESIOUS: Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act – Analysing the good, the bad, and the unclear elements of the proposed approach. *Computer Law Review International*, 2021 (4), 97–112.

JUHO YOON – JIYOUNG SOHN – JEONGHEE KANG: *Significance of the passage of the ai framework act. And its impact on the industry.* BKL Legal Update, 2025.

Act V of 2013 on the Civil Code, Chapter LXXII

Constitutional Court decision of 3064/2014. (III. 26.) [15]

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market. HL L 178, 17. 07. 2007., 1–16.

Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, European Union Agency for Fundamental Rights, 2020.

Lüth-case. 7 BVerfGE, 1958. 198.

National Assembly passes the AI Basic Act, <https://www.shinkim.com/eng/media/newsletter/2667#:~:text=The%20AI%20Basic%20Act%20requires,safety%2C%20reliability%2C%20and%20accessibility.> (22. 01. 2025.)

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (AIA)

South Korea: National assembly passes basic law on development of AI. <https://www.dataguidance.com/news/south-korea-national-assembly-passes-basic-law> (23. 02. 2025.)

State vs. Loomis case. <https://harvardlawreview.org/print/vol-130/state-v-loomis/> (22. 01. 2025.)

AZ INTELLIGENCIA HATÁRAI – A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZABÁLYOZÁSA ÉS AZ ADATVÉDELEM ETIKAI LÉTJOGOSULTSÁGA

THE LIMITS OF INTELLIGENCE – THE REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE ETHICAL JUSTIFICATION OF DATA PROTECTION

FÜZESSÉRI FANNI¹

ABSTRACT ■ The rapid development of Artificial Intelligence (AI) raises numerous questions, particularly in the areas of regulation and data protection. This paper aims to present the different forms of AI (narrow, general, and superintelligent AI) and analyze the ethical and legal dilemmas that arise concerning data management and social impacts. It discusses the black box problem, the ethical issues surrounding the loan application dilemma, and the impact of data protection regulations such as GDPR and the AI Act on AI applications. The Clearview AI scandal and its data protection consequences highlight the growing intersection of AI and data protection, emphasizing the need for ethical AI development to prevent discriminatory effects and ensure individuals' rights in the digital age.

KEYWORDS: Artificial Intelligence (AI), data protection, ethics, GDPR, AI Act, black box problem, Clearview AI, data processing, discrimination, biometric data

ABSZTRAKT ■ A mesterséges intelligencia (MI) fejlődése számos új kérdést vet fel, különösen a szabályozás és adatvédelem terén. A cikk célja az MI különböző formáinak (szűk, általános, szuperintelligens MI) bemutatása, valamint az etikai és jogi dilemmák elemzése, amelyek az adatkezeléssel és a társadalmi hatásokkal kapcsolatosan merülnek fel. Részletesen tárgyalja a fekete doboz problémát, a hitelkérelem dilemma etikai kérdéseit, valamint az adatvédelmi jogszabályok, mint a GDPR és az AI Act hatásait az MI alkalmazásában. A Clearview AI botrány és annak adatvédelmi következményei kiemelik, hogy az MI és az adatvédelem egyre inkább összefonódik, és az etikus MI fejlesztése elengedhetetlen ahhoz, hogy elkerüljük a diszkriminatív hatásokat és biztosítsuk az egyének jogait a digitális korban.

KULCSSZAVAK: Mesterséges intelligencia (MI), adatvédelem, etika, GDPR, AI Act, fekete doboz probléma, Clearview AI, adatkezelés, diszkrimináció, biometrikus adatok

¹ PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

1. BEVEZETÉS

Azzal kevesen vitatkoznának, hogy a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő területe, amely alapjaiban változtatja meg mindennapjainkat és társadalmi rendszereinket. Azonban e technológia előrehaladtával olyan kérdések is felszínre kerülnek, amelyek a szabályozás és az adatvédelem etikai alapjaira helyezik a hangsúlyt. Ez az a terület, ahol a változás szinte percről percre megy végbe. Kezdjük az MI fogalmának tisztázásával, hiszen a kutatók jelenleg sem tudnak megegyezni a fogalmakról, illetve annyira gyorsan változik a technológia, hogy amit pár éve 'általános MI'-nek hívtunk, azt ma már 'gyenge MI'-nek tituláljuk.

2. AZ MI FOGALMA

Az MI-nek tehát nincs egységes definíciója, de általában olyan technológiát jelent, amely képes az emberi intelligenciához hasonló feladatok elvégzésére. NEIL WILKINS szerint azonban az MI-nek két különböző jelentése van a mindennapjainkban:

1. ANI ('Artificial Narrow Intelligence', magyarul 'szűk MI'): olyan összetett feladatokat képes végrehajtani, valamint olyan döntéseket tud hozni, amelyekre beprogramozták.²
2. AGI ('Artificial General Intelligence', magyarul 'általános MI'): emberi gondolkodásra képes gépek.³

Azonban Wilkins mellett MIHAIL CARADAICA is rámutat, hogy az AGI létezésére még nincs kézzelfogható bizonyítékunk. JOOTAEEK LEE⁴ szerint kiemelt figyelmet kellene fordítanunk az AGI-ra, hiszen várhatóan ezzel a fajta intelligenciával is számolnunk kell majd.

Ehhez a felsoroláshoz még egy harmadik elemmel is ki lehetne egészíteni a sort, mely szerint az ASI ('Artificial Superintelligence', magyarul 'szuperintelligens MI/ szuperintelligencia') eszébe jutna, hogy újratervezze saját magát, hogy még intelligensebbé váljon. IRVING JOHN GOOD (I. J. Good) 1965-ös hipotézise szerint

² MIHAIL CARADAICA PhD: *Artificial intelligence and inequality in European Union*. https://www.researchgate.net/publication/343859215_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_AND_INEQUALITY_IN_EUROPEAN_UNION.

³ NEIL WILKINS: *Artificial Intelligence: What You Need to Know About Machine Learning, Robotics, Deep Learning, Recommender Systems, Internet of Things, Neural Networks, Reinforcement Learning, and Our Future*. 2019. ISBN: 1795408561. E-book.

⁴ Jootaek Lee, a Rutgers Law School adjunktusa és jogi könyvtárosa.

„az ultraintelligens gép olyan gép, amely messze felülmúlja bármely ember bármilyen okos szellemi tevékenységét”.⁵ Ez alapján, ha egy MI elég intelligens ahhoz, hogy megértse saját tervezését, akkor újratervezheti önmagát, hogy 'még jobb' verzióját állítsa elő.⁶ Az ASI jelenleg nem elfogadott és nem bizonyított.

3. A BLACK BOX PROBLÉMA

Az emberek viselkedését és reakcióit az ismeretlentől való félelem már ősidők óta befolyásolja, és ez alól a mesterséges intelligenciától való félelem sem kivétel. Számos példa támasztja alá ezt az aggodalmat, és most a 'fekete doboz' (Black Box) problémát szeretném kiemelni, amely az átláthatóság hiányából ered. Ez azt jelenti, hogy az MI döntéshozatali folyamata sok esetben olyan bonyolult vagy megérthetetlen, hogy az emberek nem tudják követni, hogyan születnek a döntések, ami bizalomvesztéshez vezethet. A fekete doboz probléma különösen fontos az MI rendszerekben, mivel a mélytanulási algoritmusok sokszor úgy hozzák meg a döntéseket, hogy még a fejlesztők sem értik teljesen, hogyan zajlik a folyamat.⁷ A következő példában látni fogjuk, hogy például egy MI-alapú hitelbírálati rendszer megtagadhat egy kölcsönt anélkül, hogy egyértelmű indokot adna, ez pedig nemcsak jogi, hanem etikai problémákat is felvet ROBERT PASQUALE szerint. Ha az emberek nem értik, miért született egy adott döntés, akkor hogyan lehet felelősségre vonni az MI-t vagy a mögötte álló szervezeteket?

4. A HITELKÉRELEM DILEMMA PROBLÉMÁJA

Képzeli el, hogy egyre több bank fogja az MI-t használni a hitelkérelmek elbírálásánál is, hiszen az MI a legpontosabban, leggyorsabban és leghatékonyabban tudja értékelni az adós helyzetét és a bank számára a legkedvezőbb döntést tudja hozni, amely szinte minden esetben biztosítja a hitel visszafizetésének magas százaléku esélyét. Egy elutasított kérelmező azonban azt veszi észre, hogy vagy faji vagy valamilyen más okból el lett utasítva nemcsak az ő kérelme, hanem a

⁵ IRVING JOHN GOOD: *Speculations Concerning the First Ultraintelligent Machine*. *Advances in Computers*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0065245808604180> (Letöltve: 2025.02.11.).

⁶ STEPHEN MCALEESE: *How Do AI Timelines Affect Existential Risk?* Cornell University, 2022. <https://arxiv.org/pdf/2209.05459.pdf>.

⁷ FRANS L. LEEUW: *Evaluating the use of artificial intelligence and big data in policy making. Unpacking black boxes and testing white boxes*. 2024, 84.

többieké is. Ezért pert indít, melyre a bank azt válaszolja, hogy az algoritmus direkt nem veszi figyelembe a kérelmező faji vagy bármilyen más hovatartozását. Ennek ellenére a statisztikák mást mutatnak.⁸

Összegezve rájövünk, hogy az algoritmus valójában csak a dolgát végezte, hiszen az lett neki megadva vagy a bank számára a lehető legjobb kérelmezőket válassza. Azonban kiderül, hogy a 'jó' kérelmezők jómódú körülmények között élnek vagy éltek, és az algoritmus azokat utasította el, akik szegény környéken élnek vagy nőttek fel. Sok esetben ezek akár feketék is lehettek.⁹ Ahhoz, hogy megelőzzük az ilyesfajta diszkriminációt, olyan MI algoritmusok fejlesztésére kell törekednünk, amelyek átláthatóak az ellenőrzés számára, és skálázhatóak.¹⁰

Azonban, ha jobban belegondolunk, lehetséges, hogy nem sikerül majd az MI-vel megoldanunk ezt a problémát, hiszen abban a kérdésben, mely szerint a gazdagabbak a 'jó' kérelmezők, akiknek érdemes hitelt nyújtani, az MI nem fog tudni jó döntést hozni. Itt valójában egy sokkal mélyebb, rendszerszintű problémáról van szó. Ahogyan láthatjuk, az MI 'csak végrehajt'.

Az egyik jó megoldás lehet erre a problémára, hogy 'külön algoritmus' kezeli az X bevételi összeg feletti és alatti kérelmezők kérelmeit. Esetleg lehetne külön algoritmus a feketék és a fehérek kérelmeire. Ez viszont csak abban az esetben lehetne jobb döntés, ha a mai helyzetet vennénk figyelembe. Az elkövetkezendő évtizedekben azonban remélhetőleg szűkülni fog a gazdasági különbség a feketék és a fehérek (valamint gazdagok és szegények) között.

NICK BOSTROM és ELIEZER YUDKOWSKY, ezen dilemma megalkotói szerint nem örülnénk, ha a világon egyik bank sem engedne felvenni hitelt, és amikor megkérdeznénk a bankot, hogy indokolja meg, miért nem kaptunk, nem tudnák megmondani, és ki sem lehetne deríteni, hogy pontosan miért döntött így a gép.

Ez a dilemma nem csupán etikai kérdéseket vet fel, hanem a jogalkotók számára is fontos jogi problémákat generál. Hogyan szabályozzuk az MI algoritmusokat úgy, hogy azok ne hozzanak diszkriminatív döntéseket, ugyanakkor ne korlátozzák az MI által nyújtott hatékonyságot és gyorsaságot? Hogyan biztosítható, hogy az algoritmusok átláthatóak és nyomon követhetők legyenek, miközben megfelelnek az adatvédelmi jogoknak és a társadalmi igazságosság elveinek?

Ezzel összefüggésben az emberek szeretnék megelőzni a lehetséges kockázatokat, így megjelent az igény az MI-vel összefüggésben az adatok szabályozására törvényi szinten is a világ minden részén. Habár az MI rendszerek a gazdaságtól az egészségügyig, az oktatástól a közlekedésig számos területen kínálnak

⁸ NICK BOSTROM – ELIEZER YUDKOWSKY: *The Ethics of Artificial Intelligence*. 2014.

⁹ KEITH FRANKISH – WILLIAM M. RAMSEY: *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*. Cambridge University Press, 2014, 316–334.

¹⁰ Ibid.

megoldásokat, ennek ellenére olyan társadalmi kihívásokkal is szembesülünk nap, mint nap, mint az adatokkal való visszaélések, az átláthatóság hiánya és az automatizációval járó munkaerőpiaci átalakulás.

5. ADATVÉDELMI JOGSZABÁLYOK, MINT A GDPR, AZ AI ACT ÉS AZ INFÓTÖRVÉNY

Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény [2011. évi CXII. törvény] (a továbbiakban: Infótörvény) mellett az Európai Unió két meghatározó jogszabálya, a GDPR [Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelet (általános adatvédelmi rendelet)] és az AI Act [Az Európai Parlament és a Tanács 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 rendelet (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet)] azok, amelyek a digitális térben történő adatkezelést és a mesterséges intelligencia alkalmazását szabályozzák. A GDPR 2018. május 25-én lépett hatályba, célja pedig a személyes adatok védelme és az adatok szabad áramlásának biztosítása. Bár az AI Act 2024. augusztus 1-jén hatályba lépett, rendelkezéseinek gyakorlati alkalmazása több lépcsőben valósul meg. Az I. és II. fejezet – amelyek az általános rendelkezéseket, illetve a tiltott MI-gyakorlatokat szabályozzák – már 2025. február 2-től alkalmazandó. Ezt követően, 2025. augusztus 2-től lépnek hatályba a III. fejezet 4. szakaszának (a bejelentő hatóságokra és bejelentett szervezetekre vonatkozó) előírásai, valamint az általános célú MI-modellekre (V. fejezet), az irányítási struktúrákra (VII. fejezet), a szankciókra (XII. fejezet, kivéve a 101. cikket), és a titoktartásra (78. cikk) vonatkozó rendelkezések. A rendelet teljes körű alkalmazása azonban csak 2026. augusztus 2-án kezdődik meg, míg a magas kockázatú MI-rendszerek besorolására irányadó 6. cikk (1) bekezdése, valamint a korábban forgalomba hozott rendszerekre vonatkozó megfelelési követelmények végső határideje 2027. augusztus 2.¹¹ Célja pedig az MI rendszerek biztonságos és etikus használatának biztosítása. Az Infótörvény már 2012 óta szabályozza Magyarországon az adatvédelemmel összefüggő jogsértéseket, azonban a 2018. évi módosítás óta már a GDPR-al összhangban.

A GDPR minden olyan szervezetre vonatkozik, amely az EU-ban élő személyek adatait kezeli, függetlenül attól, hogy a szervezet földrajzilag hol található. Az adatkezelésnek jogszerűnek kell lennie, például az érintett hozzájárulása vagy szerződés teljesítése alapján. Fontos elvek a GDPR-ban az átláthatóság, az

¹¹ European Parliament – AI Act implementation timeline. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2025/772906/EPRS_ATA\(2025\)772906_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2025/772906/EPRS_ATA(2025)772906_EN.pdf).

adatbiztonság és az érintettek jogainak biztosítása. Az adatkezelők kötelesek megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket bevezetni, hogy megvédjék az adatokat. Ha egy szervezet megsérti a rendeletet, akár 20 millió eurós vagy a globális árbevétel 4%-ának megfelelő bírságot is kaphat.

Az AI Act az MI-rendszereket kockázati szintek alapján kategorizálja. Tiltottak azok a rendszerek, amelyek elfogadhatatlan kockázatot jelentenek, például társadalmi pontozásra használt MI-rendszerek. A magas kockázatú rendszerek szigorú szabályozás alá esnek, például az önéletrajzszűrő algoritmusok. A korlátozott kockázatú rendszereknek átláthatósági követelményeknek kell megfelelniük, például chatbotok esetében jelezni kell, hogy a felhasználó MI-vel kommunikál. A minimális kockázatú MI-k, például videojátékokban vagy spam-szűrőkben alkalmazott rendszerek külön szabályozás nélkül is működhetnek.

Mindkét jogszabály célja az egyének jogainak védelme a digitális térben. A GDPR elsősorban a személyes adatok kezelésére, míg az AI Act az MI rendszerek fejlesztésére és működtetésére összpontosít. Az MI fejlesztőinek és üzemeltetőinek mindkét rendelet követelményeit figyelembe kell venniük, hiszen egy MI rendszer gyakran személyes adatokat is kezel. Az AI Act által tiltott MI gyakorlatok megsértése esetén a legnagyobb, akár 35 millió eurós vagy a globális árbevétel 7%-ának megfelelő bírság is kiszabható.

Ezek a szabályozások biztosítják, hogy az Európai Unióban a technológiai fejlődés az egyének jogainak és biztonságának tiszteletben tartásával történjen. A GDPR és az AI Act együttes alkalmazásának a célja, hogy a digitális gazdaságban az adatkezelés és a mesterséges intelligencia használata átlátható, biztonságos és etikus maradjon.

A mesterséges intelligencia és az adatvédelem összefonódása számos adatvédelmi incidenst eredményezett, egy példán keresztül szeretném bemutatni az adatvédelem fontosabb fogalmait.

6. A CLEARVIEW AI BOTRÁNY

A Clearview AI nevű amerikai cég 2020-ban egy olyan arcfelismerő technológiát fejlesztett, amely nyilvánosan elérhető képek és videók alapján képes azonosítani személyeket. A vállalat több milliárd képet gyűjtött össze anélkül, hogy az érintettek hozzájárulását kérte volna, és ezeket az adatokat különböző szervezetek számára értékesítette.¹²

¹² JULIET SAMANDARI – AMELIA SAMANDARI: *Biometric Protection and Security: A Case Study on Clearview AI*. 2024, 278–283.

A vállalat által gyűjtött képek és az azokhoz kapcsolódó biometrikus adatok személyes adatnak minősülnek, mivel ezek alapján az egyének egyértelműen azonosíthatók. Az adatkezelést a Clearview AI végezte azáltal, hogy ezeket az adatokat gyűjtötte, tárolta és feldolgozta. Mivel a vállalat maga döntött az adatkezelés céljairól és eszközeiről, így adatkezelőnek minősült, de nem adatfeldolgozónak, mivel nem más szervezetek megbízásából kezelte az adatokat.

Az érintettek azok az egyének voltak, akiknek a képeit és biometrikus adatait a Clearview AI gyűjtötte, azonban a vállalat nem rendelkezett jogalappal ezen adatok kezelésére, mivel nem kérte az érintettek hozzájárulását. Bár nem történt konkrét adatvédelmi incidens, a Clearview AI tevékenysége sértette az érintettek jogait és a GDPR előírásait. A vállalat nem nevezett ki adatvédelmi tisztviselőt ('Data protection officer', röviden: DPO), noha erre a nagymértékű megfigyelés miatt kötelezettsége lett volna a 37. cikk szerint.

Továbbá az érintettek nem tudtak élni jogaikkal, mivel nem kaptak tájékoztatást arról, hogy adataikat gyűjtik és használják. A Clearview AI nem végzett adatvédelmi hatásvizsgálatot sem, ami azt jelentette, hogy nem mérte fel előzetesen az adatkezeléssel járó kockázatokat. Ezek a hiányosságok jelentős GDPR-sértéseknek minősültek, ami miatt a vállalatot Franciaország és Olaszország adatvédelmi hatósága is elmarasztalta és a kiszabható maximális összeggel, 20 millió eurós pénzbírsággal sújtotta.

7. AZ ADATVÉDELEM ETIKAI JELENTŐSÉGE

A Clearview AI esete jól szemlélteti, hogyan sértheti meg egy AI-alapú szolgáltatás a GDPR előírásait, különösen a személyes adatok gyűjtésére, kezelésére és felhasználására vonatkozóan.

Az adatvédelem etikai létjogosultsága abból fakad, hogy a személyes adatok védelme az egyén méltóságának, autonómiájának és szabadságának alapvető feltétele. Az Európai Unió Alapjogi Chartája [Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2016/C 202/02)] és a GDPR egyaránt kimondja, hogy az egyéneknek joguk van személyes adataik védelméhez, és csak meghatározott jogalapok alapján lehet azokat kezelni. A MI fejlődése új kihívások elé állítja ezt az alapelvet, mivel az MI rendszerek gyakran nagy mennyiségű személyes adatot dolgoznak fel az érintettek tudta vagy beleegyezése nélkül.

Az adatvédelem etikai jelentősége túlmutat a jogi előírásokon, mivel a technológiai fejlődés nem mindig halad egyenes arányban az emberi jogok védelmével. Az 'etikai MI' koncepciója szerint az MI fejlesztése és alkalmazása során figyelembe kell venni az egyének jogait, biztosítva a transzparenciát, a tisztességes

adatkezelést és a döntéshozatal igazságosságát. Ez különösen fontos az automatizált döntéshozatali rendszerek esetében, amelyek potenciálisan diszkriminatív hatással lehetnek bizonyos társadalmi csoportokra, ha az alapjukat képező adatok elfogultak vagy hiányosak (ahogyan a hitelkérelem dilemma problematikájánál látható volt).

Az adatvédelmi etika egyik kulcskérdése az érintettek beleegyezésének problémája. Az MI által feldolgozott adatok gyakran rejtett vagy indirekt módon kerülnek gyűjtésre, például közösségi média platformokon vagy nyilvánosan elérhető forrásokból, ahogyan azt a Clearview AI esete is megmutatta. Luciano Floridi szerint az ilyen gyakorlatok azt a kérdést vetik fel, hogy a felhasználók valóban informált döntést hoznak-e az adataik megosztásáról, vagy csupán passzív adatforrásként kezelik őket. Az alacsony adatvédelmi tudatosság és a bonyolult felhasználási feltételek miatt sokan nincsenek tisztában azzal, hogy milyen mértékben használják fel adataikat, ami sérti az autonómiájukat és önrendelkezési jogukat.

Az adatvédelem nemcsak jogi, hanem erkölcsi szükségszerűség is, amely biztosítja, hogy az MI fejlődése ne veszélyeztesse az egyéni szabadságjogokat, hanem inkább azok tiszteletben tartását és megerősítését szolgálja. Az elmúlt évek gazdasági fejlődésének fényében indokolt a harmadik országok gazdasági szereplőivel folytatott együttműködés alapos vizsgálata, mivel ezen országokban a GDPR és az AI Act szabályozása jelentős hiányosságokat mutat. Az elkövetkezendő évek fontos feladata lesz a jogharmonizáció megteremtése a harmadik országbeli szereplőkkel.

A mesterséges intelligencia fejlődése izgalmas és kihívásokkal teli korszakot nyitott meg. Az intelligencia határai nemcsak technológiai kérdések, hanem mély etikai és társadalmi dilemmák is. Az MI szabályozása és az adatvédelem garantálása nem csupán indokolt, hanem alapvetően szükséges annak érdekében, hogy a technológia valóban az emberiség érdekét szolgálja.

IRODALOMJEGYZÉK

NICK BOSTROM – ELIEZER YUDKOWSKY: *The Ethics of Artificial Intelligence*. 2014.

MIHAIL CARADAICA PhD: *Artificial intelligence and inequality in European Union*. https://www.researchgate.net/publication/343859215_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_AND_INEQUALITY_IN_EUROPEAN_UNION

KEITH FRANKISH – WILLIAM M. RAMSEY: *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*. Cambridge University Press, 2014

IRVING JOHN GOOD: *Speculations Concerning the First Ultraintelligent Machine*. *Advances in Computers*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0065245808604180>

FRANS L. LEEUW: *Evaluating the use of artificial intelligence and big data in policy making. Unpacking black boxes and testing white boxes.* 2024

STEPHEN McALEESE: *How Do AI Timelines Affect Existential Risk?* Cornell University, 2022. <https://arxiv.org/pdf/2209.05459.pdf>

JULIET SAMANDARI – AMELIA SAMANDARI: *Biometric Protection and Security: A Case Study on Clearview AI.* 2024

NEIL WILKINS: *Artificial Intelligence: What You Need to Know About Machine Learning, Robotics, Deep Learning, Recommender Systems, Internet of Things, Neural Networks, Reinforcement Learning, and Our Future.* 2019. ISBN: 1795408561. E-book

A SÉRTETT MÚLTJÁNAK BÜNTETŐJOGI ÉRTÉKELÉSE A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN 1896-TÓL NAPJAINKIG THE VICTIM'S PAST IN THE PRESENT SLOVAK REPUBLIC FROM 1896 TO THE PRESENT DAY

KOVÁCSNÉ MOLNÁR ANNA¹

ABSTRACT ■ The aim of my research is to examine the role of the victim in criminal proceedings in present-day Slovakia within the framework of Slovak legal development, from Act XXXIII of 1896 to the currently applicable Code of Criminal Procedure No. 301/2005. The historical analysis centres on the realization of victims' rights and the development of their procedural position, with particular regard to the social and political factors influencing legal evolution.

The research emphasizes the significance of Act XXXIII of 1896, which laid the foundations of modern criminal procedure, as well as the transformations in the legal status of victims under the Criminal Procedure Acts of 1950, 1956, and 1961, which reflect the impact of the socialist legal order. The study also analyzes the current regulatory framework, which has been shaped in line with European legal standards concerning victims' rights.

The investigation aims to assess the extent to which equitable legal protection for victims has been achieved over the course of historical development, and how international legal norms have contributed to shaping the victim's legal standing in the Slovak Republic.

KEYWORDS: victim, offender, criminal procedure, European Union, Slovakia, legal development, interest, legislation, regulation, Czech

ABSZTRAKT ■ Kutatásom célja a jelenlegi Szlovákiában, a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepének vizsgálata szlovák jogfejlődésben az 1896. évi XXXIII. törvénycikktől a jelenleg hatályos 301/2005. számú Büntető perrendtartásig. A történeti elemzés középpontjában a sértett jogainak érvényesülése és eljárásbeli szerepének alakulása áll, különös tekintettel a jogfejlődést befolyásoló társadalmi és politikai körülményekre.

A kutatás kiemeli a modern büntetőeljárás alapjait megeremtő 1896. évi XXXIII. törvénycikk jelentőségét, valamint a sértetti jogállás változásait az 1950., 1956. és 1961. évi büntetőeljárási törvényekben, amelyek a szocialista jogrend hatásait tükrözik. A tanulmány továbbá elemzi a jelenlegi szabályozást, amely a sértett jogait az európai jogelveknek megfelelően alakította ki.

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

A vizsgálat során igyekeztem feltárni, hogy a történeti fejlődés során mennyiben sikerült biztosítani a sértettek méltányos jogvédelmét, és milyen hatást gyakoroltak a nemzetközi jogi normák a sértetti jogállás formálódására a Szlovák Köztársaságban.

KULCSSZAVAK: sértett, áldozat, büntetőeljárás, Európai Unió, Szlovákia, jogfejlődés, érdek, jogalkotás, cseh

1. BEVEZETÉS

Tanulmányom célja a sértett büntetőeljárásbeli jogállásának a fejlődésének és változásainak vizsgálata a jelenlegi Szlovák Köztársaságban, az 1896. évi XXXIII. törvénycikktől² kezdve a hatályos, 301/2005. számú büntető perrendtartásig.³ A történeti elemzés középpontjában a sértett jogainak érvényesülése, az eljárásban betöltött szerepe, valamint a különböző társadalmi elvárások és jogi körülmények által meghatározott változások állnak.

Tanulmányomban kiemelt jelentőséget tulajdonítok az 1896. évi XXXIII. törvénycikknek, amely megalapozta a modern értelemben vett büntetőeljárási szabályozás alapját, és vizsgálom, hogyan tükröződött ez a szabályozás a későbbi Szlovákia hatályos törvényeiben. Ezt követően részletesen elemzem a sértett szerepét az 1950.,⁴ 1956.⁵ és 1961.⁶ évi büntetőeljárási törvényekben, amelyek a szocialista jogrend keretei között születtek, kiemelve a politikai ideológia hatását a sértett jogállására. A kutatás a jelenleg hatályos 301/2005. számú büntető perrendtartást is elemzi, amelyben a sértett jogai és részvétele az eljárásban a modern európai jogelveknek megfelelően kerültek kialakításra. A tanulmány hangsúlyozza a nemzetközi és európai uniós jogharmonizáció szerepét a sértetti jogállás formálásában, különös tekintettel a sértett kártérítési és részvételi jogainak biztosítására.

A tanulmány összességében azt vizsgálja, hogy a megfigyelt időszak alatt milyen mértékben sikerült garantálni a sértettek méltányos jogi védelmét, és milyen kihívásokkal kellett szembenézniük a jogalkotóknak ezen a területen.

² 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról.

³ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. 301 ZÁKON z 24. mája 2005. https://www.slovlex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/vyhlasene_znenie.html.

⁴ Zákon č. 87/1950 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzguyf6obxfzygmmznnga>.

⁵ 64/1956 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1956-64>.

⁶ Zákon č. 141/1961 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>.

Ezen kívül azt is taglalja, hogy a nemzetközi jogi normák, mint például az emberi jogokkal foglalkozó egyezmények, hogyan hatottak a sértettek jogainak kialakulására Szlovákiában.

2. JOGALKOTÁS AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IDEJE ALATT

A szlovák népesség a történelmi Magyarország részeként a magyar büntető eljárásjogot követte a dualizmus idején. Ezért a jogfejlődésének kiindulópontjaként az alapvetően anyagi büntetőjogot szabályozó Csemegi-kódex⁷ és a büntetőeljárás kodifikáló 1896. évi XXXIII. törvénycikk szolgál. Tekintettel arra, hogy a korábbi időszakban nem létezett egységes eljárásrend, a büntetőeljárás írásbeli vagy szóbeli úton zajlott, és gyakran az egyházi bíróságok is szerepet kaptak, ahol szintén nem beszélhetünk egységes eljárásrendről.⁸

Az első jelentős szabályozás a Csemegi-kódexnek köszönhető, amely büntetőeljárási rendelkezéseket is tartalmazott. Ezt követően megalkották az 1896-os törvénycikket, amely az eljárást a vádelvre alapozta. A korszakhoz képest modernnek mondható büntetőeljárási törvény megalkotásánál a francia és a német jogi normák szolgáltak mintául. VERONIKA MARKOVÁ tanulmányában úgy nyilatkozott, hogy a magyar szabályozás a birodalmi törvénynél liberálisabb, humánusabb és modernebb volt.⁹ A jogszabály biztosította a felek perbeli egyenlőségét, és kimondta, hogy a bizonyítási eljárás a sértett indítványára történik. A törvény nem tett különbséget a sértett és a magánvádló között, és az eljárás megindítása sok esetben a sértett panaszától függött. Ha az ügyészség nem emelt vádat, a sértett pótmagánvádlóként léphetett fel. A magánvád négy formája létezett: főmagánvád, pótmagánvád, mellékmagánvád és csatlakozó magánvád.¹⁰ A sértett meghatározott esetekben ügyvédi képviselést is igénybe vehetett.

⁷ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntetőkről és vétségekről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferred=94500007.TV>. 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokola a bűnvádi perrendtartásról.

⁸ KRATOCHWILL FERENC: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárási jogban. In: *A jogi felelősség és szankciórendszer elméleti alapjai*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990, 22–23.

⁹ VERONIKA MARKOVÁ: *Zmeny v koncepcii trestných kódexov od roku 1918 až po súčasnosť*. <https://proflib.akademia.pz.sk/webisnt/fulltext/clanky/NIA2018-2/MARKOV%C3%81%20VERONIKA%20%20Zmeny%20v%20koncepcii%20trestn%C3%BDch%20k%C3%B3dexov%20od%20roku%201918%20a%C5%BE%20po%20s%C3%BA%C4%8Dasnos%C5%A5.pdf>.

¹⁰ DR. ATZÉL BÉLA: *A bűnvádi perrendtartás (1896. évi XXXIII. t.-cz.)*. Pozsony–Budapest, Stampfel Károly kiadása, 1900, 16–23.

A magánvád jogát a sértett halála esetén közeli hozzátartozók gyakorolhatták, de a vádemelési jogot harminc napon belül kellett érvényesíteni.¹¹ Ha a magánvádló a főtárgyalás előtt ejtette a vádat, a csatlakozók átvehették annak képviselőjét. Ha a sértett nem jelent meg a tárgyaláson, az a magánvádról történő lemondásának minősült.¹²

A sértett nem számított egyenrangú félnek az eljárás során, amely elsősorban a bűnösség megállapítására irányult, nem pedig a sértetti érdekek védelmére. DOBROCSI SZILVIA tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy bár a sértett rehabilitációja már az első büntető perrendtartás bevezetésével megkezdődött, annak eljárásbeli szerepe a 20. század végéig nem erősödött jelentős mértékben.¹³

3. JOGALKOTÁS CSEHSZLOVÁKIA IDŐSZAKA ALATT

Az első világháborút követően, Magyarország Felvidéki részét Csehországhoz csatolták, és a két nemzet (cseh és szlovák) egységével, megalakult Csehszlovákia.¹⁴ Az egyesülést követően, mindkét nemzet megtartotta saját jogszabályi rendelkezéseit. A csehek a korábbi birodalmi jogot,¹⁵ míg a szlovákok a magyar jogot alkalmazták, egészen a jogegységesítésig, amire többszöri próbálkozás ellenére, nem került sor a szocializmus időszakáig.

A 87/1950. számú törvény módosította a Büntetőeljárás törvényt, lehetővé téve a sértettek számára, hogy a büntetőeljárás során érvényesítsék bűncselekményből eredő követeléseiket. A törvény megszüntette a magán- és pótmagánvádat, kizárólag az ügyész jogosítva fel vádemelésre. A sértett polgári igényét az adhéziós eljárás keretein belül érvényesíthette.¹⁶ Erre vonatkozó igényét a bírósági ítélethozatalig be kellett nyújtania. Igényének bejelentésére nem volt lehetőség a fellebbviteli eljárás során, viszont, ha a büntetőeljárás során hozott ítéletet hatályon kívül helyezték, akkor az adhéziós döntés újraértékelhetővé

¹¹ ATZÉL 1900, 26.

¹² Ibid. 24–26.

¹³ DOBROCSI SZILVIA: A sértett jogérvényesítési lehetőségeinek változása a büntetőeljárásban. *Glossa Iuridica*, 2023 (5–6).

¹⁴ PAKSA RUDOLF – NAGY BÉLA: 1918–1924. *Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1918-1924-az-osztrak-magyar-monarchia-felosztasa>.

¹⁵ Zákon č. 119/1873 ř. z. 119. Zákon, daný dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního. <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjy4zv6mjrhwta>.

¹⁶ JURAJ KAŠČÁK: Postavení poškozeného a oběti v systému českého trestního práva procesního a viktimologie. https://is.muni.cz/th/kuyb6/Juraj_Kascak_-_diplomova_praca.pdf.

vált.¹⁷ A sértett kárigényének védelmét is szavatolta a jogszabály, biztosítva, hogy amennyiben megalapozott ok állt fenn a követelés kielégítésének elmaradására, abban az esetben kérhette a követelés biztosítását. Fontos újdonság az előző jogszabályhoz képest, hogy ha az adhéziós eljárásban már született döntés, a sértett később polgári perben nem érvényesíthette ugyanazon igényét. Az adhéziós eljárásban a bíróság döntése véglegessé vált, ami megakadályozta a sértett ismételt igényérvényesítését polgári perben, kivéve, ha a büntetőeljárásban nem született határozat a követelésről. A sértett csupán olyan követeléseket érvényesíthetett, amelyekre polgári peres eljárás keretein belül is lehetősége lett volna.¹⁸ Összességében a törvény célja a büntetőeljárás egyszerűsítése és a sértettek által elérhető elégtétel biztosítása volt, amelyek mellett a sértett jogállása jelentős mértékben csökkent.¹⁹

A 64/1956 számú Büntetőeljárási törvény,²⁰ az 1950-es jogi szabályozáshoz hasonlóan, a sértett jogállását néhány lényeges eltéréssel szabályozta. A közbírói vádemelés mellett a magánvádas cselekmény továbbra sem volt megengedett, ugyanakkor a sértettet a bíróság polgári peres eljárásra utalhatta, ha az nem tudta bizonyítani követelésének jogalapját, vagy ha ezzel a büntetőeljárás elhúzódott volna. Újdonság volt, hogy a sértettet, mint perbeli szereplőt határozták meg, de csak azon személyek minősülhettek sértetteknek, akinek a bűncselekmény kárt okozott, és akinek igénye érvényesíthető lett volna a polgári bíróság előtt is, feltéve, hogy az illető nem volt a bűncselekmény vádlottja vagy társvádlottja.²¹

A törvény kibővítette a sértett követeléseinek körét. Lehetővé tette az egészségkárosodásból eredő igények, az orvosi költségek és az elmaradt keresetek követelését, haláleset esetén pedig az eltartottak számára járadék igényének bejelentését.²² Fontos, hogy a sértettnek a kártérítési igényét a főtárgyalás előtt be kellett benyújtania, amely elősegítette a bírósági döntéshozatalt.²³ A jogszabály kötelezte nyomozó hatóságokat és az ügyészséget, hogy tájékoztassák a sértettet jogairól és segítsék azok érvényesítését.²⁴

Eltér a korábbiaktól, hogy a sértett nem fellebbezhetett a bíróság döntése ellen, de polgári bírósághoz fordulhatott, ha nem volt elégedett az adhéziós eljárás

¹⁷ MIROSLAV RŮŽIČKA – FRANTIŠEK PÚRY – JANA ZEŽULOVÁ: *Poškození a adhezni řízení v České republice*. Praha, C. H. Beck, 2007, 99.

¹⁸ JUDr. KRISTÍNA JURIŠOVÁ: *Poškození v predsúdnom konaní*. Praha, Leges, 2017, 43–44.

¹⁹ § 48–49. zákona č. 87/1950 Zb. Zákon o trestnom konaní súdom.

²⁰ Zákon č. 64/1956. Zb. 64. Zákon z 19. decembra 1956 o trestnom konaní súdom (trestný poriadok). <https://www.epi.sk/zz/1956-64/znenie-0> (utolsó letöltés: 2025. február 2.).

²¹ § 7. ods. (10) zákona č. 64/1956. Zb.

²² JURIŠOVÁ 2017, 44–46.

²³ § 60. ods. (1) zákona č. 64/1956 Zb.

²⁴ § 41. ods. (2) zákona č. 64/1956 Zb.

eredményével.²⁵ A törvény biztosította a sértett kárának megtérítése érdekében a dolgok visszaszolgáltatását, vagy a vagyon zárolását, amennyiben felmerült az a gyanú, hogy a vádlott vagyonát elidegeníti.²⁶ A sértett követeléseiről szóló döntés ezúttal is az ítélet része volt, és önálló végrehajtható határozatnak minősült, megőrizve ezzel a jogi követelések érvényesíthetőségét.

A 141/1961. számú Büntetőeljárási törvény,²⁷ amely Csehországban ma is hatályban van, szoros kapcsolatban állt a korábbi szabályozásokkal, különösen a sértett jogainak védelmét illetően. Az új szabályozás célja a sértettek jogainak kiterjesztése volt, lehetővé téve számukra, hogy ne csak anyagi, hanem az erkölcsi kárra is igényt tarthassanak.²⁸ A sértettnek joga volt az ügyiratokba való betekintésre, a bizonyítási eljárásban való részvételre, a kárigény előterjesztésére, valamint a jogorvoslati lehetőségek érvényesítésére. A sértettet, a büntetőeljárásban érvényesíthető jogairól tájékoztatnia kellett az eljáró hatóságoknak. Fontos, hogy a sértett nem lehetett egyben vádlott is. Ha mégis hasonló helyzet következett be, úgy a bíróságnak határozatban döntenie kellett a sértetti elismerés elutasításáról.²⁹

A vádemelés kizárólag a közzvádló jogosultsága volt, azonban az ügyész indítványozhatta a bíróságnak a sértett kártérítési igényének elbírálását is.³⁰ A kártérítés során a helyreállítás elsődlegességének elvét alkalmazták, azaz döntően a büntetett állapot helyreállítása volt a cél, és csak ennek megghiúsulása esetén alkalmaztak pénzbeli kártérítést. A sértett kérhette a bíróságtól a vádlott vagyonának zár alá vételét is, hogy megakadályozza annak elidegenítését.³¹ Az új jogszabály tehát jelentős mértékben kiterjesztette a sértettek jogait és perbeli lehetőségeit a büntetőeljárás keretében.

A törvényt a megalkotását követően 36 alkalommal módosították. A sértett szempontjából három jelentős változást emelek ki. Az 57/1965. számú törvénymódosítás lehetőséget adott a sértetteknek, hogy panaszt nyújtsanak be az ügy elutasítása ellen, amennyiben ők maguk is bejelentették a bűncselekményt. Ez a változás hozzájárult ahhoz, hogy a sértettek ne csupán a polgári jogi kártérítési döntések ellen élhessenek jogorvoslattal, hanem befolyásolhassák az ügy érdemi

²⁵ RŮŽIČKA – PŮRY – ZEŽULOVÁ 2007, 187.

²⁶ § 44. ods. (1) zákona č. 64/1956 Zb.

²⁷ Zákon č. 141/1961 Zb 141. Zákon z 29. novembra 1961 o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok). <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1961/141/19690101.html>.

²⁸ § 43. ods. (1).

²⁹ § 44. ods. (1)–(2) zákona č. 141/1961 Zb. Zákon o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok).

³⁰ § 43. ods. (3) zákona č. 141/1961 Zb.

³¹ § 47. ods. (1)–(5) zákona č. 141/1961 Zb.

eldöntését is.³² A 48/1973. számú törvény bevezette a büntetőparancs intézményét, amely gyökeresen megváltoztatta a sértettek helyzetét. Az új szabályozás lehetetlenné tette, hogy a bűncselekmény következtében felmerült kártérítési igényeket a büntetőeljárás keretében bírálják el; helyette a sértetteket automatikusan a polgári bírósághoz irányították.³³ A 178/1990. számú törvénymódosítás szintén jelentős változásokat eredményezett, amelyeket többek között nemzetközi jogi dokumentumok inspiráltak. Az egyik legfontosabb újítás a közvetlen ügyészi fellépés megszüntetése volt a sértett nevében, ha a sértett erre nem adott engedélyt. Ezzel párhuzamosan bevezették a „sértett beleegyezésével üldözendő bűncselekmények” fogalmát. Ez alapján bizonyos bűncselekmények esetén a büntetőeljárás megindítása, valamint lefolytatása a sértett beleegyezéséhez kötődött, különösen olyan esetekben, amikor a sértett és az elkövető között rokoni vagy hasonló kapcsolat állt fenn.³⁴

1993. január 1-jén Csehszlovákia a Szlovák Köztársaságra és a Cseh Köztársaságra vált szét. A Szlovák Köztársaság alapító nyilatkozata, vagyis a 460/1992. számú alkotmány kifejezte, hogy az új állam (‘Ústava Slovenskej republiky’),³⁵ hogy csatlakozni kíván az Európai Tanácshoz. Ennek érdekében elkötelezte magát a demokratikus többpártrendszer fenntartása, valamint az emberi és állampolgári jogok tiszteletben tartása mellett. Az új állam ezzel kívánta megteremteni a szabadság, az igazságos rend és a béke garanciáit, biztosítva polgárai számára a demokratikus jogállamiság kereteit. Szlovákia önállósodását követően, a 301/2005 törvény megalkotásáig, a büntetőeljárás e célkitűzéseknek megfelelően húsz alkalommal módosult.

4. AZ EURÓPAI UNIÓ HATÁSA A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG JOGALKOTÁSÁRA

A Szlovák Köztársaság alkotmányában – annak 90/2001. számú módosítása szerint – a nemzetközi szerződések aláírását követően, az Európai Közösségek és az Európai Unió jogilag kötelező érvényű aktusai elsőbbséget élveznek a Szlovák Köztársaság törvényeivel szemben. Alkotmányos normává vált az is, hogy

³² Zákon č. 57/1965 Zb. 57. Zákon zo 17. júna 1965, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) <https://www.epi.sk/zz/1965-57>.

³³ § 314 f. ods. (1) e) zákona č. 48/1973 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok. <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1973/48/19730701.html>.
ANTONÍN RŮŽEK: *Trestní řád: komentář*. 2. vyd. Praha, Panorama, 1981, 147-148.

³⁴ § 11. ods. (1) h) zákona č. 178/1990 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok. <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/178/19900701.html>.

³⁵ Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej Republiky. https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/vyhlasene_znenie.html.

az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló nemzetközi szerződések, amelyek végrehajtásához nem szükséges törvény, valamint azok a nemzetközi szerződések, amelyek közvetlenül jogokat és kötelezettségeket keletkeztetnek természetes és jogi személyek számára, és amelyeket a törvényben meghatározott módon ratifikáltak és kihirdettek, elsőbbséget élveznek a nemzeti törvényekkel szemben.³⁶ Így Szlovákia az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozása után arra törekedett, hogy alkalmazkodjon az új követelményekhez, és ennek megfelelően át is alakította jogrendszerét. Ennek részeként 2005. május 24-én elfogadták a 301/2005. számú törvényt a Büntető perrendtartásról, amely 2006. január 1-jén lépett életbe. A törvény beépítette a Tanács 2001. március 15-i, az áldozatok jogállásáról szóló 2001/220/IB kerethatározatát,³⁷ valamint a Tanács 2002. június 13-i 2002/465/IB kerethatározatát³⁸ is. Ezek a törvénymódosítások a sértettek jogi helyzetét, megerősítve jogorvoslati lehetőségeiket, ugyanakkor figyelembe véve a sértettel való kapcsolatok komplexitását is.

A jelenleg hatályos törvény szövege 58 módosítást követően alakult ki. A sértettet érintő módosítások közül a 204/2013. számú törvény szerint³⁹ beiktatta az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelvét,⁴⁰ a 2011/93/EU irányelvét,⁴¹ és a 2004/38/EK⁴² irányelvét. A 274/2017. számú törvény – amelyek

³⁶ Čl. 7. zákona 460/1992 Zb. Časová verzia predpisu účinná od 01.07.2001 do 31.12.2001. <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20010701.html> (utolsó letöltés: 2025. február 12.).

³⁷ A sértett jogállásáról szóló Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB kerethatározata, az Európai Unió Hivatalos lapja 2001.3.22.

³⁸ A Tanács kerethatározata (2002. június 13.) a közös nyomozócsoportokról 2002/465/IB <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A2002F0465> utolsó letöltés: 2025. február 4.

³⁹ Zákon č. 204/2013 Z. z. 204. zákon z 25. júna 2013, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2013-204> (utolsó letöltés: 2025. február 10.).

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <https://jogkodex.hu/doc/4093155> (utolsó letöltés: 2025. február 10.).

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <https://jogkodex.hu/doc/8305641> (utolsó letöltés: 2025. február 10.).

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK,

döntő szerepe van a sértetti jogok szempontjából –,⁴³ beiktatta a Tanács 2004. április 29-i 2004/80/EK irányelvét⁴⁴ a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról, továbbá az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelvét a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról. A bűncselekmények áldozatairól szóló 49/2023. számú törvény⁴⁵ módosításának köszönhetően jogszabály 134. § (1) 4) pontjában meghatározott az „elkövető” szó helyébe „a sértett által elkövetőként azonosított személy, bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy vagy olyan személy, aki ellen büntetőeljárás folyik” szöveg lépett.⁴⁶ A törvény ezen túl az áldozat másodlagos viktimizációval szembeni védelme érdekében is tartalmaz előremutató rendelkezéseket.⁴⁷ A módosítások a nemzetközi és az uniós jogalkalmazásnak való jogharmonizációnak kívántak megfelelni, figyelembe véve a sértettek érdekeit.

A Tanács 2004/80/EK irányelve biztosítja, hogy a bűncselekmények áldozatai kártérítésben részesülhessenek, függetlenül attól, hogy az Európai Unió mely tagállamában követték el a bűncselekményt. Az irányelv célja egy olyan együttműködési mechanizmus kialakítása, amely megkönnyíti a határon átnyúló ügyekben az áldozatok kártérítési igényeinek érvényesítését. Ennek alapját,

a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről. <https://jogkodex.hu/doc/1853955>.

⁴³ Zákon č. 274/2017 Z. z. 274. zákon z 12. októbra 2017 o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2017-274>.

⁴⁴ A Tanács 2004/80/EK irányelve (2004. április 29.) a bűncselekmények áldozatainak kártérítéséről. <https://jogkodex.hu/doc/1177210>.

⁴⁵ Zákon č. 49/2023 Z. z. 49. zákon z 2. februára 2023, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2023-49>.

⁴⁶ V § 135 ods. 1 sa slovo „páchatelovi“ nahrádza slovami „osobe, ktorú obeť označila za páchatela, k osobe, ktorá je podozrivá zo spáchania trestného činu, alebo k osobe, proti ktorej sa vedie trestné konanie“ a slovo „páchatela“ sa nahrádza slovami „osoby, ktorú obeť označila za páchatela, osoby, ktorá je podozrivá zo spáchania trestného činu, alebo osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie“.

⁴⁷ V § 8 odsek 3 zníe:

„(3) V záujme ochrany obete pred druhotnou viktimizáciou možno

a) lekárske vyšetrenie prikázať v nevyhnutnej miere a len vtedy, ak je to potrebné na účely trestného konania,

b) viesť výsluch obzvlášť zraniteľnej obete v prípravnom konaní spravidla osobou pohlavia určeného vypočúvanou osobou, ak tomu nebránia závažné dôvody,

c) tlmočiť výsluch obzvlášť zraniteľnej obete spravidla osobou pohlavia určeného vypočúvanou osobou, ak tomu nebránia závažné dôvody,

d) klásť otázky smerujúce do intímnej oblasti vypočúvanej obete, len ak je to nevyhnutné pre objasnenie skutočností dôležitých pre trestné konanie.“

a tagállamokban szándékosan elkövetett bűncselekmények áldozatainak kártérítésére vonatkozó nemzeti szabályozások képezik. Az irányelv hozzájárul az áldozatok jogainak megerősítéséhez, valamint ahhoz, hogy minden tagállamban hatékony és méltányos kártérítési rendszer működjön. Mivel a tagállamok részére kötelezővé és szükségszerűvé vált az egységes eljárás és jogalkalmazás kialakítása és beépítése a szlovák jogrendbe, egy olyan fejlődést biztosított a sértett kárának megtérítése terén, amely fokozatosan bővítette a sértett kárigényének lehetőségeit. A sértett részére eleinte csupán a dologi kár megtérítését tették lehetővé, amely a későbbiek során kiegészült az egészségkárosodásból eredő károk megtérítésével, majd az erkölcsi károkéval is. A jelenlegi szabályozás 46. §-a rendelkezik arról, hogy kit tekintünk sértettnek és arról is, hogy a sértettnek joga van kártérítési igény benyújtására. Kártérítési igényében meg kell jelölnie annak jogalapját és érvényesíteni kívánt összecszerűségét is, valamint bizonyítékokkal kell alátámasztania azt.⁴⁸ A sértett, a büntetőeljárás során benyújtott polgári jogi igényét köteles volt időben benyújtani, mivel ennek elmulasztása esetén a bíróság nem dönthet a kártérítési igényről az úgynevezett adhéziós eljárás keretében. Az adhéziós eljárás lehetővé teszi, hogy a sértett polgári jogi igényét a büntetőeljárás részeként érvényesítse, anélkül, hogy külön polgári pert kellene indítania. A kártérítés megilleti a sértettet, ha a büntetőeljárásban jogerőre emelkedett az olyan tartalmú ítélet vagy végzés, amellyel az elkövetőt a bűncselekmény elkövetésében bűnösnek ismerik el,⁴⁹ vagy olyan ítélet, amellyel a vádlottat csak azért mentették fel, mert életkora vagy elmebaj miatt nem büntethető.

5. ÖSSZEGZÉS

A szlovák jogfejlődés során elmondható, hogy a sértett büntetőeljárási szerepe folyamatos változásokon ment keresztül, amelyet befolyásoltak a történelmi események, politikai nézetek, továbbá a nemzetközi és uniós elvárások. Az általam első jogszabályként megjelölt bünvádi perrendtartás megalkotásakor jellemző ideológiát, először felváltotta az állam központi szerepe, majd a jogfejlődéssel egyidejűleg kialakult egy sértett központú eljárás, amelynek során a sértett kártérítésén kívül szerepet kapott a sértett erkölcsi megbecsülése, emberi méltóságának elismerése, egyéni szükségleteinek megfelelő elbánás biztosítása. Bár a jogszabályi rendelkezések széles körű lehetőségeket biztosítanak a sértett számára, a gyakorlatban a jogszabály által biztosított jogok gyakran sérülnek.

⁴⁸ § 46. zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

⁴⁹ § 287. zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

Ha nagyon szigorú akarok lenni, és felteszem a kérdést, hogy milyen hiányosságokra vezethető vissza a gyakorlati kivitelezés, akkor leginkább annak tudnám be, hogy a sértetteket már az ügynevezett áldozattá válás előtt tájékoztatni kellene arról, hogy esetleges sértetté válásuk esetén milyen jogaik lehetnek, továbbá milyen szakmai segítségeket vehetnek igénybe. Annak ellenére, hogy ezeket az információkat már több internetes oldal is bemutatja, figyelemmel kellene lenni arra is, hogy sokan nem rendelkeznek internetes elérhetőséggel, és a személyes fórumoknak sokszor nagyobb hatása van, mint egy internetes oldal elolvasásának.

Itt említeném, hogy a rendőröknek, a bíróságokon és ügyészségeken dolgozóknak, az ügyvédeknek és a pszichológusoknak, olyan szakmai képzéseken kellene részt venniük, amelyek során olyan ismeretekhez juthatnának, amelyek segítséget adnának az ügyek pszichés vonatkozásainak feldolgozásához is. Nem elhanyagolható szempont a sértett-áldozattá válás megelőzése. Ehhez pszichológiai segítséget javaslok igénybe venni a rendőri szervek képzéséhez, ugyanis a rendőrségen gyakran vannak olyan bejelentések, amelyek arra utalhatnak, hogy a későbbiekben bűncselekmény áldozatává válhat az adott bejelentő. Álláspontom szerint, amennyiben ezekre az esetekre a rendőri szervek érzékenyebben és szakszerűbben reagálnának, és az érintett személyeket már ekkor a megfelelő szakértőhöz (pl. áldozatsegítő központok) irányítanák, elkerülhetővé válna nagyon sok bűncselekmény bekövetkezése.

Bár a sértett kártérítési igényének lehetőségei a jogalap tekintetében bővültek, álláspontom szerint nincs az az erkölcsi vagy egészségkárosodásra visszavezethető kár, amit ki tudna elégíteni annak pénzben kifejezett értéke. Amíg a dologi kárt valóban megtérítettnek tekintem a pénzbeli kiegyenlítést követően, addig a maradandó egészségkárosodás, vagy erkölcsi sérelem olyan mély nyomokat hagyhat a sértettben, amelyek egy életen át végig kísérik, és azok valós megtérülése, sosem valósulhat meg.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

ANTONÍN RŮŽEK: *Trestní řád: komentář*. 2. vyd. Praha, Panorama, 1981.

Dr. ATZÉL BÉLA: *A bűnvádi perrendtartás (1896. évi XXXIII. t.-cz.)*. Pozsony–Budapest, Stampfel Károly kiadása, 1900.

JUDr. KRISTÍNA JURIŠOVÁ: *Poškozený v predsúdnom konaní*. Praha, Leges, 2017.

JURAJ KAŠČÁK: *Postavení poškozeného a oběti v systému českého trestního práva procesního a viktimologie*. https://is.muni.cz/th/kuyb6/Juraj_Kascak_-_diplomova_praca.pdf.

KRATOCHWILL FERENC: A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban. In: *A jogi felelősség és szankciórendszer elméleti alapjai*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990.

MIROSLAV RŮŽIČKA – FRANTIŠEK PŮRY – JANA ZEŽULOVÁ: *Poškození a adhezni řízení v České republice*. Praha, C. H. Beck, 2007.

PAKSA RUDOLF – NAGY BÉLA: *1918–1924. Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, <https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1918-1924-az-osztrak-magyar-monarchia-felosztasa>.

VERONIKA MARKOVÁ: *Zmeny v koncepcii trestných kódexov od roku 1918 až po súčasnosť*. <https://profil.akademiapz.sk/webisnt/fulltext/clanky/NIA2018-2/MARKOV%C3%81%20VERONIKA%20%20Zmeny%20v%20koncepcii%20trestn%C3%BDch%20k%C3%B3dexov%20od%20roku%201918%20a%20C5%BE%20po%20s%C3%BA%C4%8Dasnos%C5%A5.pdf>.

Jogszabályok

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntetőkről és vétségekről
1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása a bűnvádi perrendtartásról

A sértett jogállásáról szóló Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB kerethatározata, az Európai Unió Hivatalos lapja 2001.3.22.

A sértett jogállásáról szóló Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB kerethatározata, az Európai Unió Hivatalos lapja 2001.3.22.

A Tanács kerethatározata (2002. június 13.) a közös nyomozócsoportokról 2002/465/IB <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32002F0465>

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályaon kívül helyezéséről. <https://jogkodox.hu/doc/1853955>.

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <https://jogkodex.hu/doc/4093155>.

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. <https://jogkodex.hu/doc/8305641>.

Zákon č. 119/1873 ř. z. 119. Zákon, daný dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního. <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjyg4zv6mjrhwta>.

Zákon č. 141/1961 Zb. Zákon o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok).

Zákon č. 178/1990 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok. <https://www.slovlex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/178/19900701.html>.

Zákon č. 204/2013 Z. z. 204. zákon z 25. júna 2013, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2013-204>.

Zákon č. 274/2017 Z. z. 274. zákon z 12. októbra 2017 o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2017-274>.

Zákon č. 57/1965 Zb. 57. Zákon zo 17. júna 1965, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) <https://www.epi.sk/zz/1965-57>.

Zákon č. 87/1950 Sb. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgyuf6obxfzygmmznaga>.

Zákona č. 48/1973 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok. <https://www.slovlex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1973/48/19730701.html>.

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej Republiky. https://www.slovlex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/vyhlasene_znenie.html.

AZ EUTANÁZIA KÉRDŐJELEI ÉS HAZAI ALKOTMÁNYOS MEGÍTÉLÉSE KERESZTYÉN MEGKÖZELÍTÉSŐL

THE QUESTION MARKS OF EUTHANASIA AND ITS CONSTITUTIONAL ASSESSMENT IN HUNGARY FROM A CHRISTIAN PERSPECTIVE

LAJOS EDINA¹

ABSTRACT ■ Euthanasia is a Greek word that means “pleasant death”. We can distinguish between active and passive euthanasia. In Hungary, the health law does not legalise euthanasia. A doctor may not hasten the death of a patient by either active or passive behaviour. In Hungary, the matter was first referred to the Constitutional Court in November 1993. In the petitioners’ view, the Health Care Act unconstitutionally restricts the right to self-determination of incurable patients. For a long time the Court did not rule on the merits of the case. The Constitutional Court eventually rejected all the applications and ruled that the challenged legal provisions were constitutional. Euthanasia, according to some critics, affects the whole person and therefore cannot be restricted. In AB 24/2014 (22 July), there is no longer any trace of a chiselled fundamental rights rationale, and the majority reasoning states that there is no link between the state’s duty to protect life and the guarantees that ensure the patient’s freedom of choice.

KEYWORDS: active euthanasia, passive euthanasia, constitutional review, right to self-determination, assisted suicide, state’s obligation to protect life, guarantees of fundamental rights

ABSZTRAKT ■ Az eutanázia görög eredetű szó, ami tükörfordításban „jó halált” jelent. Megkülönböztethetünk aktív és passzív eutanáziát. Magyarországon az egészségügyi törvény az eutanáziát nem legalizálja. Az orvos sem aktív, sem passzív magatartásával nem siettetheti a beteg halálát. Hazánkban 1993 novemberében fordultak e tárgykörben először az Alkotmánybírósághoz. Az indítványozók álláspontja szerint az egészségügyi törvény alkotmányellenesen korlátozza a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogát. A Testület sokáig nem döntött érdemben az ügyben. Az Alkotmánybíróság végül a kérelmek mindegyikét elutasította, és megállapította, hogy a támadott jogszabályi rendelkezések alkotmányosak.

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

Az eutanázia egyes kritikusok szerint a személyiség egészét érinti, ezért nem korlátozható. A 24/2014. (VII. 22.) AB határozatban már nyoma sincs a cizellált alapjogi okfejtésnek, és a többségi indokolás szerint az állam életvédelmi kötelezettsége és a beteg szabad döntését biztosító garanciák között nincs összefüggés.

KULCSSZAVAK: aktív eutanázia, passzív eutanázia, alkotmánybíráskodás, önrendelkezési jog, öngyilkosságban való közreműködés, állam életvédelmi kötelezettsége, alapjogok garanciái

1. BEVEZETÉS

Az eutanázia görög eredetű szó, ami tükörfordításban „jó halált” jelent. Ez az oxymoron rögtön erkölcsi és filozófiai kérdéseket vet fel. Lehet-e széppé tenni az élet végeztét, úgy, hogy külső eszközökkel meggyorsítjuk? Amit a Jóisten adott (az emberi életet), azt az Ő akaratával szemben földi halandó nem veheti el. Azonban a betegséget – és az így felmerülő cselekvés szükségszerűségét – is Isten adta. Ezen logikus felvetés a hívő keresztyén megközelítés szerint is indokolja, hogy mélyebben foglalkozzunk a kérdéssel.

Megkülönböztethetünk aktív és passzív eutanáziát. Az aktív kategóriát közvetlen és közvetett alkategóriákra bonthatjuk. Előbbinél – kissé leegyszerűsítve – valaki közvetlen beavatkozással meggyorsítja egy másik ember halálát, míg utóbbinál a beteg öngyilkosságát segíti elő egy külső személy. (Hazánkban az „aktív” eutanázia mindkét változata bűncselekménynek számít, az egyik emberölés alapeset, Btk. 160. §, a másik pedig öngyilkosságban való közreműködés, Btk. 162. §) A kézirat lezárásakor folyamatban van egy népszavazási kezdeményezés, amely ez utóbbi büntetendőségét kívánja megszüntetni.

Magyarországon az életmentő beavatkozást a beteg visszautasíthatja, amennyiben a betegség rövid időn belül halálhoz vezetne. Közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni az érintett szándékát egy háromtagú orvosi bizottság előtt, amelynek egyik tagja az adott betegség szakorvosa, a másik pedig pszichiáter szakorvos, ezt három nap múlva meg kell erősíteni és ezen időszak alatt az orvosoknak kötelességük lebeszélni a beteget szándékáról.

Hazánkban az egészségügyi törvény az eutanáziát nem legalizálja, ilyenformán az orvos sem aktív, sem passzív magatartásával nem siettetheti a beteg halálát.² A szakma hosszú évek óta vitatkozik a kérdésen³, az Alkotmánybíróság pedig két alkalommal is véleményt nyilvánított a szabályozásról. Ebben a fejezetben

² HÁMORI ANTAL: Az „eutanázia” fogalmához. *Magyar Jog*, 2010 (9), 561–568.

³ BARCSI TAMÁS: Az eutanáziaprobléma diskurzusetikai értelmezése. *Állam- és Jogtudomány*, 2016 (4), 5–18.

a két legjelentősebb határozatot – a 22/2003. (IV. 28.) AB határozatot és a 24/2014. (VII. 22.) AB határozatot – vetem vizsgálat alá.

2. A 22/2003. (IV. 28.) AB HATÁROZAT

Takács Albert és társa 1993 novemberében fordult először az Alkotmánybírósághoz, ekkor még az aktuálisan hatályos, vagyis az 1972. évi egészségügyi törvény rendelkezéseit kifogásolva. Álláspontjuk az volt, hogy a törvény alkotmányellenes, mivel korlátozza a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogát, nem teszi lehetővé számukra a kezelés visszautasítását. Kifogásolták egyúttal azt is, hogy a Btk. nem kezeli privilegizált tényállásként a méltányosságból, kívánatra elkövetett emberölést. Időközben azonban hatályba lépett az 1997. évi egészségügyi törvény, ezért Takács átdolgozta az indítványt. Változatlanul fenntartotta a Btk. alkotmányellenességének megállapítására irányuló kérelmét, emellett kérte az egészségügyi törvény alkotmányellenességének kimondását.⁴

Az indítványozók álláspontja szerint az egészségügyi törvény alkotmányellenesen korlátozza a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogát, éspedig azért, mert csak az életmentő, illetve az életfenntartó beavatkozások visszautasítására jogosítja fel őket, arra azonban nem biztosít lehetőséget, hogy orvosi segítséget vegyenek igénybe szenvedéseik – és ezáltal életük – lerövidítésére. Az indítványozók szerint ugyanakkor az emberi méltósághoz való jogból az is levezethető, hogy az orvos abban az esetben is lerövidíthesse a végstádiumú beteg életét, ha a beteg azt kifejezetten nem kérte. Az indítványozók kifogásolták azt is, hogy a törvény indokolatlanul korlátozza a gyógyíthatatlan betegek életmentő, illetve életfenntartó kezelés visszautasítására vonatkozó jogát.⁵

2.1. Az alkotmánybírósági döntés

Az Alkotmánybíróság a 22/2003. (IV. 28.) AB határozattal a kérelmek mindegyikét elutasította, és megállapította, hogy a támadott jogszabályi rendelkezések alkotmányosak, a törvényhozót pedig nem terheli jogalkotási kötelezettség. Tény, hogy a testület rendkívül alaposan megvizsgálta a nemzetközi joggyakorlatot és a kérdéssel kapcsolatba hozható korábbi határozatait is, az eutanázia kifejezést azonban érdemben nem használta a határozatban. A határozathoz három

⁴ JOBBÁGYI GÁBOR: *Az élet joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2004, 297–298.

⁵ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat III. 5.

alkotmánybíró csatolt különvéleményt (Bihari Mihály, Holló András és Kukorelli István), ebből nagy valószínűséggel arra lehet következtetni, hogy az eutanázia – legalábbis ami a részleteket illeti – megosztotta a testületet. Az alapkérdéseket azonban az alkotmánybírák többsége azonos módon ítélte meg, ugyanis 8:3 arányban fogadták el végül a határozatot.⁶

2.2. Az indokolás

Az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy saját haláláról mindenki maga dönthet, függetlenül attól, hogy beteg vagy teljesen egészséges. Ha a gyógyíthatatlan beteg nem kívánja folytatni azt az életet, melyben már csak szenvedés vár rá, dönthet az öngyilkosság mellett, ez része az önrendelkezési jogának. A régi korokban tiltották az öngyilkosságot, az öngyilkosokat még holtukban is kivetette magából a társadalom, ez azonban a modern jogrendszerekben nincs így. Egy világnézeti szempontból semleges jogrendszer ugyanis nem nyilváníthat semmiféle véleményt, és különösen nem fűzhet semmilyen jogkövetkezményt ahhoz, ha valaki öngyilkosságot követ el. A magyar jogalkotó is tartja magát ehhez a jogelvhez, és ezen nem változtat az sem, hogy az öngyilkossághoz nyújtott segítséget⁷ büntetni rendeli.⁸

Az indokolás szerint a gyógyíthatatlan beteg dönthet úgy, hogy a szenvedések vagy bármi más ok miatt nem kívánja folytatni az életét, és ezért visszautasítja az életfenntartó orvosi kezeléseket. Ez a jog a beteg önrendelkezési jogából következik, ezt a jogot az állam nem vonhatja el, legfeljebb – az intézményvédelmi kötelezettsége által indokolt mértékig – korlátozhatja. Az elfogadható korlátozásra példa az, hogy a várandós nők nem élhetnek az ellátás visszautasításának jogával. Ugyancsak elfogadható és szükséges az a korlátozás, mely a jog gyakorlásának módját szabályozza, és eljárási garanciákat határoz meg annak érdekében, hogy a visszaéléseket megakadályozza. Teljesen más megítélés alá esik, ha a gyógyíthatatlan beteg úgy dönt, hogy a szenvedések megszüntetése érdekében nemcsak az orvosi ellátás visszautasításának jogával él, hanem tevőleges segítséget kér az orvosától. Ez már – az első eutanáziahatározat szerinti érvelés alapján – nem tartozik az önrendelkezési jog körébe, hiszen szükségképpen szereplővé teszi az orvost. Ráadásul, az orvos szerepe ettől függetlenül is meghatározó, hiszen

⁶ JOBBÁGYI 2004, 298.

⁷ FILÓ MIHÁLY: Asszisztált öngyilkosság és az életvégi döntések Európában. Tettesség, részesség, önrendelkezés. *Állam- és Jogtudomány*, 2016, különszám, 120–134.

⁸ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat IV. 6.1.

ő tájékoztatja a beteget az állapotáról, életkilátásairól, a kezelések várható kimenetéről, ezzel pedig befolyásolja a beteg életvégi döntéseit.⁹

Az Alkotmánybíróság leszögezte: a beteg önrendelkezési joga abban testesül meg, hogy választhat, folytatja az életet vagy befejezi. Önrendelkezési jogról tehát csak akkor beszélhetünk, ha a beteg döntött, akár így, akár úgy. Az orvos esetleges közreműködése a beteg halálában egyáltalán nem tekinthető az önrendelkezési jog részének az Alkotmánybíróság szerint. Azt egyetlen jogrendszer sem engedi meg, hogy a beteg életét a kifejezett kívánsága nélkül rövidítsék meg. Az államnak biztosítania kell, hogy a beteg az orvosi ellátás visszautasítására vonatkozó döntését valóban befolyástól mentesen tehesse meg. Amennyiben ezt az állam nem tudja garantálni, akkor alapjaiban rendülhet meg a betegek és az orvosok közötti bizalmi viszony, és a betegek okkal aggódhatnak amiatt, hogy mi fog velük történni akkor, ha kiszolgáltatottan fekszenek majd a kórházi ágyon.¹⁰

Az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem megalapozott az indítványozóknak az az állítása, mely szerint alkotmányellenes az a korlátozás, mely megtiltja, hogy a gyógyíthatatlan beteg halálát – kérésére – az orvos aktív magatartásával idézze elő. Az ilyen betegekkel kapcsolatban az állam életvédelmi kötelezettsége fokozottan fennáll, nagyon nehéz ugyanis utólag kideríteni, hogy a halál ilyen módját valóban a beteg akarata, vagy a környezete gyakorolt rá meg nem engedett befolyást. A visszaélések, az aggályosnak tűnő esetek csak úgy kerülhetők el, ha a jogalkotó megtiltja az ilyen esetekben az orvosi közreműködést az élet megrövidítésében.¹¹

A 22/2003. (IV. 28.) AB határozat tehát nem találta alkotmányellenesnek az egészségügyi törvény támadott rendelkezéseit. A határozat egyik sajátossága, hogy nem tartotta kizártnak: a jövőben megváltozik egyes kérdéseket illetően a testület álláspontja. Ennek oka az, hogy *„az ismeretek szintje, az intézmények állapota, fejlettsége, fejletlensége és egy sor további tényező befolyással lehet a kérdés alkotmányosságának megítélésére”*.¹²

A határozat nem tért el az Alkotmánybíróság korábbi értelmezési gyakorlatától¹³, leszögezte, hogy az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog egymással megbonthatatlan egységet alkotó alapjog, és csak így, ebben az oszthatatlan egységben tekinthető korlátozhatatlan alapjognak. Az emberi méltósághoz

⁹ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat IV. 6.2.

¹⁰ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat VI. 2.

¹¹ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat VIII. 1., 2.

¹² 22/2003. (IV. 28.) AB határozat IV.

¹³ Az Alkotmánybíróság értelmezési szokásairól lásd CSERVÁK CSABA: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*. Debrecen, Lícium-Art Könyvkiadó, 2018, 52–54.

való jog önmagában, az élethez való jogtól elválasztva nem abszolút jog, ezért egyes részjogosítványokat tekintve korlátozható.

2.3. Az alkotmánybíróági döntés kritikája

Léteznek ugyanakkor olyan szakirodalmi álláspontok, melyek szerint az Alkotmánybíróság ezen érvelése helytelen, és az eutanáziára a méltósághoz való jognak nem csupán egyetlen részjogosítványa – az önrendelkezéshez való jog – vonatkozik. Az eutanázia – ezen vélekedés szerint – a személyiség egészét érinti, ezért nem korlátozható, különösen nem az állam intézményvédelmi kötelezettsége jogcímén.¹⁴ Ezzel szemben az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a méltóság az élethez kötődik, az egyént csak addig illeti meg a méltósághoz való jog, ameddig nem mond le az életéről. Holott – magyarázza Tóth J. – a méltóság teljes mértékben az egyénhez kötődik, az egyén tudja megítélni, hogy adott helyzetben sérül-e a méltósága vagy még az elfogadható kereteken belül marad az ellene intézett támadás. Ezeket a kérdéseket csak az egyén tudja megítélni, helyette senki más, így az állam sem mondhatja meg, hogy sérült-e a méltósága. Márpedig, ha az állam dönthetné el, hogy csorbult-e az egyén méltósága, az olyan lenne, mintha egy hivatalos értékrendet tenne kötelezővé az emberek számára, ezzel lényegében „az individuumokat uniformizálná; ezzel pedig megsértené a világnézeti semlegesség követelményét is”.¹⁵ Tóth J. Zoltán szerint az eutanázia vonatkozásában a méltósághoz való jog a testi és lelki szenvedések által elgyötört beteget saját magát védi, akár az élethez való jog ellenében is. A méltósághoz való jogot ezért helyesebb önálló, az élethez való jogtól (vagyis az élettől) független jogként értelmezni.¹⁶

Mindennek a kérdés gyakorlati megítélése szempontjából a következő a jelentősége. Az Alkotmánybíróság egyrészt azzal érvelt, hogy a kezelőorvos lelkiismereti szabadságát sértené, ha az állam legalizálná az aktív eutanáziát. Márpedig – magyarázza Tóth J. Zoltán – ezt az ellentmondást nagyon könnyű lenne feloldani, és erre találunk is mintát a korábbi alkotmánybíróági gyakorlatban. Az első abortuszhatározatban – a 64/1991. (X. 17.) AB határozatban – ugyanis

¹⁴ Tóth J. Zoltán érvelése elsősorban nem is arra a konklúzióra jut, hogy az „eutanázia” nem korlátozható, hanem arra, hogy azon érvelés, mely szerint azért korlátozható, mert csupán az önrendelkezési jogból ered és nem az emberi méltóságból, nem állja meg a helyét. Lásd Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. *Jogelméleti Szemle*, 2015 (4), 206–218.

¹⁵ Tóth J. 2015, 208., 211.

¹⁶ Tóth J. 2015, 215.

az olvasható, hogy nem sérti az orvos lelkiismereti szabadságát az abortusz, ha annak elvégzésére nem kötelezhető.¹⁷ Másrészt, az Alkotmánybíróság arra is hivatkozott, hogy az aktív eutanázia esetén fennáll annak a veszélye, hogy a beteget a környezete befolyásolja a döntés meghozatalában, márpedig ezt a veszélyhelyzetet az államnak kötelessége megakadályozni. Ez az érvelés ugyanakkor támadható azzal, hogy ebből a szempontból nincsen különbség az aktív és a passzív eutanázia között, ugyanis ez utóbbi esetén is előfordulhat, hogy a beteg a környezete nyomására dönt az ellátás visszautasításáról.¹⁸

Tegyük továbbá érdekességként hozzá, hogy Takács Albert még magánszemélyként volt indítványozó, de 2001-től már ombudsman-helyettesi tisztséget is betöltött, ennek ellenére az Alkotmánybíróság meglehetősen lassan döntött az ügyben. (Az ombudsmanoknak valamilyen hatáskört biztosítani az eutanázia tekintetében elgondolkodtató lenne. Főképp a tisztséget emberi jogvédőként, nem pedig a közigazgatás visszasságainak orvoslójaként elképzelők elméletei szerint. Ez a komplexebb jogvédelem letéteményese volna. Viszont a „puha jogot” alkalmazó ombudsmannak természetesen elképzelhetetlen hatósági döntési jogot adni, főképpen egy ilyen súlyú kérdéskörben.¹⁹)

3. A 24/2014. (VII. 22.) AB HATÁROZAT

Az Alkotmánybíróság 2014-ben ismét egy, az eutanáziával összefüggő kérdésben döntött. A 24/2014. (VII. 22.) AB határozatot érdemes abból a szempontból is megvizsgálni, hogy itt már nyoma sincs a cizellált alapjogi okfejtésnek, és a többségi indokolás szerint az állam életvédelmi kötelezettsége és a beteg szabad döntését biztosító garanciák között nincsen összefüggés.²⁰

Az indítványozó több ponton is vitatta az egészségügyi törvény alkotmányosságát, melyek közül az alábbiakat emelem ki. Az indítványozó kifogásolta az újraélesztést visszautasító döntéssel kapcsolatos szabályozást. Az indítványozó azt is kifogásolta, hogy az egészségügyi törvény – az indítvány benyújtásakor hatályos szövegváltozatban – az életkoruk miatt korlátozottan cselekvőképes betegekre a teljesen cselekvőképtelen betegekre vonatkozó szabályokat rendelte

¹⁷ TÓTH J. 2015, 216.

¹⁸ TÓTH J. 2015, 217.

¹⁹ Vö. CSERVÁK CSABA: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon. *Pro Publico Bono*, 2015 (3), 14–15.

²⁰ VISSY BEATRIX: Méltatlan figyelem a méltó halál kérdésének. Széljegyzetek az Alkotmánybíróság második eutanáziahatározatához. *Állam- és Jogtudomány*, 2016, különszám, 71–72.

alkalmazni, holott pedig a fiatal felnőttek már bírnak belátási képességgel. Ezért semmi nem indokolja, hogy ne illesse meg őket az ellátás visszautasításának joga.²¹

Az egészségügyi törvény kihirdetésekor szövegváltozata még előírta, hogy az élő végrendeletet két évente meg kell újítani, továbbá érvényességi feltételként határozta meg azt is, hogy *„pszichiáter szakorvos – egy hónapnál nem régebbi – szakvéleményben igazolja, hogy a személy döntését annak lehetséges következményei tudatában hozta meg”*.²² Az indítványozó álláspontja szerint ez a rendelkezés alkotmányellenes, sérti az emberek önrendelkezési jogát, mindezekon felül pedig olyan terhet ró az emberekre, mely el is tántoríthatja őket az előzetes rendelkezéstől.²³

3.1. Az alkotmánybíróági döntés

Az Alkotmánybíróság érdemben az indítvány egyetlen elemével foglalkozott, és pedig azzal, mely az élő végrendeletet érintette: alkotmányellenesnek találta és megsemmisítette az egészségügyi törvény azon rendelkezéseit, melyek szerint az élő végrendelet tételéhez pszichiáteri szakvélemény szükséges, magát az élő végrendeletet pedig két évente meg kell ismételni.²⁴

Az Alkotmánybíróság megerősítette, hogy mindazt, amit az úgynevezett első eutanáziahatározatban az emberi méltóság és az önrendelkezési jog viszonyáról elmondott, változatlanul fenntartja, vagyis, az emberi méltóság mint anyajog, magában foglalja az egyén önrendelkezéshez való jogát, illetve a cselekvési autonómiát.²⁵ Az államot intézményvédelmi kötelezettség terheli az emberi méltóság részjogosítványai tárgyában, biztosítania kell az azok gyakorlásához szükséges feltételeket, egyúttal azonban gondoskodnia kell arról is, hogy az esetleges – más alapjog védelme érdekében szükséges korlátozások – kiállják az arányosság próbáját. A határozatból kiderül, hogy a magyar jogban példa nélküli, hogy pszichiáter véleménye szükségeltetik egy jognyilatkozat érvényességéhez. Igaz, hogy az életvégi döntés rendkívül nagy jelentőségű döntés, de az egészségügyi törvény egyéb rendelkezései megfelelően garantálják, hogy valóban csak cselekvőképes személy tegyen élő végrendeletet. Emellett, az élő végrendeletben foglaltak végrehajtása csak a törvényben írt feltételek fennállása esetén lehetséges, és változatlanul szükség van a háromtagú orvosi bizottság állásfoglalására. Szükségtelennek ítélte az Alkotmánybíróság azt a korlátozást is, hogy két évente

²¹ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat (30), (31).

²² 24/2014. (VII. 22.) AB határozat I. 2.

²³ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat I. 2.

²⁴ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat I. 1.

²⁵ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat Indokolás IX. (131).

meg kell ismételni az élő végrendeletet. Erre már csak amiatt sincsen szükség, mert az élő végrendelet – miként minden életvégi visszautasító nyilatkozat – bármikor visszavonható.²⁶

3.2. A határozat kritikája

Az Alkotmánybíróság az indítvány több felvetésével sem foglalkozott érdemben, egyes kérelmeket okafogyottnak talált, mások esetében pedig arra hivatkozott, hogy hiányzott az indítványtevő érintettsége.

Álláspontom szerint nagyon fontos lenne, ha az élő végrendelet egy valóban működő jogintézmény lenne. Az élő végrendelet jogintézménye ma Magyarországon nem ilyen. Nem létezik egységes nyilvántartás, esetleges, hogy eljut-e a kezelőorvoshoz, illetve egyáltalán rendelkezésre áll-e a szükséges pillanatban. A most tárgyalt alkotmánybírósági indítvány a rendszer egy másik gyengeségére mutatott rá, és pedig arra, hogy az élő végrendelet újraélesztés esetén egyszerűen alkalmazhatatlan.

Az újraélesztést visszautasító nyilatkozat egy sajátos formája az életvégi döntéseknek. Újraélesztésre olyan esetekben kerül sor, amikor a késedelem halált, de legalábbis visszafordíthatatlan károsodást idéz elő a beteg szervezetében. Elvileg a belátási képességgel rendelkező beteg visszautasíthatja az újraélesztést, ám erre a dolog természeténél fogva az ellátás szükségességének felmerülésekor nincsen mód. Ugyanakkor arra sincsen idő, hogy az orvosok megkíséreljék felderíteni, tett-e a beteg ezzel kapcsolatos nyilatkozatot a korábbiakban. Ha pedig a visszautasítást tekintve kétség mutatkozik, akkor vélelmezni kell a beleegyezést, és haladéktalanul meg kell kezdeni az újraélesztést. Az indítványozó szerint az a szabály, mely az életmentő beavatkozások visszautasítása körében is megköveteli a háromtagú orvosi bizottság felállítását, egyrészt kivitelezhetetlen a gyakorlatban, másrészt korlátozza a beteg önrendelkezési jogát. Az indítványozó szerint célravezetőbb lenne, ha a törvény nem a bizottság felállítását, és a visszautasítás előzetes bizottsági vizsgálatát írná elő, hanem utólagos jelentési kötelezettséget határozná meg, és így utólag, a dokumentációk alapján lehetne lefolytatni az ellenőrzést.²⁷

Tanulságos ezzel kapcsolatosan idézni ÉLŐ GÁBORNAK, a SOTE docensének a véleményét: „*Hazánkban sajnálatosan mind az orvosi befolyástól mentes döntéshozatal,*

²⁶ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat Indokolás IX. (147), (148), (149).

²⁷ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat Indokolás I. (13), (18).

*mind pedig a rendelkezés meghozatalának anyagi- és eljárásjogi nehézségei ellehetetlenítik a betegek autonóm döntésének megjelenését az újraélesztés során.*²⁸

4. AZ AKTÍV EUTANÁZIA FELVETŐDÉSE KÜLFÖLDÖN (HOLLANDIA, ANGLIA, EJEB)

Az aktív eutanázia Hollandiában, Belgiumban, Luxemburgban, Új-Zélandon, és már Portugáliában és Spanyolországban is megengedett. Az úttörő ezen kérdésben Hollandia volt, jöllehet az állam – a közvélekedéssel ellentétben – nem legalizálta kifejezetten az eutanáziát, egy sajátos megoldással azonban büntetlenséget biztosítanak a segítő, közreműködő orvosok számára.²⁹ A büntető törvénykönyv szerint mind az aktív eutanázia, mind az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítség bűncselekmény, mely tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A bírósági gyakorlat azonban kidolgozta a kimentési okok rendszerét, melyet 1993-ban a holland parlament irányelvbe foglalva tett közzé. Eszerint az eutanáziát mindenképpen be kell jelenteni a hatóságoknak. Utóbb be is iktatták a büntető kódexbe azt a szakaszt, mely a büntetés elmaradását biztosítja, feltéve, hogy az eutanázia végrehajtása során betartanak bizonyos szabályokat. Az eutanáziát csak a beteg kifejezett kérésére lehet végrehajtani. Az eutanázia azonban olyan betegen is végrehajtható, aki már nincsen döntésképes állapotban, élő végrendelet formájában, a jövőre nézve ugyanis bárki rendelkezhet ezzel kapcsolatosan. (Kiemelendő, hogy megdöbbenő módon a 12 és 16 év közötti kiskorúakon is végrehajtható az eutanázia, még a szülők tiltakozása ellenében is, feltéve, hogy az orvos úgy ítéli meg, hogy a gyermek, ha életben maradna, súlyosan károsodna.³⁰) Az orvosnak meg kell győződnie, hogy a beteg tisztában van a betegségével természetével és életkilátásaival, és hogy ezek ismeretében valóban meg akar halni. A szakirodalomban méltán lehet sokat olvasni a fenti rendszer aggályairól.

Érdekes ügy Diane Pretty esete. A gyógyíthatatlan, teljesen mozgásképtelen hölgy az Egyesült Királyságban azt kérte előzetesen a vádhatóságtól, hogy ne

²⁸ ÉLŐ GÁBOR: Az újraélesztés újraértelmezése – autonómia és betegbiztonság. *Állam- és Jogtudomány*, 2016 (4), 91–104. 98.

²⁹ Vö. KOVÁCS JÓZSEF: *A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába*. Budapest, Medicina, 2006, 424.

³⁰ DOMINIC WILKINSON: Dutch government to expand euthanasia law to include children aged one to 12 – an ethicist's view, <https://theconversation.com/dutch-government-to-expand-euthanasia-law-to-include-children-aged-one-to-12-an-ethicists-view-203961>, letöltés dátuma: 2024. április 30.

emeljen vádat férje ellen emberölés címén, ha ő majd fájdalmai elviselhetetlensége esetén átsegíti feleségét a halálba. A kérelmet megtagadták, mire az érintett az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult, amely szintén elutasította az indítványt. Jelenleg is ezen megközelítést tartják irányadónak.³¹

Az aktív eutanáziával kapcsolatos (további) fő probléma, hogy súlyos visszaélésekre ad lehetőséget. A Magyar Orvosi Kamara álláspontja, hogy a hippokratészi eskü értelmében az orvosok a gyógyításra, az élet védelmére hivatottak. Az orvostudomány modernizációjával, az új technológiák fejlődésével hihetetlen csodákra lehet képes az egészségügy. Ezért is kell a lehető legszűkebbre szorítani a halálba segítséget.

5. KITEKINTÉS: AZ EUTANÁZIA AZ USA-BAN

Az első nagy visszhangot kiváltó ügy Karen Ann Quinlan ügye volt 1975-ben. A 21 éves lánynak leállt a légzése. Orvosai újraélesztették, majd lélegeztetőgépre kapcsolták. Hamar kiderült, hogy csak mesterséges lélegeztetéssel tartható életben, ezért az apja kérte, hogy kapcsolják le a lányt a gépekről. Ezt az orvosok megtagadták. Az apa keresete folytán New Jersey Legfelsőbb Bírósága kötelezte a kórházat a gépek leállítására, ez meg is történt, Quinlan azonban elkezdett spontán módon lélegezni. Eszméletét ugyan nem nyerte vissza, de csak jóval később, 1985-ben halt meg, tüdőgyulladásban. A felsőbbbírósi döntés azért is tekinthető mérföldkőnek, mert kimondta: a magánélethez való jogból levezethető az életmegg hosszabbító orvosi berendezések kikapcsolásának lehetősége.³²

1967-ben dolgozta ki Luis Kutner ügyvéd az élő végrendelet ('living will') már említett jogintézményét. Először Florida államban – 1968-ban – foglalták törvénybe az élő végrendeletet, idővel azonban az összes tagállam intézményesítette az egyes beavatkozások visszautasításáról rendelkező nyilatkozatot, majd pedig a helyettes döntéshozó megnevezéséről szóló nyilatkozatot ('health-care proxy'). A Kongresszus egyúttal kötelezővé tette az egészségügyi szolgáltatók számára, hogy megfelelő módon tájékoztassák a betegeket arról, hogy jogukban áll ilyen jognyilatkozatot tenni. 1976-ban Kalifornia államban fogadták el a természetes halálhoz való jogról rendelkező törvényt ('Natural Death Act'), mely szerint, ha két orvos megállapítja valakiről, hogy gyógyíthatatlan, halálos kimenetelű betegségben szenved, akkor – feltéve, hogy teljesen cselekvőképes –

³¹ LAJOS EDINA: Az eutanázia külföldi tapasztalatai a pandémia korszakáig. *KRE-Dlt*, 2021, Jogtudományi különszám, különösen 4.

³² JOBBÁGYI 2004, 286.

kérheti, hogy hagyják abba az életmehghosszabbító kezeléseket. Később a többi államban is bevezették ezt a jogintézményt.³³

1983-ban Nancy Cruzan közlekedési balesetet szenvedett, ennek következtében kómába esett, és csak mesterséges táplálással tudták életben tartani. A szülők három év múltán kérték az orvosoktól, hogy fejezzék be a mesterséges táplálást. Cruzan egy korábbi – még egészséges és cselekvőképes állapotában tett – nyilatkozatára hivatkoztak: egy beszélgetés során ugyanis azt közölte, hogy ha balesetben súlyosan megsérülne az agya, biztosan nem akarna tovább élni. A szülők ezt a nyilatkozatot tanúkkal is alá tudták támasztani, az orvosok ennek ellenére nem voltak hajlandók leállítani a mesterséges táplálást. Végül a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság döntött a szülők javára, és elrendelte a gyomorszonda kivételét. A felsőbíróság szerint a halálhoz való jog egyfajta szabadságjog, és nemcsak az életmehghosszabbító, hanem az egyszerű életfenntartó kezelések is visszautasíthatók. A bíróság ugyanakkor azt is leszögezte, hogy az orvosi kezeléssel csak akkor lehet felhagyni, ha meggyőző módon sikerül bizonyítani, hogy a beteg akarata is erre irányult. Cruzan, miután kivették a gyomorszondát, 1990. december 26-án meghalt.³⁴

A bírósági döntések következő csoportját azok jelentik, melyek az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítséggel kapcsolatosak. A leghíresebb eset doktor Kevorkian nevéhez kötődik. A patológus orvos egy olyan gépet készített, mely gombnyomásra előbb kábítószer, majd halálos adagban mérget fecskendezett a beteg szervezetébe. Magát a szerkezetet a betegek hozták működésbe, ők nyomták meg a gombot, az orvos büntetőjogi felelőssége így sokáig fel sem merült, annál is inkább, mivel Michigan államban nem tiltották a törvények az öngyilkossághoz való segítségnyújtást. Kevorkian 1996-ig harmincnál is több beteget segített gépével a halálba. Közben keresetet nyújtott be Washington, majd New York államok ellen, annak megállapítását kérve a bíróságtól, hogy alkotmányellenes az a törvény, mely tiltja az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítséget. A tagállami felsőbíróságok mindkét esetben arra a megállapításra jutottak, hogy a végstádiumú betegeknek jogukban áll orvosi segítséget kérni az öngyilkossághoz. A Legfelsőbb Bíróság azonban mindkét keresetet elutasította, egyúttal pedig kimondta, hogy az öngyilkossághoz való jog nem alkotmányos jog. Kevorkian ezt követően határozta el, hogy „eutanázia mártír” lesz: 1998-ban videóra vette, ahogy aktív eutanáziát hajt végre egy betegén. Az egyik tévécsatorna leadta adásában a felvételt. Másnap az államügyész emberölés miatt vád alá helyezte Kevorkiant, akit végül börtönbüntetésre ítélték.³⁵

³³ JOBBÁGYI 2004, 287.

³⁴ JOBBÁGYI 2004, 287.

³⁵ JOBBÁGYI 2004, 287–288.

A fentiek alapján arra a következtetésre juthatnánk, hogy az Amerikai Egyesült Államokban tilos az aktív eutanázia, és tiltott az öngyilkosságban való orvosi közreműködés is. Csakhogy, a helyzet nem ennyire egyértelmű. 1994-ben Oregon államban – népszavazási kezdeményezésre – elfogadták a méltó halálról rendelkező törvényt ('Death With Dignity Act'), mely felhatalmazza az orvost, hogy halálos mérget adjon betegének, aki ezt felhasználva öngyilkosságot követelhet el. A törvény számos garanciális szabállyal igyekszik a visszaélés lehetőségét kizárni. Így csak nagykorú, teljesen cselekvőképes beteg terjeszthet elő ilyen tárgyú kérelmet, előbb szóban, majd írásban is meg kell ismételnie, két kívülálló tanú előtt. Két orvosnak igazolnia kell, hogy a betegsége valóban gyógyíthatatlan. Ezt követően minden részletre kiterjedő tájékoztatást kell nyújtani a betegnek a betegségéről, a lehetséges kezelésekről, életkilátásairól. Csak ezt követően kerülhet sor az eljárásra, melynek során az orvos átadja a betegnek a kábító hatású szert és a halálos dóziszú mérget. A törvény nem jogosítja fel az orvost az aktív eutanáziára.³⁶

Egy viszonylag újabb fejlemény az, hogy 2008-ban Washington államban is népszavazáson szentesítették azt a törvényt, mely szerint azok a betegek, akiknek hat hónapnál több már nincs hátra az életükből, kezelőorvosuktól halálos hatású gyógyszert kérhetnek.³⁷

Összességében tehát elmondható az amerikai gyakorlatról, hogy a gyógyíthatatlan betegek – meghatározott feltételek mellett – visszautasíthatják az életfenntartó és az életmeghosszabbító kezeléseket. Ilyen tartalmú kérést csak teljesen cselekvőképes személy terjeszthet elő. Nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a kérésnek megfelelően informált betegről kell származnia, vagyis ebben a vonatkozásban is érvényesülnie kell az orvos és beteg közötti viszonyt általában véve meghatározó elvnek, a „tájékozott beleegyezés” elvének ('informed consent').³⁸ Fontos az is, hogy az orvos aktív eutanáziát nem hajthat végre. Az öngyilkosságra nincsen alkotmányos alap, ám azt a tagállami törvényhozásra bízzák, hogy engedélyezik-e az öngyilkossághoz való orvosi segítségnyújtást.³⁹

6. ÖSSZEGZÉS – A JÖVŐ

Tegyük viszont hozzá, léteznek tragikus, egyedi körülményeket rejtő esetek, amikor a beteg vegetálása életnek már nem nevezhető, ez jogi értelemben is sérti az emberi méltóságát, és a szenvedő minden körülmények közepette menekülne

³⁶ JOBBÁGYI 2004, 288.

³⁷ TASZ: Eutanázia. <https://tasz.hu/eutanazia-gyik>.

³⁸ TASZ: Eutanázia. <https://tasz.hu/eutanazia-gyik>.

³⁹ JOBBÁGYI 2004, 288.

ettől. Amennyiben valamilyen egészen speciális tényállás merül fel, és – a beteg teljesen nyilvánvaló akarata mellett – a neki technikailag segítő személyt súlyosan meg akarják büntetni, alapjogsértésre hivatkozva az Alkotmánybírósághoz benyújtott alkotmányjogi panasszal vagy köztársasági elnöki kegyelemmel lehetne mentesülni az igazságtalan büntetéstől. A jog és a morál ugyanis – helyes megközelítés mellett – elválaszthatatlan egységet alkot. A keresztyénséget és az erkölcsöt mögöttes értéknek deklaráló Alaptörvényünkkel azonban semmiképpen nem férne össze az aktív eutanázia kifejezett legalizálása.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARCSI TAMÁS: Az eutanáziaprobléma diskurzusetikai értelmezése. *Állam- és Jogtudomány*, 2016 (4), 5–18.
- CSERVÁK CSABA: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*. Debrecen, Lícium-Art Könyvkiadó, 2018.
- CSERVÁK CSABA: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon. *Pro Publico Bono*, 2015 (3).
- DOMINIC WILKINSON: Dutch government to expand euthanasia law to include children aged one to 12 – an ethicist’s view, <https://theconversation.com/dutch-government-to-expand-euthanasia-law-to-include-children-aged-one-to-12-an-ethicists-view-203961>
- ÉLŐ GÁBOR: Az újraélesztés újraértelmezése – autonómia és betegbiztonság. *Állam- és Jogtudomány*, 2016 (4), 91–104.
- FILÓ MIHÁLY: Asszisztált öngyilkosság és az életvégi döntések Európában. Tettesség, részesség, önrendelkezés. *Állam- és Jogtudomány*, 2016, különszám, 120–134.
- HÁMORI ANTAL: Az „eutanázia” fogalmához. *Magyar Jog*, 2010 (9), 561–568.
- JOBBÁGYI GÁBOR: *Az élet joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2004.
- KOVÁCS JÓZSEF: *A modern orvosi etika alapjai. Bevezetés a bioetikába*. Budapest, Medicina, 2006.
- LAJOS EDINA: Az eutanázia külföldi tapasztalatai a pandémia korszakáig. *KRE-DIt*, 2021, Jogtudományi különszám.
- TÓTH J. ZOLTÁN: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. *Jogelméleti Szemle*, 2015 (4), 206–218.
- VISSY BEATRIX: Méltatlan figyelem a méltó halál kérdésének. Széljegyzetek az Alkotmánybíróság második eutanáziahatározatához. *Állam- és Jogtudomány*, 2016, különszám.

A BÉRLETI JOG SZAKIRODALMA ÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR MAGÁNJOG TUDOMÁNYA

THE SPECIALIZED LITERATURE OF TENANCY LAW AND THE SCIENCE OF HUNGARIAN PRIVATE LAW BETWEEN THE TWO WORLD WARS

LIPTAI KRISTÓF TAMÁS¹

ABSTRACT ■ This study examines the Hungarian tenancy law, its subspecies and its most important aspects between the two world wars, by the help of the specialized literature of said era.

The impact of the first World War and the social and socio-political consequences have brought significant impact in the field of tenancy law, and to the Hungarian legal policy and legal literature; housing ordinances were codified almost every year, which with more-or less success, tried to prevent the housing crisis that arose after the Great War and the increase in house rents, which two could not be fully eliminated until the 1930s.

The study analyses the refugees' housing the literature responses as well as discusses the housing rental regulation decree of Budapest in 1936 and its its consequences and legal literary effects.

The study presents the the step-by step restrictions on the right of Jews to lease and usufruct. During the Horthy era, the development of Hungarian private law, including the law of obligation and tenancy, and the addition of novelties was constantly on the agenda based on the Private Law Proposal, which practice was primarily played by the most renowned jurists of the time and, as a result of the natural development of law, shaped the modern foundations of tenancy law.

KEYWORDS: legal history, tenancy law, house-letting, lease, between the two world wars

ABSZTRAKT ■ Jelen tanulmány a magyar bérleti jogot, annak alfajait és legfontosabb aspektusait vizsgálja a két világháború közötti szakirodalom bemutatásán keresztül.

Az első világháború hatása és annak társadalmi és szociálpolitikai következményei a bérleti jog területén jelentős hatással voltak a magyar jogpolitikai és jogirodalmi életre. Szinte évenként alkottak lakásrendeleteket, amelyek kisebb-nagyobb sikerrel igyekeztek elejét

¹ PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

venni a nagy háború után kialakult lakáskrízisnek, és az ennek következtében gyakorivá vált házbéremelésnek.

A tanulmány elemzi a menekültek lakásügyi helyzetét, ennek szakirodalmi visszhangját, valamint kitér az 1936. évi Budapesti székesfővárosi lakásbérleti szabályrendeletre, annak társadalmi következményeire és jogirodalmi hatásaira.

A tanulmány nyomon követi a zsidóság bérlet- és haszonbérleti jogának lépésről lépésre történő korlátozását.

A Horthy-korszakban a magyar magánjog, köztük a kötelmi és bérleti jog részletkérdéseire a Magánjogi Törvényjavaslat is hatással volt, a joggyakorlat kialakításában pedig elsődlegesen a kor legnevesebb jogtudósai vállaltak szerepet és a természetes jogfejlődés eredményeképp alakították a bérleti jog modernkori joggyakorlatának kereteit.

KULCSSZAVAK: jogtörténet, bérleti jog, lakásbérlet, haszonbérlet, két világháború között

1. BEVEZETÉS

A tanulmány a bérleti jogról szóló szakirodalom két világháború közötti legfontosabb tendenciáit mutatja be. Célja, hogy egy későbbi annotált bibliográfia és egy részletes dogmatikai elemzés alapját képezze.

Kutatásom során zsinórmértékül szolgált, hogy mit tekintett az akkori magánjogtudomány bérletnek, ezért tanulmányomban UJLAKI MIKLÓS bérletről alkotott fogalmát vettem alapul. Ujlaki definíciója szerint a bérlet nem más, mint hogy a bérbeadó meghatározott dolog időleges használatának vagy használati jog időleges gyakorlatának átengedésére, a bérbeadó meghatározott pénzbeli vagy más ellenértéknek – a bérnek – fizetésére kötelezi magát.² Ez alapján választottam külön a bérleti szerződés mellett a haszonbérleti, az albérleti és a lakásbérleti szerződést.

A tanulmányban a fentebb említett a szerződéstípusok általános bemutatásán túl a hozzá tartozó néhány részkérdést – mint a felmondás, a lakáshelyzet vagy a lakásrendeletek – is érintek. Azok a jogintézmények, amelyek a gazdasági, politikai és társadalmi változások, illetve a bírói gyakorlat hatására lettek a különböző bérleti szerződések részei, mint például a gazdasági lehetetlenülés – mint szerződést megszüntető ok – a jelen tanulmány nem foglalkozik.

A kutatás legnehezebb feladatát a vegyes tárgyú szakirodalmi közlemények kiválasztása jelentette. Módszertani szempontból azt a megoldást választottam,

² UJLAKI MIKLÓS: Bérlet. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog. Kötelmi jog, különös rész.* 4. kötet. Budapest, Grill, 1942, 451–452.

miszerint, ha egy adott tanulmány nem a vizsgált kérdés megállapításával foglalkozik, de tartalmaz más, a készülő PhD értekezésem szempontjából szükséges és meghatározó elemeket, azokat is szerepeltettem a munkámban.

A könnyebb átláthatóság és kontinuitás érdekében a forrásbázist képező tanulmányokat, publikációkat a tematikai válogatást követően kronologikus sorrendben gyűjtöttem össze és elemeztem. A különböző releváns jogi normákról a téma szempontjából szükséges mértékben említést teszek. A magyarázatokkal és jegyzetekkel ellátott rendeletek értelmezéséről szóló tudományos munkák is a dolgozatom részét képezik.

A tanulmány keretein kívül esnek a külföldi szerzők magyar vagy idegen nyelvű publikációi, az újságcikkek, továbbá a különböző kisebb rendeletek nyomtatott változatai és indokolásai, és azok a bírói döntvények, amelyekhez nem tartozik tudományos elemzés vagy elvi tartalmú magyarázat.

2. A LAKÁSBÉRLETI JOG TENDENCIÁI: A HÁBORÚ OKOZTA LAKÁSHIÁNY

2.1. A bérleti jog kérdései a Népköztársaság idején

A lakásbérleti szerződésekre vonatkozó szakirodalom már az első világháborút megelőzően is terjedelmes volt. A világháború időszakában Magyarországon különleges jogrend volt érvényben,³ amelyet 1924-ben helyeztek hatályon kívül. A bérleti jog szakirodalmát alapvetően meghatározta a kivételes jogrend szelleme.

A háború okozta lakáshiány miatt a visszatérő katonák magánlakás-szükségleteit ideiglenesen a szállodák látták el. BIEDERMANN MIKLÓS 1918-ban a Jogtudományi Közönyben megjelent tanulmányában azt a kérdést vetette fel, hogy a szállodák korlátlan felmondási joggal rendelkeztek-e. Cikkében kitért arra, hogy a szálloda és a vendég közötti jogviszony ugyan a bérlettel rokon, de tartalmilag viszont különböző *sui generis* jogforrás jön létre. Ennek megfelelően az elszállásolási szerződésből nem csupán valamely lakhelyiségnek, hanem a vendégek részére szolgáló szállodai helyiségek és berendezések használatához nyer a vendég jogot, így a szállodai szobabérletek nem esnek a rendelet szerinti felmondási tilalom alá, ellentétben az egyszerű bérletekkel.⁴ Rendes felmondással kis- és közléplakások esetén csak kivételes vagy szélsőséges esetekben lehetett

³ 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. KELEMEN ROLAND: *A kivételes hatalom történeti és elméleti rendszere*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2022, 201.

⁴ BIEDERMANN MIKLÓS: A szállodák felmondási joga. *Jogtudományi Közöny*, 1918 (29), 220–221.

élni, többek között, ha a lakás kiürítése elodázhatatlan munkák teljesítése miatt szükséges, vagy súlyosan sértő, megbotránkoztató magaviselet miatt.⁵

A lakásbérleti rendelet végrehajtásáról szóló jogi normáról⁶ LÁSZLÓ MÁRTON szamosújvári ügyvéd írt tanulmányt, ami a rendelet perjogi aspektusait vizsgálta a gyakorlatban.⁷

Az első világháború végén a Károlyi-kormány igyekezett a háborúból viszatért katonák lakásszükségeit enyhíteni, a rekvirálás kérdését megoldani,⁸ valamint a lakásrendeletek kiegészítését is napirendre tűzték. Erről magyarázatokkal ellátott, összegző tanulmányt először LEOPOLD ELEMÉR és GERGELY ERNŐ tett közzé.⁹

1919-ben a Népköztársaság miniszterelnöke, Berinkey Dénes újabb lakásrendeletet alkotott meg, amely főként a lakáshivatalok hatáskörét, az eljárás rendjét rendezte, valamint rögzítette, hogy Budapesten a lakáshivatal nem rekvirálhat lakásokat.¹⁰ FABINYI TIHAMÉR a Jogtudományi Közlönyben írt cikkében foglalkozott elsőként a rendelettel.¹¹ Erre az írásra reflektált SZŐKE SÁNDOR a lap következő számában, aki bár üdvözölte a lakbérleti bizottság létrehozását, a lakáshivatal ügyvezetését erős kritikával illette. Kifogásolta a hivatal bürokratikus és túl lassú ügyintézését, azt, hogy az előterjesztések és a lakásigazolvány kiadása akár hónapokat is igénybe vehetett, nem is beszélve a rekvirálásról szóló határozat közlésének elmulasztásáról. A cikke végén ekként fogalmaz: „*Ha pedig a lakáshivatal ezt a rendszert jónak találja, akkor ne panaszkodjék, ha egy szép napon a méltán feldühödött tömeg szétsepri az egész intézményt és e nélkül rekvirál magának lakásokat.*”¹²

⁵ 4.180/1917. M. E. rendelet 13. §.

⁶ 44621/1917. F. M. sz. rendelet az ingatlanok forgalmáról 4.000/1917. M. E. szám alatt kibocsátott rendelet végrehajtásáról.

⁷ LÁSZLÓ MÁRTON: Az ingatlanforgalmi rendelet a joggyakorlatban. *Jogtudományi Közlöny*, 1918 (14), 107–108.

⁸ Az erről szóló rendelet: Az 5434/1918. M. E. sz. rendelet a lakásszükség enyhítéséről. Kihirdetve: 1918. november 20-án.

⁹ LEOPOLD ELEMÉR – GERGELY ERNŐ: Az új lakásrekvirálási rendelet. Az albérlet és a nyári (gyógyfürdői) lakások jogszabályai. Budapesten idegenekre vonatkozó rendelkezések. Gyakorlati útmutató háztulajdonosok, bérlők, bérbeadók, albérlők, idegenek részére. (A 620/1919 és 5434/1918. M. E. rendeletek magyarázatai). Budapest, Haladás Könyvnyomda, 1919.

¹⁰ 820/1919. M. E. sz. rendelet a lakásrendeletek kiegészítéséről. Kihirdetve: 1919. január 30-án. Hatályba lépett: 1919. február 2-án.

¹¹ FABINYI TIHAMÉR: A lakásrendeletek újabb novellája. *Jogtudományi Közlöny*, 1919 (6), 42–43.

¹² SZŐKE SÁNDOR: Néhány szó a lakáshivatal ügymenetéről. *Jogtudományi Közlöny*, 1919 (6), 43–45.

2.2. Lakáshelyzet a Tanácsköztársaság időszakában

A Károlyi-kormány bukását a tiszavirág életű Tanácsköztársaság követte, ebben a 133 napig tartó diktatórikus időszakban a teljesen felborult lakásügyeket NAGY DEZSŐ mutatta be a Magyar jogi szemle hasábjain.¹³

A X. számú tanácsköztársasági rendelet köztulajdonba vette a házakat. Ennek egyik fontos következménye volt, hogy a házakban fizetett bérösszegeket a házbizalmiak az államnak a posta-takarékpénztáraknál vezetett úgynevezett házbérszámlájára kellett befizetni. A szerző külön kiemeli, hogy a diktatúra bukásának napján – erre vonatkozó rendelet hiányában – a pénztárak megtagadták, hogy a háztulajdonosok a posta-takarékpénztárba befizetett pénzükhöz hozzáférjenek, amelyet utána még hónapokig nem tudtak orvosolni.¹⁴

Az Est 1919. március 29-i számában „B. I.” monogram alatt megjelent tudósítás beszámol arról, hogy a proletárok a Budapest központi lakáshivatalát lakástanáccsá szervezték át, ahol a lakásügyeket statáriális módon intézték el. Ez abban nyilvánult meg, hogy akiknek rögtön szükségük volt lakásra, bizottságokhoz utalták, és azonnal kimentek lakást keresni az érintettnek. A lakástanács nyilvántartotta azokat a nagylakásokat, amelyeknek tulajdonosai a megváltozott életkörülmények miatt nem tarthattak igényt többé nagy lakásra mindaddig, amíg mindenkinek legalább kis lakása nincs.¹⁵ A szerző mellékelte a forradalmi kormányzótanács néhány – a X. sz., és a XV/b. sz. rendeletét – és a lakásügyi népbiztosok parancsait.

A lakásrekvirálást a forradalmi kormányzótanács XV/b. K. T. E. számú rendelete szabályozta.¹⁶

BORSOS ENDRE a gazdasági világválság hajnalán megjelent műve átfogó képet ad a magyar lakásügy történetéről a Nagy Háború kezdetétől. A szerző kifejti, hogy a Lakásbizottságok élén háromtagú direktórium állt, amelynek tagjait a kormányzótanács nevezte ki. A rendelet szerint a lakások, penziók, szállodák, irodák, üzletek felett a Központi Lakásbizottságok rendelkeztek kizárólagos hatáskörrel, döntéseiket ebben a háromtagú bizottságban hozták meg és azonnal végre is hajtották. Az idegenek lakásügyeit is ez a bizottság bírálta el.¹⁷ A rendelet szerint minden felnőttet legfeljebb egy szoba illetett meg, egy család három

¹³ NAGY DEZSŐ: A diktatúra házbérei. *Magyar jogi szemle*, 1920 (4), 235–239.

¹⁴ NAGY 1920, 239.

¹⁵ B. I.: Hogy kapnak lakást a proletárányák. *Az Est*, 1919 (74), 6.

¹⁶ Értsd: Kormányzótanács elnöke.

¹⁷ BORSOS ENDRE: A magyar lakásügy a háború kezdetétől (részletek). In: *A szociálpolitika történetéből*. 1929, 59–74.

szobánál nagyobb lakásban nem lakhatott.¹⁸ Aki fölös lakás felett rendelkezett, nyolc napon belül köteles volt bejelenteni és megjelölni, hogy mennyi és milyen helyiségeket ajánl fel önként. Aki a bizottság működését akadályozta, azt 2000 koronáig terjedő pénzbírsággal büntethették, a vétkes mulasztást, vagy aki rossz-hiszeműen lényeges adatokat elhallgat, lakásokkal üzérkedik az 10 évig terjedő fegyházbüntetésre számíthatott és 50 ezer koronáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntethető.¹⁹

A proletárdiktatúra után általánosan elfogadott alapelv volt, hogy a tanács-rendeletek *ab ovo* semmisek, de a jogtalanul leengedett házbérendedmények még nyolc hónap után sem tudtak nyugvópontra jutni.²⁰

2.3. Lakáshelyzet a Tanácsköztársaság bukása után

A teljesen felborult lakásügyi viszonyokat az 1919. augusztus 7-én hatalomra került Friedrich-kormány igyekezett legalább ideiglenesen rendezni,²¹ majd a végleges szabályozást a Huszár Károly vezette kormány fektette le.²²

BORSODI MIKLÓS 1920-ban a Jogtudományi Közlönyben publikált tanulmányában hangsúlyozta, hogy az új rendelet nem hozott gyökeres változást. A rendelet továbbra sem szigorította vagy szüntette meg a rekvirálás kérdését, viszont kiterjed a felmondás szabályozása az egész házra, a bérlet felmondásának indokait taxatíván felsorolták, megmaradt a lakbéremelési tilalom bizonyos kivételekkel. Lényeges újítás volt viszont a lakbérleti panaszbizottságok felállítása, amely előtti eljárásokra az akkori polgári perrendtartásról szóló törvény, illetve a határozott időre kötött bérletek felmondását a rendelet korlátozza. A lakásokra vonatkozó felmondási okok pedig az üzletekre is alkalmazhatóak. Új szabály, hogy iparűzés vagy művészeti vállalkozás céljára rendelt egész épületek bérletére a felmondást korlátozó és a határozott időre kötött bérleti szerződések meghosszabbítására vonatkozó rendelkezések nem terjednek ki.²³

¹⁸ A korlátozás nem terjedt ki az előszobára, mellékhelyiségekre, a műhelyre, műteremre és a dolgozószobára.

¹⁹ BORSOS 1929, 70.

²⁰ Mint például az, hogy a kommunisták a budapesti házbérszámláról vidéki városok házbérszámlájára írtak át bizonyos összegeket.

²¹ 4288/1919. M. E. számú rendelet a lakásügyek ideiglenes szabályozásáról. Hatályba lépett: 1919. szeptember 1-jén.

²² 1552/1920. M. E. számú rendelet a lakásügyek szabályozásáról. Hatályba lépett: 1920. február 12-én.

²³ BORSODI MIKLÓS: Az új lakásrendelet (1552/1920. M. E.) *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (5), 36–38.

PETRIK ALADÁR is élesen bírálta a rendeletet. Egyrészt nézete szerint a lakásínséget rendeletekkel enyhíteni nem lehet, másrészt ez a rendelet rosszabb, mint a lakásínség maga, hiszen a rendelet azokat is sújtja, akik rendelkeznek lakással, a rekvirálási jogot fenntartó szakaszra homlokegyenesen a „*bolsevizmus fennmaradt csökevényének*” tekinti, a lakbérleti bizottságot pedig „*perrendi szörnyszülöttnek*.” Azt javasolja, hogy a törvény által szervezett bíróságok, a perrendtartás szabályai szerint határozzanak a lakásrekvirálási ügyekben.²⁴

Erre válaszul egy féloldalas válasziratban – amelynek nem adott címet, csupán az előző cikket folytatta – Borsodi Miklós reflektált Petrik monográfiájára.

Ebben a válaszcikkben a lakásügyi apparátus védelmére kel. Rámutat a cikkíró kontradikciójára, miszerint a rekvirálás a bolsevizmus hagyatéka, de a lakásokat szabad verseny tárgyává tenni nem lehet. Bírálja a szerzőnek azt az állítását, hogy annak ellenére, hogy bírák végzik, a lakásügyi jogszolgáltatás nem igazi jogszolgáltatás. Mindazonáltal sorait pozitív hangvétellel zárja; igazat ad abban, hogy a lakbérleti bizottság felesleges intézmény, pláne hogy csak egyesbíró intézi az ügyeket és semmi értelme a külön lakásügyi fórumoknak, amik csak felmondásokat döntenek el.²⁵

1921-ben újfent szükségessé vált egy új lakásbérleti szabályrendelet megalkotása.²⁶ Ez az igencsak hosszú kormányrendelet ismét elmélgéskedése sarkallta a kor jogásztársadalmát.

Az év első tanulmánya, mielőtt a rendelet hatályba lépett volna, a Jogtudományi Közlöny lapjaiban jelent meg. A szerző neve nem ismert csupán egy „P” betű szerepel a szerkesztő neve mellett. A rövid cikkben szerző felsorolja, mit vár a legújabb lakásrendelettől. Nézete szerint többek között szükséges az érintettek érdekeinek meghallgatása, a bíró függetlensége, valamint az ügyeket a Pp. szabályai alapján bírálják el, de a legfontosabb a pártatlan, igazságos, célzatmentes és az otthon szentségét feltétlenül tisztelő bíraskodás.²⁷

TÚRY SÁNDOR KORNÉL, királyi törvényszéki jegyző tett kísérletet a lakásügyi kérdések megválaszolására a Magyar jogi szemle lapjaiban.²⁸

FABINYI TIHAMÉR a Jogállam lapjaiban írt, két részre osztott tanulmányában elismeri Túry Sándor korábbi munkáját és ő is fejtegeti a lakásrendezéshez szükséges kérdéseket. Az említett cikkek jórészt a rendelet egyes rendelkezéseit vizsgálják, mint az egyes korlátozások, mint a béremlési, felmondási vagy

²⁴ PETRIK ALADÁR: A lakásügyi jogszolgáltatás I. *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (6), 43–44.

²⁵ BORSODI MIKLÓS: A lakásügyi jogszolgáltatás. *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (6), 44.

²⁶ 2300/1921. M. E. számú rendelet a lakásügy rendezéséről. Kihirdetve: 1921. április 2-án.

²⁷ P.: Mit várunk az új lakásrendelettől? *Jogtudományi Közlöny*, 1921 (2), 13–14.

²⁸ TÚRY SÁNDOR KORNÉL: A lakásügy rendezése. *Magyar Jogi szemle*, 1921 (4), 225–229.

lakásigazolványi kényszer megszüntetését, újdonság, hogy a rendelet meghatározza, hogy ki az a lakásra szoruló.

Kommentárja második részét már a Jogtudományi Közlöny 1921. évi 6. számában írta meg és összesen (az első cikket is beleértve) hét pontra osztotta fel: a második pont a rekvirálás problémáját járja körül – amit még nem sikerült a jogalkotónak megszüntetni – mint hogy milyen ingatlanok nem rekvirálhatók és e szempontból melyek tekinthetők elhagyottnak. Bútorokat rekvirálni továbbra sem lehetett. A harmadik a lakásügyekben eljáró hatóságok hatáskörét ismerteti, a negyedik a rendelet bérmegállapításról szóló szakaszait, az ötödik a felmondási korlátozásokról szól, a hatodik a házfelügyelők és segéd-házfelügyelők jogviszonyait vizsgálja, amihez a rendelet nem tartalmazott újabb rendelkezéseket. Végül a hetedik rész a büntető rendelkezések közül az újabb szankciókat ismerteti.²⁹

Petrik Aladár nézete szerint az új lakásrendelet, annak ellenére, hogy jó úton indult el, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és erősen bírálta az új jogszabályt. Megfogalmazása szerint a „lakásdiktatúra” fennmaradt, a jogász jó szándékból indult reformok nem érvényesültek. Elismeri, hogy a rendelet tartalmaz üdvözlendő novumokat – mint a korlátozó intézkedések megszüntetését –, de így is több negatívumot emel ki, mint pozitívumot.³⁰

1922. június 15-én a lakáskérdés tárgykörében a Bethlen-kormány egy új lakásrendeletet léptetett életbe.³¹ Az ebben az évben született legtöbb vonatkozó tudományos munka a rendelettel foglalkozott. Borsos Endre a Lakásügyi Főosztályon szerzett jelentős tapasztalatait felhasználva részletes magyarázatokkal publikálta a jogszabályt. A 222 oldalas munkában, a rendelet mind a 90 szakaszához fűzött megjegyzéseket, valamint művét további körrendeletekkel és az építés előmozdításáról szóló törvénnyel egészítette ki.³² Bár előszavában felhívja a figyelmet, hogy a rendelet nem fog sokaknál rokonszenvet kiváltani, köztük a bérlőknek, háztulajdonosoknak, a hajléktalanoknak, de néhány statisztikai adat segítségével rámutat arra, hogy miért is volt szükség a jogi szabályozásra.³³

²⁹ FABINYI TIHAMÉR: A lakásügy újabb rendezése. *Jogállam*, 1921 (5), 193–197., 226–236.

³⁰ PETRIK ALADÁR: Az új lakásrendeletéről. *Jogtudományi Közlöny*, 1921 (8), 61–62.

³¹ 5555/1922. M. E. sz. rendelet a lakásügy rendezéséről.

³² 1921. évi LI. tc. A lakásépítés előmozdításáról, 18745/1922. P.M. sz. körrendelet, 2755/1920. M. E. sz. rendelet, 6490/1921. M. E. sz. rendelet, 11046/1921. M. E. sz. rendelet, 3101/1922. M. E. sz. rendelet, 620/1922. Fővárosi Közmunkák Tanácsának rendelete, 6725/1921. M. E. sz. rendelet, 6000/1922. M. E. sz. rendelet, 35996/1922. I. M. sz. rendelet.

³³ BORSOS ENDRE: *Az új lakásrendelet és lakásügyre vonatkozó jogszabályok*. Összeállította és magyarázatokkal ellátta dr. Borsos Endre, Budapesti Királyi Ítéltáblai bírő, a M. Kir. Népjóléti és Munkügyi Minisztérium Lakásügyi Főosztályának főnöke. Budapest, Franklin Társulat, 1922, 7–11.

3. A MENEKÜLTEK ÉS A VAGONLAKÓK KÉRDÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Borsos Endre korábban bemutatott, 1929-ben írt tanulmánya kitért az első világháború következményeként megsokasodott menekültek és a vagonlakók keserű sorsára, ennek okaira és következményeire is, minthogy a katonai szolgálatra történő behívások lakbérfelmondások ezreit vonták maguk után, nagyrészt sikertelenül. A tanácsköztársaság bukása és a kisantant megszállása után hatalmas problémát jelentett a menekültek és a vagonlakók kérdése, amelynek helyzetét az akkori laptudósítások (köztük Az Est szerkesztőisége is) a szerencsétlen sorsú családokkal készült tudósítások alapján mutattak be. A menekültek a megszállt területekről tömegével vonultak Budapest felé, a lakáshivatal ezt a sokaságot nem tudta elszállásolni, ezért vagonjaik egyre szaporodtak és csaknem kisebb vagonvárosok jöttek létre.

A Nyugati-pályaudvaron 728 vagon állt, mind tele lakókkal. Borsos az Est című lap 1920. október 31-ei számban többek között ilyenekről számol be: A lakók eladták bútoraikat, ingóságait, de sokaknak így se tellett saját lakásra, a gyerekeknek nem volt cipőjük, harisnyájuk, jóléti konyhán kényszerültek étkezni, fűtés nem volt, a víz megfagyott a vagonokban.³⁴

A műben egy 1922. október 20-án tartott parlamenti interpelláció is szerepelt erről a kérdéstről.³⁵ A felszólalások homlokterében a vagonlakók keserves helyzetét és a lakáshivatalok tehetetlenségét diskurálták. Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter szerint, hiába tudnának száz vagonlakót elszállásolni rendes lakásokban, ha a helyükre kétszáz jön. A parlamenti vita legfőbb következtetése volt, hogy a munkáskész hiányzik a lakásválság megoldásához.³⁶

4. AZ 1936. ÉVI FŐVÁROSI LAKÁSBÉRLETI SZABÁLYRENDELET ÉS KIALAKULT SZAKIRODALMA

1933-ban a lakáskérdés nagyrészt megoldódott az országban, ekkor merült fel az igény egy újabb székesfővárosi szabályrendelet megalkotására, amelyet Schuler Dezső alkotott és mutatott be a Budapesti Közgyűlésnek 1933. június 27-én.

A lakásbérleti szabályrendelet legitimációját az 1912. évi LIV. törvénycikk 102. §³⁷ adja meg. Amelyből következik, hogy ez a jogszabály a lakásbérleti

³⁴ BORSOS 1929, 70.

³⁵ BORSOS 1929, 68–69.

³⁶ BORSOS 1929, 70–73.

³⁷ 1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről, 112. §: „A törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok szabályrendelettel

jogviszonyt az országos magánjogtól eltérően szabályozhatta, valamint a vármegyei törvényhatóságoknak is megadta a jogot, hogy lakásbérleti szabályrendelet alkossanak.³⁸

Az új rendeletet jelentős vitát váltott ki a szakirodalomban. A Fővárosi Hírlap 1933. október 18-án megjelent számában először Németh Béla, a Háztulajdonosok Országos szövetségének elnöke szólalt fel, így fogalmazott: *„Az ilyen szabályrendelet alkotása tulajdonképpen nem törvényhatósági, hanem törvényhozási feladat (...) azért szükséges [egy lakbérleti jog megalkotása] mert különböző, egymásnak ellentmondó politikai, esetleg pártpolitikai befolyások érvényesülhetnek az ilyen lakbérleti szabályzat megalkotásánál, ami végül jogi anarchiához is vezethet.”*

Németh véleménye a rendeletről, hogy a szabályrendelet alkotása inkább törvényhozási feladat, mintsem törvényhatósági. Papp József, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke szerint: *„A főváros lakbérleti szabályzata ellentétben áll a magyar magánjoggal, már pedig olyan hatósági rendeletet alkotni, amely a magánjoggal ellentétben van, nem lehet.”*³⁹ A kritikákra Liber Endre alpolgármester válaszolt, aki kiállt a bérlők, mint *„gazdaságilag gyengébb felek”* érdekei mellett. Véleménye szerint a lakásbérlet olyan probléma, amely nem alkalmas országos rendezésre, mert mindenhol mások a viszonyok, ezért szükséges az új székesfővárosi szabályrendelet. Azt is megjegyezte, hogy ha Papp József álláspontja helytálló lett volna, kénytelenek lettek volna levenni a napirendről a szabályrendeletet.⁴⁰ Fontos leszögezni, hogy ekkor még nem lépett hatályba a rendelet, de a vonatkozó jogi szakirodalom már ekkor is foglalkozott ezzel a tervszel.

A rendelet kögens rendelkezéseit, valamint a házkezelő jogkörét HALOM ISTVÁN⁴¹ mutatta be. MARER LÁSZLÓ a Jogtudományi Közlönyben három külön cikkben is a rendelet egyes szakaszait kritizálta, utalva néhány fölösleges szabályra.⁴²

megállapított lakbérleti szabályait, amennyiben azokat a belügyi és az igazságügyi miniszter jóváhagyták és a hivatalos lapban közzétették, a lakbérleti ügyek eldöntésénél a bíróságoknak alkalmazniuk kell.”

³⁸ Előterjesztések a lakásbérleti szabályrendelet újabb megállapítása ügyében. (Előadó: dr. Schuler tanácsnok.) *Fővárosi Közlöny*, 1933 (29), 802–804.

³⁹ Jogszerűség szempontjából teljesen helytállóak az új lakbérleti szabályrendelet rendelkezései. *Fővárosi Hírlap*, 1933 (42).

⁴⁰ *Ibid.* 2.

⁴¹ HALOM ISTVÁN: Az új lakásbérleti szabályrendelet-tervezetről. *Polgári Jog*, 1933 (9), 440–444; HALOM ISTVÁN: A házkezelői intézmény az új lakbérleti szabályrendelet-tervezetben. *Polgári Jog*, 1934 (6), 331–332.

⁴² MARER LÁSZLÓ: A lakásbérleti szabályrendelet reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 1933 (38), 218–219; 1933 (39), 225–227; 1933 (40), 231–232.

Lakbérleti ügyekben immár kétféle jogforrás áll rendelkezésre. Kötött lakásoknál a lakásrendelet, szabad bérleményeknél a székesfővárosi szabályrendelet, ennek definícióit ZOLTÁN EMIL, királyi járásbíró fejtette ki a Polgári Jog hasábjain.⁴³

BERNHARD LÁSZLÓ arra hívta fel a figyelmet, hogy a lakásbérleti szabályrendelet második szakasza, ami a felmondás kizárására vonatkozik, miszerint a felmondási idő szóban megkötött kizárása egy évnél nem hosszabb időtartamra téves, vagyis a cikk írója szerint semmis.⁴⁴

CSOCSÁN LÁSZLÓ pedig egy joghézagra és aggályra hívta fel a figyelmet a szabályrendelettel kapcsolatban. Az 56. § szerint a házkezelő jogosult ingatlankezelési ügyekben a bérbeadót képviselni a bíróság vagy más hatóság előtt. A rendelet viszont nem tartalmaz kikötést, hogy a házkezelőnek milyen végzettséggel kell rendelkeznie. A szerző szerint ez a joghézag a zugírászat bűncselekményéhez is vezethet.⁴⁵ A lakásrendeletet körülbelül negyven módosítással a bel- és igazságügy minisztérium visszaküldte a fővárosnak. FÁI SÁNDOR a Jogtudományi Közlöny lapjaiban írta le erős kritikáit a miniszteri módosításokra reflektálva, megosztva a saját javaslatait.⁴⁶

A Fővárosi Közgyűlés 1936. március 4-én, általános vita keretében megszavazta a székesfőváros új lakbérleti szabályrendeletét, amely vitának jegyzőkönyve március 27-én jelent meg a Fővárosi Közlöny hasábjain.⁴⁷ A rendelet 1936. augusztus 1-jén lépett hatályba. A szabályrendelet a főváros minden polgárját közvetlenül érintette. Ez a norma lett a szabályrendelet mintája azoknak a törvényhatósági jogú és megyei városoknak, amelyek új lakásbérleti szabályrendeletet szeretnének alkotni.⁴⁸

VÁLYI LAJOS csupán általánosságban mutatta be a rendeletet,⁴⁹ JABLONKAY GÉZA azonban alapos elemzést tett közzé. Sokat merített a Magánjogi Törvényjavaslat jogelveiből, úgy vélte, hogy a rendelet szövege szabatosabb elődeihez képest, erősebben védi a bérlők jogait, a háztulajdonost a kereskedelmi tulajdonához való jog tekintetében fokozott jogvédelemben részesítette. Az örökös felmondhatja a határozott időre kötött lakásbérletet is. Az árván maradtaknak lehetőségük

⁴³ ZOLTÁN EMIL: Lakbérleti kérdések. *Polgári Jog*, 1933 (2), 118–123.

⁴⁴ BERNHARD LÁSZLÓ: Széjegyzet a Budapest Székesfővárosi Lakásbérleti Szabályrendelet 2. §-hoz. *Polgári Jog*, 1934 (7), 422–423.

⁴⁵ CSOCSÁN LÁSZLÓ: A fővárosi lakbérleti szabályrendelet és az ügyvédség. *Polgári Jog*, 1934 (10), 595–597.

⁴⁶ FÁI SÁNDOR: A fővárosi lakbérszabályzat Tervezetének a bel- és igazságügy miniszterek által elrendelt módosításáról. *Jogtudományi Közlöny*, 1934 (37), 232–235.

⁴⁷ A lakásbérleti szabályrendelet közgyűlési tárgyalása. 1. nap. *Fővárosi Közlöny*, 1936 (15), 501–540.

⁴⁸ PUSZTAI JÁNOS S.: A székesfőváros új lakásbérleti szabályrendeletéről. *Magyar Közigazgatás*, 1936 (42), 2–4.

⁴⁹ VÁLYI LAJOS: Az új székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet. *Polgári Jog*, 1936 (6), 382–388.

nyílt az aránytalanul kedvezőtlen bérleti szerződéstől szabadulni. A rendelet biztosítékokat tartalmazott a gyengébb fél védelmére is.⁵⁰

Az új szabályrendelet nem rendelkezett hivatalos indokolással, ezért SÖMJÉN LÁSZLÓ és Horváth László egy egységes magyarázatot dolgozott ki, amely kommentár nyomán BALLA IGNÁC vállalta a szabályrendelet jogdogmatikai magyarázatának összeállítását, méltatva a szerzők felkészültségét és naprakészségét.⁵¹

A Magyar Jogászegylet magánjogi szakosztályának 1936. december 5-én tartott ülésén Sömjén László, királyi ítélőtáblai bíró tartott előadást, amelyben összehasonlította a Magánjogi Törvénytervezetet az új lakásbérleti szabályrendelettel. Azt vizsgálta, hogy milyen hatással volt a Törvényjavaslat a szabályrendelet megalkotására. Megállapította, hogy a lakásbérleti szabályrendelet eltérhet a bírói gyakorlatban kialakult szokásjogi szabályoktól. Kitért többek között a kogens szabályokra, az okirati kényszerre, a bérfizetése és a bérbeadó szavatosságára.⁵²

A jogásztársadalomra hárult továbbá a kiforratlan bírói gyakorlat kialakítása és egységesítése. EHRNTHAL ALADÁR az első ilyen gyakorlatok kialakítása között szerepelteti a lakásfelmondási pereket, ezeknek a felmondásoknak a késedelmes elfogadását, a jogvesztő és jogapasztó határidőket.⁵³ A szerző egy későbbi, a Polgári Jogban megjelent tanulmányában reflektált Ehrnthal meglátásaira, amelyeket kiegészített egy újabb kérdéssel: „*a folyamatban lévő felmondási perben van-e jelentősége annak, ha az alperes a felmondást utólag elfogadja?*” A felmondási idő nyolc nap, a felmondási per pedig nem prolongálja a nyolc napot, bár a szerző lándzsát tör afelett, hogy anyagi jogi szempontból nem lehet akadálya annak, hogy a címzett a felmondást nyolc nap után ne fogadhasa el, erre viszont a felmondás érvényessége iránt indított perre nem lehet kihatása.⁵⁴

További kérdésként felmerült a házastársak jogállása is, amelyet MOLNÁR LÁSZLÓ, királyi járásbíró vett górcső alá. Álláspontja szerint a házastársak közös lakásának bérlőjéül a férjet kell tekinteni, kivéve, ha a szerződés szerint mindkét házastárs bérlő, vagy ha a szerződést a feleség egyedül a maga nevében kötötte meg.⁵⁵

⁵⁰ JABLONKAY GÉZA: Néhány új jogelv érvényesülése a székesfőváros új lakásbérleti szabályrendeletében. *Városi Szemle*, 1936 (22), 893–901.

⁵¹ BALLA IGNÁC: A székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet egyes kérdéseinek megbeszélése a dr. Sömjén – dr. Vitéz-féle kommentár nyomán. *Polgári Jog*, 1936 (7), 450–457.

⁵² SÖMJÉN LÁSZLÓ: Budapest székesfőváros új lakásbérleti szabályrendelete és a Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Előadás a Magyar Jogászegylet magánjogi szakosztályának 1936. évi december hó 5. napján tartott ülésében. *Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok*, 1937 (19), 381–404.

⁵³ EHRNTHAL ALADÁR: Lakásfelmondási problémák. *Polgári Jog*, 1937 (13), 484–487.

⁵⁴ EHRNTHAL ALADÁR: Keresetleszállítás a lakásfelmondási perben. *Polgári Jog*, 1938 (4), 216–218.

⁵⁵ MOLNÁR LÁSZLÓ: Házastársak jogállása a lakásfelmondási perekben. *Magyar Jogi Szemle*, 1942 (7), 150–151.

5. A BÉRLETI JOG LEGFONTOSABB SAJÁTOSSÁGAI

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az örökbérlettel ellentétben a földhaszonbérlet és a haszonbérlet kérdése és reformtörekvése a magyar jogéletben a két világháború között folyamatosan napirenden volt. A bérlet és a haszonbérlet között a két világháború közötti magyar jogi szakirodalomban nem tett számottevő különbséget.

Ujlaki Miklós 1942-ben publikálta a bérletről és haszonbérletről szóló összefoglaló jellegű megállapításait. A tanulmány Szladits Károly Magyar magánjog 4. című művének külön fejezeteként, majd önálló közleményként jelent meg. Ebben a műben írja le a bérlet fogalmát, a bérlő és a bérbeadó kötelezettségeit, zálogjogát és a felmondás szabályait. A könyvben továbbá olyan jeles jogtudósok is írtak fejezeteket, mint KELEMEN LÁSZLÓ vagy Személyi Kálmán. Érdekesség, hogy a két világháború között a bérleti szerződés – az adásvételi szerződésekkel ellentétben – nem volt alakszerűséghez kötve.⁵⁶ Egyedül a házastársak között kötött három évnél hosszabb időre kötött bérlet érvényességéhez volt szükség közjegyzői okiratra, valamint a lakbérleti szabályrendeletek is alakszerűséghez voltak kötve.⁵⁷

Érdekes egy rövid pillantást vetni a bérleti jog egyik elvére, amely a bírói jogban alakult ki. Ez a vétel bérletet bont elve, vagyis a bérleti vagy haszonbérleti szerződés tulajdonosváltozás esetén köti-e az új tulajdonost a szerződésben foglaltakhoz, ha az nincs a telekkönyvbe bejegyezve? Ebben a kérdésben a Kúria Jogegységi Tanácsának kellett állást foglalnia 1934. május 5-én.

Ezzel a kérdéssel foglalkozott közösen MUNKÁCSI ERNŐ – aki az ipari és kereskedelmi bérletek tárgyával is foglalatoskodott a francia törvényhozás tükrében⁵⁸ és TELLER MIKSA a Jogtudományi Közlöny lapjaiban. Előbbi szerző két külön monográfiájában három megoldást vett górcső alá. Az első a római jogon, a második a porosz, a harmadik pedig a vegyes megoldáson alapul. A régi magyar jogban – ahogy írja – az osztrák „*Kauf bricht Miete*” elve érvényesül, vagyis a vétel bérletet bont elve, az akkori élő jogban szintén, azzal az eltéréssel, hogy az új tulajdonos csak kellő felmondás után szüntetheti meg a bérletet. A Magánjogi Törvényjavaslat nem követte ezt a felfogást. A szerző azt az álláspontot képviseli, hogy a bérlet az nem dologi jogi természetű, a bérleti jog és a be nem kebelezett

⁵⁶ UJLAKI 1942, 451–452. Különlenyomat: UJLAKI MIKLÓS: *Bérlet*. Budapest, Grill, 1941, 1–64.

⁵⁷ KELEMEN LÁSZLÓ: A haszonbérleti szerződés. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog. Kötelmi jog, különös rész*. 4. kötet. Budapest, Grill, 1942, 510.

⁵⁸ MUNKÁCSI ERNŐ: Ipari és kereskedelmi bérletek, mint a kereskedelmi tulajdon tárgyai, különös tekintettel a francia törvényi szabályozásra. *Jogtudományi Közlöny*, 1927 (8), 70–72., *Jogtudományi Közlöny*, 1927 (10), 92–94.

bérlet abszolút jog, bejegyzése pedig pusztán csak deklaratív jellegű folyamat, amely az új tulajdonost is köti.⁵⁹

Teller Miksa Munkácsi Ernő tanulmányára reflektált, aki kétségbe vonta Munkácsi gondolatmenetét: egyrészt úgy véli, a haszonbérlet bejegyzése konstitutív. Továbbá ez a kérdés – szerinte – nem alkalmas arra, hogy a Jogegységi Tanács döntse el, mert az homlok egyenesen ellenkező jogszabály felállítását jelentené. Helyesli, hogy foglalkoznak ezzel a kérdéssel, de azt is csak azért, hogy a Kúria mellett foglaljon állást a Szegedi Ítéltábla ellen.⁶⁰

6. A ZSIDÓSÁGOT ÉRINTŐ BÉRLETI JOGI KORLÁTOZÁSOK ÉS SZAKIRODALMUK

Az 1936. évi telepítési törvény utáni természetes jogfejlődés eredményeként a kishaszonbérletek alakításának előmozdításáról is megszületett egy törvényjavaslat, amely javaslatot DÁNYI DEZSŐ, a Magyar Közigazgatás 1939. február 5-ei és október 1-jei számában értékelte. Az első cikk tárgya a kishaszonbérlet voltak, a szerző pedig a javaslat egyes szakaszaihoz fűzött egyfajta indokolást. Figyelemre méltó, hogy itt már felmerült a kérdés, hogy a zsidóságot milyen mértékben lehet a tulajdonjogok és az ingatlanok átengedésére kötelezni, valamint hogy miképpen lehet a zsidók ingatlanvásárlási jogát korlátozni.⁶¹

1939 szeptemberében benyújtották a földbirtokpolitikai törvényjavaslatot. Dányi Dezső az indokolás ismertetésekor rámutatott arra, hogy annak ellenére, hogy a földbirtokmegosztás folyamata már a 19. században elkezdődött, még a második világháború kitörésekor sem sikerült megoldani. A publikáció további részében a javaslat irányelveit mutatta be. A fő elv az, hogy a megműveletlen földterületet a tulajdonos az állam részére haszonbérlet alakításának céljára bármikor átengedheti, felhívás nélkül akkor, ha a két vagy több éven keresztül maradt műveletlenül a föld. Érdekes itt is megfigyelni, hogy a törvényjavaslat rendelkezik az igénybevételi sorrendről: először a műveletlenül hagyott mezőgazdasági ingatlanokat, azután a zsidó tulajdonban lévő ingatlanokat kell felhasználni, ha az előbbire nincs szükség. Lehetséges, hogy a javaslat célja az

⁵⁹ MUNKÁCSI ERNŐ: A be nem kebelezett bérlet. *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (15), 81–82., *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (16), 90–92.

⁶⁰ TELLER MIKSA: A be nem kebelezett bérlet. *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (17), 94–95.

⁶¹ DÁNYI DEZSŐ: A kishaszonbérletek alakításának előmozdításáról és más földbirtokpolitikai rendelkezésekről szóló törvényjavaslat. *Magyar Közigazgatás*, 1939 (6), 1–2.

önálló gazdasági egzisztenciák kiépítése, azonban egyre inkább láthatjuk már a zsidóságot érő retorziók körvonalait.⁶²

A következő évben, 1940-ben megszületett az 1940. évi IV. tc.⁶³ 1941-ben a Királyi Közjegyzők Közlönyében Fekete László mező- és erdőgazdasági ingatlanok tekintetében vonta le azt a következtetést, miszerint nem magyar állampolgár csak a földművelésügyi miniszter, a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter egyetértésével szerezhették ilyen fajta ingatlant, a visszacsatolt keleti és erdélyi részekben is. A magyar állampolgárnak egy kérvényben kellett nyilatkoznia állampolgárságáról. A zsidók és nem zsidók tulajdonközösségét pedig megszüntethették.⁶⁴ A törvényben már leplezetlenül érvényesültek a zsidók bérleti jogára vonatkozó korlátozások.

7. ÖSSZEZÉS

A tanulmány összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a két világháború közötti jelentős társadalmi és gazdasági válságok hatására a magyar magánjog, a bérleti jog, ennek alfajai és a hozzá tartozó jogirodalom számottevő fejlődésen ment keresztül. A jogéletben a bérlet, lakásbérlet és a haszonbérlet kérdései alapos szakmai és tudományos viták tárgyai lettek.

A korszak közepe felé enyhült a lakásínség, és – az 1936. évi Budapest székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet hatására – különböző lakásbérleti szabályrendeletek születtek.

Megállapítható továbbá, hogy ebben az időszakban a bérleti jogot a közjogias szellem hatotta át, amely a kortárs jogásztársadalomban is viták központjában állt, ez megfigyelhető a magánjog – köztük a bérleti és a lakásbérleti jog – rendeletek által történő szabályozásában, valamint, hogy szükséges volt egyes miniszterek engedélye az ingatlantulajdon megszerzéséhez.

⁶² DÁNYI DEZSŐ: A kishaszonbérletek alakításának és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtokpolitikai rendelkezéséről szóló törvényjavaslat. *Magyar Közigazgatás*, 1939 (40), 1–2.

⁶³ 1940. évi IV. tc.: a kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtokpolitikai rendelkezésekről. Kihirdetett: 1940. április 20-án.

⁶⁴ FEKETE LÁSZLÓ: Újabb ingatlanjogi szabályok. *Királyi Közjegyzők Közlönye*, 1941 (10), 205–209.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALLA IGNÁC: A székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet egyes kérdéseinek megbeszélése a dr. Sömjén – dr. Vitéz-féle kommentár nyomán. *Polgári Jog*, 1936 (7), 450–457.
- BERNHARD LÁSZLÓ: Széljegyzet a Budapest Székesfővárosi Lakásbérleti Szabályrendelet 2. §-hoz. *Polgári Jog*, 1934 (7), 422–423.
- B. I.: Hogy kapnak lakást a proletáryanák. *Az Est*, 1919 (74).
- BIEDERMANN MIKLÓS: A szállodák felmondási joga. *Jogtudományi Közlöny*, 1918 (29), 220–221.
- BORSODI MIKLÓS: Az új lakásrendelet (1552/1920. M. E.). *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (5), 36–38.
- BORSODI MIKLÓS: A lakásügyi jogszolgáltatás I–II. *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (6).
- BORSOS ENDRE: *Az új lakásrendelet és lakásügyre vonatkozó jogszabályok*. Összeállította és magyarázatokkal ellátta dr. Borsos Endre, Budapesti Királyi Ítéltáblai bírő, a M. Kir. Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium Lakásügyi Főosztályának főnöke. Budapest, Franklin Társulat, 1922.
- BORSOS ENDRE: A magyar lakásügy a háború kezdetétől (részletek). In: *A szociálpolitika történetéből*. Budapest, 1929, 59–74.
- CSOCSÁN LÁSZLÓ: A fővárosi lakbérleti szabályrendelet és az ügyvédség. *Polgári Jog*, 1934 (10), 595–597.
- DÁNYI DEZSŐ: A kishaszonbérletek alakításának előmozdításáról és más földbirtokpolitikai rendelkezésekről szóló törvényjavaslat. *Magyar Közigazgatás*, 1939 (6), 1–2.
- DÁNYI DEZSŐ: A kishaszonbérletek alakításának és házhelyek szerzésének előmozdításáról és más földbirtokpolitikai rendelkezéséről szóló törvényjavaslat. *Magyar Közigazgatás*, 1939 (40), 1–2.
- EHRNTHAL ALADÁR: Lakfelmondási problémák. *Polgári Jog*, 1937 (13), 484–487.
- EHRNTHAL ALADÁR: Keresetleszállítás a lakásfelmondási perben. *Polgári Jog*, 1938 (4), 216–218.
- FABINYI TIHAMÉR: A lakásrendeletek újabb novellája. *Jogtudományi Közlöny*, 1919 (6), 42–43.
- FABINYI TIHAMÉR: A lakásügy újabb rendezése. *Jogállam*, 1921 (5), 193–197.; *Jogállam*, 1921 (5), 226–236.
- FÁI SÁNDOR: A fővárosi lakbérlet szabályzat Tervezetének a bel- és igazságügy miniszterek által elrendelt módosításáról. *Jogtudományi Közlöny*, 1934 (37), 232–235.
- FEKETE LÁSZLÓ: Újabb ingatlanjogi szabályok. *Királyi Közjegyzők Közlönye*, 1941 (10), 205–209.
- NAGY DEZSŐ: A diktatúra házbérei. *Magyar jogi szemle*, 1920 (4), 235–239.
- HALOM ISTVÁN: Az új lakásbérleti szabályrendelet-tervezetről. *Polgári Jog*, 1933 (9), 440–444.

- HALOM ISTVÁN: A házkezelői intézmény az új lakbérleti szabályrendelet-tervezetben. *Polgári Jog*, 1934 (6), 331–332.
- JABLONKAY GÉZA: Néhány új jogelv érvényesülése a székesfőváros új lakásbérleti szabályrendeletében. *Városi Szemle*, 1936 (22), 893–901.
- KELEMEN LÁSZLÓ: A haszonbérleti szerződés. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog. Kötelmi jog, különös rész*. 4. kötet. Budapest, Grill, 1942.
- KELEMEN ROLAND: *A kivételes hatalom történeti és elméleti rendszere*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2022.
- KISS JÓZSEF: Politika és agrárpolitika a telepítési törvényjavaslat körül. *Törvényhozók Lapja*, 1936 (5–6), 58–59.
- LÁSZLÓ MÁRTON: Az ingatlanforgalmi rendelet a joggyakorlatban. *Jogtudományi Közlöny*, 1918 (14), 107–108.
- LEOPOLD ELEMÉR – GERGELY ERNŐ: *Az új lakásrekvirálási rendelet. Az albérlet és a nyári (gyógyfürdői) lakások jogszabályai. Budapesten idegenekre vonatkozó rendelkezések. Gyakorlati útmutató háztulajdonosok, bérlők, bérbeadók, albérlők, idegenek részére*. (A 620/1919 és 5434/1918. M. E. rendeletek magyarázatai). Budapest, Haladás Könyvnyomda, 1919.
- MARER LÁSZLÓ: A lakásbérleti szabályrendelet reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 1933 (38), 218–219., *Jogtudományi Közlöny*, 1933 (39), 225–227., *Jogtudományi Közlöny*, 1933 (40), 231–232.
- MOLNÁR BÉLA: Telekpolitika (Folytatás). *Városi Szemle*, 1938 (24), 205–207.
- MOLNÁR LÁSZLÓ: Házastársak jogállása a lakásfelmondási perekben. *Magyar Jogi Szemle*, 1942 (7), 150–151.
- MUNKÁCSI ERNŐ: A be nem kebelezett bérlet. *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (15), 81–82., *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (16), 90–92.
- MUNKÁCSI ERNŐ: Ipari és kereskedelmi bérletek, mint a kereskedelmi tulajdon tárgyai, különös tekintettel a francia törvényi szabályozásra. *Jogtudományi Közlöny*, 1927 (8), 70–72., *Jogtudományi Közlöny*, 1927 (10), 92–94.
- NIZSALOVSKY ENDRE: Korlátolt dologi jogok. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog 5. Dologi jog*. Budapest, Grill, 1942.
- P.: Mit várunk az új lakásrendelettől? *Jogtudományi Közlöny*, 1921 (2), 13–14.
- PETRIK ALADÁR: A lakásügyi jogszolgáltatás I. *Jogtudományi Közlöny*, 1920 (6), 43–44.
- PETRIK ALADÁR: Az új lakásrendeletéről. *Jogtudományi Közlöny*, 1921 (8), 61–62.
- PUSZTAI JÁNOS: A székesfőváros új lakásbérleti szabályrendeletéről. *Magyar Közigazgatás*, 1936 (42), 2–4.
- SÖMJÉN LÁSZLÓ: Budapest székesfőváros új lakásbérleti szabályrendelete és a Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Előadás a Magyar Jogászegylet magánjogi szakosztályának 1936. évi december hó 5. napján tartott ülésében. *Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok*, 1937 (19), 381–404.

SZŐKE SÁNDOR: Néhány szó a lakáshivatal ügymenetéről. *Jogtudományi Közlöny*, 1919 (6), 43–45.

TELLER MIKSA: A be nem kebelezett bérlet. *Jogtudományi Közlöny*, 1935 (17), 94–95.

TÚRY SÁNDOR KORNÉL: A lakásügy rendezése. *Magyar Jogi szemle*, 1921 (4), 225–229.

UJLAKI MIKLÓS: Bérlet. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog. Kötelmi jog, különös rész*. 4. kötet. Budapest, Grill, 1942.

VANTSÓ GYULA: Megvalósítható-e az örökbérlet? *Nemzeti Újság*, 1933 (81), 30–31.

VÁLYI LAJOS: Az új székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet. *Polgári Jog*, 1936 (6), 382–388.

ZOLTÁN EMIL: Lakbérleti kérdések. *Polgári Jog*, 1933 (2), 118–123.

AZ EURÓPAI UNIÓ SZERZŐDÉSE SZERINTI ALAPVETŐ ÁLLAMI FUNKCIÓK ÉRTELMEZÉSE

INTERPRETATION OF FUNDAMENTAL STATE FUNCTIONS UNDER THE TREATY ON EUROPEAN UNION

MERCZ MÓNKA¹

ABSTRACT ■ Although we often hear about constitutional identity in relation to Article 4(2) of the Treaty on European Union, the less examined part of this legislation is the one containing the concept of essential state functions, according to which *„The Union (...) shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security. In particular, national security remains the sole responsibility of each Member State.”* However, it is also worth addressing what these core state functions are. In addition to those listed, what else falls into this category? Can constitutional identity and the essential state functions be distinguished from one another and, if so, how? How does sovereignty relate to these issues?

In my research, I examined how the paragraph on essential state functions was codified, what its roots are, and how this concept relates to constitutional identity. In addition, I aimed to show which state functions are mentioned in the text of the TEU and what makes a state function essential.

KEYWORDS: fundamental state functions, constitutional identity, sovereignty, state bodies, European Union

ABSZTRAKT ■ Bár sokszor hallunk az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikkének (2) bekezdése vonatkozásában az alkotmányos identitásról, ezen szabályozás kevésbé vizsgált része az alapvető állami funkciókra vonatkozó rész, amely értelmében *„Az Unió (...) tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.”* Azonban érdemes foglalkoznunk azzal is, hogy mik ezek az alapvető állami funkciók. A felsoroltakon kívül vajon mi tartozik ebbe a kategóriába? Elhatárolhatóak egymástól, s ha igen, miként az alkotmányos identitás és az alapvető állami funkciók? Hogyan határolhatjuk el a nemzeti identitást az alkotmányos identitástól? A szuverenitás hogyan kapcsolódik ezek kérdésköréhez?

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

Kutatásom során azt vizsgáltam, hogyan került kodifikálásra az alapvető állami funkciókról szóló bekezdés, ennek milyen gyökerei vannak, valamint hogyan kapcsolódik ez a fogalom az alkotmányos identitáshoz. Ezen felül célom volt bemutatni, hogy mely állami funkciók kerültek nevesítésre az EUSZ szövegében, és hogy mitől alapvető egy állami funkció.

KULCSSZAVAK: alapvető állami funkciók, alkotmányos identitás, szuverenitás, állami szervek, Európai Unió

1. AZ ALAPVETŐ ÁLLAMI FUNKCIÓK MEGJELENÉSE AZ EU JOGFORRÁSAINAK KODIFIKÁCIÓJÁBAN

Ahhoz, hogy teljes mértékben megértsük, hogyan jött létre az Európai Unió, és milyen hatással volt mindez a tagállamok alapvető állami funkcióinak történetére, röviden át kell tekintenünk, hogyan ment végbe az integráció folyamata. Emellett elengedhetetlen, hogy beszéljünk a 2004-es sikertelen alkotmányozási kísérletről.

Fontos megjegyezni, hogy amikor az európai integráció gondolata először megfogalmazódott,² azt politikai és kulturális szinten kívánták megalapozni.³ Természetesen korábban is történt számos kísérlet Európa egyesítésére,⁴ de ezek vagy kudarcot vallottak,⁵ vagy rövid életűek voltak.⁶ Végül ROBERT SCHUMAN 1950-es beszéde⁷ volt az, amely megnyitotta az utat az integráció előtt, és 1957-ben aláírták a Római Szerződést, amely létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia-közösséget.⁸ Az integráció története során az együttműködés egyre szorosabbá vált. Az elmúlt években elértünk egy olyan pontra, ahol kialakult olyan kollektív tudat, amely képes azonosulni

² JEAN MONNET: *Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő*. Európai Unió, 2024. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu.

³ PINTÉR TIBOR: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések. *Polgári Szemle*, 2017 (4-6), 341–364., DOI: 10.24307/psz.2017.1225.

⁴ CHARLES DE SAINT-PIERRE: *Projet pour perfectionner l'éducation*. *Journal littéraire*, 1729 (14), 170.

⁵ WINSTON CHURCHILL: *Az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója*. Európai Unió, 2024. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu.

⁶ FÁBIÁN ATTILA: *Az integráció elmélete*. Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011.

⁷ Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan>.

⁸ HALMAI PÉTER: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.

Európával, annak értékeivel és sokszínűségével.⁹ Ma az EU-tagság másodlagos identitásként is megjelenik, főként a fiatalok és a magasabb iskolai végzettségűek körében.¹⁰ Alkotmánya nincsen ugyan az EU-nak, de bizonyos szempontból az EU szerződéseit, az EU elsődleges jogforrásait kvázi alkotmánynak is lehetne nevezni.¹¹ Voltak azonban olyan alkotmányozási kísérletek az EU-ban, amelyek egy, *de facto* írásbeli dokumentum létrehozására törekedtek.¹²

Ha a jövőben létrejönne egy egységes európai alkotmány, akkor az EU alkotmányos identitásának megteremtéséhez szükséges valamennyi feltétel teljesülne.¹³ Jelenleg az Európai Unió a nemzetközi szervezetek sajátos formájaként jelenik meg, amelynek jogi és politikai ismérvei számos tekintetben eltérnek a nemzetközi szervezetek általános jellemzőitől.¹⁴ Jogi szempontból az uniós normák feltétel nélküli alkalmazása elengedhetetlen a nemzetközi együttműködés hatékonyságához a jelenlegi keretek között.¹⁵ Érdekes megvizsgálnunk azt a lehetőséget is, hogy az államfelettség és az uniós jog elsőbbsége¹⁶ egy alkotmányban milyen mértékben szorítaná vissza a tagállamok alkotmányait, és hogy az EU jelenlegi megjelenési formája, mint a fiatalok másodlagos identitásának forrása, megerősödhet-e olyan mértékben, hogy a nemzeti identitás érzésével egyenrangúvá váljon. Ez egyértelműen negatív hatással lenne az EUSZ 4. cikkének (2) bekezdésének alkalmazására is,¹⁷ mivel a – DRINÓCZI TÍMEA szóhasználatával – tagállami

⁹ GÖNCZ BORBÁLA: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 2011 (1), 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Goncz.pdf>, MOLNÁR ALIZ: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe. *Prosperitas*, 2018 (1), 114–124.

¹⁰ NEIL FLIGSTEIN – DOUG MCADAM: The Field of Theory. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 2014 (3), <https://doi.org/10.1177/0094306114531283a>.

¹¹ A Bíróság 1986. április 23-i Parti écologiste „Les Verts” kontra Európai Parlament ítélete, C-294/83. sz. ügy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0294>.

¹² Szerződés az európai alkotmány létrehozásáról, https://www.europarl.europa.eu/Europe2004/index_en.htm.

¹³ TRIBL NORBERT: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*. Doktori (PhD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2020, 32–33.

¹⁴ DENYS SIMON: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*. A Pedone, 2000, 209–249.

¹⁵ KRUSZLICZ PÉTER: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*. Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019, 52–53.

¹⁶ Amint azt a Costa kontra ENEL ügyben (a Bíróság 1964. július 15-i ítélete. Flaminio Costa kontra E.N.E.L. előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Giudice conciliatore di Milano – Olaszország. 6–64. sz. ügy) vagy Internationale Handelsgesellschaft (a Bíróság 1970. december 17-i ítélete. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. Előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Verwaltungsgericht Frankfurt am Main – Németország. 11–70. sz. ügyek) ügyben kimondta az Európai Unió Bírósága.

¹⁷ SZABÓ PATRIK: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz. *Közjogi Szemle*, 2019 (3), 43.

identitás¹⁸ másodlagossá válhatna egy föderális Európához képest. Az identitás külső és belső aspektusai elkülönülnek egymástól, és az EUSZ vonatkozó rendelkezése inkább az alkotmányos identitás külső aspektusaként értelmezhető.¹⁹ A tagállamok nemzeti identitásának védelmét már a Maastrichti Szerződés is bevezette, a tagállamok Szerződések előtti egyenlősége és az állam alapvető funkcióinak tiszteletben tartása pedig a Lisszaboni Szerződés sajátjaként jelent meg.²⁰ Emellett az eredeti elképzelés szerint többet kellett volna befoglalni a szerződésbe, de a javaslatból kevesebb példa került be a tényleges rendelkezésbe.²¹

Az Európai Unióról szóló szerződést és az Európai Közösséget létrehozó szerződést módosító Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-jén lépett hatályba, aminek eredményeként az EU teljes jogalanyiságot kapott, illetve az Unió hatáskörét is tisztázta. A Lisszaboni Szerződés egyébként eredetileg alkotmányos projektként indult 2001 végén,²² majd 2002-ben és 2003-ban az Európai Konvent követte, amely kidolgozta az európai alkotmányt létrehozó szerződést. Az, hogy ez az alkotmány nem lépett hatályba, meghatározó jelentőséggel bír annak tekintetében, hogy miként tekintünk ma az integráció egészére, és különösen az EUSZ 4. cikkének (2) bekezdésének szerepére.

Az Európai Alkotmány létrehozásáról szóló szerződést, amelyet 2004. október 29-én írtak alá a 25 tagállam képviselői a római Európai Tanácson, az EU gyors bővítése tette szükségessé – különösen az EU máig is legnagyobb, 2004-es bővítése.²³ Azért nem lépett sosem hatályba ez az alkotmánytervezet, mert Hollandiában és Franciaországban a lakosság a ratifikálás ellen döntött.²⁴ Ide vezethető vissza a 4. cikk (2) bekezdésének eredete, amely az európai alkotmányt létrehozó szerződés I-5. cikkében található.²⁵ A kiegészítő hatáskörökkel

¹⁸ DRINÓCZI TÍMEA: *A tagállami identitás védelme*. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK), Budapest, 2018, 1–14.

¹⁹ TRIBL 2020, 104.

²⁰ ANGYAL ZOLTÁN: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. *Sectio Juridica et Politica*, 2007 (1), 175–190.

²¹ HERMANN-JOSEF BLANKE – STELIO MANGIAMELI (eds.): *The Treaty on European Union (TEU): A Commentary*. Springer, 2013, 195.

²² <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>.

²³ <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-2004-enlargement-the-challenge-of-a-25-member-eu.html>.

²⁴ ROBERT PODOLNIAK: Explaining the Failure of the European Constitution: A Constitution-Making Perspective. *Collected Papers of Zagreb Law Faculty, Zagreb Law Faculty*, 2007 (1) 57.

²⁵ 1. cikk Az Unió létrehozása

1. Az európai polgárok és államok közös jövő építésére irányuló akaratát tükrözve ez az Alkotmány létrehozta az Európai Uniót, amelyre a tagállamok hatáskört ruháznak a közös célok elérése érdekében. Az Unió összehangolja azokat a politikákat, amelyekkel a tagállamok e célok elérésére törekсенek, és közösségi módon gyakorolja a rá ruházott hatásköröket.

2. Az Unió nyitott minden olyan európai állam számára, amely tiszteletben tartja értékeit, és elkötelezett azok közös előmozdítása iránt.

2. cikk Az Unió értékei

Az Unió az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamok számára a pluralizmus, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás és a megkülönböztetésmentesség társadalmában.

3. cikk Az Unió célkitűzései

1. Az Unió célja a béke, az Unió értékeinek és népei jólétének előmozdítása.

2. Az Unió a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló, belső határok nélküli térséget, valamint olyan egységes piacot kínál polgárainak, ahol a verseny szabad és torzításmentes.

3. Az Unió Európa fenntartható fejlődéséért dolgozik, amely kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, szociális piacgazdaságon, magas fokú versenyképességen, a teljes foglalkoztatottságra és a társadalmi fejlődésre irányuló, valamint a környezet magas szintű védelmén és minőségének javításán alapuló fenntartható fejlődésen alapul. Elősegíti a tudományos és technológiai fejlődést.

Küzd a társadalmi kirekesztés és megkülönböztetés ellen, és előmozdítja a társadalmi igazságosságot és védelmet, a nők és férfiak közötti egyenlőséget, a nemzedékek közötti szolidaritást és a gyermekek jogainak védelmét.

Elősegíti a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót, valamint a tagállamok közötti szolidaritást.

Az Unió tiszteletben tartja gazdag kulturális és nyelvi sokszínűségét, és biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és fejlesztését.

4. Az Unió a nagyvilággal fenntartja és előmozdítja értékeit és érdekeit. Hozzájárul a békéhez, a biztonsághoz, a Föld fenntartható fejlődéséhez, a népek közötti szolidaritáshoz és kölcsönös tisztelethez, a szabad és tisztességes kereskedelemhez, a szegénység felszámolásához, az emberi jogok és különösen a gyermekek jogainak védelméhez, valamint a nemzetközi jog szigorú betartásához és fejlesztéséhez, beleértve az Egyesült Nemzetek Alapokmánya elveinek tiszteletben tartását.

5. Ezeket a célkitűzéseket megfelelő eszközökkel kell megvalósítani, attól függően, hogy az Alkotmány milyen mértékben ruhazza az Unióra a vonatkozó hatásköröket.

4. cikk Alapvető szabadságok és megkülönböztetésmentesség

1. Az Alkotmány rendelkezéseivel összhangban az Unión belül és az Unió által biztosított a személyek, áruk, szolgáltatások és tőke szabad mozgása, valamint a letelepedés szabadsága.

2. Az Alkotmány alkalmazási területén, és az Alkotmány különös rendelkezéseinek sérelme nélkül, tilos az állampolgárságon alapuló bármilyen megkülönböztetés.

5. cikk Az Unió és a tagállamok közötti kapcsolatok

1. Az Unió tiszteletben tartja a tagállamok alapvető politikai és alkotmányos struktúráikban rejlő nemzeti identitását, beleértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja alapvető állami feladataikat, beleértve az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a belső biztonság megőrzését.

2. A lojális együttműködés elvét követve az Unió és a tagállamok teljes kölcsönös tisztelet mellett segítik egymást az Alkotmányból eredő feladatok végrehajtásában.

A tagállamok elősegítik az Unió feladatainak teljesítését, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti az Alkotmányban meghatározott célok elérését.

foglalkozó V. munkacsoport zárójelentése²⁶ azt az értelmezést erősítette, hogy a nemzeti identitási klauzula és az alapvető állami funkciókra vonatkozó klauzula szoros kapcsolatban áll egymással.²⁷ „Az uniós hatáskörök gyakorlásának elvei” címmel kiadott dokumentumában a munkacsoport azt fogalmazta meg, hogy az EU „tiszteletben tartja a tagállamok bizonyos alapvető feladatait” azáltal, hogy „kidolgozza a tagállamok nemzeti identitásának tiszteletben tartására vonatkozó alapelvet”.²⁸ A munkacsoport a nemzeti alapfeladatok²⁹ két területét határozta meg, amelyek közül a legfontosabbak „a tagállamok alapvető struktúrái és alapvető funkciói, nevezetesen politikai és alkotmányos felépítésük, beleértve a regionális és helyi önkormányzatokat; a hivatalos nyelv; a nemzeti állampolgárság; a terület; az egyházak és vallási szervezetek jogi státusza; a honvédelem és a fegyveres erők szervezése”.³⁰

2. FOGALMI ELHATÁROLÁSOK

Ahhoz, hogy a következőkben kizárólag az alapvető állami funkciók vizsgálatára helyezhessünk hangsúlyt, elengedhetetlen elhatárolnunk egymástól az alapvető állami funkciók, alkotmányos identitás, nemzeti identitás, valamint a szuverenitás fogalmát.

2.1. Az alapvető állami funkciók és az alkotmányos identitás elhatárolása

Egyes álláspontok szerint³¹ mind a nemzeti identitás, mind az alapvető állami funkciók „érvelési eszközt” biztosítanak arra vonatkozóan, hogy a tagállamok hogyan vethetik fel az EU-val kapcsolatos sajátos, nemzeti aggályaikat. Ezeket a fogalmakat néha összetartozónak tekintik, az Európai Unió Bíróságának

²⁶ <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=jhJXJy2Wp3jhylywDtTQBbm2Tk-D1Q2MpPwnnzFyQcqm4GGKIH7qw!469751194?docId=281339&cardId=281339> (2023. 02. 20.).

²⁷ BARBARA GUASTAFERRO: ‘Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts: The Ordinary Functions of the Identity Clause’. In: *Yearbook of European Law* 263, 2012, 271–285.

²⁸ Final Report of Working group V cit. 10.

²⁹ Egyesek úgy vélik, hogy a nemzeti identitás és az alapvető állami funkciók ugyanannak a koncepciónak és célnak a részét képezik. További információkért lásd: GUASTAFERRO 2012, 285–286.

³⁰ Final Report of Working group V cit. 12.

³¹ TEREZIE BOKOVÁ: Exploring the Concept of Essential State Functions on the Basis of the CJEU’s Decision on the Temporary Relocation Mechanism. *European Papers*, 2022 (2), 773–979. doi: 10.15166/2499-8249/599.

gyakorlatában az alapvető állami funkciókat a nemzeti identitásba foglalják, máskor pedig megkülönböztetik attól. Különösen a menekültválságot kezelő ideiglenes áthelyezési mechanizmussal³² kapcsolatban a Bizottság kontra Lengyelország, Magyarország és Csehország ügyben³³ az EUB megállapította, hogy három tagállam megsértette az uniós jogot, amikor nem tartotta tiszteletben a kérelmezők meghatározott számú áthelyezésére vonatkozó kötelezettségét.³⁴ A 4. cikk (2) bekezdésére hivatkoztak azok az országok, amelyek nem kívánták alkalmazni a menekültek elhelyezéséről szóló uniós határozatot, arra hivatkozva, hogy a nemzetbiztonság magában foglalja a „kulturális biztonságot” is, a kormány arra a lehetőségre hivatkozott, hogy Lengyelország alkotmányos értékeivel összeegyeztethetetlen hitet valló személyeket is áttelepíthettek volna. Ez az a pont, ahol az EUB értelmezése a nemzeti identitás, az alkotmányos identitás és az alapvető állami funkciók tekintetében zavarossá válik. A legtöbb jogtudós azonban kifejezetten elválasztja az alkotmányos identitást az alapvető állami funkciók fogalmától.³⁵ Az alapvető állami funkciók klauzula szövegileg elkülönül a nemzeti identitás klauzulától, de a klauzula célja és funkciója, valamint az a mód, ahogyan egyes alkotmánybíróságok kezelik, azt jelzi, hogy sokak szemében az alapvető állami funkciók nem különülnek el szigorúan a nemzeti identitástól.³⁶ Nem értek egyet ezzel a megközelítéssel, amely szerint az alapvető állami funkciókat egyszerűen az alkotmányos és a nemzeti identitás részeként értelmezzük, mivel ezen funkciók sokkal többet jelentenek.³⁷ A szerződésben való rögzítésük eredetileg talán azzal a szándékkal történt, hogy a nemzeti identitás egy aspektusát megnevezzék, de a tagállamok esetében teljesen más jelentéssel

³² A Tanács 2015. szeptember 14-i 2015/1523 határozata az Olaszország és Görögország javára a nemzetközi védelem területén hozott ideiglenes intézkedések megállapításáról, valamint a Tanács 2015. szeptember 22-i 2015/1601 határozata az Olaszország és Görögország javára a nemzetközi védelem területén hozott ideiglenes intézkedések megállapításáról (a továbbiakban: a Tanács áthelyezési határozatai).

³³ C-715/17., C-718/17. és C-719/17. sz. egyesített ügyek: Bizottság kontra Lengyelország, Magyarország és Cseh Köztársaság (ECLI:EU:C:2020:257).

³⁴ Szlovákia, Magyarország és Lengyelország. Később a jogsértési eljárás Magyarországot, Lengyelországot és a Cseh Köztársaságot érintette.

³⁵ ARMIN VON BOGDANDY – STEPHAN SCHILL: *Overcoming Absolute Primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty*. CMLRev 2011, 1417–1425. Ugyanez a megközelítés az ítélkezési gyakorlatban is nyomon követhető, lásd például a C-213/07. sz. Michaniki ügyet (ECLI:EU:C:2008:544), Maduro AG véleménye, (2) bekezdés. 31. pont; vagy a C-742/19 Ministrstvo za obrambo ügy (ECLI:EU:C:2021:597).

³⁶ DARINKA PIQANI: In Search of Limits for the Protection of National Identities as a Member State Interest. In: MARTON VARJU (ed.): *Between Compliance and Particularism*. Budapest, Springer, 2019, 21–26.

³⁷ Final Report of Working group V european-convention.europa.eu.

és szereppel bírnak. Míg az identitás egy ország nemzeti jellemzőiről szól, addig az alapvető állami funkciók inkább az állam által végzett tevékenységeket (és praktikusán az ezekhez kapcsolódó hatásköröket) jelentik.

2.2. A nemzeti identitás és az alkotmányos identitás elhatárolása

Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata³⁸ elméleti különbséget tesz a nemzeti és az alkotmányos identitás fogalma között. Az alkotmányos önazonosságot úgy értelmezi, mint egy szűkebb fogalom, az alkotmány keretein kívüli nemzeti identitás jogi leképeződése, amelyet az alkotmányozó hatalom az alkotmányban rögzít. Tehát bár összefügg egymással ez a két fogalom, nem szabad őket összekevernünk. Fontos kiindulópont, hogy a nemzeti alkotmányos identitás meghatározása és védelme nem keverendő össze a nemzeti identitás meghatározásával és esetleges védelmével. Ez két különálló fogalom, amelyet jogi szempontból³⁹ kívánok megvizsgálni, a politikai viták terhéltől mentesen.⁴⁰ Hangsúlyozom, hogy a nemzeti alkotmányos identitás fogalma nem választható el a nemzeti identitás fogalmától, hiszen az alkotmányjogilag értékelhető területeken a nemzeti identitás az alkotmányos identitás forrása, az alkotmányos identitás pedig a nemzeti identitást alakíthatja és alakítja is.⁴¹

Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az alkotmányos identitás védelme elsősorban szuverenitásvédelmi kérdés, amely az ország alkotmányos önrendelkezési jogának megőrzésével szoros kapcsolatban áll. Az uniós jog körében alkalmazott és definiált „nemzeti identitás” és az „alkotmányos önazonosság” viszonyáról elmondható, hogy ezek fogalma folyamatosan változik. Végző soron ez a határozat a nem hatékonyan vagy hiányosan érvényesülő uniós jogi aktusok esetében megalapozhatja a közös hatáskör újbóli tagállami gyakorlását, ami párhuzamosan elvezethet az uniós jogi aktus átmeneti alkalmazhatatlanságához.⁴²

³⁸ 2/2021. (XII. 20.) AB határozat az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése és XIV. cikk (4) bekezdése értelmezéséről, amely ügy kezdeményezője a Kormány, amely arra a kérdésre várta a választ, hogy „végre hajthat-e Magyarország olyan európai uniós jogi kötelezettséget, amely – az európai uniós szabályozás hatékony érvényesülésének hiányában – arra vezethet, hogy Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldi a tagállam területén előre nem meghatározható ideig tartózkodik, és ezáltal de facto az ország népességének részévé válik?”

³⁹ KUKORELLI ISTVÁN: Az Alaptörvény és az Európai Unió. *Pro Publico Bono*, 2013 (1), 4–11.

⁴⁰ Vö.: SERGIU MISCOIU: *Au pouvoir par le peuple: le populisme saisi par la théorie du discours*. L'Harmattan, 2012, 23.

⁴¹ KRUSZLICZ 2019, 111–117.

⁴² Erről és a szerzőpáros által az előfoglalással ('preemption') szemben „visszafoglalás” ('redemption') elvének nevezett kérdésről bővebben lásd ORBÁN ENDRE – SZABÓ PATRIK: A „visszafoglalás elve”.

Egy nemzet identitásának vizsgálata számos kérdést vet fel. Az identitás fogalmát vizsgálva annak személyét vagy alanyát úgy határozzák meg, mint „egy személy alapvető, lényegi lénye, amely megkülönbözteti őt másoktól, különösen az önvizsgálat vagy a visszamenőleges cselekvés tárgya tekintetében”.⁴³ Az alkotmányos identitás területén azonban nehéz egyértelműen körülhatárolni a szubjektum fogalmát, mivel az többértelmű.⁴⁴ Utalhat az alkotmányos rendszert létrehozó és meghatározó közösségre, az alkotmányos hatalom letéteményesére vagy az alkotmány alanyára. A nemzet fogalma is fontos a szubjektumról folytatott vitában, hiszen az összetartozás fogalma az, amely megkülönbözteti egy ország lakosságát az összetartozás mellett elkötelezett emberek tömegétől. A nemzet összességében egy történelmi és kulturális kötelékek által összekötött, egy területen vagy államban élő közösség, de meg kell különböztetni a nép fogalmától, és több fogalmi meghatározás is lehetséges.⁴⁵ Ez azt is jelenti, hogy az identitás kialakulásának folyamatát maga az alkotmány indítja el, amely az alkotmányos közösség által létrehozott alkotmányos rend alapja, és amely egyúttal az alkotmány megtestesítője is,⁴⁶ amely elválaszthatatlan a társadalmi-politikai közösségtől.⁴⁷ Az alkotmány, mint a nemzeti szuverenitás megtestesítője, mindig egy adott államhoz kapcsolódik.⁴⁸

2.3. Az alkotmányos identitás és a szuverenitás kapcsolata

Ha a szuverenitásnak a témához való kapcsolódását szeretnénk vizsgálni, először a fogalmakat kell meghatároznunk. Szuverén az az állam, amely minden idegen

Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről. *Közjogi Szemle*, 2022 (2), 103–111.

⁴³ ALBERT SIDNEY HORNBY et al. (eds.): *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford University Press, 2015, 1402.

⁴⁴ MICHEL ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*. London – New York, Routledge, Taylor and Francis Group, 2010, 1049.

⁴⁵ CSEKEY ISTVÁN: A magyar nemzetfogalom. *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae: sectio juridico-politica*, 1938, 107–191.

⁴⁶ SÜLYÖK MÁRTON: Kettő az egyben? Alkotmány és identitás. In: BALOGH ELEMÉR (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016.

⁴⁷ CSINK LÓRÁNT: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In: TÓTH JUDIT (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica, 2015, 137.

⁴⁸ TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: Alkotmányos identitás és európai integráció. In: JAKAB ÉVA (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, 2014.

hatalomtól függetlenül kormányozza magát,⁴⁹ a szuverenitás pedig olyan állam ismérve, amely sérthetetlen területi integritással és politikai függetlenséggel rendelkezik, joga van szabadon megválasztani és alakítani politikai, társadalmi és kulturális rendszerét, valamint kötelessége, hogy jóhiszeműen és maradéktalanul teljesítse nemzetközi kötelezettségeit, és békében éljen más államokkal.⁵⁰ Az állami szuverenitás belső aspektusa az állam azon képessége, hogy saját jogrendjét létrehozza és alkalmazza, valamint hogy a területén belül a személyek és dolgok felett a legfőbb hatalmat gyakorolja.⁵¹ A külső szuverenitás azt jelenti, hogy az állam független szereplő a nemzetközi szintén, és döntései nem függenek mások jóváhagyásától vagy beleegyezésétől.⁵²

Az Európai Unióhoz való viszony tekintetében a szuverenitás kérdésén túlmenően ki kell emelni, hogy bár az Alkotmánybíróság az 1053/E/2005 ABH határozatában az Európai Unió alapító és módosító szerződéseit nem nemzetközi szerződésként kívánta kezelni,⁵³ gyakorlata nem volt következetes,⁵⁴ és csak több év elteltével ismerte el az uniós szerződések nemzetközi jellegét.⁵⁵ Az Alaptörvény hatálybalépését követően az Alkotmánybíróság több határozatban is foglalkozott uniós jogi kérdésekkel, de az Alkotmánybíróság gyakorlatának magját sokáig kizárólag 22/2016. (XII. 5.) AB határozat adta.⁵⁶ Az alkotmányos identitás fogalma az évek során jelentősen kibővült,⁵⁷ és immár arra is kiterjed, hogy amennyiben a megosztott hatáskör gyakorlása hiányos, Magyarország

⁴⁹ JOHN BOUVIER: *A Law Dictionary Adapted to the Constitution and Laws of the United States of America, and of the Several States of the American Union; with References to the Civil and Other Systems of Foreign Law*. Childs & Peterson, 1856.

⁵⁰ BACK ANDRÁS (szerk.): *Közigazgatási szakvizsga: Kül- és biztonságpolitikai ágazat*. Magyar Közigazgatási Intézet, 2002.

⁵¹ CHRONOWSKI NÓRA – PETRÉTEI JÓZSEF: SZUVERENITÁS. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat, 2020.

⁵² KISS BARNABÁS: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2014 (77), 313–322.

⁵³ 1053/E/2005., III.2. pont, ABH 2006, 1824, 1827–1828.

⁵⁴ SZABÓ MARCEL: Minek nevezzetek? A nemzetközi szerződéses eredetű uniós jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2020 (3), 19–28.

⁵⁵ 2/2019 (III. 5.) AB határozat [18].

⁵⁶ CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020, 176–179.

⁵⁷ SÜLYÖK MÁRTON: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában. In: JAKÓ MIRA ANNA (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete (SZTE ÁJK NRTI), 2014, 44–62.

a fenntartott szuverenitás vélelmének⁵⁸ megfelelően jogosult az adott, nem kizárólagos uniós hatáskör gyakorlására mindaddig, amíg az Európai Unió intézményei meg nem teszik a szükséges intézkedéseket a megosztott hatáskör tényleges gyakorlása érdekében.⁵⁹ A szuverenitás és az alkotmányos identitás az AB szerint komplementer fogalmak,⁶⁰ és csak a szuverenitás magja tekintendő az alkotmányos önazonosság részének.⁶¹ Ebből következik azonban a feltevés, hogy az alkotmányos identitással az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének megfelelően a ténylegesen ‘essential’ vagyis lényegi állami funkciók köthetők össze. Kérdésként merül fel, hogy mik tartoznak ezeknek a magyar fordításban „alapvető” állami funkcióként aposztrofált funkciók körébe? Vajon kell-e (lehetőséges-e) különbséget tenni lényegi és alapvető állami funkciók között? A magyar nyelv szabályai alapján az EUSZ hivatkozott rendelkezése a lényegi (‘essential’) állami funkciókat tartalmazza, amelyek szorosan összefüggnek a szuverenitás és az alkotmányos identitás fogalmával. Ha ezt elfogadjuk, azzal kell szembesülnünk, hogy vagy az EUSZ szövegében nem használtak találó kifejezést ezen funkciók leírására, vagy a magyar fordítás nem pontos. (Inkább talán a lényegi és nem az alapvető jelző használata lett volna helyénvalóbb, ugyanis a két kifejezés között adódhatnak jelentésbeli különbségek az államtani fogalmak rendszerében.) Nyelvtani értelmezés alapján vizsgálva egyértelmű, hogy különbség van a két kifejezés között. Amíg a lényegi funkciók a szuverenitás magjához kapcsolódnak, addig az alapvető állami funkciók nem feltétlenül állnak ilyen szoros kapcsolatban a szuverenitással.

⁵⁸ 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, Dr. Varga Zs. András alkotmánybíró párhuzamos indokolása [114].

⁵⁹ 32/2021. (XII. 20.) AB határozat, Rendelkező rész I.

⁶⁰ Ez abból következik, hogy (i) az alkotmányos identitás megőrzését a szuverenitás megőrzése teszi lehetővé, (ii) az identitás elsősorban szuverén aktuson (alkotmányozáson) keresztül nyilvánul meg, (iii) az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére irányuló törekvés, és ahogy az a jelenleg vizsgált határozatból később kiderül, az ezeket megőrkítő nemzeti ünnepek is az alkotmányos önazonosság részei, valamint (iv) a szuverenitás nemzetközi jogban elismert legfőbb ismérvei szorosan összekapcsolódnak az alkotmányos identitással.

⁶¹ Az alkotmányos identitás vizsgálata során meg kell állapítanunk azt is, hogy „Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke”, Varga Zs. András alkotmánybíró az Alkotmánybíróság 2/2019. (III. 5.) AB határozatához fűzött párhuzamos indokolásában részletesebben is felsorolja azokat a vívmányokat – most az Európai Uniót és a hatalommegosztás problémáját kiemelve –, amelyek az alkotmányos identitás részét képezik, és külön felhívja a figyelmet a szuverenitás kérdésére is (vö. 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [65]).

3. MITŐL ALAPVETŐEK (VAGY LÉNYEGIEK) BIZONYOS ÁLLAMI FUNKCIÓK?

Először is a fejezetcímben feltett kérdés vizsgálata kapcsán meg kell állapítanom, hogy magát az államot úgy definiálhatjuk, mint „*olyan hatalmi intézmény, amely szuverenitással rendelkezik egy adott területen élő népesség felett*”, illetve mint „*olyan szervezet, amely a fizikai kényszer alkalmazásának törvényi monopóliumával rendelkezik*”. Az államot tekinthetjük emberek közösségének, egyfajta politikai közösségnek vagy társulásnak.⁶² Olyan intézménynek is tekinthető, amely megteremti vagy biztosítja a társadalmi együttélés rendjét. Ha elfogadjuk, hogy az állam létezésének fő oka a közösségek politikai szükségleteinek kielégítése, mint például a közös akarat kialakítása, a közös tevékenységek koordinálása és irányítása, valamint az egyének közötti konfliktusok megoldása,⁶³ akkor olyan konkrét funkciók vezethetők le, mint a kormányzás, a piaci szerepvállalás, a biztonság, az infrastruktúra, a jogállamiság, a humán tőke, az állami pénzgazdálkodás, az állampolgári szerepvállalás, a vagyongazdálkodás és a katasztrófákkal szembeni ellenálló képesség.⁶⁴

Amikor e keretben az alapvető, illetve lényegi funkciók kérdéséről beszélünk, először is meg kell állapítani, hogy az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikkének (2) bekezdésében rögzített funkciók elvileg „alapvető” jellege abból a tényből ered, hogy azokat nem lehet átadni az EU-nak. Ezek közül néhányat megnevez az EUSZ, és tiszteletben tartásuk nem lehet kérdéses. Felmerül azonban a kérdés e ponton, hogy akkor ezek alapvető vagy inkább lényegi állami funkciók-e?

Mint már említettem, a lényegi állami funkciók értelmezésem szerint szorosabban kötődnek az állam alkotmányos identitásának és szuverenitásának magjához. A jelenleg az EUSZ-ben használt eredeti angol terminológia (‘essential’) azonban olyan integráns állami funkciókra terjed ki (egy példálózó felsorolásban), amelyek „*különösen az egyes tagállamok kizárólagos feladata[i] marad[nak]*” [vö. EUSZ. cikk (2) bek.]. Azért fontos különbséget tennünk, mert egy integrációban vannak, lehetnek az alapvető funkciókat érintő átruházott hatáskörök is, viszont a lényegi állami funkciókat érintheti az alkotmányos identitás védelme, amely korlátként emelhető az integrációval szemben, hiszen azok tiszteletben tartását az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének 3. mondata kifejezetten előírja.

⁶² TAKÁCS PÉTER: Alkotmányjog I. In: SMUK PÉTER (szerk.): *Alkotmányos fogalmak és eljárások*. Győr, SZTE, 2014, 28.

⁶³ JOHN A. RYAN: The Proper Functions of the State. In.: JOHN A. RYAN – MOORHOUSE F. X. MILLAR: *The State and the Church*. New York, The Macmillan Company, 1930. <https://maritain.nd.edu/jmc/etext/sac010.htm>.

⁶⁴ Institute for State Effectiveness: 10 Functions of the State, <https://effectivestates.org/ten-functions-of-the-state/>.

Az állami funkciókat egyes szakirodalmi források úgy osztják fel, hogy léteznek szükséges és választható, illetve alapvető és nem alapvető funkciók.⁶⁵

A szükséges funkciók azok, amelyeket minden kormánynak el kell látnia ahhoz, hogy az általuk hatékonyan irányított állam létezése igazolható legyen. Vagyis az államiság lényege ezen keresztül ragadható meg, így ezeket akár esszenciális ('essential'), lényegi állami funkcióknak is nevezhetnénk. Ezek közé tartozik pl. a béke, a rend és a biztonság fenntartása, a személyek és a tulajdon védelme, valamint a külső biztonság megőrzése. Ezek az állam eredeti elsődleges funkciói.⁶⁶

Eközben a választható vagy más néven nem alapvető állami funkciók (állam-célok) célja az általános jólét növelése, amelyeket egyébként magánszervezetek is elláthatnak. Ezek közé tartozik a közjótékonyosság, a közoktatás, az ipari szabályozás, valamint az egészségügyi és biztonsági előírások. Az állam funkciói mindenekelőtt a jogi rend megőrzése, az egyének, a családok, a magánegyesületek és az egyház minden jogának védelme. Célja továbbá, hogy pozitív eszközökkel előmozdítsa az általános jólétet, mindazon javak tekintetében, amelyek hozzájárulnak e cél eléréséhez.⁶⁷

Ez a rendszertan elsősorban az állam szervezeti felfogásához kapcsolódik.⁶⁸ Ha azt a rendszert követjük, amely értelmében az államnak négy lényegi funkciója van, akkor ezek a következők:

- A társadalom belső rendjének fenntartása, beleértve a fennálló tulajdonviszonyok és elismert jogok védelmét.
- A közösség védelme a külső ellenséggel szemben.
- A kommunikációs infrastruktúra kiépítése és fenntartása.
- A termelési és kereskedelmi viszonyok olyan módon történő szabályozása, amely lehetővé teszi a javak vagy a javak azon részének gazdasági újraelosztását, amelyet a társadalom nem piaci folyamatok révén oszt el.⁶⁹

⁶⁵ JAMES WILFORD GARNER: *Introduction to Political Science: A Treatise On the Origin. Nature. Functions, and Organization of the State*. Sagwan Press, 2018, 318.

⁶⁶ LUCIUS HUDSON HOLT: *An Introduction to the Study of Government*. Forgotten Books, 2017. 285–305.

⁶⁷ THEODOR MEYER: *Institutiones Iuris Naturalis, Seu, Philosophiae Moralis Universae: Ius Naturae Generale*, Editio 2. Emendata, Nabu Press, 1906, 2010.

⁶⁸ PETER BURNHAM: The Organisational View of the State. *Politics*, 2007 (1), 1–7. DOI:10.1111/j.1467-9256.1994.tb00001.x.

⁶⁹ MICHAEL MANN: Az állam autonóm hatalmának eredete, mechanizmusai és következményei. In: MICHAEL MANN (ed.): *States, War and Capitalism*. Oxford, Basil Blackwell, 1988, 240.

Az EUSZ vizsgált rendelkezése alapján nevesített (de itt már „csak” „alapvető”) állami funkciók pedig:

- az állam területi integritásának biztosítása,
- a közrend fenntartása,
- és a nemzeti biztonság védelme.

Ebből is látható, hogy e funkciók közül számos tartozik a korábban ismertetett rendszertanok lényegi kategóriájába, az EUSZ vizsgált cikke alapján. Ezen állami funkciók közül néhány azonosítása (és alapvető vagy lényegi természetük sorolása) további kutatásaim célja lesz annak fenntartása mellett, hogy az eredeti angol ‘essential’ kifejezést a magyar szövegváltozatban – a fentiekben bemutatottakra is tekintettel – a ‘lényegi’ jelzővel lenne helyes alkalmazni az integrációt és a tagállami szintek alkotmányos és politikai berendezkedéseihez kapcsolódó állami funkciókat érintő tudományos kutatások szempontjából.

4. ÖSSZEGZÉS

Meg kell állapítanom, hogy egyes állami funkciók lényegi jellege lehetetlenné teszi, hogy azokat egy másik államnak vagy szervezetnek adják át, különösen, hogy ezeket a funkciókat előbb vagy utóbb az EU gyakorolja. Az egyes állami funkciók szűkebb köre alkotja a lényegi állami funkciók kategóriáját, és ezek adnak hivatkozási alapot többek között arra, hogy miért elengedhetetlenül fontos, hogy egy állam szuverén és demokratikus maradjon, annak ellenére, hogy részt vesz a nemzetek feletti európai integrációban.

Miután bemutattam, hogy milyen fogalmi elhatárolások szükségesek az alapvető és lényegi állami funkciók vizsgálatához, szeretném kiemelni azt is, hogy ezen jogintézmény pontos körülhatárolása csupán egy adott időszakra nézve lehetséges, hiszen az alkotmányos identitáshoz hasonlóan ez is egy dinamikusan fejlődő terület, amely az Európai Unió kontextusában különös jelentőséggel bír. A tagállamok tekintetében véleményem szerint elsődleges kérdéssé fog válni az Európai Unió jövőjéről folytatott diskurzus során, hiszen már most is egyre elterjedtebb hivatkozási alap a föderalista törekvésekkel szemben, valamint az EU hatáskörnek túlzott bővítése ellen.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

- ANGYAL ZOLTÁN: Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. *Sectio Juridica et Politica*, 2007 (1), 175–190.
- BACK ANDRÁS (szerk.): *Közigazgatási szakvizsga: Kül- és biztonságpolitikai ágazat*. Magyar Közigazgatási Intézet, 2002.
- HERMANN-JOSEF BLANKE – STELIO MANGIAMELI (eds.): *The Treaty on European Union (TEU): A Commentary*. Springer, 2013.
- TEREZIE BOKOVÁ: Exploring the Concept of Essential State Functions on the Basis of the CJEU's Decision on the Temporary Relocation Mechanism. *European Papers*, 2022 (2), 773–979. doi: 10.15166/2499-8249/599.
- ARMIN VON BOGDANDY – STEPHAN SCHILL: *Overcoming Absolute Primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty*. CMLRev, 2011.
- JOHN BOUVIER: *A Law Dictionary Adapted to the Constitution and Laws of the United States of America, and of the Several States of the American Union; with References to the Civil and Other Systems of Foreign Law*. Childs & Peterson, 1856.
- PETER BURNHAM: The Organisational View of the State. *Politics*, 2007 (1), 1–7. DOI:10.1111/j.1467-9256.1994.tb00001.x.
- CHRONOWSKI NÓRA – PETRÉTEI JÓZSEF: Szuverenitás. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Alkotmányjog rovat, 2020.
- CSEKEY ISTVÁN: A magyar nemzetfogalom. *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae: sectio juridico-politica*, 1938, 107–191.
- CSINK LÓRÁNT: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In: TÓTH JUDIT (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica, 2015.
- CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS – VARGA Zs. ANDRÁS (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020.
- DRINÓCZI TÍMEA: A tagállami identitás védelme. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK), Budapest, 2018, 1–14.
- FÁBIÁN ATTILA: *Az integráció elmélete*. Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011.
- NEIL FLIGSTEIN – DOUG MCADAM: The Field of Theory. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 2014 (3), <https://doi.org/10.1177/0094306114531283a>
- JAMES WILFORD GARNER: *Introduction to Political Science: A Treatise On the Origin. Nature. Functions, and Organization of the State*. Sagwan Press, 2018.

- BARBARA GUASTAFERRO: 'Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts: The Ordinary Functions of the Identity Clause'. In: *Yearbook of European Law* 263, 2012, 271–285.
- HALMAI PÉTER: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.
- LUCIUS HUDSON HOLT: *An Introduction to the Study of Government*. Forgotten Books, 2017.
- ALBERT SIDNEY HORNBY et al. (eds.): *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford University Press, 2015.
- KISS BARNABÁS: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2014 (77), 313–322.
- KRUZSLICZ PÉTER: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*. Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019.
- KUKORELLI ISTVÁN: Az Alaptörvény és az Európai Unió. *Pro Publico Bono*, 2013 (1), 4–11.
- MICHAEL MANN: Az állam autonóm hatalmának eredete, mechanizmusai és következményei. In: MICHAEL MANN (ed.): *States, War and Capitalism*. Oxford, Basil Blackwell, 1988.
- THEODOR MEYER: *Institutiones Iuris Naturalis, Seu, Philosophiae Moralis Universae: Ius Naturae Generale*, Editio 2. Emendata, Nabu Press, 1906.
- SERGIU MISCOIU: *Au pouvoir par le peuple: le populisme saisi par la théorie du discours*. L'Harmattan, 2012.
- MOLNÁR ALIZ: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe. *Prosperitas*, 2018 (1), 114–124.
- ORBÁN ENDRE – SZABÓ PATRIK: A „visszafoglalás elve”. Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről. *Közjogi Szemle*, 2022 (2), 103–111.
- PINTÉR TIBOR: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések. *Polgári Szemle*, 2017 (4–6), 341–364., DOI: 10.24307/psz.2017.1225.
- DARINKA PIQANI: In Search of Limits for the Protection of National Identities as a Member State Interest. In: MARTON VARJU (ed.): *Between Compliance and Particularism*. Budapest, Springer, 2019.
- ROBERT PODOLNJAK: Explaining the Failure of the European Constitution: A Constitution-Making Perspective. *Collected Papers of Zagreb Law Faculty, Zagreb Law Faculty*, 2007 (1).
- MICHEL ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*. London – New York, Routledge, Taylor and Francis Group, 2010.
- CHARLES DE SAINT-PIERRE: Projet pour perfectionner l'éducation. *Journal littéraire*, 1729 (14).
- DENYS SIMON: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*. A Pedone, 2000, 209–249.
- SULYOK MÁRTON: Kettő az egyben? Alkotmány és identitás. In: BALOGH ELEMÉR (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016.

- SULYOK MÁRTON: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában. In: JAKÓ MIRA ANNA (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete (SZTE ÁJK NRTI), 2014, 44–62.
- SZABÓ MARCEL: Minek nevezzem? A nemzetközi szerződéses eredetű uniós jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2020 (3), 19–28.
- SZABÓ PATRIK: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz. *Közjogi Szemle*, 2019 (3).
- TAKÁCS PÉTER: Alkotmányjog I. In: SMUK PÉTER (szerk.): *Alkotmányos fogalmak és eljárások*. Győr, SZTE, 2014.
- TRIBL NORBERT: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*. Doktori (PhD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2020.
- TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: Alkotmányos identitás és európai integráció. In: JAKAB ÉVA (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, 2014.

Internetes hivatkozások

- WINSTON CHURCHILL: Az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu
- GÖNCZ BARBARA: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 2011 (1), 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Goncz.pdf>
- Institute for State Effectiveness: 10 Functions of the State, <https://effectivestates.org/ten-functions-of-the-state/>
- JEAN MONNET: Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu
- Schuman Plan - European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan>
- Szerződés az európai alkotmány létrehozásáról, https://www.europarl.europa.eu/Europe2004/index_en.htm
- JOHN A. RYAN: The Proper Functions of the State. In.: JOHN A. RYAN – MOORHOUSE F. X. MILLAR: *The State and the Church*. New York, The Macmillan Company, 1930. <https://maritain.nd.edu/jmc/etext/sac010.htm>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>
- <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-2004-enlargement-the-challenge-of-a-25-member-eu.html>

<https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=jhJXJy2Wp3jhylywDtTQBbm2T-kD1Q2MpPwnnzFyQcqm4GGKIH7qw!469751194?docId=281339&cardId=281339>

EuB ítéletek

A Bíróság 1986. április 23-i Parti écologiste „Les Verts” kontra Európai Parlament ítélete. Megsemmisítés iránti kereset – Tájékoztató kampány az európai parlamenti választásokhoz. 294/83. sz. ügy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0294>

A Bíróság 1964. július 15-i ítélete: Flaminio Costa kontra E.N.E.L. előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Giudice conciliatore di Milano – Olaszország. 6–64. sz. ügy
Internationale Handelsgesellschaft (a Bíróság 1970. december 17-i ítélete. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. (C-11-70. sz. ügyek)

C-715/17., C-718/17. és C-719/17. sz. egyesített ügyek: Bizottság kontra Lengyelország, Magyarország és Cseh Köztársaság ECLI:EU:C:2020:257.

C-213/07. sz. Michaniki ügy

ECLI:EU:C:2008:544.

C-742/19 Ministrstvo za obrambo ECLI:EU:C:2021:597.

AB határozatok

32/2021. (XII. 20.) AB határozat

2/2021. (XII. 20.) AB határozat

2/2019. (III. 5.) AB határozat

22/2016. (XII. 5.) AB határozat

1053/E/2005 ABH

Egyéb

Final Report of Working group V.

A Tanács 2015. szeptember 14-i 2015/1523 határozata az Olaszország és Görögország javára a nemzetközi védelem területén hozott ideiglenes intézkedések megállapításáról

A Tanács 2015. szeptember 22-i 2015/1601 határozata az Olaszország és Görögország javára a nemzetközi védelem területén hozott ideiglenes intézkedések megállapításáról

DIGITÁLIS ÉS ANALÓG ÉRDEKEINK JOGI KÖRNYEZETE: ÉRDEKFOGALMAK A MAGÁNJOGBAN, KÖZJOGBAN, A DIGITÁLIS ÉS MESTERSÉGES INTELLIGENCIA JOGBAN THE LEGAL ENVIRONMENT OF OUR DIGITAL AND ANALOG INTERESTS: CONCEPTS OF INTEREST IN PRIVATE LAW, PUBLIC LAW, AND IN DIGITAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE LAW

MOLNÁR ANDREA¹

ABSTRACT ■ The interest is a phenomenon, which bears a significant influence in certain situations of everyday life. Indeed, it has no elaborated system of regulation. Interests are attached to human conducts, they arise and come into play during social co-existence, in opposition and collision with other interests, for that they reach an equilibrium commensurately, till the next due changes. These are the interests which make the obligations work. The law assists the interests to prevail, by protecting the already acquired values and promoting the dynamism of interests. Following an evaluation, the law ranks the interests and provides a toolbar for creating, maintaining, restoring a balance of interests. The hardships caused by the digital world essentially modify the traditional comprehension on the interest, as a multi-step equation they presents a serious challenge to the law. The proper answers are the flexibility and the use of certain traditional principle of law, such as the responsible management of interests.

KEYWORDS: private interest, social interest, public interest, values and interests, equilibrium of interests, digital interests, responsible management of interests

ABSZTRAKT ■ Az érdek egy jelenség, amely egyes élethelyzetekben döntő befolyással bír. Kidolgozott szabályrendszerrel mégsem rendelkezik. Az érdekek emberi magatartáshoz kapcsolódnak, a társas együttélés során kelnek életre és lépnek működésbe, más érdekekkel szemben állva és ütközve, hogy aztán aránytartással egyensúlyba kerüljenek a következő esedékes változásig. Az érdekek a kötelmek működtetői. Érvényesülésükhöz a jog segítséget

¹ PhD hallgató, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolci Egyetem, molnandr@t-online.hu, <https://orcid.org/0009-0009-8123-9155>.

nyújt, védve a megszerzett értékeket és támogatva az érdekek dinamizmusát. Értékelést követően rangsorol és eszköztárat ajánl az érdekegyensúly megteremtésére, fenntartására, vagy helyreállítására. A digitális világ okozta nehézségek a hagyományos érdekfelfogást lényegesen módosítják, sokismeretlenes egyenletként komoly kihívást állítanak a jog elé. A helyes válasz a rugalmasság és a hagyományos alapelvek felhasználása, köztük az érdekekkel való felelős gazdálkodás.

KULCSSZAVAK: egyéni érdek, közösségi érdek, közérdek, érték és érdek, érdekegyensúly, digitális érdekek, felelős gazdálkodás az érdekekkel

1. MI AZ ÉRDEK?

Sokszor forog a nyelvünkön az érdek, mint szó a mindennapokban. Még inkább igaz ez a jogi gondolkodásra, ami az érdeket hangsúlyosan és magabiztosan használja. Az érdeknek, mint jelenségnek a meghatározását mégse találjuk sehol.

A tanulmány az érdek fogalmát, jellemzőit, működését járja körül, mielőtt az érdek és a jog, különösen a magánjog kapcsolatába mélységeiben néz bele. Számba veszi a digitális technológiák befolyását és mindezeket keresztül eljut az érdekekkel való felelős gazdálkodásig. A gondolatmenetet keretbe foglalja GROSSCHMID BÉNI intelme: *„a másik fél érdekére való hívséges tekintet.”*²

1.1. Érdek a mindennapokban

A hétköznapi nyelv kiterjesztően használja a szót. Érdeke van személynek, személyek csoportjának, de lehet ügynek is, vagy eszmének, célnak. A tudatosabb szóhasználat az érdekképviselő, érdekvédelem funkcióval tölti meg a jelentést.

Egy enciklopédia az érdek szócikkhez a következőt írja: *„valakinek, valaminek a javát, hasznát érintő, szolgáló szükséges, fontos dolog.”*³ Ez nem lehet kielégítő, mert még nem veszi figyelembe a közösségi jellemzőket.

Az érdek szónak szinonimája nincs. Szituációtól függően kerülhetnek szomszédos fogalmai a látókörbe. Szembetűnő szomszédos fogalom a haszon. Kevésbé látványos, de mélyebb a kapcsolata az érdeknek az értékkel, melyre az érdekjellemzők számbavételénél még szó esik. A jogban használt szomszédos fogalmak az alanyi jog, az erkölcs, az igazságosság.

² GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. 2. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1933, 865.

³ Larousse Enciklopédikus szótár. I. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 744.

1.2. Érdék a jogban

A pusztá érdek a jog számára még csak tény, amit a jog kezel.⁴ Az érdekek jelentőségét német jogtudományi és gyakorló körök fedezték fel a XIX–XX. század fordulóján, az így létrejött érdekkutató jogtudomány meghatározó befolyással volt a későbbi idők német és külföldi jogtudomány fejlődésére⁵. Az érdekek fontosságát már beazonosította és kezelte a XX. század első felének magyar jogtudományi gondolkodása is. Általános megállapítása szerint az érdek befolyásolja a jogot⁶. Ezzel a hatással a merev jogtételeknek a céljuk eléréséhez szükséges rugalmasságot kölcsönöz. FÜRST LÁSZLÓ mélyebbre nézve a szavak jelentésében így fogalmaz: „A magánjogban az érdek fogalmának előtérbe nyomulása, a jogosság kérdését a relativitás terére vitte át.”⁷ A jogi szabályozásban érintett személyek, tárgyak körét és viszonyaikat szintén az érdekek mentén lehetett értékelni. BECK SALAMON mind a jogéletnek, jogtudománynak, jogalkotásnak és jogalkalmazásnak a mozgató-tengelyeként határozta meg az érdeket, azzal a figyelmeztetéssel, hogy a jognak és az érdekeknek egymáshoz viszonya tisztázatlan.⁸

Ma már differenciálódott, többé-kevésbé beazonosított érdekekkel és érdek-rendszerekkel találkozunk. Ezek viszonyait, a szembenállást és ütközéseket a jog is észleli és kezeli. Értéktételest ad, azt a jogalkotáson és jogalkalmazáson keresztül érvényesíti mind a kifejezett, mind a ki nem fejezett, beleértett érdekek esetében, a társadalmi fejlődést több-kevesebb rugalmassággal lekövetve. Az érdekek a kötelelemnek is működtetői.

Az érdekek az egyes jogágakban külön-külön szabályozási témaként jelennek meg. Elméleti jogtudományok, társadalomtudományok a jog és érdek kapcsolatában számos kérdést vetnek fel, vagy épp világítanak meg. Ezért érdemes az érdek és jog kapcsolatát megvizsgálni, de ezt megelőzően ejtsük meg az érdekek vizsgálatát.

⁴ FÜRST LÁSZLÓ: *A magánjog szerkezete*. Budapest, Grill, 1934, 36.

⁵ Nem lehet elmenni Rudolf von Jhering munkássága mellett, akit Nizsalovszky Endre az érdekkutató jogtudományt megalapozó jogtudósként azonosít, ahogy Philip Heck, vagy Rudolf Müller-Erbach munkássága mellett sem. NIZSALOVSKY ENDRE: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*. Debrecen, Studium Könyvkiadó Rt, 1933, 5–8 (a továbbiakban: NIZSALOVSKY 1933a).

⁶ Így pl. TÚRY SÁNDOR KORNÉL: *Szilárd jogú nyilatkozatok a kereskedelmi jogban*. Budapest, Grill, 1938, 1.

⁷ FÜRST LÁSZLÓ: *Utaló magatartások*. Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1929, 5.

⁸ BECK SALAMON: *Érdekeszme töredékek*. Budapest, Grill, 1933, 1.

2. AZ ÉRDEK EGYES JELLEMZŐI

Ha az érdekek meghatározására nem is vállalkozhatunk, egyes jellemzőik számbavételével és csoportosításukkal közelebb kerülhetünk a mibenlétük megismeréséhez.

2.1. Az érdekek létfeltételei

Az érdekek emberi magatartáshoz kapcsolódnak, a társas együttélés során kelnek életre és lépnek működésbe. Az egyén és mások közti határvonalat demonstrálják.

Egy érdekkal szemben mindig egy vagy több érdek áll. Beck Salamon megfogalmazása szerint abszolút érdek, amely *„föltétlen védelmet kapna a jogban, talán nincs is”*.⁹ A dinamikusan változó, lehetőségeikhez állandóan igazodó, egymással kölcsönhatásban működő érdekek kontextusban értékelendők. Az értékelésük eredményeként találkozunk egyes különleges jellemzőikkel, mint az erősebb és gyengébb érdekellentét párral¹⁰, egy magasabb rendűnek alárendelt érdekekkel¹¹, az egyes érdekek célhoz való közelségének mércéjével¹², az időmúlás okán nem érvényesíthető érdekekkel¹³, vagy jogi és ténybeli nehézségek miatt nem érvényesíthető érdekekkel.¹⁴

⁹ BECK SALAMON: *Kötelemvalóság*. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927, 19. Hasonlóan: *„Ahol nincs ellenkező érdek, ott nincs is mit mérlegelni”* (FÜRST 1934, 99).

¹⁰ A fizetési nehézségbe, csődhelyzetbe, felszámolás alá került adós egyenrangú kötelezettjeinek erősebb érdeke fűződhet a részteljesítés elfogadásához és a követelés gyors lezárásához, mint eredményben, ráfordításban és időben bizonytalan kimenetelű eljárásra bízni a teljes követelést.

¹¹ Ilyen például a jogkörét túllépő gondnok nyilatkozatával kötelezett gondnokolt érdeke a nyilatkozat érvényességében bízó harmadik személy érdekének alárendelve [Ptk. 2:34. § (5) bekezdés].

¹² Példa erre a kielégítési sorrend a felszámolás alatt álló cég vagyonát illetően az 1991. évi XLIX. törvény (Cstv.) 57. §-ában meghatározottak szerint.

¹³ Részleges érdekérvényesítési korlát időmúlás okán a követelés elévülése, amely nem teszi lehetővé a követelés bírsági eljárásban való érvényesítését a Ptk. 6:23. § (1) bekezdése szerint.

¹⁴ Jogi érdeknehezülésre példa az elévülést megszakító felszólítás a rPtk. 237. § (1) bekezdés első mondatában, szemben a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésével, vagy a kötelezett halála esetén a hagyaték átadásával a kötelezettség örökösének megállapítása a hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény rendelkezései szerint, ami egyúttal ténybeli nehézséget is jelent. Ténybeli akadálya az érdekérvényesítésnek a teljesítés lehetetlenné válása (Ptk. 6:179. §).

2.2. Az érdekek lényegi eleme: a szükséglet

A szükségletek kielégítése hozza létre az érdekeket, melyek folytonos mozgásban és ütközésben vannak. Ez reakcióként kiváltja az igényt az érdekek egyeztetésére, az érdek harmonizációjára, egyáltalán az egyensúlyra való törekvésre.¹⁵

EÖRSI GYULA cizelláltan fogalmaz az anyagi érdekelttség elvének bevezetésével. A szükségletkielégítést a népgazdaság és a társadalmi érdekek szolgáltatával összhangban értelmezi. A társadalmi és egyéni érdeket összeegyeztetni rendeli, ehhez szabályokat állít fel. Felfogásában az egyéni érdek a társadalmi érdekbe nem ütközhet, a felek konfliktusában a társadalmi érdekek egybeeső egyéni érdek válik győztessé.¹⁶ Eörsi kimutatja az érdekképviselő csendes jogegységesítő tevékenységét¹⁷. Szerinte a társadalomban az érdekösszeütközések mindennaposak, a jogfejlesztés monopóliumát élvező rétegeknek a társadalmi helyzetben gyökerező érdekei a jogfejlesztés motorjai.¹⁸ A szükséglet önmagában is folyamatosan alakul.¹⁹

A szükség mellett a motiváció is egy fontos jellemzője az érdeknek, amely az emberi viselkedést összefüggésekbe ágyazva befolyásolja.²⁰

2.3. Érték és érdek

Az érdekfogalomban meghatározó szerep jut az érték és érdek kapcsolatának. SZMODIS JENŐ szerint az érték és az érdek váltakozva adja meg egy és ugyanazon jelenség tartalmát. Az emberi közösségi viselkedés fejlődését az eszmetörténet kezdetétől követve, a transzcendens, kollektív és hierarchikusan felépített rendszerben kikristályosodott érték fokozatosan átalakult egyéni, világi és mellérendelt érdekké, amely az egész társadalom mozgatórugójává vált. Ennek szolgálata pedig a jog feladata. Az érdek, ha relativizálódik, vagy az abszolút elfogadottság irányába mozdul, akár ismét felsőbbrendű minősítést kap, tulajdonképpen

¹⁵ PRUGBERGER TAMÁS: *Érdek és érdekegyeztetés a jogban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002, 14–15.

¹⁶ EÖRSI GYULA: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975, 75.

¹⁷ EÖRSI 1975, 352–353.

¹⁸ Ibid. 392–393.

¹⁹ Az 1959. évi IV. törvény (rPtk.) 1. § (1) bekezdése 1990. június 8-ig hatályos tartalmával a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek tervszerű kielégítését jelölte meg a törvény egyik alapcéljául.

²⁰ ZELLER GYULA: Létezik-e a Smith probléma, avagy mennyire egységesek Adam Smith nézetei? *Közgazdasági- és Regionális Tudományok Intézete, Közgazdaságtudományi Kar Műhelytanulmányok*. Pécsi Tudományegyetem, 2009 (3), 25.

értékként fogható fel.²¹ Az az érdek, ami széles körben felismerésre és elfogadásra talál, majd közhatalmi védelmet kap, értékként vesz részt a közösség életében. Egészen addig, amíg egy azzal szemben álló érdek felbukkan, amely a védett értéket lerontja vagy módosítja. A folyamat az aktuális emberi megítéléstől függ. A határvonalak az érték és érdek között nem mindig felismerhetők és egyértelműek, a bizonytalan helyzetnek vesztesei is vannak a közösség tagjai között.

Az érték és érdek átváltozásainak megértését nehezíti a két jelenség mibenléte. Az érték egy tulajdonság, ami statikus, az érdek pedig egy jelenség, ami egy adott helyzetre kedvező vagy kedvezőtlen befolyást gyakorol, dinamikus. A két leírás tartalmaz átfedéseket. Mindkettő a közösség egészére, emellett adott esetben egyénekre is hatással bír, de mindkettő a központi hatalom részéről biztosítandó védelmet igényel.

2.4. Az érdekek viselkedése

Az érdekek folyamatosan mozgásban vannak és alakulnak. Ezekkel a változásokkal a külső és belső tényezőkhez igazodnak. Ilyen belső, az érdekeltek viszonyából eredő tényezők a tárgyuk, terjedelmük, tartamuk, céljuk, az érdekeltek magatartása. Alakulásuk éppúgy jelenti a változást a tartalomban, az intenzitásban, mint az ütközést, a kiegyenlítődést és egyensúly kialakítását. A külső érdekalakító tényezők az emberi képzelőerőt felülmúló változatosságban fejtik ki hatásukat, ezekkel – szemben a belső tényezőkkel – nagyrészt előre számolni nem lehet.

Az egymással szembekerülő érdekek szükségesen egyensúlyba kerülnek, azonban az egyensúly és arányosság sem nem matematikai, sem nem erkölcsi ítélet. A helyzetbeli megítélés alapján meghatározott eredményt jelenti, így relatív tartalommal működik. Működésével az indokolatlan előnyszerzést is visszaszorítja, az ügyleti biztonság, a forgalombiztonság, egyáltalán a biztonság igényével. Az aránytalanság eseteinek forrása igen sokféle, lehet jogszerűtlen magatartás is, vagy akár képzetébresztő magatartás, illetve, az ezekből származó vagy remélt előny.²²

Ha az egyensúly az érdekek között megbomlik, a feladat ennek a helyreállítása.²³ Ennek megoldására kínálkozik – a beazonosítást követően – az érdekmérlegelés

²¹ SZMODIS JENŐ: Az érdek és a jog néhány összefüggéséről. *ELTE Jogelméleti Szemle*, 2005 (4).

²² KELEMEN LÁSZLÓ: *A szerződésen alapuló kötelem*. Szeged, M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Barátságának Egyesülete, 1941, 41–46.

²³ FÜRST 1934, 68–74. Fürst László kifejti, ha az egyensúly az érdekek között megbomlik, az érdekek harca következik, a labilis helyzetben színre lép a spekuláció, gazdasági vagy jogi, szövegezési köpönyeget öltve.

vagy újramérlegelés, az érdekintegráció, illetve ezekkel egy új egyensúlyi helyzet kialakítása.²⁴

Az érdekek felmerülnek és elenyésznek. Az érdekmúlás, amelyet tényleges és vélelmezett csoportosításban is kezel a jog,²⁵ akkor kap jelentőséget, ha igazolható kapcsolat van közte és a szembenálló érdekelt magatartása, vagy a hatáskörébe tartozó más körülmények között.²⁶ De az érdekmúlás természete adott esetben lehet olyan, vagy épp nincs érdekmúlás, hogy a kötelelem fenn kell maradjon, mert alkalmas lehet a szerződési érdek betöltésére, éppen megváltozott tartalommal. Az érdekmúlás – jogosulton kívüli – okai a lehetetlenülés, ezzel tartalmi átfedésben a késedelem és a hibás teljesítés, valamint az ellenérdekű fél számára a teljesítésnél kedvezőbb szerződésszegés.²⁷

Az érdekek alakulását jól szemlélteti az egyszeri teljesítést rendelő szerződések és a huzamos időre szóló szerződések között mutatkozó különbség. Az előbbieknél a *pacta sunt servanda* elve a beállott értékeltolódás dacára szigorúbban érvényesül és a felet bennemarasztja a kötelezettségben, míg az utóbbiaknál szinte a helyzetbe belekódolt érdekeltolódások teret engednek a *clausula rebus sic stantibus* elv alkalmazásának.²⁸ Az elv részeként dolgozta ki a hazai bírói gyakorlat az érdekbeli lehetetlenülés fogalmát és részleteit, ezzel elismerve a szerződéskötéskor előre nem látható olyan utóbb bekövetkező változások jelentőségét, amelyek között az eredeti feltételekkel történő teljesítés az egyik fél számára aránytalanul megnehezül. Ennek előzményét MISKOLCZI BODNÁR PÉTER a grosschmidi utat követő SZLADITS KÁROLY gondolataiban mutatja ki, amennyiben az érdekbeli lehetetlenülés esetén a kötelelem túlnehezülése miatt a méltányosságba ütköző volna a teljesítés, azaz a kötelelem betöltése iránti elvárás. Kezelését, pedig, a szerződés megállapodással vagy bírói úton történő módosításában.²⁹

²⁴ NIZSALOVSZKY 1933a, 6.

²⁵ Lásd a 6:140. § (1) bekezdést, vagy 6:159. § (2) bekezdés *b*) pont utolsó fordulátát, illetve a 6:332. § (3) bekezdésében, vagy a 6:454. § (2) bekezdésében írt esettel.

²⁶ Ptk. 6:140. § (1) bekezdés. LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Szerződésszegés a polgári jogban*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2018, 110–113.

²⁷ SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013,

²⁸ BECK 1933, 52. Lásd még másként: ZELLER 2009, 33. Ahogy Beck Salamon fogalmaz, „a közérdeknek nincs gazdája” (BECK 1933, 42.). KELEMEN 1941, 57.

²⁹ Miskolczi Bodnár Péter az érdekbeli lehetetlenülés elméleti és gyakorlati alakulásának hazai és nemzetközi folyamatát a terminológiára is kiterjedően mutatja be. MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: *Pacta sunt servanda – clausula rebus sic stantibus. A szerződéskötéskori körülmények változására reagáló jogintézmények. Miskolci Jogi Szemle*, 2024 (11), 56–69. és MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: *A szerződések bírói módosítása rendkívüli helyzetben, Clausula rebus sic stantibus*. In: MISKOLCZI BODNÁR PÉTER (szerk.): *10 éves a Polgári Törvénykönyv*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium, 2024, 153–170.

Nem tud minden érdek érvényesülni és ez az érdekegyensúly elmaradását, vagy újraértelmezését eredményezi. Az ilyen helyzetek kezelése a jog adóssága, amit Beck Salamon a következő példákkal szemléltet, a hatályos jogszabályhelyekre konvertáltan. A bizományos megbízójának érdeke, amikor az árunak a bizományoshoz került ellenértékéből a bizományos hitelezői már megelőzően kielégítést kerestek. A megbízó megpróbálhat a Ptk. 6:282. § (3) bekezdésének³⁰ érvényt szerezni, érdekeit érvényesíteni csak a polgári perrendtartás és annak különös szabályaiként a 141. pontban foglalt igényperben van lehetősége, igen korlátozottan. Ugyanígy viselkedik a perköltségként megítélt ügyvédi munkadíj összege a jogosult kívülálló, harmadik személy hitelezőivel szemben. A túlkövetelés jelzővel illeti Beck Salamon a jelzálogjoggal terhelt ingatlan tűzkáránál a biztosítási összeg kifizetésének követelését a biztosító részéről.³¹ Ide sorolható szintén a szállítmányozó hűvös kívülmaradása az általa választott fuvarozóval szemben a megbízó biztosítatlan érdekhelyzetében, amikor a fuvarozó érdekkörébe eső károk rendezésére kell sort keríteni.³²

Az érdekeltekkel szemben elvárások egyre magasabbakká válhatnak a megvalósulás elősegítését, az egyensúly megtartását, a felmerülő akadályok leküzdését illetően. Sőt, a másokra való figyelmesség, ilyenformán a mértékletesség érdekek érvényesítése során, az önkorlátozás is az elvárások között van. Ezek az elvárások a kötelezettség szintjét nem érik el, de a viszonyrendszer megítélését és a következményeket befolyásolják. Az elvárások a jogban a felelősség kérdését bontják ki, elsősorban az érdekekkel való helyes bánásmódért, gazdálkodásért való felelősségére. Ilyen a függő feltétel szabálya, amely tartózkodásra kötelezi a feleket mindentől, ami a másik fél jogaként megfogalmazott érdekének csorbítására, meghiúsítására alkalmas.³³

3. ÉRDEKCSOPORTOSÍTÁSOK

Az alábbiakban a legkézenfekvőbb szempontok szerinti csoportosításokkal igyekszünk közelebbjutni az érdekek mibenlétéhez és működésükhöz.

³⁰ A Kereskedelmi törvény (1875. évi XXXVII. tc. – Kt) 375. § is ekként rendelkezett.

³¹ BECK SALAMON: *Rendeltetési javak*. Budapest, Franklin Társulat, 1917, 17.

³² Ptk. 6:307. § (4) bekezdés és a nemzetközi gyakorlathoz igazodóan a Magyar Szállítványozók Szövetsége Egyesület által kiadott Magyar Általános Szállítványozási Feltételek 12. § 3. bekezdése.

³³ Ptk. 6:117. § (1) bekezdés.

3.1. Alanyok szerint – kétféleképp

3.1.1. Az érdek az egyén, a társadalom vagy közösség és a központi hatalom hármasának viszonyában.

Az egyéni érdek a társas érdekekkel való szembenállásaként fogalmazódik meg. Ezen belül feszülnek egymásnak az érdekek az egyének között, az egyén és társadalom/közösség között, az egyén és központi hatalom között, a közösség és a központi hatalom között. Azzal együtt, hogy az emberek szükségszerű egymásrautaltsága az egyik társadalomszervező elv.³⁴

Az egyén személye jól beazonosítható, hiszen az érdekével, igényével saját maga lép fel. Ezt a képet árnyalja a csoportos magánérdek, mint lakóközösség tagjai a házirendet és közműszolgáltatások elszámolását illetően³⁵, társasház és tulajdonostársak jogviszonyai a közös épületrészek értékesítése esetén vagy kisebbségi részvényesek, hitelezők érdekei a többségi részvényessel szemben.

„A jogrend alapvető tétele, hogy mindenki kénytelen a többiek javára engedményeket tőrti.”³⁶ Ezek az engedmények az egyéni érdeket háttérbe szorítják a köz érdekével szemben. Ugyanakkor az egyénnel szemben álló közösség jellemzőit és kereteit alkalomról alkalomra kell meghatározni az egyes ügyleteknél.³⁷ A szembenállás nem marad az ügylet keretei között, hanem alapelvi mélységig a jóhiszeműség és tisztesség alapján azokat az egyéneket is kötelezi, akik egyébként nincsenek jogviszonyban.³⁸

Az egyén és a közösség kettősébe becsatlakozik mindkettőjük érdekében a központi hatalom, ám kialakítja saját érdekeit is, mindkettővel szembenállva. A központi hatalom iránymutató és végrehajtói feladata az érdekek egyensúlyának megteremtése, melyet eszközrendszerével, köztük a jog útján teljesít.

Az egyéni érdekek egybeeshetnek a közösségi érdekekkel, így felerősítik egymást további magánérdekekkel vagy a közhatalmi érdekekkel szemben. Ilyen folyamat eredményez típusszerződéseket, modellszerződéseket. Ezek megalkotása és karbantartása egy civil szakmai szervezet feladata, amely nem egy esetben

³⁴ BECK 1927, 19. Hasonlóképpen ír Nizsalovszky Endre is, aki szerint az egyén szabadsága a magánviszonyait, azok keletkezését, módosulását, megszűnését rendezni. Ez a privátautonómia, ami jogrendbe helyezve értelmezhető, tehát a közjogi elem is jelen van. NIZSALOVSKY ENDRE: *Fogyatékos jogügyletek*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., 1933, 4 (a továbbiakban: NIZSALOVSKY 1933b).

³⁵ Beck Salamon példája alapján, BECK SALAMON: *Többszemélyes magánjogi helyzet*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt, 1935, 12.

³⁶ BECK 1933, 52. Lásd még másként: ZELLER 2009, 33.

³⁷ Ahogy Beck Salamon fogalmaz, „a közérdeknek nincs gazdája” (Beck 1933, 42.).

³⁸ KELEMEN 1941, 57.

vitarendezési fórumot is működtet.³⁹ Ahol magánérdek és közhatalommal is elismert közösségi érdek találkozik, ott típusszerződésekbe tömörítik az egyéni érdekeket.

3.1.2. Többszemélyes kötelmi helyzetek

Az érdekek az alanyaik szerint másként is, a résztvevők száma szerint csoportosíthatók. Így jutunk el a két- vagy a többszemélyes helyzetekhez. Az utóbbiakban a fél és ellenérdekű fél kettősen túlmutatóan szerepelnek beazonosított vagy be nem azonosítható harmadik felek a maguk saját, jog által kezelendő érdekeivel. A harmadik fél, ismeretlen sokaság, még nem ismert érdekelt tartoznak ide. Közös vonásuk, hogy a jogi helyzethez igazodnak, a kötelmet teljesíteni és teljesítve látni akarják, képviselik érdekeiket, amelyek ismertté kell válnanak a kívülvilág előtt.

Harmadik személynek a teljesítéshez fűződő érdekét ismeri el a teljesítésátvállalásban a Ptk. 6:205. §-a. Beck Salamon – hatályos jogra konvertált – példáira alapozva ilyen harmadik személyek érdekei jelennek meg a kezes javára a behajtási gondosságban⁴⁰, egy adós több hitelezője javára a felszámolási eljárásban a kielégítési sorrendet és vagyonfelosztási szabályokat figyelmen kívül hagyó, fedezetelvonó jellegű ügylettel⁴¹ szembeni védelemben⁴², a gyűjtőfuvarnál a biztosító vagy más megbízók javára szóló rendelkezésekben.⁴³ Ide lehet még sorolni a versenytársak versenyfelügyeleti szempontú védelmét. A harmadik személy érdekeltek az eredeti ügylet feleivel jogi közösségbe kerülnek, annak ellenére, hogy egyébként egymástól függetlenek.⁴⁴ Ha a kockázatkezelés kérdésként felmerül, köztük a kockázatviselés megosztása aszerint alakul, hogy melyiküknek van a többiekhez képest erősebb befolyása a veszélyes helyzet felismerésére és következményeinek elhárítására.⁴⁵

³⁹ Magyar Általános Szállítmányozási Feltételek – lásd 30. lábjegyzet. Lásd még The Grain and Feed Trade Association (GAFTA) standardjait és egyéb információit, www.gafta.com.

⁴⁰ BECK 1935, 7. Lásd még az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (Mtj.) 1212. §, Ptk. 6:426. §, BH2022.1.13.

⁴¹ Beck Salamon szóhasználatában a „szuperkvóta” (BECK 1935, 7.).

⁴² Az 1991. évi XLIX. törvény (Cstv.) 13. § (3) e) és a 40. §-ban biztosított megtámadási kereset.

⁴³ Ptk. 6:307. § (1) bekezdés a) pont.

⁴⁴ Beck Salamon példája a szénstrájk miatt a rendelésállományt más bányához, annak korábbi vevőit rovására áttérő ügyletről. BECK 1935, 17–18, hivatkozással a Mtj. 1137. §-ra.

⁴⁵ Túry Sándor Kornél hivatkozásában, TÚRY 1938, 7.

3.2. Érdekek az ellenérdekűekkel szemben:

Az ellenérdekűekhez fűződő viszonya szerint az érdek lehet elismert, az ellenfél számára érdektelen, vagy pedig elutasított.

3.3. Érdekek megkülönböztetése szubjektivitás és ezen belül megjelenés szerint

A beazonosításhoz és megfelelő kezeléshez az objektív, tárgyilagos és mindenki számára megjelenő érdekeken kívül vizsgálni kell a szubjektív gondolatvilágban mozgó, éppen ezért kevésbé, vagy egyáltalán nem kifejezett érdekeket. Ezek lehetnek felismerhetők és beazonosíthatók, de lehetnek látensek, akár eshetőlegesen felismerhetők. A látencia alárendeltségben marad egészen az érvényesítésig, előreláthatósága nincs. A kérdés jelentősége a teljesítési akadályok előrelátásában is jelentkezik. Az érdekérvényesítési képesség gyengeségei miatt utóbb elnehezülő kötelezettségek megelőző felismerése és kezelése lényeges segítséget jelenthet.

A szubjektivitással erősen összekapaszkodva jelenik meg az a magatartásforma, amely a másik félben, harmadik személyekben, közösség tagjaiban képzetébresztő hatással bír anélkül, hogy az azt tanúsítónak a kötelezettségvállalásra kifejezett szándéka volna. Ezekért a tényekért, akarat- vagy tudatközlésekért helytállni tartozik akkor is, ha azok egyébként önmagukban jogilag nem jelentősek, közömbösek, mert értelmet nyernek mások tudatában,⁴⁶ következménnyel járnak, így a más harmadik személyeknek ezen tények fennmaradáshoz rendkívül erős érdeke fűződik.⁴⁷ Az utaló magatartások témakörében a megoldás nem az egyénből, hanem a közösségből indul ki, de figyelembe veszi az egyént is.⁴⁸ Jogtechnikai megoldásaként mutatkozik a relatív hatálytalanság a fedezetelvonó szerződésnél.⁴⁹ Az utaló magatartásokhoz kapcsolódó érdekvédelem alkalmazásának feltétele, hogy más és erősebb védelmet élvező érdeket ne sértsen, mint például a jogsértő egyes privilegizált hitelezőinek az érdeke.

⁴⁶ FÜRST 1929, 94, 114.

⁴⁷ TÚRY 1938, 1.

⁴⁸ A cselekvő fél feltételezéseinek a támogatása megjelenik Grosschmid Béninél is, GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. 1. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1932, 322–323. A fogalmat Túry Sándor Kornél is tárgyalja, amit a Mtj. 1008. §-ával szemléltet, TÚRY 1938, 9.

⁴⁹ Lásd Ptk. 6:120. §.

3.4. Az érdekek tárgya és fejlődése szerinti csoportok

A történelemben felvonuló fejlődés és a vele járó ütközések új és új érdekeket termeltek ki, ezek maguk is változtak, differenciálódtak, átalakultak, megszűnve átadták helyüket újabbaknak. Ez a folyamat töretlenül tart ma is. Ötletadó felsorolásban a gazdasági, szociális, munkavállalói, fogyasztói, felhasználói érdekek említhetők, melyek a magánjogon belül kezdték pályafutásukat és ma már mindegyikkel külön jogág foglalkozik. Korábban a gazdasági fejlődés kiprovoálta érdekekre esett nagyobb figyelem a jogi gondolkodásban, talán, mert ezt tudták jobban mérni.⁵⁰ Utóbb a gazdasági érdekek differenciált fejlődését lehetett azonosítani.⁵¹

3.5. Érdekek, ahogyan a jog értékeli

Az érdekeket a jog a társas együttélés biztonsága körében értékeli, rangsorolja, rendezi. A jogi értékelés eredménye az elismerés – a közömbösség – az elutasítás útvonalán halad, valamelyik irányban. Az elismerés keretén belül a védett, az elismert és a beleértett kategóriák mutatkoznak, az elismerés erejének csökkenő sorrendjében. Azaz, ott, ahol a jogvédelem különleges, minősített érdekről beszél, azzal az elismert érdekek közül az egyszerű érdeket állítja szembe egy magasabb rangú érdekekkel. Ilyen minősítések a különös méltánylást érdemlő, lényeges jogi érdek, mint amelyet a kártérítési jog beazonosít a teljes kártérítés kötelezettségével szemben.⁵² A jogi értékelés az elutasítás körében is fokozatos választ rendszert mutat fel: tiltott, érvénytelen, rendeltetés ellenesen gyakorolt jog útján megjelenő érdeket látunk.⁵³

Az érdekek értékelését a jogot alkotó hatalom végzi el.⁵⁴ Kötelessége ezt megtenni, az egyén és a közösség felé fennálló feladata teljesítéseként és annak keretei között, természetéből adódó minden szubjektivitással együtt. Nem a központi hatalmi keretek közé tartozik a közösség tagjai, az egyének közt elvégezhető

⁵⁰ MENYHÁRD ATTILA: Jog és piacgazdaság. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001 (6), 28–29. A szerző ROBIN PAUL MALLOY: *Law and Market Economy – Reinterpreting the Values of Law and Economics*. Cambridge University Press, 2000 könyvét ismerteti. CSERNE PÉTER: Gazdaság és jog. Internetes Jogtudományi Enciklopédia, lezárás dátuma: 2021. 08. 19., <http://ijoten.hu/szocikk/gazdasag-es-jog>.

⁵¹ RAJCZY ISTVÁN: Viselkedési közgazdaságtan. Infojegyzet, Országgyűlés Hivatala, 2020. február 17., az érdekekkel kapcsolatos felelősség gondolatáról.

⁵² Ptk. 6:522. § (4) bekezdés.

⁵³ EÖRSI 1975, 75.

⁵⁴ Lásd 3.1.1. pont.

érdekegyeztetés, de azokhoz kapcsolódik. A szűkebb és tágabb közösségek által alakított csatornákon keresztül érkező igényeket a központi hatalom a saját szervezeti keretei között érzékeli, azonosítja, a stratégiájához és a környezethez igazítva kezeli. Differenciáltan képes a besorolást elvégezni és így biztosítani a leghatékonyabban az érdekek egyensúlyát. Kényszerűen fel kell vállalja az érdekütközések következményeinek veszélyét és fel kell vállalja annak a következményét, hogy maradnak védelemre méltó, de mégis biztosítatlan érdekek. Az egyén szerepe a társas együttélésben az érdekeivel való tudatos gazdálkodás, a közösségé, pedig, az egyéni érdekek összefogása, részvétel a kiegyenlítésükben. Ez a feladatmegosztás nem vegytiszta, a közhatalmi, az egyéni és a közösségi tevékenység közti határok nem lehetnek élesek a valóságban. Ennek példája az Alkotmánybíróság határozataival együtt közzétett különvélemények és párhuzamos indokolások.⁵⁵

„Nincsenek elvileg védelemre méltó és elvileg védelemre nem méltó érdekek” vélekedik Fürst, majd később így világít rá az összefüggésekre: a „sértésre váró” érdek az alanyi jog, a „kielégítésre váró” érdek az igény.⁵⁶ Figyelmeztet, hogy az érdekkielégítés és érdeksértés fogalmai nem határolhatók el egymástól mereven.⁵⁷ LESZKOVEN LÁSZLÓ MESZLÉNYI ARTÚRT idézve megerősíti, hogy a polgári jog a szerződést megszegő adóst ugyan „nem becézi”, nem támogatja, de azért az ő érdekeit sem hagyja figyelmen kívül.⁵⁸ Ezeket az érdekeket esetről esetre, kapcsolatrendszerben és az összes körülmény figyelembevételével kell értékelni. Csoportossá, tömegessé váló érdekek típuskezelést dolgoznak ki eszközt, módszert, eljárásrendet illetően. Az értékelési rendszerrel szembeni elvárás a rugalmasság, éppen a statikus jogszabályi merevség oldására. De nem elvárás a tökéletesség: minden arra érdemes érdek nem kaphat védelmet.

Az értékelés célja és eredménye az érdekek indokolt rangsorának felállítása és az érdekegyensúly biztosítása, értékelő érdekkiegyenlítéssel. Ezt a felek vagy maguk megállapodással, illetve alkalmazkodással, vagy az érdekeket egybevető bírói út igénybevételével érik el.⁵⁹ Az érdekekről sokszor csak utólag derül ki, hogy a jogszerű – jogszerűtlen skálán hol helyezkednek el, amit az utólagos értékelés kezelni tud.

A tanulmányban szereplő hivatkozások alapján álljon itt egy tiszteletadás korábbi magánjogunk művelőinek. A XIX–XX. század fordulóján, egészen

⁵⁵ 2011. évi CLI. törvény 66. § (1), Alkotmánybíróság ügyrendje, 59. § és 61. § (4) bekezdés.

⁵⁶ FÜRST 1934, 38. és 225. Egyezően Beck Salamonnal, lásd 7. lábjegyzet.

⁵⁷ FÜRST 1929, 8.

⁵⁸ LESZKOVEN 2018, 112.

⁵⁹ A bírói út válasza a kirívó értékaránytalanságra [rPtk. 201. § (2), Ptk. 6:98. §, PK267. sz. állásfoglalás].

a II. világháború végéig tartó időszakban az identitását kereső magánjogunk kiérlelt a hatályos polgári jogunkban is felhasznált gondolatokat, mint például az érdekeszmét. A korabeli szerzőkben közös az összefüggésekben való gondolkodás, a gazdasági érdekek dominanciája, az érdekek és más jogi relevanciával bíró jelenségek mozgásukban való szemlélése, Grosschmid Béni tanítása szerint a törvény halkabb önszavának meghallása.⁶⁰ Példálózó felsorolásban álljon itt Beck Salamon neve, aki az érdekek fejlődését összekapcsolta a jogfejlődéssel, kimutatta azok közösségi jellegét, felhívta a figyelmet a védtelen érdekekre. Fürst László – akit Szladits Károly az értékelő és a fogalomalkotó jogászat összeegyeztetésének művelőjeként jellemzett – a jog feladatát és rendszerezett elvégzését, módszertanát dolgozta ki, az utaló magatartáshoz tapadó érdekeket monográfiában dolgozta fel. Nizsalovszky Endre a társas együttélésbe helyezte az érdekeket, az érdekkutató jogtudomány híve volt. TÚRY SÁNDOR KORNÉL a finom mozgásokat írta le, az érdekhelyzetet, érdekek összességben való szemlélésének igényét. KELEMEN LÁSZLÓ az érdekek jogi megítéléséhez szervezőelveket, alapvető közös gondolatokat állított fel, kidolgozta a gondossági kötelelem, a védőkötelezettségek témaköreit. Ezek a gondolatok szolgáljanak átvezetésként az érdek és a jog kapcsolatrendszerének vizsgálatához.

4. AZ ÉRDEK ÉS A JOG: A JOG FELADATAI AZ ÉRDEKEKKEL KAPCSOLATOSAN

4.1. Alapvető feladatok

A jogszabályoknak az érdekekhez kell simulniuk.⁶¹ Nem elvárás minden érdek megvédése, mint ahogy zárt rendszerbe való foglalásuk sem, vagy, hogy a jog kifejezett elismeréséhez kötődjék védelmük.

A jognak két alapvető feladata van az érdekekkel kapcsolatosan. Az egyik feladat védeni a megszerzett értékeinket, a másik feladat biztosítani, elősegíteni a gazdasági változásokat, amik érdekkielégítéssel, érdekszerzéssel járnak.⁶² Ezeket a feladatokat célhoz kötötten, az érdekeknek az ügylethez fűződő kapcsolatát figyelembe véve látja el, gazdag eszköztárral.⁶³ Idetartozó eszköz például a relatív hatálytalanság. Kelemen László idesorol és részletesen feltár további

⁶⁰ GROSSCHMID 1933, 865.

⁶¹ BECK 1933, 1.

⁶² Biztonsággal oszthatja a mai kor jogásza is Fürst Lászlónak ezt a véleményét, aki bemutatja az érdekek viselkedését, integrációjukat, egyik a másikának adott impulzusokat. FÜRST 1934, különösen a 131–133, 461.

⁶³ LESZKOVEN 2018, 24.

jelenségeket, melyeknek gátló hatása van a kötelem létrejöttére, úgymint az általános értékítéletek és tilalmak, a közösségi elvárásoknak való megfelelési kényszer az egyén részéről, a kötelmi egyensúly.⁶⁴

4.2. Az érdekek értékelése: szempontok, eredmény, módszer

A jog feladata az érdekek értékelési szempontjainak kidolgozása is. A szempontokat az egyéni érdekek és közösségi érdekek egyensúlyát célozva a közhatalmi, jogpolitikai döntésnek megfelelően alakítja.⁶⁵ Ehhez az érdekeket a saját működési rendszerükben, viszonyaik között nézi.

A kidolgozott szempontok szerint elvégzett értékelés a következő lépés. Az értékelés nem a becsületesség jutalma.⁶⁶ Nem minőségi alapon, hanem összetett szempontrendszer szerint, viszonyítással, arányosítással történik. Eredménye például a dologi jogban a jóhiszemű jogszerző előnyben részesítése a passzív, közösségi kötelezettségeit elhanyagoló tulajdonossal szemben. Ez az előny a gazdasági élet számára zavaró, de az előnyben részesített érdek fontosabb a közösség szempontjából is az esetleges hitelezői érdeknél.

A védelemre érdemesség körében az érdek és a jog kapcsolatának egy szempontját tárja fel Beck Salamon. Az érdek joggá átolvadási folyamatában⁶⁷ az értékeléssel előnyben részesített érdek értékké válik, de csak a szemben álló érdekekhez fűződő viszonyában. A háttérbe szoruló érdek létező marad és más ellenkező érdekek lehetősége sincs kizárva. A védelemre érdemesség így mindig konkrét érdek-összeütközés értékelésének a kifejezése.⁶⁸

Hogyan viszonyul a jog az érdekek megváltozásához? Természetesen a szempontok szükség szerinti átdolgozásával igazodik, így biztosítja a rugalmasságot. Ezzel az utólagos követéssel a jövőt is alakítja, befolyásolja. Látványos érdekértékelés az a folyamat, amelynek során az egyéni érdekek tömegessé válnak, ezzel érdekcsoportok alakulnak ki és az egyéni érdekek közvetetté válva az érintett érdekcsoporthoz való tartozásra módosulnak. Példák erre a munkaező jogtalan

⁶⁴ KELEMEN 1941, 21–47.

⁶⁵ Beck Salamon hivatkozik a Mtj. indoklására, amely szerint a lakás tulajdonosváltása a bérleti jogviszonyt nem érinti, mert „*Erős vagyonos és intelligens bérlelőosztály csak úgy fog fejlődhetni*” (BECK 1927, 34.). Mai jogpolitikai példa a termőföld örökösök kényszerkötelme az osztatlan közös tulajdon felszámolásának érdekében a 2020. évi LXXI. törvény 18/A. §-a alapján. Lásd pl. ÁDÁM Boóc: Implications to Some Key Issues of the Law of Succession in Hungary. *Jahrbuch für Ostrecht*, 2022 (63), 227–239.

⁶⁶ BECK 1927, 26.

⁶⁷ BECK 1933, 6.

⁶⁸ FÜRST 1934, 36.

kihasználása elleni közjogi fellépés,⁶⁹ a részvénytársasági jogban a részvényesek totális védelme, amely átalakult és kisebbségvédelemmel, valamint vállalati érdekekkel egészült ki.⁷⁰

Az érdekbesorolásra, értékelés folyamatára példa a kisvállalkozások fogyasztói minősítésének alakulása az 1994 utáni magyar jogban, amely külső értékelő tényezőtől, az EU jogalkotástól is függött. A vállalkozók közti szakmai tevékenység megléte vagy hiánya szerinti ügyleti megkülönböztetést Nizsalovszky már tárgyalta az érdekkutatás kapcsán. A fogyasztóvédelem az uniós csatlakozásra tekintettel az 1997. évi CXLI. törvénnyel került be a Ptk.-ba. Az előkészítés során felmerült a mikrovállalkozások, egyéni vállalkozások érdekeinek vizsgálata. Ennek eredményeként a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CXLI. törvénnyel (Fgytv.) együtt a Ptk. új szabályozása fogyasztóként vett számba minden olyan személyt, így a kisvállalkozásokat is, amelyek gazdasági vagy szakmai tevékenységi körükön kívül eső célból kötöttek fogyasztói szerződést (rPtk 685. § d) pont). A fő szempont a laikus elem megléte volt. Azonban a nem természetes személyeket, köztük a kisvállalkozásokat a minősített védelemből a 2008. évi XLII. törvény kizárta (Fgytv. 2. § a) pont módosítása 2008. szeptember 1-jei hatállyal). Indoklásul azt az elvárást fogalmazta meg, hogy a nem természetes személyek maguk gondoskodjanak érdekeik védelméről, bár a hazai mikrovállalkozások kiszolgáltatottságát fogyasztóvédelmi kérdésekben a természetes személyekével azonosnak ítélte meg. A Ptk. szabálya nem módosult. Dogmatikai alapon nyugszik a Ptk.-nak a természetes személyekre korlátozódó fogyasztófogalma [Ptk. 8:1. § (1) bekezdés 3. pont]. Viszont az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/302 rendelete preambuluma 16. pontja már ismét felveti a megkülönböztetés indokoltságát. A szabályozási helyzet nem feltétlenül tekinthető rendezettnek.⁷¹

Módszerét illetően a jog az érdekeladatok ellátásához először megalkotja az értékelési képletet, mintegy javaslatot az érdekek helyes alkalmazására. Ezzel még nem ró kötelezettséget senkire. A képletalkotáshoz elemez és mérlegel, egybevet, vizsgál, értékel, rangsorol, érdekkiegyenlítést ajánl.⁷² Leegyszerűsítve, egy olyan skálán helyezi el az érdekeket, aminek az egyik végpontja az érdekkielégítés, a másik pedig az érdeksértés. A képletalkotás során akár a privátautonómiába is beavatkozik. Megteheti, ha így tartja szükségesnek, mert a felek rendelkezése hiányzik, vagy mert speciális védelmet kíván nyújtani. Ezután a jog nyugalmi állapotba kerül, látenciába lép. Nincs szükség rá az önkéntes teljesítés vagy alkalmazkodás okán, az érdekek egyensúlya biztonságban van. A látenciából a jog

⁶⁹ NIZSALOVSKY 1933b, 6.

⁷⁰ NIZSALOVSKY 1933a, 23–24.

⁷¹ NIZSALOVSKY 1933a, 3–4.

⁷² FÜRST 1934, 218–219.

akkor mozdul ki, amikor a nyugalmi állapot megváltozik, amikor a kötelem bajba kerül. Ilyenkor a jog működésbe lép: rangsorol, tilt, vagy kényszert alkalmaz a megalkotott képlet szerint. Az érintett érdekeltekkel szembeni elvárás a közreműködés és együttműködés: kötelességük maguknak is az értékelés elvégzése. Ahol joghézagot találnak, azt kipótolják közvetlenül vagy közvetve alapelvi szintű normákkal, mint a jogbiztonság és állandóság, vagy a jóhiszeműség és tisztesség zsinórmértéke, együttesen alkalmazva elméleti jogelvekkel, mint például az érdekkutatás.⁷³

4.3. Érdekek a tételes jogban

A hatályos polgári jogból vegyünk sorra külön is néhány példát az érdekek megfogalmazására, a magyar határt is átlépve, előzményeket is beleszöve.

Az önkéntes teljesítés, az egyéni magatartás körét válasszuk kiindulópontnak. A kötelekre, a szerződésekre vonatkozó alapelv az együttműködésről szól a 6:62. § (1) bekezdésében, amely a feleket kölcsönösen kötelezi. Ennek elődje, a rPtk 205. § (3) bekezdésének szövege még egymás jogos érdekeit is figyelembe venni rendelte. Az egész polgári jogot alátámasztó alapelvek között elsőként a mellérendeltség említhető (1:1. §), a rPtk kifejezetten a törvényes érdekeket is rendelte védeni [2. § (1) bekezdés]. A jóhiszeműség és tisztesség mércéje változatlanul az általános alapelvek között szerepel [1:3. § (1) bekezdés]. Ahol kifejezett, az adott esetre vonatkozó jogszabály nincs, ott igazodást ad a megoldáshoz. Az alapelvek jelentőségét az érdekérvényesítésben azok a helyzetek felerősítik, amikor a jog védelmet biztosít ugyan, de nem kifejezett részletszabályokban.

A jog értékelő tevékenységét alkalmasan mutatja be, egyúttal az érték és érdek találkozásának jó példáját adja az 1:5. §-ban megfogalmazott tilalom, annak mindkét bekezdése. Az (1) bekezdés a rendeltetésszerű joggyakorlást mint alapelvet és értéket adja meg, ugyanakkor kinyilvánítja annak törvényi védelmét. A (2) bekezdés minősített érdekeket vonultat fel, amelyeket a rendeltetésszerű joggyakorlás mentén további védelemmel lát el.⁷⁴

A közösségi érdekekkel összetalálkozó magánérdek felerősödésére példa a dologi jogban a jóhiszemű szerzők érdekvédelme a passzív tulajdonosokkal szemben.⁷⁵

⁷³ NIZSALOVSZKY 1933a, 22–23. Nincs ez másként a felek szerződése, mint belső törvényük esetében sem, lásd bővebben a 4.3. pontnál.

⁷⁴ Ennek előzménye: Mtj. 1711. §: Aki jogával él, az ebből másra háruló kárért nem felelős, kivéve, ha nyilvánvalóan csak károsítás céljából teszi.

⁷⁵ Beck Salamon – hatályos jogra konvertált – példái alapján: 5:29. §, 5:68. §, 5:70. §, 5:44. §, 5:81. § (2) bekezdés. BECK 1927, 21–27.

A közösségi érdek itt a fizikai állapotra értett rendezettség, végső soron a gazdátlan javak körüli, zavart és kisértést okozó nehézségek elkerülése.

A kötelmi jogot működtető érdekek közti aránytartásra példa elsőként a feltűnő értékaránytalanság szabályrendszere, amely nem csak a megbomlott érdekegyensúly helyreállítását, de annak módszerét, az aránytalanság kiküszöbölésének a mértékét is megadja.⁷⁶ Folytathatjuk a sort a felek megállapodására utalt kötbérnek az arányosságot, mértékletességet, a túlzó követelés visszaszorítását biztosító mérséklésére vonatkozó szabályaival.⁷⁷ Ezek a szabályok az érdekütközés esetén alkalmazható érdekrendezésre is útmutatást adnak. A kölcsönösséget és a szerződésszegő érdekeinek a figyelembevételét mutatja be a szavatossági jogok feltételrendszere,⁷⁸ mellyel a szerződés mentésének, a teljesítésének a lehetősége az érintettek között hintázik. Hasonlóképpen az érdekkutatás példajaként lehet az előzetes szerződésszegés szabályaira tekinteni, amely a külföldre is kitékintő jogfejlődésünk egyik legújabb eredménye.⁷⁹ Az érdekkonfliktus, érdekelsőség, érdekhierarchia kifejezését látjuk kivételes szabályként a haszonkölcsön kölcsönbeadójának érdekvédelmében a kölcsönnevővel szemben [6:359. § (4) bekezdés d) pont].⁸⁰ Beck Salamon kifejezését használva, a kalandozó kötelmek kategóriájába sorolt, azaz nem a kötelmi jogban szabályozott kötelmek hoznak példát az érdekrangsornak, így a családjogban a házastársi tartással szemben álló gyermektartás (4:31. §).

Az Európai Unió jogán, nevezetesen az általános adatvédelmi rendeletnek (GDPR) az adatkezelés jogszerűségét relativizáló magánérdekek érdekmérlegelési tesztjén,⁸¹ valamint a vadonatúj mesterséges intelligencia jogszabályának

⁷⁶ Ptk. 6:98. § (1) bekezdés és 6:110. § (1) bekezdés a) pont.

⁷⁷ Ptk. 6:188–6:189. §. Érdemes látni a különbséget a hatályos jogunkhoz képest az Mtj. részletes szabályozásában, az érdekegyensúly biztosításában: Az 1060. § második mondata szerint: „A méltányos összeg meghatározásában a hitelezőnek nemcsak vagyoni érdekét, hanem a teljesítéshez fűződő minden egyéb jogosult érdekét is számba kell venni”.

⁷⁸ Ptk. 6:159. §–6:167. §.

⁷⁹ Az előzetes szerződésszegés nevesített formájában a XX. századi jogfejlődés eredménye. Magyarországon a gondos hitelező előzetesen biztosítékot kérjen az adósa teljesítésére, a szolgáltatását visszatartása (Mtj. 1130. §). A rPtk. hatálya alatt minőségi teljesítési hiba esetén elsőként a vállalkozás, mint kötelezettség jogosultja javára jelentek meg jogosultságok az előzetes szerződésszegésre való felkészüléshez a 44/1967. (XI. 5.) Kormányrendeletbe foglaltan. Innen a rPtk. az 1977-es novellával kebelezte be a szabályt [395. § (3) és (4) bekezdések], majd a norma a Ptk. kötelmi jogának általános részébe került (6:151. §). Az alább tárgyalandó Bécsi Vételi Egyezmény (1980) 71. és 72. cikke rendelkezik az előzetes szerződésszegésről.

⁸⁰ Egy pillantás a rPtk. előtti magánjogba: az Mtj. és a Kt. gondosan kidolgozott előzményeket nyújtott a hatályos jogunknak. Külön is említették az érdekleengedést (Mtj. 1084. §, Kt. 334. §), mint az érdekgazdálkodás eszközrendszerének kifinomult darabját.

⁸¹ Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) 6. cikk (1) bekezdés f) pont.

kockázattelépítő szabályain⁸² keresztül lépünk határt és érkezünk meg Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt egyezményéhez. Az Egyezmény, amely jelentős szerepet játszott polgári jogunk 1990-t követő megújításában, egy kölcsönösségen alapuló érdekrendszer tár elénk, az egyes felek teljesítéshez fűződő érdekeinek a körülményekhez igazodó alakulását. Az egyezmény a szerződés teljesítését tartja szem előtt, ezért a feleket aktív szerepvállalásra készíti. A felek pozíciója váltakozik a hitelező és adós pozíciója között.⁸³ Példaként szolgálhat az 58. cikk (3) bekezdése: *A vevő mindaddig nem köteles megfizetni a vételárat, amíg nincs lehetősége megvizsgálni az árut, kivéve, ha a feleknek a szállítási, illetve a fizetési eljárásra vonatkozó megállapodása kizárja a vevőnek ezt a lehetőségét.*

A felek szerződése a saját belső törvényük, amelynek egyik írott – íratlan alapelve a jóhiszeműség, a kötelezettségek keletkezésére, teljesítésére és megszűnésére nézve. Egyéb szerződéses rendelkezés hiányában az érdekekhez való viszonyulásra is ezt kell alkalmazniuk. A nemzetközi adásvétel témakörében a CISG 7. cikk (1) és (2) bekezdése adja meg ezt az alkalmazási irányt.⁸⁴ Ettől markánsabban jelenik meg az UNIDROIT nemzetközi kereskedelmi szerződések alapelvei, az UPICC (2016). Ez az 1.7. cikkben alapelveként rögzített jóhiszeműség fogalmát alkalmazni rendeli a szerződéses feltétel pótlása során a 4.8. cikk (2) bekezdés c) pontban, a teljesítési nehézségek és a nemteljesítés körében pedig az UNCITRAL hivatalos kommentárja minősíti alkalmazandónak.⁸⁵

4.4. Érdekek a joggyakorlatban

A jogalkalmazásban az érdekek vizsgálata segíthet az összefüggések megértésében és a sérelmek orvoslásához szélesebb körben nyitja meg az eszköztárat. A jogalkalmazás mégis szemérmesen áll hozzá.⁸⁶ Az érdekek kutatása nem korlátlan, nincs helye az egyértelműen kötelező normákkal szemben, vagy olyan esetekben, ahol a hivatkozott érdekvédelmi szabály keletkezése és célja, vagy más jogszabályokkal való kapcsolat alapján más, előbbre rangsorolt érdekekkel kerülne szembe. Ha az

⁸² Lásd 5.3.2. pont.

⁸³ 1987. évi 20. tvr., angol nyelvű rövidítéssel: CISG. Lásd részletesen SÁNDOR TAMÁS – VÉKÁS LAJOS: *A nemzetközi adásvétel*. Budapest, HVG-ORAC, 2005.

⁸⁴ SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 77.

⁸⁵ Unidroit International Institute for the Unification of Private Law, Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2016, <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>. Lásd a terhesebbé váláshoz fűzött magyarázatban, a kommentár 225. oldalát.

⁸⁶ BECK 1933, 42.

érdeksérelem elbírálását joghézag nehezíti, a történeti értelmezés és a kötelelem céljának ismerete vezethet a legközelebb a törvényalkotói szándékhoz.⁸⁷

Konkrét jogesetekben a felborult érdekegyensúly helyreállítására és érdek-mérlegelésre hivatkozó ítéleti indoklás ugyanakkor igazolja, hogy az érdekek kezelése a hazai ítélkezés lényeges eleme.⁸⁸ Az Európai Unió Bírósága egy magyar vonatkozású határozatában az érdekviszonyokat és így az érdekelti minőséget tartalmában értékelte, összefüggések alapján. Az Európai Unió jogtörténetében mérföldkőnek számító Van Gend en Loos ügyben az egyéni érdek közösségi érdekrendszerbe való elhelyezését értékelte.⁸⁹

5. ÉRDEKEK A DIGITÁLIS JÖVŐBEN

5.1. A digitális jövő okozta nehézségek

A fentiekben, hogy közelebb jussunk az érdekek mibenlétéhez, alanyok szerinti csoportosítást végeztünk és az egyén – közösség – közhatalom viszonyában egymásnak feszülő érdekeket vizsgáltunk.⁹⁰ A digitális világ, a feltörekvő technológiák a viszonyrendszer résztvevőit lényegesen átformálták, az érdekalanyok jelentése módosult. Az egyén helyébe beazonosíthatatlan egyének kerültek. A társadalom és közösség beazonosíthatatlan személyek beazonosíthatatlan közösségére cserélődött fel, amely saját értékrenddel, erkölcsi renddel, kultúrával, joggal rendelkezik. A központi hatalom pedig kezdetben tanácstalan volt, a helyzet kezelésére alkalmatlan tradíciói és helyhez kötöttsége okán. A feltörekvő technológiák, másként felforgató technológiák⁹¹, az internet népe⁹² egy sokismeretlenes egyenletet generál folyamatosan változóan, amelynek megoldásához a szükséges egységes terminológia sem tudott még kialakulni.

⁸⁷ Beck Salamon példája a gőzmalmok fejlődésének viszonyáról a jog merevségéhez, BECK 1935, 19–20.

⁸⁸ Fővárosi Ítéltábla Gf.40507/2020/8. számú határozata, Pécsi Ítéltábla Pf.20068/2021/3. számú határozata.

⁸⁹ C510/13. számú ügy és 26/62 sz. ügy.

⁹⁰ 3.1.1. pont

⁹¹ Magyar Jogászegylet és a Károli Gáspár Református Egyetem közös szervezésében 2024. április 3-án megtartott „Felforgató technológiák” konferencia – Digitalizáció, Mesterséges Intelligencia, jogi paradigmák.

⁹² BALÁZS GÉZA: *Az Internet népe*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023.

5.2. A digitális jövő kihívásai a jog számára

A technológiai fejlődéssel az egyén kiszolgáltatottsága az adatgazdák és adatkezelők irányában megnőtt, magánélete veszélyben van, ami közhatalmi beavatkozást igényel. Az adatkezelői aszimmetria egy további nehézséggel párosul. Az adatokat és technológiákat uraló személyek és az általuk létrehozott algoritmusok olyan hatalommal rendelkeznek, amelyek kívül esnek a szervezett államhatalmon.⁹³ Az egyéni érdekek követhetetlené válnak, védelmük a jog számára addig elképzeltetetlen nehézségekbe ütközik.

Az alapjogi értékek, amelyek célja a biztonság, összeegyeztethetetlenek az innovációval, a hatékonysággal és az azokhoz fűződő érdekekkel.⁹⁴ Elismert tény, hogy a mesterséges intelligenciára (MI) szükség van, mert a tömegesség hatékonyságot követel, amit a hagyományos eszközök nem tudnak kiszolgálni. Azonban a mesterséges intelligencia bizonyítottan tökéletlen és újszerű volta indokolja a bizalmatlanságot.

A digitális jövőképek része a „*megfigyelési kapitalizmus*” koncepciója, amely az emberi viselkedés digitális módszerekkel történő megfigyelésének és befolyásolásának észrevétlen és magas szintjét jelenti. A befolyásolók az üzleti világon belüli és azon kívüli, de túlnyomórészt államszervezeten kívüli szervezetek, a befolyásoltak pedig az előbbiekkal jogviszonyban nem lévő, tudatlan és gyanútlan egyének tömegei, akiket automatizált folyamatokon keresztül adatok folyamatos átadására készítetnek digitális platformokon keresztül, gazdasági érdekektől vezérelve.⁹⁵ Az ő érdekeinek a beazonosítása is komoly kihívás.

5.3. A jog válaszai a digitális jövő kihívásaira

5.3.1. Reflexiók

A jog is rákényszerül az új helyzethez való igazodásra. MENYHÁRD ATTILA szerint, mivel a hagyományos jogvédelmi technikák ezen a területen nem működnek, a jog helyes válasza a biztonság és fejlődés ellentétére a kompromisszumkeresés.⁹⁶

⁹³ A magyar jogban kezelésük dogmatikai akadályokba is ütközik (8/2014. (III. 20.) AB határozat [55].) Török Bernát előadása alapján, „Felforgató technológiák” konferencia – Digitalizáció, Mesterséges Intelligencia, jogi paradigmák – a Magyar Jogász Egylet és a Károli Gáspár Református Egyetem által szervezett Konferencia, 2024. április 3.

⁹⁴ MENYHÁRD ATTILA: A technológiai fejlődés hatása az alapjogok érvényesülésére. *Közjegyzők Közlönye*, 2022 (3), 5–22, 11.

⁹⁵ MENYHÁRD 2022, 7.

⁹⁶ MENYHÁRD 2022, 9., Menyhárd Attila előadása, „Felforgató technológiák” konferencia – Digitalizáció, Mesterséges Intelligencia, jogi paradigmák – a Magyar Jogász Egylet és a Károli Gáspár Református Egyetem által szervezett Konferencia, 2024. április 3.

A polgári jog, azon belül is a dologi és kötelmi jog részéről a rugalmasság és a klasszikus alapelvek, úgymint jóhiszeműség és tisztesség, arányosság, valamint történelmi analógiák alkalmazása is hasznosnak bizonyul.

Konkrét intézkedések, vagy ezekre tett javaslatok is megjelennek. (i) A kártérítési felelősség érvényesítésének klasszikus nehézségei, költségessége és behajtási kudarcai a digitális környezetben az igény lehetetlenülésévé erősödnek, így a kockázatok elosztásának módosítása, a kockázatviselés kollektivizálása jelenthet egy alapszintű segítséget a bajba jutott felhasználók számára. (ii) A közjog a magánautonómia védelmében a fogyasztóvédelem és adatvédelem fejlődésének mintájára az egyéni kiszolgáltatottságra hivatkozva avatkozhat be szükségesen a magánjogi ügyletekbe. Így például, egyes jognyilatkozatokat még tájékozott beleegyezés mellett sem tart megengedhetőnek. A tisztesség és megmagyarázhatóság fogalma egy hidat épít a kényszermentes, valódi döntés alapjául szolgáló informáltsághoz, az algoritmus működésével kapcsolatos érthető tájékoztatás útján. (iii) A digitális vagyontárgyak polgári jogi megítélésében változást javasol Menyhárd Attila, a tulajdonjog helyett a dolog feletti jogosultságokban, azok allokációjában gondolkodó jogot. Erre példa a gyakorlat által kidolgozott zálogjog üzletrészen. A kereskedelmi hitelezésben a – régivel egyező tartalmú – Ptk. 5:101. § alapján nem lehetne zálogtárgy a jogok és kötelezettségek összességén, de ezen a joglogikai nehézségen a gyakorlat egyszerűen átlépett. A szabályalkotási kényszer és a valóság viszonyát a kriptoeszközök piacának egészen a közelmúltig fennállt szabályozatlansága⁹⁷ illusztrálja. (iv) A digitális hagyatéokra adandó válasz kidolgozása nemrégiben kezdődött meg.⁹⁸

A jogtudományt, tehát, foglalkoztatják a technológia kihívásai. A jelenlegi tételes jogi megoldásokban a koherenciát és a hatékonyságot kéri számon. VÉKÁS LAJOS rendszerező alapvetéssel fogalmazott meg kérdéseket a jog jelenlegi válaszaival szemben, míg PAPP TEKLA az összefüggésekben is részletesen vizsgált, összehasonlított normák ellentmondásait tárta fel. Azok tisztázásának elmaradása esetére egy párhuzamos jogi világot vízionál a hagyományos szerződéses jogi struktúra mellé, melyet a digitális technológiák fognak a maguk számára kiépíteni.⁹⁹

⁹⁷ Lásd 2024. évi VII. törvény a kriptoeszközök piacáról.

⁹⁸ SAJBEN TAMÁS: Szellemi tulajdon a digitális hagyatékban. *Közjegyzők Közlönye*, 2024 (1), 56–78.

⁹⁹ VÉKÁS LAJOS: Az uniós fogyasztói szerződési jog megújítása és az új irányelvek átültetése. *Magyar Jog*, 2021 (2), 65–75., TEKLA PAPP: Legal Dogmatic Questions about the Impact of the European Union's Digital Legislation on Hungarian Contract Law. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*, 2024 (1), 47–59.

5.3.2. Az Európai Unió különleges válasza: AI Act¹⁰⁰

Az EU világszínre kívánta szabályozni a mesterséges intelligencia egyes kérdéseit a felhasználók érdekében és szempontjából kidolgozott szabályozással. A védett érdekeket a bizalomban, egyes alapjogokban jelölte meg, amelyek részére a kockázatokkal arányos és azokhoz igazodó szintű védelmet kíván biztosítani. A szolgáltatók számára bizonyítható önkorlátozást ír elő, a szolgáltatókat érdekláncba csoportosítva a védett érdekekkel szemben. A norma megalkotásakor a fogyasztóvédelmi és adatvédelmi jogalkotási hagyományokat is felhasználták.

Legyünk bizakodóak az újítások felé és lássuk azok előnyeit, lássuk azt is, hogy a jog az igazodást már megkezdte. Az igazodás részeként felhasználja a magánjog általános alapelveinek egyikét, az önkorlátozást, az érdekekkel való felelős gazdálkodást.

6. FELELŐS GONDOLKODÁS AZ ÉRDEKEKRŐL, FELELŐS GAZDÁLKODÁS

AZ ÉRDEKEKKEL

Az érdek tulajdonságainak áttekintése, a jognak az érdekekhez fűződő kapcsolatának feltárása előkészítette a válaszadást arra a kérdésre, hogy az érdek alanyai hogyan álljanak ehhez a jelenséghez. Fürst László intésével indítsuk a gondolatmenetet: *„A jogszabályok magukba véve csak támpontok a joggal foglalkozó részére; ismeretük sohasem pótolhatja az összeütköző érdekek mérlegelését.”*¹⁰¹

Az összes körülmény átgondolt megismerése kell megelőzze a mérlegelést. Figyelnünk kell a tényleges és lehetséges érdekelttek körére, a köztük mutatkozó erőviszonyokra, látható vagy várható érdekeikre és azok rangsorára, védettségükre, várható magatartásokra, mindezt az érdekek céljának teljesüléséhez, témaköréhez viszonyítottan. Külső körülményeket és eseményeket is számításba kell venni, így az idő tényezőit, az idő múlását, a helyszínt, az érdekérvényesítés lehetséges ténybeli és jogi akadályait. A mérlegelést igazodás kell kövesse. Fontos, hogy az érdekelt közösség tagjaként azonosítsa be saját magát, adott esetben a vele szemben álló ellenérdekű féllel együtt, valamint, hogy gondolkodása jövőbe néző legyen, egyéni magatartásáért, ugyanis, helytállással tartozik a benne bízók

¹⁰⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet).

¹⁰¹ FÜRST 1934, 466.

és saját maga felé.¹⁰² Így megtapasztalhatja és maga is alakítójává válik az érdekegyensúlynak, amely az általa szerzett biztonság okán akkor is előnyös lehet az érdekelt számára, ha az egyébként a részéről lemondással járt.

Itt tegyünk egy kitérőt a feltörekvő technológiák felé, ahol a gondossági kötelem kirívóan túlzó elvárás az érdekelttel szemben. Indokolt a védelmében a közjogi beavatkozás és indokolt az előzetes felkészülés a valószínűleg bekövetkező károsodásokra a kockázat telepítéssel. Idetartozó esetkör a bankok kötelezése az ügyfeleknek a megtévesztésükkel okozott károkkal szembeni védekezés kidolgozására.¹⁰³

Az érdekelt tehát figyel a saját érdekei érvényesítésének lehetőségeire és akadályaira, figyel a közösségre, de figyelnie kell az ellenérdekű félre is. Erre jó okot szolgáltat az érdekek egyensúlyával szerzett biztonság. Alapelvként szerepel a jogi gondolkodásban az az elvárás, hogy mindenki kénytelen a többiek javára engedményeket tőnni.¹⁰⁴ Az érdek alanyaival szemben támasztott tilalom nem engedi mások érdekeinek teljes negligálását, még akkor sem, ha ez ellentétes az abszolút jogok védelmével.¹⁰⁵ Az érdekeltet nem egyedül terheli ez a helyzet, hanem mindazokra együttműködési kötelezettséget és azonos gondossági követelményeket ró, akik ténylegesen vagy lehetségesen az övével szemben álló érdekekkel bírnak.

Az érdek-alanyokra nehezedő elvárások egyike az indokolatlan hátrányok távoltartásának a kötelezettsége. Ezt markánsan kifejezi a szlovák Polgári Törvénykönyv szerződésfogalmának kiemelt eleme: „A résztvevők kötelesek ügyelni arra, hogy a szerződéses viszonyok rendezésekor kiküszöböljenek mindent, ami ellentétek létrejöttéhez vezethetne.”¹⁰⁶ A kölcsönösség elve alapvető korlátot szab az egyéni érdekek terjedelmének. A lemondás, engedmény, önmérséklés eszközéhez folyamodhat az érdekelt, amit az egyensúlyra törekvés mellett a közösségnek való megfelelés is indokolhat. A kereskedő a hozzá kis mennyiségben szállított szezonáruból nem tud minden igényt kielégíteni, ezért minden vásárlója el kell fogadja a kisebb mennyiséget is, hogy jusson mindenkinek, a később érkezőknek is.¹⁰⁷ Ahol

¹⁰² A XX. század első évtizedeinek szociológiai, jogi gondolkodói a közösségi és egyén viszonyában kialakították az összeműködés jogrendjét. Ezt a gondolatot, a szerzők közül Pikler Gyulát (Bíráló Vélemények, Magyar Jogász-Egyleti Értekezések, új folyam, 59–62.) idézi BECK 1927, 58.

¹⁰³ Idetartozó esetkör a bankok kötelezése az ügyfeleknek a megtévesztésükkel okozott károkkal szembeni védekezés kidolgozására, lásd a 2009. évi LXXXV. törvény 2018. január 13-tól hatályos IX/A. fejezetét.

¹⁰⁴ BECK 1933, 52.

¹⁰⁵ BECK 1927, 57–58.

¹⁰⁶ Tt. 40/1964, 1964. február 26., 43. §.

¹⁰⁷ BECK 1935, 2.

jogszabály, más előírás útmutatást nem ad az engedmények mértékére, ott a jóhiszeműség és tisztesség alapján kell eljárni. Másképpen fogalmazva, a túlzó követelésektől akkor is tartózkodnia kell az érdekeltnek, ha azokra egyébként jogosultsággal bír. A részteljesítésénél, a mellékkötelezettség mulasztásánál, a jogosulatlan előteljesítésénél, a mennyiségi vagy minőségi többlet teljesítésénél a jogosult az eredeti jogaihoz csak olyan indokolt esetben ragaszkodik, ami méltányosan nézve nem múlja alul a kötelezettségszegő érdekeit. Így gyakorolja helyesen és gazdaságosan jogait.¹⁰⁸

Az érdekelteket terheli egy olyan kötelezettségszféra is, ami nem nyilvánvaló, jog nem rendelkezik róla, mégis a valóságban természetességgel van jelen. Ez a szolgáltatások nyújtása mellett a védőkötelezettségek köre, ami elősegíti a kötelezett teljesítését, megóvjaa a kötelmet a kudarctól. Ide tevőleges magatartások tartoznak, amelyekkel egyes érdekeit a jogosult alárendeli a teljesítésnek, akár áldozatvállalással. Ez a kötelezettségszféra sem korlátlan, hanem célhoz kötött és arányosan terhelheti a jogosultat.¹⁰⁹

Grosschmid Béni egyik felvetése az érdekleengedés¹¹⁰. Ha a jogosult az érdekeiből önként és egyoldalúan enged, amit a vele szemben álló el is fogad, a jogosult utóbb visszatérhet az eredeti követeléséhez. Ilyen például a rendszeres késedelem eltűrése. A visszatérésre is alkalmazandó azonban a méltányos és gazdaságos joggyakorlás, a tisztesség és a jóhiszeműség elve. Ellenkező esetben a bírói út akkor sem lesz számára járható, ha az írott jog alapján a követelése helytálló volna.

Az érdekek ilyen formán elvégzett áttekintésével a grosschmid-i intelem is mélyebb értelmet nyer: „a másik fél érdekére való hívséges tekintet.”¹¹¹

¹⁰⁸ LESZKOVEN LÁSZLÓ Dezső Gyulát idézve (DEZSŐ GYULA: A teljesítés módja, helye és ideje. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar Magánjog*. III. kötet. Budapest, Grill, 1941, 407.) indítja az adósi kötelezettségvállalás határaitól szóló gondolatait. LESZKOVEN 2018, 90–98.

¹⁰⁹ KELEMEN LÁSZLÓ: *A szerződésen alapuló kötelek áldozati határa*. Budapest, 1941.

¹¹⁰ GROSSCHMID 1933, 865–866.

¹¹¹ Lásd 1. lábjegyzet.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁZS GÉZA: *Az Internet népe*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023.
- BECK SALAMON: *Érdekeszme töredékek*. Budapest, Grill, 1933.
- BECK SALAMON: *Kötelemvalóság*. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, 1927.
- BECK SALAMON: *Rendeltetési javak*. Budapest, Franklin Társulat, 1917.
- BECK SALAMON: *Többszemélyes magánjogi helyzet*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt, 1935.
- CSERNE PÉTER: Gazdaság és jog, Internetes Jogtudományi Enciklopédia, lezárás dátuma: 2021. 08. 19., <http://ijoten.hu/szocikk/gazdasag-es-jog>
- EÖRSI GYULA: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.
- FÜRST LÁSZLÓ: *A magánjog szerkezete*. Budapest, Grill, 1934.
- FÜRST LÁSZLÓ: *Utaló magatartások*. Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1929.
- GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. 1. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1932
- GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. 2. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1933
- KELEMEN LÁSZLÓ: *A szerződésen alapuló kötelem*. Szeged, M. Kir. Ferenc József-Tudományegy. barátainak Egyesülete, 1941.
- LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Szerződésszegés a polgári jogban*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft, 2018.
- MENYHÁRD ATTILA: A technológiai fejlődés hatása az alapjogok érvényesülésére. *Közjegyzők Közlönye*, 2022 (3), 5–22.
- MENYHÁRD ATTILA: Jog és piaczgazdaság. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001 (6).
- MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: A szerződések bírói módosítása rendkívüli helyzetben, Clausula rebus sic stantibus. In: MISKOLCZI BODNÁR PÉTER (szerk.): *10 éves a Polgári Törvénykönyv*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium, 2024, 153–170.
- MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: Pacta sunt servanda – clausula rebus sic stantibus. A szerződéskötéskori körülmények változására reagáló jogintézmények. *Miskolci Jogi Szemle*, 2024 (11), 56–69.
- NIZSALOVSZKY ENDRE: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban*. Debrecen, Studium Könyvkiadó Rt., 1933.
- NIZSALOVSZKY ENDRE: *Fogyatékos jogügyletek*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt., 1933.
- PRUGBERGER TAMÁS: *Érdek és érdekegyeztetés a jogban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002.
- RAJCSY ISTVÁN: Viselkedési közgazdaságtan. Infojegyzet, Országgyűlés Hivatala, 2020. február 17.

- SAJBEN TAMÁS: Szellemi tulajdon a digitális hagyatékban. *Közjegyzők Közlönye*, 2024 (1), 56–78.
- SÁNDOR TAMÁS – VÉKÁS LAJOS: *A nemzetközi adásvétel*. Budapest, HVG-ORAC, 2005.
- SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.
- SZMODIS JENŐ: Az érdek és a jog néhány összefüggéséről. *ELTE Jogelméleti Szemle*, 2005 (4).
- TEKLA PAPP: Legal Dogmatic Questions about the Impact of the European Union's Digital Legislation on Hungarian Contract Law. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*, 2024 (1), 47–59.
- TÚRY SÁNDOR KORNÉL: *Szilárd jogú nyilatkozatok a kereskedelmi jogban*. Budapest, Grill, 1938.
- VÉKÁS LAJOS: Az uniós fogyasztói szerződési jog megújítása és az új irányelvek átültetése. *Magyar Jog*, 2021 (2), 65–75.
- ZELLER GYULA: Létezik-e a Smith probléma, avagy mennyire egységesek Adam Smith nézetei? *Közgazdasági és Regionális Tudományok Intézete, Közgazdaságtudományi Kar Műhelytanulmányok*. Pécsi Tudományegyetem, 2009 (3).

TRENDS IN INVESTIGATING CYBERCRIME: LEGAL AND PRACTICAL CHALLENGES IN THE DIGITAL AGE

A KIBERBŰNÖZÉS NYOMOZÁSI TENDENCIÁI: JOGI ÉS GYAKORLATI KIHÍVÁSOK A DIGITÁLIS KORBAN

FRANCOIS REGIS NSHIMIYIMANA¹

ABSZTRAKT ■ Ez a tanulmány a kibertámadások legújabb tendenciáit, valamint a nyomozók előtt álló jogi és gyakorlati kihívásokat vizsgálja a digitális korban. Elemzi az olyan kulcsfontosságú kérdéseket, mint az aluljelentés, az anonimitás, a joghatósági bonyodalmak és a kiberbűnözés határokon átnyúló jellege. A kutatás célja e kihívások értékelése, valamint jogi és nyomozati stratégiák kidolgozása a kiberbűnözés elleni fellépés hatékonyságának növelése érdekében.

Az eredmények azt mutatják, hogy a szabványosított jogi keretek hiánya, a digitális bizonyítékok gyűjtésének és hitelesítésének nehézségei, valamint a korlátozott nemzetközi együttműködés jelentős mértékben hátráltatják a hatékony kiberbűnözési nyomozásokat. Emellett a kiberbűnözők egyre kifinomultabb módszerei speciális szakértelmet és naprakész jogi eszközöket igényelnek. Ez a kutatás hozzájárul a kiberbűnözés szabályozásáról és nyomozásáról szóló folyamatos diskurzushoz. Gyakorlati ajánlásokat kínál a jogi keretek megerősítésére, a nyomozati képességek javítására, valamint a nemzetközi együttműködés fokozására a kiberbűnözés elleni küzdelemben.

KULCSSZAVAK: kiberbűnözés, nyomozás, joghatóság, digitális bizonyíték

ABSTRACT ■ This paper explores emerging trends in cybercrime and legal and practical challenges investigators face in the digital age. It examines key issues such as underreporting, anonymity, jurisdictional complexities the transnational nature of cybercrime. The study aims to assess these challenges and propose legal and investigative strategies to enhance the enforcement of cybercrime.

The findings indicate that the absence of standardized legal frameworks, challenges in collecting and authenticating digital evidence, and limited international cooperation significantly hinder effective cybercrime investigations. Furthermore, the growing sophistication of

¹ PhD student, Doctoral School of Law and Political Sciences, Károli Gáspár University of Reformed Church in Hungary; researcher on electronic evidence in cybercrime; e-mail: regisnshimiye82@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4723-1485>.

cybercriminal tactics necessitates specialized expertise and updated legal instruments. This research contributes to the ongoing discourse on cybercrime regulation and investigation. It provides practical recommendations to strengthen legal frameworks, improve investigative capabilities, and enhance international collaboration in combating cybercrime.

KEYWORDS: cybercrime, investigation, jurisdiction, digital evidence

1. INTRODUCTION

In the digital age, cybercrime has evolved into a complex and pervasive threat transcending national borders, posing significant challenges to law enforcement agencies and legal systems worldwide.² As technology advances, so do cybercriminals' tactics, making traditional investigative methods increasingly inadequate.³ The anonymity of online environments, jurisdictional complexities, and the transnational nature of cybercrime further complicate enforcement efforts.⁴ Additionally, underreporting and the lack of standardized legal frameworks hinder effective legal responses, leaving gaps that cybercriminals exploit.

This paper explores emerging trends in cybercrime and the legal and practical obstacles investigators face in combating these offenses. It examines critical issues such as digital evidence collection, authentication challenges, and the role of international cooperation in cybercrime enforcement. By analyzing these factors, this study aims to assess the effectiveness of current legal and investigative approaches and propose strategies to enhance cybersecurity enforcement mechanisms.

This research contributes to the ongoing discourse on cybercrime regulation by offering practical recommendations to strengthen legal frameworks, improve investigative capabilities, and foster international collaboration. The findings provide valuable insights for policymakers, law enforcement agencies, and legal professionals striving to develop more robust responses to cyber threats in an increasingly digital world.

² DAVID S. WALL: *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Cambridge, Polity Press, 2024, https://www.researchgate.net/profile/David-Wall-7/publication/378013252_Cybercrime_The_Transformation_of_Crime_in_the_Information_Age_2nd_edition/links/65c36f3179007454976a5420/Cybercrime-The-Transformation-of-Crime-in-the-Information-Age-2nd-edition.pdf (Accessed on February 8, 2025.).

³ Ibid.

⁴ JAN KLEIJSEN – PIERLUIGI PERRI: *Cybercrime, Evidence and Territoriality: Issues and Options*. Council of Europe, 2017. <https://rm.coe.int/cybercrime-evidence-and-territoriality-issues-and-options/168077fa98> (Accessed on February 7, 2025.).

'Background and importance of the study': The digital revolution has reshaped societal interactions, economic structures, and governance frameworks and facilitated the proliferation of cybercrime. As reliance on digital technologies grows, so do the vulnerabilities that cybercriminals exploit, ranging from financial fraud and data breaches to sophisticated cyberattacks on critical infrastructure. Cyber offenses' increasing complexity and transnational nature pose significant challenges to legal practitioners, law enforcement agencies, and policymakers. Traditional legal frameworks designed for territorial jurisdictions often struggle to adapt to crimes committed in cyberspace, where national borders are largely irrelevant.

In *Cybercrime, the Transformation of Crime in the Information Age*, DAVID S. WALL highlights how the intersection of technology and criminal behavior necessitates reevaluating existing legal and investigative approaches.⁵ Cybercriminals leverage anonymity, encryption, and decentralized networks to evade detection and prosecution, complicating electronic evidence collection, authentication, and admissibility.⁶ Furthermore, jurisdictional conflicts and the lack of standardized international legal mechanisms hinder cross-border cooperation, allowing cyber offenders to exploit legal loopholes in different jurisdictions.⁷

The study's importance lies in its contribution to address these challenges by analyzing emerging trends in cybercrime and proposing legal and investigative strategies to enhance enforcement efforts. By examining key issues such as underreporting, evidentiary challenges, and jurisdictional limitations, this research provides actionable insights for legal practitioners, policymakers, and law enforcement agencies. It aligns with the ongoing efforts of international organizations, such as the Council of Europe's Budapest Convention on Cybercrime, to establish coherent legal frameworks and foster global cooperation in cybercrime regulation.⁸

This study is particularly relevant given the increasing sophistication of cyber threats and the urgent need for legal systems to adapt. It seeks to inform and support the development of robust policies that enhance investigative capabilities and protect fundamental rights in the digital space.

⁵ Ibid. 2.

⁶ Ibid. 4.

⁷ United Nations Office on Drugs and Crime: *Comprehensive Study on Cybercrime*, 2013, 89. Available at: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf.

⁸ Council of Europe: *Convention on Cybercrime*. ETS No.185, 2001, Article 22. Available at: Council of Europe.

‘Rapid evolution of cybercrime in the digital age and the necessity of effective investigative and legal responses’: The rapid evolution of cybercrime in the digital age has fundamentally reshaped the threat landscape, with cybercriminals continuously adapting their methods to exploit emerging technologies.⁹ Encrypted communication, decentralized platforms, and artificial intelligence have made cyber offenses more sophisticated, enabling perpetrators to operate anonymously and across multiple jurisdictions. As David S. Wall notes, the transformation of crime in the information age necessitates a shift in how legal systems conceptualize, investigate, and prosecute cyber offenses.¹⁰ The borderless nature of cyberspace further complicates traditional law enforcement mechanisms, creating jurisdictional conflicts that often hinder international cooperation and prosecution efforts.¹¹ Without robust legal frameworks and investigative tools, cybercrime will continue to outpace regulatory and enforcement measures, posing a persistent challenge to global security and economic stability.

As societies increasingly rely on digital platforms for communication, financial transactions, and critical infrastructure management, the risks associated with cybercrime have intensified.¹² Data breaches, financial fraud, and ransomware attacks have demonstrated the vulnerabilities inherent in digital ecosystems, affecting individuals, businesses, and governments. Given the scale and impact of cyber threats, it is imperative to establish comprehensive legal and investigative responses that balance enforcement capabilities with fundamental rights protection.¹³ Strengthening international cooperation, harmonizing legal standards, and enhancing digital forensic capabilities are crucial to mitigating the growing cybercrime threat. This study contributes to the broader discourse on cybercrime regulation and enforcement by addressing these pressing challenges and offering practical recommendations to fortify legal frameworks and investigative strategies in the digital age.

‘Research problem and justification’: The increasing complexity and transnational nature of cybercrime pose significant challenges for law enforcement

⁹ MTHOKOZISI HLATSHWAYO: *Cybersecurity in the Digital Space*. Wits Business School, 2023. Available at: https://www.researchgate.net/publication/375115830_CYBERSECURITY_IN_THE_DIGITAL_SPACE.

¹⁰ Ibid. 2.

¹¹ KRISTIN M. FINKLEA: *The Interplay of Borders, Turf, Cyberspace, and Jurisdiction: Issues Confronting U.S. Law Enforcement*. Congressional Research Service, 2013. Available at: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R41927.pdf>.

¹² YUCHONG LI – QINGHUI LIU: A Comprehensive Review Study of Cyber-Attacks and Cyber Security: Emerging Trends and Recent Developments. *Energy Reports*, 2021 (7), 8176–8186. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721007289>.

¹³ Ibid. 4.

and legal systems worldwide.¹⁴ Cybercriminals exploit jurisdictional gaps, operate anonymously across multiple legal frameworks, and leverage sophisticated techniques that outpace traditional investigative methods. Despite international conventions like the Budapest Convention on Cybercrime, enforcement remains inconsistent due to varying national legislations, limited cross-border cooperation, and difficulties in collecting and authenticating digital evidence. The lack of a standardized global legal framework further complicates efforts to prosecute cybercriminals effectively.

This research is essential due to the growing reliance on digital platforms for personal, economic, and governmental activities, which increases vulnerabilities to cyber threats. As cybercrime becomes more advanced and globalized, existing legal and investigative mechanisms struggle to keep pace, leaving critical gaps in cybersecurity enforcement. Addressing these challenges requires comprehensive legal and investigative strategies, including improved digital evidence collection procedures, enhanced international cooperation, and updated legislative frameworks. This study strengthens cybercrime regulation and investigation by identifying weaknesses in current enforcement mechanisms and proposing practical solutions, a crucial step toward ensuring global cybersecurity resilience.

'Methodology': This study employs a qualitative approach, combining doctrinal legal analysis and comparative legal methodology to examine cybercrime enforcement globally. It analyzes international treaties, national laws, case law, and scholarly literature to assess legal frameworks and investigative challenges. A comparative analysis highlights differences in cybercrime enforcement across jurisdictions, focusing on jurisdictional conflicts, evidence authentication, and international cooperation. Additionally, case studies illustrate real-world enforcement challenges, while policy reports and expert opinions provide interdisciplinary insights. This approach comprehensively evaluates legal gaps and proposes practical solutions to enhance cybercrime investigation and regulation.

2. EMERGING TRENDS IN CYBERCRIME AND THEIR IMPACT ON INVESTIGATIONS

The rapid evolution of technology has significantly transformed the landscape of cybercrime, presenting new challenges for law enforcement and legal systems worldwide.¹⁵ As cybercriminals adopt increasingly sophisticated tactics,

¹⁴ RODERIC BROADHURST: Developments in the Global Law Enforcement of Cyber-Crime. *Policing: An International Journal*, 2006 (3), 408–433, <https://doi.org/10.1108/13639510610684674>.

¹⁵ *Ibid.* 9.

traditional investigative methods often struggle to keep pace. Emerging trends such as the rise of ransomware, deepfake technology, cryptocurrency-related crimes, and AI-driven cyber threats have expanded the complexity and scope of cybercrime investigations.¹⁶

These developments complicate the identification and prosecution of offenders and expose gaps in legal frameworks and investigative capabilities. Jurisdictional challenges, encrypted communication channels, and the anonymous nature of cyber offenses further hinder effective law enforcement responses. This section examines the latest trends in cybercrime and analyzes their impact on digital investigations, highlighting key obstacles and proposing strategies to strengthen enforcement mechanisms.

2.1. Key Cybercrime trends

Cybercrime has evolved significantly in recent years, driven by technological advancements and societal behavior shifts. The following are some of the most critical trends shaping the cyber threat landscape:

2.1.1. *The rise of ransomware attacks*

Ransomware attacks have become increasingly sophisticated, targeting individuals, corporations, and critical infrastructure worldwide. Cybercriminals employ advanced encryption techniques to lock victims out of their systems, demanding substantial ransoms for decryption keys. A notable example is the Colonial Pipeline attack in 2021, where the DarkSide ransomware group disrupted fuel supply chains in the United States, leading to widespread shortages and economic impact. In response, the U.S. Department of Justice seized a significant portion of the ransom paid in cryptocurrency, highlighting the growing focus of law enforcement on such attacks.¹⁷

Recent cases such as the attack on the Costa Rican government in 2022 by the Conti ransomware group¹⁸ and the 2023 MGM Resorts breach, which led to an

¹⁶ MICHAEL WADDINGTON: Cybercrime Trends and Evolving Cyber Laws in 2025: A Forward-Looking Analysis. *Criminal Defense Lawyer*, 2024. Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/cybercrime-trends-evolving-cyber-laws-2025-analysis-waddington-tb95e/> (Accessed on February 7, 2025.).

¹⁷ JEN EASTERLY: *The Attack on Colonial Pipeline: What We've Learned & What We've Done Over the Past Two Years*. CISA, 2023. Available at: <https://www.cisa.gov/news-events/news/attack-colonial-pipeline-what-weve-learned-what-weve-done-over-past-two-years>.

¹⁸ JASON FIRCH: *Conti Costa Rica Ransomware Attack Explained*. PurpleSec, 2024. Available at: <https://purplesec.us/breach-report/conti-ransomware-attack/>.

estimated \$100 million in losses, demonstrate the persistence of ransomware as a major cyber threat.¹⁹ Courts and regulatory bodies are increasingly addressing these incidents, with the European Union tightening its cybersecurity directives to mitigate risks.²⁰

2.1.2. *The prevalence of phishing attacks*

Phishing remains one of the most pervasive cyber threats, leveraging social engineering tactics to deceive individuals into divulging sensitive information.²¹ Attackers increasingly employ spear phishing techniques, using tailored messages that exploit personal data from social media and breached databases.²² A recent example occurred in 2023 when a large-scale phishing campaign targeted Microsoft 365 users, compromising thousands of business accounts globally.²³ Additionally, the United Kingdom's High Court ruled in *Lloyd v. Google LLC* (2021) that mass data breaches caused by deceptive cyber tactics could result in substantial compensation claims for affected users, reinforcing the need for stricter regulatory oversight.²⁴

2.1.3. *Cryptocurrency-related crimes*

The rapid expansion of digital assets has led to a surge in cryptocurrency-related cybercrimes. Due to their pseudonymous nature, cryptocurrencies are frequently exploited for illicit activities, including money laundering, fraud, and ransomware payments.²⁵ One of the most significant cases involved the Bitfinex hack, where cybercriminals laundered approximately \$4.5 billion in stolen cryptocurrency

¹⁹ Casino giant MGM expects \$100 million hit from hack that led to data breach, Reuters, October 5, 2023, 9:40 PM EDT. Available at: <https://edition.cnn.com/2023/10/05/business/mgm-100-million-hit-data-breach/index.html>.

²⁰ European Commission, *Shaping Europe's Digital Future: Cybersecurity Policies*, 2023. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-policies>.

²¹ MIKE MILLER: *Social Engineering Beyond Phishing: New Tactics and How to Combat Them*. 2025. Available at: <https://www.auditboard.com/blog/social-engineering-beyond-phishing-new-tactics-and-how-to-combat-them/>.

²² Ibid.

²³ Microsoft 365 Phishing Attacks Surge, Compromising Business Accounts Worldwide, TechCrunch, March 2023.

²⁴ *Lloyd (Respondent) v Google LLC (Appellant)*, UKSC/2019/0213. Available at: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2019-0213>.

²⁵ Homeland Security, *Combating Illicit Activity Utilizing Financial Technologies and Cryptocurrencies*, 2022. Available at: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/2022-09/Combatting%20Illicit%20Activity%20.pdf>.

before their arrest in 2022.²⁶ Similarly, fraudulent Initial Coin Offerings (ICOs) continue to deceive investors, prompting regulatory agencies, including the U.S. Securities and Exchange Commission (SEC), to intensify crackdowns on fraudulent crypto schemes.²⁷ The European Court of Justice has also issued rulings clarifying the legal status of digital assets and their taxation to combat financial crimes.²⁸

2.1.4. *AI-Driven Cyberattacks*

Artificial Intelligence (AI) is increasingly weaponized by cybercriminals to enhance the scale and efficiency of their attacks. AI-powered phishing schemes, automated vulnerability scans, and deepfake-driven fraud attempts have escalated frequently. In 2023, a high-profile case involved using AI-generated voice deepfakes in a financial scam that defrauded a multinational firm of \$35 million.²⁹

Conversely, AI is also being deployed in cybersecurity defense mechanisms to detect and mitigate threats in real time. Courts are beginning to address AI-related cybercrimes, with legislative efforts aimed at regulating AI's dual-use capabilities for both security and malicious purposes.³⁰

2.1.5. *The dark web and illicit transactions*

The dark web remains a critical platform for cybercriminal activities, including drug trafficking, weapons sales, and stolen data transactions. While law enforcement agencies have successfully dismantled several major dark web marketplaces, such as Hydra Market, in 2022, new platforms quickly emerged to fill the void. One of the most recent developments is the rise of decentralized dark web markets utilizing blockchain technology to evade tracking. The takedown of Genesis Market in 2023, which facilitated the sale of compromised login

²⁶ United States v. Lichtenstein, Case No. 1:22-mj-00028 (D.D.C. 2022). Available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2024-12-06/pdf/2024-27982.pdf>.

²⁷ SEC v. Ripple Labs Inc., Case No. 20-cv-10832 (S.D.N.Y. 2020). Available at: <https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program/notice-covered-actions/award-claim-2024-123>.

²⁸ Skatteverket v. David Hedqvist, Case C-264/14, EU:C:2015:718. Available at: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>.

²⁹ AI-Generated Voice Scams on the Rise, Deepfake Fraud Costs Multinational \$35 Million, Forbes, July 2023. Available at: <https://www.forbes.com/sites/thomasbrewster/2021/10/14/huge-bank-fraud-uses-deep-fake-voice-tech-to-steal-millions/>.

³⁰ Members of the Robotics and AI Law Society (RAILS), The European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act-A Critical Assessment, 2021, 589–603. Available at: <https://doi.org/10.3390/j4040043>.

credentials, exemplifies ongoing enforcement efforts.³¹ However, the dynamic nature of dark web markets continues to challenge authorities.

In summary, the evolution of cybercrime necessitates continuous adaptation in legal frameworks and law enforcement strategies. The surge in ransomware, phishing, cryptocurrency fraud, AI-driven attacks, and dark web activities underscores the critical need for enhanced regulatory oversight and international cooperation. Judicial decisions and policy developments worldwide are increasingly shaping the legal landscape to address these emerging threats, reinforcing cybersecurity as a priority in digital governance.

2.2. Impact on investigation

The rapid evolution of cybercrime presents significant challenges for law enforcement and forensic investigators, necessitating constant adaptation of investigative techniques. Cybercriminals are becoming increasingly sophisticated, employing advanced evasion tactics and leveraging emerging technologies to conceal their activities.³² In response, digital forensic methods have evolved to incorporate AI-driven analysis, blockchain tracing, and cloud forensics.³³ However, the detection and tracking of cyber offenses remain complex due to encrypted communications, cross-border legal barriers, and the anonymity of illicit online markets. These factors collectively demand a more coordinated and technologically advanced approach to cybercrime investigations.

2.2.1. Increased sophistication of cyber criminals

Cybercriminals are employing increasingly advanced techniques to evade detection and compromise digital systems. The rise of artificial intelligence (AI)-driven attacks, ransomware-as-a-service (RaaS), and deepfake technology has made cyber offenses more complex than ever before. Criminals leverage encrypted communication channels, blockchain technology, and anonymization tools such as The Onion Router (TOR) to obscure their identities and operations.³⁴

³¹ FBI and International Partners Dismantle Genesis Market, U.S. Department of Justice, 2023. Available at: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/criminal-marketplace-disrupted-international-cyber-operation>.

³² E-SPIN, AI-Powered Cybercriminals Rising, Evolution, Tactics, and Defense Strategies Against Advanced Digital Threats, Global Themes and Feature Topics, 2024. Available at: <https://www.e-spin.com/ai-cybercriminals-evolution-tactics-defense-strategies/>.

³³ Ibid.

³⁴ Europol: Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2022, European Cybercrime Centre (EC3), 2022. Available at: <https://www.europol.europa.eu/cybercrime>.

This sophistication poses significant challenges for law enforcement agencies, requiring them to adapt their investigative methodologies continuously.

2.2.2. *Evolution of digital forensic techniques*

To counter advanced cyber threats, digital forensic techniques have evolved to include artificial intelligence, machine learning, and automation in evidence analysis. Investigators now utilize advanced methods such as volatile memory analysis, cloud forensics, and blockchain forensics to uncover digital footprints.³⁵ However, the rapid development of technology creates a constant need for updated tools and methodologies, as traditional forensic approaches may become obsolete when confronted with modern cyber threats. The increasing reliance on cloud storage and remote computing further complicates evidence retrieval and chain-of-custody considerations.³⁶

2.2.3. *Challenges in detecting and tracking cyber offenses*

Cybercrime investigations are hindered by jurisdictional complexities, encrypted communications, and the use of cryptocurrencies for illicit transactions. Unlike traditional crimes, cyber offenses often involve perpetrators operating across multiple legal jurisdictions, making international cooperation essential but challenging.³⁷ The dark web continues as a hub for criminal enterprises, where illicit goods, hacking tools, and stolen data are traded anonymously. Law enforcement agencies face difficulties penetrating such networks without violating legal and ethical boundaries.³⁸ Moreover, the high volume of cyber incidents strains forensic teams, requiring efficient prioritization and resource allocation to manage cyber threats effectively.

In summary, as cybercrime evolves, investigative techniques must advance in tandem. Law enforcement agencies require specialized training, enhanced collaboration mechanisms, and access to cutting-edge forensic tools to combat

³⁵ BRETT SHAVERS: *Placing the Suspect Behind the Keyboard. Using Digital Forensics and Investigative Techniques to Identify Cybercrime Suspects*. Waltham, Syngress, 2013, 87. Available at: <https://vdoc.pub/documents/placing-the-suspect-behind-the-keyboard-using-digital-forensics-and-investigative-techniques-to-identify-cybercrime-suspects-a1slo54kbcq0>.

³⁶ MARCUS K. ROGERS: Recent Advances in Digital Forensics. *Journal of Digital Investigation*, 2015 (2), 102–117.

³⁷ Council of Europe, Budapest Convention on Cybercrime, ETS No. 185, 2001. Available at: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>.

³⁸ MICHAEL MCGUIRE: *Into the Web of Profit. The Darknet and its Facilitating Role in Cybercrime*. University of Surrey, 2019. Available at: https://www.bromium.com/wp-content/uploads/2018/05/Into-the-Web-of-Profit_Bromium.pdf.

cyber threats effectively. Addressing jurisdictional and technological challenges remains a key priority in ensuring successful cybercrime investigations.

2.3. Case studies and statistical evidence

The study of cybercrime requires a data-driven approach, combining case studies and statistical evidence to understand emerging threats, enforcement challenges, and legal responses. Recent cybersecurity reports highlight evolving cybercrime trends, shifting ransomware tactics, AI-driven attacks, and supply chain vulnerabilities. At the same time, legal precedents and enforcement actions demonstrate the ongoing struggle between cybercriminals and law enforcement agencies, shaping policy and regulatory frameworks. Analyzing these trends and legal responses gives a clearer picture of how cyber threats evolve and how legal systems adapt to counter them effectively.

2.3.1. Analysis of recent cybercrime trends based on cybersecurity reports

Recent analyses of cybercrime trends reveal a dynamic and evolving threat landscape, necessitating adaptive legal and enforcement strategies. In 2024, despite numerous high-profile attacks, ransomware payments experienced a significant decline. According to Chainalysis, ransomware payments dropped by 35%, totaling \$814 million, compared to \$1.25 billion in 2023.³⁹ This decline is attributed to successful law enforcement actions against significant ransomware groups and increased global awareness, leading to improved defenses. However, experts caution that ransomware trends are volatile, and sustained investment in cybersecurity remains essential.

Conversely, the World Economic Forum's Global Cybersecurity Outlook 2025 highlights a rise in cyber threats, exacerbated by geopolitical tensions and the complexity of supply chains.⁴⁰ The report emphasizes that sectors such as healthcare, financial services, and energy are particularly vulnerable, with artificial intelligence expanding cybercriminals' attack surface. Despite heightened awareness, a sense of complacency persists among companies, underscoring the need for proactive security measures.

³⁹ Chainalysis 2024, Ransomware Payments Decline by 35%, *Cybercrime Report*, 2025. Available at: <https://www.wired.com/story/2024-ransomware-payments-fall-chainalysis>.

⁴⁰ World Economic Forum: Global Cybersecurity Outlook 2025, Available at: <https://www.reuters.com/sustainability/sustainable-finance-reporting/esg-watch-companies-complacent-about-cybercrime>.

2.3.2. *Legal precedents and enforcement responses*

Legal frameworks and enforcement actions have evolved to address the complexities of cybercrime. Notably, law enforcement agencies' takedown of prominent ransomware groups like LockBit and BlackCat/ALPHV has disrupted cybercriminal operations, contributing to the decline in ransomware payments.⁴¹ These actions demonstrate the effectiveness of coordinated international efforts in combating cyber threats. In the legal arena, cases such as *United States v. Microsoft Corp.* (2018) have set significant precedents regarding government access to data stored overseas.⁴² In this case, the U.S. Supreme Court's ruling reaffirmed the importance of international legal principles and sovereignty in cyberspace, influencing subsequent legislation and enforcement strategies.

Furthermore, cybercriminals' increasing use of artificial intelligence has prompted legislative bodies to consider new regulations. The European Union's proposed Artificial Intelligence Act aims to address the dual-use nature of AI technologies, balancing innovation with security concerns.⁴³ This reflects a proactive approach to emerging cyber threats, emphasizing the need for adaptive legal frameworks. These developments underscore the critical role of robust legal frameworks and proactive enforcement in mitigating cyber threats. Continuous adaptation and international collaboration remain essential to address the evolving cybercrime landscape effectively.

3. LEGAL AND JURISDICTIONAL CHALLENGES

IN ADDRESSING TRANSNATIONAL CYBERCRIME

The rise of transnational cybercrime presents significant legal and jurisdictional challenges for law enforcement agencies and judicial systems worldwide. As cybercriminal activities increasingly operate across multiple jurisdictions, traditional legal frameworks struggle to keep pace with the complexities of digital crimes. The absence of a universally harmonized legal approach and varying national regulations complicate international cooperation and enforcement

⁴¹ The Guardian, *Global Ransomware Payments Plunge by a Third Amid Crackdown*, February 2025. Available at: <https://www.theguardian.com/technology/2025/feb/05/global-ransomware-payments-plunge-by-a-third-amid-crackdown>.

⁴² Lawctopus, *Recent Developments in Cybersecurity Law: Challenges and Opportunities*, December 2024. Available at: <https://www.lawctopus.com/academike/recent-developments-in-cybersecurity-law>.

⁴³ European Commission, *Proposal for an Artificial Intelligence Act*, 2024. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>.

efforts.⁴⁴ This section examines the primary legal and jurisdictional difficulties in addressing cybercrime across borders, focusing on the global nature of cyber offenses, jurisdictional conflicts, and the effectiveness of international legal instruments in combating these threats.

3.1. Cybercrime as a global challenge

Cybercrime has become an increasingly pervasive issue in the digital era, transcending national borders and challenging traditional legal frameworks. As technological advancements facilitate cross-border interactions, cybercriminals exploit jurisdictional gaps to engage in illicit activities ranging from financial fraud to cyberterrorism.⁴⁵ The absence of a harmonized global legal framework exacerbates enforcement difficulties, leaving individual states struggling to address cyber threats effectively. Despite various national efforts, discrepancies in legal definitions, procedural laws, and investigative capacities hinder the uniform prosecution of cyber offenses.

3.2. Jurisdictional complexities

One of the fundamental legal obstacles in combating transnational cybercrime is the issue of jurisdiction. Cyber offenses often involve multiple legal systems, so conflicts arise in determining which nation has the authority to investigate, prosecute, and adjudicate cases. Jurisdictional claims may overlap, mainly when cyberattacks originate from one country, target victims in another, and involve servers in third-party states.⁴⁶ Such complexities often lead to legal conflicts and impede practical law enforcement cooperation.

⁴⁴ European Union: Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union, L 2024/1689, 12 July 2024. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689.

⁴⁵ NAKUL R. PADALKAR: *Unveiling the Digital Shadows: Exploring the Role of Technology in Illicit Financial Flows*. Graduate School of Arts and Sciences & McDonough School of Business, Georgetown University, 2024. 4-13.

⁴⁶ Cybercrime and International Law, Jurisdictional Challenges and Enforcement Mechanisms. *African Journal of Biomedical Research*, 2024 (3). Available at: <https://africanjournalofbiomedicalresearch.com/index.php/AJBR/article/view/2101?articlesBySimilarityPage=11>.

Mutual Legal Assistance (MLA) treaties serve as a key mechanism for international collaboration in cybercrime investigations. However, traditional MLA processes are often slow and bureaucratic, rendering them ineffective in responding to the rapidly evolving nature of cyber threats.⁴⁷ Moreover, differences in national laws regarding data protection and electronic evidence further complicate cooperation between states. Extradition challenges also arise due to discrepancies in cybercrime legislation, as certain offenses may not be recognized as extraditable crimes in all jurisdictions.⁴⁸

3.3. International legal frameworks and agreements

The international community has taken steps to address cybercrime through various legal instruments and cooperative mechanisms. The Budapest Convention on Cybercrime, adopted by the Council of Europe in 2001, remains the most comprehensive and widely ratified treaty in this domain. It provides a framework for criminalizing cyber offenses, enhancing procedural laws, and fostering international cooperation in cybercrime investigations.⁴⁹ However, its effectiveness is limited by the non-ratification of key cyber powers such as China and Russia, which advocate for alternative frameworks.⁵⁰

Beyond the Budapest Convention, international law enforcement agencies play a crucial role in transnational cybercrime mitigation. Organizations such as INTERPOL and EUROPOL facilitate cross-border investigations, intelligence sharing, and capacity building for national agencies. Despite these efforts, enforcement challenges persist due to differences in national laws, resource disparities, and the reluctance of some states to cooperate fully in cyber investigations.⁵¹

Additionally, emerging cyber threats necessitate continuous updates to existing legal frameworks. The introduction of new protocols to the Budapest Convention, as well as regional agreements like the African Union's Malabo Convention,

⁴⁷ ANNA-MARIA OSULA: *Mutual Legal Assistance & Other Mechanisms for Accessing Extraterritorially Located Data*, 2015. Available at: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Research_A-M.Osula_2015.pdf.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Council of Europe, Convention on Cybercrime, Budapest, 23 November 2001, European Treaty Series - No. 185, <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/179163/20090225ATT50418EN.pdf>.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Interpol, National Cybercrime Strategy Guidebook, April 2021. Available at: file:///C:/Users/mn%20Technology%20Group/Downloads/Cyber_Strategy_Guidebook.pdf.

highlights ongoing efforts to strengthen global cyber governance. However, achieving comprehensive international cooperation requires greater alignment of domestic laws, streamlined legal assistance mechanisms, and enhanced technical capacities among states.⁵²

4. ANONYMITY AND DIGITAL EVIDENCE IN CYBERCRIME INVESTIGATIONS

In the digital age, anonymity plays a significant role in committing cybercrimes, enabling perpetrators to hide their identities and evade detection. The anonymity afforded by various technologies has given rise to new challenges in cybercrime investigations, especially concerning collecting and validating digital evidence.⁵³ This section explores the role of anonymity in cybercrime and the intricate issues associated with digital evidence in investigations.

4.1. The role of anonymity in cybercrime

Anonymity has become crucial in enabling cybercriminals to operate with relative impunity. Among the tools used to obscure identity are Virtual Private Networks (VPNs), Tor networks, and cryptocurrency mixing services, each playing a distinctive role in masking the perpetrators' digital footprints.⁵⁴

Use of VPNs, Tor Networks, and Cryptocurrency Mixing Services: VPNs and Tor networks are commonly employed by cybercriminals to mask their IP addresses, making it harder for investigators to trace their geographical location or the origin of criminal activities. The Tor network, for instance, provides access to the “dark web”, where illicit transactions and discussions often occur, further complicating the law enforcement task. Additionally, cryptocurrency mixing services, which obscure the transaction history of digital currencies like Bitcoin, complicate the process of tracking illegal financial transactions,

⁵² African Union, Malabo Convention on Cyber Security and Personal Data Protection, adopted 27 June 2014, <https://au.int/en/treaties/african-union-convention-cyber-security-and-personal-data-protection>.

⁵³ BENJAMIN AZIZ: A Framework for Digital Forensics and Investigations. *International Journal of Digital Crime and Forensics*, 2015 (2), 1-22. DOI: 10.4018/jdcf.2013040101.

⁵⁴ ALICJA HAGOPIAN: *International Perspectives on Tor and the Dark Web: Guidance for Policymakers*. MSc Thesis. King's College London, 2021. DOI: 10.13140/RG.2.2.31869.23527.

allowing criminals to launder proceeds from cybercrimes such as ransomware attacks or fraud.⁵⁵

Challenges in attributing Cyber offenses to perpetrators: These anonymizing technologies create significant challenges in attributing cyber offenses to specific individuals. Law enforcement agencies must rely on sophisticated investigative techniques, including the analysis of digital footprints, network traffic analysis, and collaboration with international counterparts, to overcome these hurdles.⁵⁶ However, due to the decentralized and often anonymous nature of online criminal behavior, it is difficult to pinpoint the exact location, identity, or even the intentions of the perpetrators involved in cybercrime.

4.2. Digital evidence in cybercrime investigations

Digital evidence has become indispensable in prosecuting cybercrimes, but its collection and use are complex.⁵⁷

Importance of digital forensics in cybercrime cases: Digital forensics is critical in ensuring that electronic evidence is recovered, analyzed, and presented legally. It plays an essential role in tracing the origins of cybercrimes, reconstructing the timeline of events, identifying the tools and methods used by perpetrators, and establishing links between suspects and illegal activities. Forensic investigators use specialized tools and techniques to examine digital devices such as computers, mobile phones, and servers, uncovering crucial evidence that might otherwise remain hidden.⁵⁸

Challenges in collecting, preserving, and authenticating electronic evidence: One of the foremost challenges in digital forensics is the proper collection and preservation of electronic evidence. Given the transient nature of digital data, evidence must be preserved in its original state to avoid tampering or data loss. This can be incredibly challenging when dealing with cloud-based systems

⁵⁵ Rosenblum Allen Law Firm, Cryptocurrency Asset Tracing in Las Vegas Criminal Cases, 2021, <https://www.rosenblumlawlv.com/bitcoin-forensics/>.

⁵⁶ SANJAY GOEL – BRIAN NUSSBAUM: *Attribution Across Cyber Attack Types: Network Intrusions and Information Operations*. *IEEE Open Journal of the Communications Society*, 2021 (2), 1082-1093. DOI: 10.1109/OJCOMS.2021.3074591, License CC BY 4.0.

⁵⁷ MATTHEW OGUNBUKOLA: *The Critical Role of Digital Forensics in the Modern Information Era* (June 2024). Available at: https://www.researchgate.net/publication/381143019_The_Critical_Role_of_Digital_Forensics_in_the_Modern_Information_Era.

⁵⁸ ANDRE SLONOPAS: *What Is Digital Forensics? A Closer Examination of the Field*. *Information Technology Blog, American Public University*, March 22, 2024. Available at: <https://www.apu.apus.edu/area-of-study/information-technology/resources/what-is-digital-forensics/>.

or encrypted files. Furthermore, authenticating digital evidence to ensure its reliability and integrity in court presents additional challenges, mainly when dealing with sophisticated cybercrimes that may involve multiple jurisdictions and rapidly evolving technology.⁵⁹

4.3. Legal admissibility of digital evidence

The admissibility of digital evidence is a significant issue in cybercrime investigations, as courts require that evidence meet specific legal standards for it to be used in legal proceedings.

Comparative analysis of standards in Rwanda, EU, and international conventions: Legal systems worldwide have developed varying standards for the admissibility of digital evidence. In Rwanda, the use of electronic evidence in criminal proceedings is governed by the law on electronic transactions⁶⁰, cybercrime⁶¹, and other related statutes. Comparatively, the European Union has developed robust legal frameworks, such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and the E-Privacy Directive, which address both the protection of data and the admissibility of digital evidence in criminal trials. International conventions, such as the Budapest Convention on Cybercrime, provide guidelines for the collection and cross-border exchange of digital evidence, though variations in national laws complicate international cooperation.

Chain of custody and evidentiary integrity issues: The chain of custody is critical in ensuring that digital evidence remains unaltered and legally admissible. Maintaining a proper chain of custody in cybercrime investigations is particularly difficult due to the ease with which digital data can be copied or altered. Investigators must document each step in handling digital evidence, from its seizure to its analysis and presentation in court, to prove that it has not been tampered with.⁶² Failure to maintain a proper chain of custody can

⁵⁹ RENATO FAZZONE: Digital Forensics Fundamentals: Successful Preservation of Evidence. *FTI Technology Blog*, 2024. Available at: <https://www.ftitechnology.com/resources/blog/digital-forensics-fundamentals-successful-preservation-of-evidence>.

⁶⁰ Law No.18/2010 of 12/05/2010 relating to electronic messages, Electronic Signatures, and Electronic Transactions, published in the Official Gazette No. 20 on 17/05/2010.

⁶¹ Law No. 60/2018 of 22/8/2018 on the Prevention and Punishment of Cyber Crimes. Official Gazette No. Special of 25/09/2018.

⁶² MOHAMED ALI et al.: A Procedure for Tracing Chain of Custody in Digital Image Forensics: A Paradigm Based on Grey Hash and Blockchain. *Symmetry*, 2022 (2), 334. <https://doi.org/10.3390/sym14020334>.

result in evidence being ruled inadmissible, undermining the effectiveness of the investigation.

5. THE NEED FOR SPECIALIZED INVESTIGATIVE EXPERTISE IN HANDLING CYBERCRIMES

The rapid evolution of digital technologies has given rise to complex cybercrimes, necessitating specialized investigative expertise within law enforcement agencies. The global increase in cyber threats, including ransomware attacks, financial fraud, and cyber-enabled human trafficking, has underscored the need for well-trained cybercrime investigators and digital forensics experts. These professionals are essential in identifying, collecting, analyzing, and preserving electronic evidence in compliance with legal standards.

5.1. Growing demand for cybercrime investigators and digital forensics experts

Despite the growing prevalence of cybercrimes, many law enforcement agencies face a significant shortage of skilled digital forensics experts. A 2023 study by Europol found that over 60% of European law enforcement agencies lack sufficient personnel with expertise in digital forensics and cybercrime investigations.⁶³ The shortage has resulted in case backlogs and prolonged investigation timelines, ultimately affecting the administration of justice. The 2021 ‘United States v. Sullivan case’, where Uber’s former Chief Security Officer was convicted for covering up a data breach, highlights the complexity of digital investigations and the necessity of specialized knowledge to prosecute cyber-related offenses effectively.⁶⁴

Given the dynamic nature of cybercrime methodologies, continuous training, and capacity-building initiatives are crucial for law enforcement agencies.⁶⁵ The Budapest Convention on Cybercrime emphasizes the need for international

⁶³ Europol, Consolidated Annual Activity Report, June 18, 2024. Available at: <https://www.europol.europa.eu/cmsdata/286518/Europol%20CAAR%202023.pdf>.

⁶⁴ United States v. Sullivan, No. 3:20-cr-00337-WHO (N.D. Cal. 2021). Available at: <https://casetext.com/case/united-states-v-sullivan-301>.

⁶⁵ PATRYK PAWLAK – PANAGIOTA-NAYIA BARMPALIOU: Politics of Cybersecurity Capacity Building. Conundrum and Opportunity. *Journal of Cyber Policy*, 2017 (1), 123–144. <https://doi.org/10.1080/23738871.2017.1294610>.

cooperation and training programs to enhance investigative capabilities. Countries such as Singapore and Germany have established dedicated cybercrime training centers that offer advanced courses on digital evidence handling, blockchain analysis, and AI-driven cyber threat detection.⁶⁶ These initiatives ensure that law enforcement personnel remain adept at tackling emerging cyber threats.

5.2. Role of cybercrime units and public-private partnerships

Several nations have developed specialized cybercrime units to enhance investigative efficiency. The UK's National Cyber Crime Unit (NCCU) and the FBI's Cyber Division are notable examples of agencies that utilize cutting-edge technology and interdisciplinary teams to combat cyber threats. A recent success story includes the FBI's Operation Duck Hunt (2023), which dismantled the Qakbot malware network, a sophisticated cybercriminal infrastructure for ransomware and financial fraud.⁶⁷ Public-private partnerships play a vital role in combating cybercrimes. Law enforcement agencies frequently collaborate with cybersecurity firms such as Mandiant and CrowdStrike to leverage threat intelligence and forensic tools. Additionally, academic institutions contribute by developing advanced digital forensics methodologies. The partnership between INTERPOL and Kaspersky in 2022 led to identifying and mitigating a global ransomware network, demonstrating the effectiveness of such collaborations.⁶⁸

5.2.1. Challenges in law enforcement training

The primary challenges in cybercrime investigations are the gap between legal frameworks and technological advancements. Many prosecutors and judges lack the technical knowledge to assess the admissibility of digital evidence, leading to inconsistencies in case outcomes.⁶⁹ The case of *R v. Smith* (2022), where a UK court dismissed key digital evidence due to improper chain of custody

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ International Investigation Disrupts the World's Most Harmful Cyber Crime Group, National Crime Agency, 2024. Available at: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/news/nca-leads-international-investigation-targeting-worlds-most-harmful-ransomware-group>.

⁶⁸ United Nations Office on Drugs and Crime, Public-Private Partnerships on Cybercrime: Regional Perspective on Best Practices, Challenges, and Opportunities from the Americas, Africa, and Asia, 2024. Available at: <https://www.unodc.org/documents/NGO/PDF/CSU-CyberCrime-240807-WEB.pdf>.

⁶⁹ CHRISTA M. MILLER: A Survey of Prosecutors and Investigators Using Digital Evidence: A Starting Point. *Forensic Science International: Synergy*, 2023 (6), 100296. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2589871X2200081X>.

procedures, underscores the need for comprehensive legal-technical training for all stakeholders in the criminal justice system.

5.2.2. Resource constraints and limited technological capabilities

Budget limitations often prevent law enforcement agencies from acquiring state-of-the-art forensic tools like artificial intelligence-driven analytics and blockchain forensic software. Developing nations, in particular, struggle with outdated infrastructure, making it challenging to track cybercriminals effectively. The African Cybercrime Response Centre (ACRC), launched in 2023, aims to address these disparities by providing digital forensics resources and training programs to under-resourced law enforcement agencies across the continent.⁷⁰

In summary, the growing complexity of cybercrime demands a concerted effort to enhance investigative expertise through specialized training, public-private collaboration, and investment in forensic technology. Strengthening these areas will ensure law enforcement agencies are adequately equipped to combat cyber threats and uphold digital justice.

6. STRENGTHENING LEGAL FRAMEWORKS AND ENHANCING INTERNATIONAL COOPERATION

The increasing complexity of cybercrime necessitates a robust and adaptive legal framework, both at the national and international levels.⁷¹ Effective responses require comprehensive domestic legislation and enhanced international cooperation to address jurisdictional challenges and facilitate the prosecution of cybercriminals. However, significant gaps persist in existing cybercrime laws, and global collaboration remains inconsistent, hampering the effective enforcement of legal measures. This section explores the deficiencies in current legal frameworks, underscores the necessity of stronger international cooperation, and proposes reforms to align legislation with evolving cyber threats.

⁷⁰ Africa Cyber Programme, Protecting the Most Vulnerable in Africa from Cyber Threats – Project Summaries, HM Government, Final Report, 22 September 2023. Available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uk/pdf/2023/12/africa-cyber-programme.pdf>.

⁷¹ OLUKUNLE OLADIPUPO AMOO: *The Legal Landscape of Cybercrime: A Review of Contemporary Issues in the Criminal Justice System*. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 2024 (2), 205–217. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0438>.

6.1. Inconsistencies in National legislation

The major challenge in combating cybercrime is the lack of harmonization among national legal frameworks. Many jurisdictions have outdated or insufficient laws that fail to address emerging threats, such as ransomware, deepfake fraud, and AI-driven cyberattacks. The disparities in legal definitions and penalties for cyber offenses create safe havens for cybercriminals who exploit weak regulatory environments.⁷² For example, while some countries impose stringent penalties for unauthorized access to computer systems, others treat it as a minor offense with minimal legal consequences. Such inconsistencies not only weaken enforcement but also hinder cross-border investigations and prosecutions.

6.2. The need for standardized regulations for digital evidence

Standardized regulations governing digital evidence collection, preservation, and admissibility are absent.⁷³ Given the transient and volatile nature of digital data, inconsistencies in evidentiary standards across jurisdictions compromise the effectiveness of cybercrime investigations. In some cases, improperly collected digital evidence has been dismissed in court, undermining prosecution efforts. Establishing clear and uniform guidelines for handling electronic evidence is essential to ensuring its integrity and admissibility in legal proceedings.

6.3. Enhancing international collaboration

Cybercrime is inherently transnational, necessitating international treaties and agreements to facilitate cooperation among states. The Budapest Convention on Cybercrime, adopted by the Council of Europe, remains the most comprehensive international treaty addressing cybercrime and electronic evidence.⁷⁴ However, many countries, particularly in Africa and Asia, have yet to accede to the

⁷² Eurojust and Europol, Common Challenges in Combating Cybercrime, June 2019, Joint report, Europol and Eurojust Public Information. Available at: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/common_challenges_in_combating_cybercrime_2018.pdf.

⁷³ GLEN DARIO RODRIGUEZ – FERNANDO MOLINA-GRANJA: The Preservation of Digital Evidence and Its Admissibility in the Court. *International Journal of Electronic Security and Digital Forensics*, 2017 (1), 3-19. Available at: https://www.researchgate.net/publication/312665626_The_preservation_of_digital_evidence_and_its_admissibility_in_the_court.

⁷⁴ Council of Europe, The Convention on Cybercrime (Budapest Convention, ETS No. 185) and Its Protocols. Available at: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention>.

Convention, limiting its global reach.⁷⁵ To strengthen international collaboration, diplomatic engagements should prioritize the ratification of existing cybercrime treaties while promoting the development of new agreements tailored to emerging threats.⁷⁶ Additionally, bilateral and multilateral agreements can streamline processes such as extradition and mutual legal assistance, essential for prosecuting cybercriminals operating across borders.

6.4. Improving intelligence sharing among law enforcement agencies

States' reluctance to share intelligence hinders effective law enforcement collaboration due to concerns over sovereignty, privacy, and cybersecurity risks.⁷⁷ Establishing secure and legally binding mechanisms for information exchange is crucial to overcoming these challenges. The INTERPOL Cybercrime Directorate and the Europol European Cybercrime Centre (EC3) provide valuable models for fostering international intelligence sharing and capacity-building initiatives. Regional cooperation frameworks, such as the African Union Convention on Cyber Security and Personal Data Protection (Malabo Convention), also critically strengthen cross-border law enforcement efforts. However, practical implementation remains slow due to capacity constraints and a lack of political will.

6.5. Recommendations for updating outdated laws

Given the rapid evolution of cyber threats, legal frameworks must be continuously updated to remain effective. In this regard, Governments should:

- Enact comprehensive cybercrime legislation that aligns with international best practices.

- Clearly define cyber offenses and prescribe proportionate penalties.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ United Nations Office on Drugs and Crime, UN General Assembly Adopts Landmark Convention on Cybercrime, press release, December 24, 2024. Available at: <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2024/December/un-general-assembly-adopts-landmark-convention-on-cybercrime.html>.

⁷⁷ PIETER MATSAUNG – DAVID TUBATSI MASILOANE: The Role of Cyber Intelligence in Policing Cybercrime in South Africa: Insights from Law Enforcement Officers. *South African Journal of Criminal Justice*, published online November 6, 2024. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10246029.2024.2421225>.

Strengthen procedural laws to facilitate the collection and admissibility of digital evidence.

Implement mandatory cybersecurity reporting requirements for critical sectors like finance and healthcare.

Additionally, public-private partnerships should be encouraged to develop legal frameworks that address the unique challenges posed by emerging technologies such as blockchain and artificial intelligence.

7. CONCLUSION

Cybercrime investigation in the digital age presents a multifaceted challenge that requires a dynamic and adaptive legal and investigative framework. This paper has examined the emerging trends in cybercrime, highlighting the increasing sophistication of cybercriminal tactics and their impact on investigative processes. The study has also addressed transnational cybercrime's legal and jurisdictional complexities, emphasizing the need for enhanced international cooperation and harmonized legal frameworks. Furthermore, the discussion on anonymity and digital evidence has underscored the importance of developing robust evidence collection, authentication, and admissibility mechanisms. Finally, the necessity of specialized expertise in cybercrime investigations has been explored, stressing the urgency for continuous capacity-building initiatives for law enforcement and judicial authorities.

The findings reveal that the lack of standardized legal approaches, jurisdictional limitations, and the challenges posed by anonymity significantly hinder effective cybercrime investigations. Additionally, the rapid evolution of cyber threats demands continuous legal reforms and specialized investigative capabilities to counter emerging risks. To address these issues, this paper proposes strengthening international collaboration through mutual legal assistance agreements, fostering technological advancements in digital forensics, and enhancing the training of legal and investigative professionals to tackle cybercrime more efficiently.

As a personal contribution, this research offers a comprehensive analysis of current investigative challenges and proposes pragmatic solutions to bridge existing legal and procedural gaps. By integrating theoretical insights with practical considerations, the study contributes to the broader discourse on cybercrime regulation and enforcement, providing valuable recommendations for policymakers, legal professionals, and law enforcement agencies. It advocates for a forward-looking approach that prioritizes adaptability, cooperation, and expertise in combating cybercrime in an increasingly digitalized world.

Ultimately, the effectiveness of cybercrime investigations hinges on the ability of legal systems to evolve in response to technological advancements. This paper serves as a call to action for legislators, law enforcement agencies, and international bodies to adopt innovative and coordinated strategies to safeguard digital ecosystems and ensure justice in the face of evolving cyber threats.

BIBLIOGRAPHY

- African Union, Malabo Convention on Cyber Security and Personal Data Protection, adopted 27 June 2014, <https://au.int/en/treaties/african-union-convention-cyber-security-and-personal-data-protection>
- ANNA-MARIA OSULA: *Mutual Legal Assistance & Other Mechanisms for Accessing Extra-territorially Located Data*, 2015. Available at: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Research_A-M.Osula_2015.pdf
- BRETT SHAVERS: *Placing the Suspect Behind the Keyboard. Using Digital Forensics and Investigative Techniques to Identify Cybercrime Suspects*. Waltham, Syngress, 2013, 87. Available at: <https://vdoc.pub/documents/placing-the-suspect-behind-the-keyboard-using-digital-forensics-and-investigative-techniques-to-identify-cybercrime-suspects-a1slo54kbcq0>
- Chainalysis 2024, Ransomware Payments Decline by 35%, *Cybercrime Report*, 2025. Available at: <https://www.wired.com/story/2024-ransomware-payments-fall-chainalysis>.
- CHRISTA M. MILLER: A Survey of Prosecutors and Investigators Using Digital Evidence: A Starting Point. *Forensic Science International: Synergy*, 2023 (6), 100296. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2589871X2200081X>.
- Cybercrime and International Law, Jurisdictional Challenges and Enforcement Mechanisms. *African Journal of Biomedical Research*, 2024 (3). Available at: <https://african-journalofbiomedicalresearch.com/index.php/AJBR/article/view/2101?articlesBy-SimilarityPage=11>
- DAVID S. WALL: *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Cambridge, Polity Press, 2024, https://www.researchgate.net/profile/David-Wall-7/publication/378013252_Cybercrime_The_Transformation_of_Crime_in_the_Information_Age_2nd_edition/links/65c36f3179007454976a5420/Cybercrime-The-Transformation-of-Crime-in-the-Information-Age-2nd-edition.pdf.
- E-SPIN, AI-Powered Cybercriminals Rising, Evolution, Tactics, and Defense Strategies Against Advanced Digital Threats, Global Themes and Feature Topics, 2024. Available at: <https://www.e-spincorp.com/ai-cybercriminals-evolution-tactics-defense-strategies/>.
- European Commission, Proposal for an Artificial Intelligence Act, 2024. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>.

- European Commission, Shaping Europe's Digital Future, Cybersecurity Policies, 2023. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-policies>.
- European Union, Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonized rules on artificial intelligence, Official Journal of the European Union, L 2024/1689, 12 July 2024. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689.
- Europol: Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2022, European Cybercrime Centre (EC3), 2022. Available at: <https://www.europol.europa.eu/cybercrime>
- FBI and International Partners Dismantle Genesis Market, U.S. Department of Justice, 2023. Available at: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/criminal-marketplace-disrupted-international-cyber-operation>.
- GLEN DARIO RODRIGUEZ – FERNANDO MOLINA-GRANJA: The Preservation of Digital Evidence and Its Admissibility in the Court. *International Journal of Electronic Security and Digital Forensics*, 2017 (1), 3–19. Available at: https://www.researchgate.net/publication/312665626_The_preservation_of_digital_evidence_and_its_admissibility_in_the_court
- Homeland Security, Combating Illicit Activity Utilizing Financial Technologies and Cryptocurrencies, 2022. Available at: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/2022-09/Combating%20Illicit%20Activity%20.pdf>.
- JAN KLEIJSEN – PIERLUIGI PERRI: *Cybercrime, Evidence and Territoriality: Issues and Options*. Council of Europe, 2017. <https://rm.coe.int/cybercrime-evidence-and-territoriality-issues-and-options/168077fa98>.
- JASON FIRCH: *Conti Costa Rica Ransomware Attack Explained*. PurpleSec, 2024. Available at: <https://purplesec.us/breach-report/conti-ransomware-attack/>.
- JEN EASTERLY: *The Attack on Colonial Pipeline: What We've Learned & What We've Done Over the Past Two Years*. CISA, 2023. Available at: <https://www.cisa.gov/news-events/news/attack-colonial-pipeline-what-weve-learned-what-weve-done-over-past-two-years>
- KRISTIN M. FINKLEA: *The Interplay of Borders, Turf, Cyberspace, and Jurisdiction: Issues Confronting U.S. Law Enforcement*. Congressional Research Service, 2013. Available at: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R41927.pdf>.
- Law No.18/2010 of 12/05/2010 relating to electronic messages, Electronic Signatures, and Electronic Transactions, published in the Official Gazette No. 20 on 17/05/2010.
- Law No. 60/2018 of 22/8/2018 on the Prevention and Punishment of Cyber Crimes. Official Gazette No. Special of 25/09/2018.
- MARCUS K. ROGERS: Recent Advances in Digital Forensics. *Journal of Digital Investigation*, 2015 (2), 102–117.

- MICHAEL MCGUIRE: *Into the Web of Profit. The Darknet and its Facilitating Role in Cybercrime*. University of Surrey, 2019. Available at: https://www.bromium.com/wp-content/uploads/2018/05/Into-the-Web-of-Profit_Bromium.pdf.
- MIKE MILLER: *Social Engineering Beyond Phishing: New Tactics and How to Combat Them*. 2025. Available at: <https://www.auditboard.com/blog/social-engineering-beyond-phishing-new-tactics-and-how-to-combat-them/>.
- MTHOKOZISI HLATSHWAYO: *Cybersecurity in the Digital Space*. Wits Business School, 2023. Available at: https://www.researchgate.net/publication/375115830_CYBERSECURITY_IN_THE_DIGITAL_SPACE.
- OLUKUNLE OLADIPUPO AMOO: The Legal Landscape of Cybercrime: A Review of Contemporary Issues in the Criminal Justice System. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 2024 (2), 205–217. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0438>.
- NAKUL R. PADALKAR: *Unveiling the Digital Shadows: Exploring the Role of Technology in Illicit Financial Flows*. Graduate School of Arts and Sciences & McDonough School of Business, Georgetown University, 2024. 4–13.
- PATRYK PAWLAK – PANAGIOTA-NAYIA BARMPALIOU: Politics of Cybersecurity Capacity Building. Conundrum and Opportunity. *Journal of Cyber Policy*, 2017 (1), 123–144. <https://doi.org/10.1080/23738871.2017.1294610>.
- PIETER MATSAUNG – DAVID TUBATSI MASILOANE: The Role of Cyber Intelligence in Policing Cybercrime in South Africa: Insights from Law Enforcement Officers. *South African Journal of Criminal Justice*, published online November 6, 2024. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10246029.2024.2421225>.
- RODERIC BROADHURST: Developments in the Global Law Enforcement of Cyber-Crime. *Policing: An International Journal*, 2006 (3), 408–433, <https://doi.org/10.1108/13639510610684674>.
- SEC v. Ripple Labs Inc., Case No. 20-cv-10832 (S.D.N.Y. 2020). Available at: <https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program/notice-covered-actions/award-claim-2024-123>.
- YUCHONG LI – QINGHUI LIU: A Comprehensive Review Study of Cyber-Attacks and Cyber Security: Emerging Trends and Recent Developments. *Energy Reports*, 2021 (7), 8176–8186. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721007289>.
- United Nations Office on Drugs and Crime, Comprehensive Study on Cybercrime, 2013, 89. Available at: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf.
- United States v. Lichtenstein, Case No.1:22-mj-00028 (D.D.C. 2022). Available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2024-12-06/pdf/2024-27982.pdf>.
- MICHAEL WADDINGTON: Cybercrime Trends and Evolving Cyber Laws in 2025: A Forward-Looking Analysis. *Criminal Defense Lawyer*, 2024. Available at: <https://>

www.linkedin.com/pulse/cybercrime-trends-evolving-cyber-laws-2025-analysis-waddington-tb95e/.

World Economic Forum, Global Cybersecurity Outlook 2025, January 2025. Available at: <https://www.reuters.com/sustainability/sustainable-finance-reporting/esg-watch-companies-complacent-about-cybercrime>.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERNIZING JUDICIAL SYSTEMS: CHALLENGES AND SOLUTIONS

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZEREPE A BÍRÓSÁGI RENDSZEREK MODERNIZÁLÁSÁBAN: KIHÍVÁSOK ÉS MEGOLDÁSOK

ABBOSBEK OCHILBOYEV¹

ABSZTRAKT ■ Ez a tanulmány a mesterséges intelligencia (MI) modern bírósági rendszerekre gyakorolt átalakító hatását vizsgálja. Bemutatja, hogy a bíróságok világszerte hogyan térnek át a hagyományos papíralapú eljárásokról a digitális és MI-alapú működésre. A jogi gyakorlatban tapasztalható technológiai fejlődést elemezve a tanulmány feltárja az MI integrációjával járó előnyöket és kihívásokat. A főbb vizsgált területek közé tartozik a hatékonyság, az átláthatóság és az elszámoltathatóság növekedése, valamint az etikus alkalmazás, a torzítás, az adatbiztonság és a magánélet védelmével kapcsolatos aggályok. Az Egyesült Államokból, Kínából és Németországból származó esettanulmányok és szakpolitikai ajánlások révén a tanulmány bemutatja, hogyan biztosítható az MI felelős alkalmazása. A kutatás végül további vizsgálatokra, a bírák oktatásának fejlesztésére, valamint erősebb jogi és etikai keretek kialakításának szükségességére hívja fel a figyelmet annak érdekében, hogy az MI jövőbeni alkalmazása a bírósági rendszerekben megalapozott és biztonságos legyen.

KULCSSZAVAK: Mesterséges Intelligencia, bírósági modernizáció, digitális átalakulás, igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, etikus MI

ABSTRACT ■ This manuscript explores the transformative impact of artificial intelligence (AI) on modern judicial systems. It discusses how courts around the world are shifting from traditional paper-based processes to digital and AI-assisted operations. By examining the evolution of technology in legal practice, this work analyzes both the benefits and challenges associated with AI integration. Key areas of focus include improvements in efficiency, transparency, and accountability, as well as concerns regarding ethical use, bias, data security, and privacy. Drawing on examples from the United States, China, and Germany, the paper

¹ PhD student, Doctoral School of Law and Political Sciences, Károli Gáspár University of Reformed Church in Hungary.

presents detailed case studies and policy recommendations to ensure that AI is deployed responsibly. The study concludes with a call for further research, enhanced judicial education, and stronger legal and ethical frameworks to guide the future use of AI in the justice system.

KEYWORDS: Artificial Intelligence, judicial modernization, digital transformation, access to justice, ethical AI

1. Introduction

Today, achieving a fair trial and protecting human rights and freedoms through the courts remains a pressing issue worldwide. According to the World Justice Project, more than 1.5 billion people lack access to justice. The restrictions and quarantine measures caused by the coronavirus pandemic have exacerbated this problem, highlighting the importance of digital technologies and their potential for improving judicial systems.²

The pandemic has opened new avenues for increasing the efficiency of judicial systems through digitalization. This is significant for quickly and qualitatively reviewing cases in courts. Uzbekistan is undergoing broad legal reforms and actively modernizing its institutions, positioning itself as a regional leader in Central Asia. As someone who has worked within the Supreme Court of Uzbekistan, I have a clear understanding of the country's judicial structure and operational challenges. This insider perspective allows for a deeper and more realistic analysis of the opportunities and limitations of judicial transformation through technology. Uzbekistan's position in the Rule of Law Index – ranked 78th globally in 2022 – underscores the need for improvement in judicial efficiency, accessibility, and public trust. Persistent issues such as corruption, outdated infrastructure, and high litigation costs continue to affect the judiciary's reputation. In this context, the introduction of artificial intelligence (AI) presents significant potential to enhance transparency, efficiency, and decision-making. However, it also raises critical concerns, including ethical dilemmas, bias, lack of accountability, security risks, and transparency challenges.³

One of the most important issues facing contemporary cultures is still access to justice. Inefficient procedures, inconsistent evidence processing, and delayed processes are common problems for courts around the world. These issues are especially acute in areas where high expenses, poor infrastructure, and corruption

² <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/insights>.

³ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>.

impose further obstacles on underprivileged groups. In this regard, artificial intelligence (AI) is becoming a game-changing instrument that has the potential to completely alter legal procedures by increasing responsibility, guaranteeing consistency, and increasing efficiency. Digital solutions do, however, have certain drawbacks. Stable electricity, up-to-date machinery, dependable internet access, and adequate technical know-how are necessary for the successful use of AI; these resources might not be easily accessible in every location. Digitalization has the potential of escalating rather than resolving current disparities if these infrastructure gaps are not addressed.

The aim of this manuscript is to examine how AI can modernize judicial systems and address longstanding issues such as lengthy case backlogs and inconsistent decision-making. While digital technologies have already begun to change court operations, the integration of AI offers new possibilities for automating routine tasks, analyzing vast datasets, and detecting errors or biases in judicial decisions. However, with these opportunities come significant challenges, including concerns about data security, ethical use, and the transparency of AI-driven tools.

This paper is structured as follows. In Section 2, we discuss details the opportunities AI offers in enhancing efficiency, transparency, and access to justice. Section 3 outlines the challenges and risks of implementing AI in legal contexts, while Section 4 presents detailed case studies from the United States, China, Germany and Russia. Section 5 concludes the manuscript by summarizing key findings and suggesting directions for further study.

By examining these topics, the manuscript seeks to provide a balanced view of AI's potential to reform judicial systems while ensuring that its implementation respects ethical standards and upholds the core principles of justice.

2. Opportunities Offered by AI

What is AI? There are many ways to answer this question, but one place to begin is to consider the types of problems that AI technology is often used to address. In that spirit, we might describe AI as using technology to automate tasks that “normally require human intelligence”. This description emphasizes that AI is often applied to tasks involving decision-making, pattern recognition, learning, or problem-solving – activities traditionally associated with human cognition. For instance, researchers have successfully applied AI to complex tasks such as playing chess, translating languages, and driving vehicles. What makes these

AI tasks, rather than general automation, is the involvement of higher-order cognitive processes when performed by humans.⁴

In addition to this conceptual view, authoritative bodies such as the European Union and the OECD offer formal definitions. The EU defines AI systems as *“software that is developed with one or more of the techniques and approaches ... for a given set of human-defined objectives, [that] generates outputs such as content, predictions, recommendations, or decisions influencing the environments they interact with.”* Similarly, the OECD defines an AI system as *“a machine-based system that can, for a given set of human-defined objectives, make predictions, recommendations, or decisions influencing real or virtual environments.”* These definitions help ground our understanding of AI in current policy and regulatory discourse. Historically, judicial processes have relied on paper-based systems and in-person hearings. These methods, while rooted in tradition, often lead to inefficiencies, such as delayed case processing, loss of documents, and inconsistent handling of evidence. Paper records can be misplaced or damaged, and physical presence in court may not always be feasible, especially for litigants in remote areas. Moreover, manual processing of documents is labor-intensive and prone to human error. Over recent decades, many courts have begun shifting toward digital methods. Electronic filing (e-filing) systems allow lawyers to submit documents online, reducing the need for physical paperwork and speeding up the administrative process. Video conferencing has become an increasingly popular method for conducting hearings, especially during the COVID-19 pandemic, when traditional courtrooms were not accessible. Digital transformation has allowed for more efficient communication between courts, attorneys, and litigants, laying the groundwork for even more advanced technologies.

When it comes to public administration, one of the key advantages of using artificial intelligence (AI) in government is the potential to increase efficiency and productivity. By automating tasks that are time-consuming or prone to human error, AI enables government agencies to operate more effectively. For example, the Ministry of Defense uses AI to analyze and classify satellite images, allowing analysts to focus on more complex tasks. Similarly, the Internal Revenue Service (IRS) applies AI through natural language processing to automate responses to frequently asked questions, improving customer service delivery. Beyond efficiency, AI enhances decision-making by analyzing large datasets and identifying patterns or anomalies that may not be readily visible to human analysts. For instance, the National Weather Service leverages AI to improve weather forecasting and early warning systems, while the Centers for Medicare

⁴ <https://oecd.ai/en/wonk/ai-system-definition-update>.

and Medicaid Services use AI to detect potential fraud, analyze care patterns, and process medical claims data more accurately and swiftly. However, despite its growing capabilities, AI remains fundamentally limited to recognizing statistical correlations and detecting patterns. It is highly effective in situations requiring fast, automated data processing – such as issuing identification cards, processing applications, or granting subsidies – where decisions are based on clearly defined rules. Yet, in contexts requiring deeper cognitive functions – such as evaluating complex evidence, interpreting conflicting claims, or balancing legal and ethical considerations – AI cannot replace human judgment. It lacks the ability to reason, prioritize values, or understand context in the way human decision-makers do. Recognizing these limitations is essential to ensuring AI is deployed responsibly in the public sector. Judicial leaders around the world have expressed varied opinions on the digital transformation of courts. Many view the integration of AI as an inevitable step that will improve the legal system, while others caution against overreliance on technology. Chief Justice Sundaresh Menon of Singapore, for example, has stated that technology will be the most potent force reshaping the legal profession in the coming years.⁵ His optimism is shared by those who see the benefits of faster case processing and more consistent decision-making.

Many judicial commentators agree that while embracing new technology is essential, it should not come at the expense of judicial independence or the fairness of legal proceedings. AI should serve as a support tool, aiding judges in their decision-making rather than replacing them. Courts must maintain a human oversight element, ensuring that every AI-generated recommendation is carefully reviewed by a human judge.⁶ When it comes to, opportunity for my country, Assistant judges in Uzbekistan’s criminal courts – often serving as court clerks or “major assistants” – play a pivotal role in ensuring the smooth operation of judicial proceedings. They are tasked with preparing criminal cases for hearings, notifying all process participants about the time and location of each trial, verifying the attendance of summoned individuals, investigating and reporting any absences along with their reasons, and meticulously transcribing trial minutes.⁷ In their current workflow, these routine administrative tasks cumulatively demand an estimated 53.7 hours per month. This calculation is based on handling an average workload of 23 cases per month, where case preparation typically takes 30 minutes, participant notifications require about 20 minutes,

⁵ <https://www.globallegalpost.com/news/chief-justice-tells-39lukewarm39-legal-profession-to-step-up-on-legal-tech-87104303>.

⁶ <https://lexiconlegal.in/ai-takes-the-gavel-contract-laws-new-sidekick-in-automated-decision-making/>.

⁷ <https://lex.uz/docs/-111460>.

attendance checks add another 15 minutes per case, and the transcription of trial minutes – covering approximately two hours of court proceedings – consumes around 75 minutes (or roughly 140 minutes per case when all components are accounted for).⁸

The promise of integrating advanced technologies into this process is substantial. Artificial intelligence (AI) can streamline these tasks dramatically: it can cut case preparation time by 50%, reducing it from 30 minutes to 15 minutes per case; automate notifications to save up to 80% of the time required, dropping the duration from 20 minutes to just 4 minutes; employ facial recognition or electronic check-ins to lower attendance tracking time by 90%, decreasing it from 15 minutes to a mere 2 minutes per case; and leverage real-time transcription technology to reduce the manual effort for transcribing trial minutes by 95%, trimming the time needed from 75 minutes to only 4 minutes per case. When these improvements are applied, the overall time required per case could drop to roughly 25 minutes, slashing the total monthly administrative burden to approximately 9.6 hours – a reduction of about 44.1 hours or an 82% decrease.

One of the most tangible benefits of AI in the judicial system is its ability to enhance efficiency. AI tools can process vast amounts of data quickly, reducing the time needed to review documents and manage case files. For instance, standardized AI-driven case tracking systems work by automatically indexing documents and ensuring that every piece of evidence is handled uniformly. This standardization minimizes errors and ensures that cases are processed consistently, regardless of the workload or individual judge's pace.

When judges and court staff use AI to sift through thousands of pages of digital records, they are less likely to miss critical details. This leads to more accurate and fair outcomes, as inconsistencies and errors can be flagged for human review. The increased efficiency also means that courts can reduce their case backlogs, leading to faster resolutions and improved access to justice. However, the integration of AI into judicial processes must be approached with caution and guided by clear principles. The European Law Institute's (ELI) 'Standards for Judicial Independence' emphasize that the use of AI in courts must not undermine judicial autonomy or discretion. AI should be seen as a tool to assist – not replace – human decision-making. These standards call for transparency in how AI tools operate, explainability of AI-generated results, and the guarantee that judges remain ultimately responsible for the decisions rendered. By adhering to such safeguards, courts can embrace technological innovation while preserving the core values of justice.

⁸ <https://jadval2.sud.uz/>.

AI's capacity for rapid data analysis means it can identify inconsistencies or biases in judicial decisions. For example, an AI system can analyze historical case data to determine whether similar cases are being treated differently. If it finds that evidence is handled in varying ways or that outcomes differ significantly without clear justification, this information can be used to prompt a review of judicial practices.

Such systems play a pivotal role in reinforcing the integrity of judicial decisions. When every case is processed under the same guidelines, it helps build public trust. Citizens are more likely to trust a system that demonstrates consistency and transparency. Furthermore, the ability to track and compare decisions across different cases provides a means to hold the judicial system accountable. Regular audits and reviews of AI-generated data can ensure that any deviations from standard practice are quickly addressed.

Beyond efficiency, AI holds significant promise for protecting human rights and combating corruption. In regions where human rights violations are frequent, AI tools can analyze large datasets to detect patterns of abuse. For instance, in China's "smart courts" initiative, AI-powered systems are used to monitor digital evidence and ensure that all documentation is processed uniformly. This helps to reduce the opportunity for corrupt practices and improves the overall transparency of the judicial process.

AI can also support international efforts to document and investigate systemic abuses. By rapidly processing and comparing data from numerous cases, AI systems can reveal patterns that may indicate broader issues, such as widespread corruption or discriminatory practices. This information can then be used to hold authorities accountable and to drive reforms aimed at protecting human rights.

3. CHALLENGES IN IMPLEMENTING AI IN THE JUDICIARY

One of the most significant challenges in integrating AI into the judiciary is the lack of explainability – commonly referred to as the “black box” problem – which poses a serious threat to transparency, accountability, and fairness in legal decision-making. Advanced AI models, particularly deep neural networks, often operate by processing enormous datasets and producing decisions without offering clear, human-understandable explanations of their reasoning. This opacity means that judges, lawyers, and litigants are frequently unable to trace how a particular conclusion was reached, which undermines the fundamental legal principle of due process. In contexts where decisions can have profound impacts on individuals' lives – such as bail determinations or sentencing – the

inability to scrutinize the internal logic of an AI system raises concerns about potential biases and errors. For example, if an AI tool used to predict recidivism does not reveal how it weighs factors like prior records or demographic data, it becomes extremely challenging to contest its outputs in court or to ensure that it does not perpetuate existing inequalities.⁹ In response, scholars and practitioners have proposed several solutions. One promising avenue is the development and adoption of Explainable AI (XAI) methods that focus on creating models with interpretable outputs, allowing legal professionals to understand the decision pathways. Techniques such as model distillation and the use of surrogate models can provide simplified, approximate explanations of complex AI decisions. Another solution involves establishing strict regulatory frameworks and standards that mandate transparency in algorithm design and require regular audits of AI systems used in judicial processes. This could include open-sourcing certain components of the algorithm, or at the very least, requiring that independent experts are granted access to the training data and model parameters under protective orders. Additionally, integrating human oversight – where AI tools are used only as supportive aids rather than as decision-makers – ensures that judges remain “in the loop” and can override or question AI-generated recommendations when necessary. By combining these technical and procedural safeguards, the legal system can work toward harnessing the efficiency benefits of AI while mitigating the risks associated with its current lack of explainability.¹⁰

Algorithmic bias and discrimination represent critical challenges when implementing AI in judicial decision-making systems. AI algorithms are inherently dependent on the data used to train them, and if that data reflects historical prejudices or unbalanced distributions, the resulting outputs may inadvertently perpetuate discrimination. For instance, tools such as the COMPAS risk assessment system have been scrutinized for assigning higher risk scores to defendants from minority backgrounds compared to their white counterparts, even when the predictive error rates are comparable across groups. This bias can lead to disproportionate impacts on sentencing, bail decisions, and parole evaluations, undermining the principle of equal treatment under the law. In addition, the design choices made during algorithm development – such as the selection of features and weighting mechanisms – can further embed societal biases into AI systems. These issues are compounded by the “black box” nature of many AI models, which often leaves the reasoning behind bias undetected and

⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Ethics_of_artificial_intelligence.

¹⁰ JINQI LAI – WENSHENG GAN – JIAYANG WU – ZHENLIAN QI – PHILIP S. YU: *Large Language Models in Law: A Survey*. 2023. arXiv preprint arXiv:2312.03718. <https://arxiv.org/abs/2312.03718> (Accessed February 2025.).

uncorrected.¹¹ To address these challenges, several solutions have been proposed. One critical measure is to improve the quality and diversity of training data by ensuring that it is representative of all demographic groups and that historical biases are identified and corrected during data pre-processing. Fairness-aware machine learning techniques, such as algorithmic debiasing and the use of fairness constraints during model training, can also be applied to mitigate bias in decision outputs. Additionally, independent audits and regular evaluations of AI systems should be mandated to assess their performance across different demographic groups, with clear standards established by legal and regulatory bodies. Transparency can be further enhanced by requiring developers to disclose key aspects of their algorithms and data sources – subject to protecting legitimate proprietary information – to allow for external validation by experts.¹² Lastly, maintaining robust human oversight remains essential; AI should be used as an aid rather than a replacement for judicial decision-making, ensuring that human judges can review, question, and override AI-generated recommendations when necessary. These multi-faceted approaches aim not only to reduce bias in AI outputs but also to build trust in AI tools as fair and reliable components of the judicial system.¹³

Data Privacy and Security Concerns represent a formidable challenge when integrating AI into judicial systems. AI tools in the legal arena require access to vast amounts of sensitive data – from personal details of litigants and witnesses to confidential case files and criminal records – which, if not properly secured, can be exposed to unauthorized access or cyberattacks. This heightened vulnerability poses significant risks: data breaches may not only lead to the compromise of individual privacy but can also undermine the integrity of judicial processes, potentially affecting outcomes if sensitive information is manipulated or leaked. Moreover, many AI systems are built on large datasets that may contain information collected without robust consent protocols, exacerbating ethical concerns regarding surveillance and data misuse. To address these challenges, robust encryption protocols and strict access controls must be implemented to protect stored data, and regular security audits should be mandated to identify and remedy vulnerabilities. Compliance with stringent regulatory frameworks – such as the EU’s General Data Protection Regulation (GDPR) or national data

¹¹ J. ANGWIN – J. LARSON – S. MATTU – L. KIRCHNER: Machine Bias – There’s Software Used across the Country to Predict Future Criminals. And It’s Biased against Blacks. *ProPublica* (May 23, 2016).

¹² A. D. SELBST et al.: Fairness and Abstraction in Sociotechnical Systems. *Proceedings of the 2019 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 2019, 59–68.

¹³ LAI – GAN – WU – QI – YU, *Ibid.*

protection laws like China's Data Security Law – is essential to ensure that data collection, processing, and storage practices meet high standards of privacy and security. In addition, transparency about how data is gathered and used, along with mechanisms for anonymization, can help build trust among judicial operators and the public.¹⁴

Transparency and Accountability in AI Systems is a critical challenge in judicial applications because the decision-making processes of many AI models are not readily visible to users, which complicates both verification and contestation of AI outputs. In many cases, AI systems are built on complex algorithms and vast datasets, resulting in outcomes that can be difficult to audit or explain. This “opacity” poses a threat to the legitimacy of judicial decisions, as litigants and oversight bodies must be able to scrutinize how conclusions were reached, particularly when those decisions have significant impacts on individuals' rights and freedoms. To address this challenge, legal systems can mandate the disclosure of sufficient details about AI algorithms, including the data sources used, the model's decision criteria, and its error rates – subject to protections for proprietary information. Independent audits and peer reviews by technical experts should be required, ensuring that any AI system used in court is rigorously validated and that its performance can be reliably challenged if necessary. Regulatory frameworks such as the EU's General Data Protection Regulation (GDPR) and emerging guidelines like those developed by UNESCO advocate for explainability and accountability, providing models for how these systems can be made more transparent.¹⁵ By combining technical measures like explainable AI (XAI) techniques with robust legal oversight, the judiciary can work to ensure that AI tools enhance efficiency and fairness while preserving the accountability essential to maintaining public trust in the legal process.¹⁶

Threats to judicial independence and adequate human oversight emerge as critical challenges when integrating AI into court processes. The risk is that overreliance on AI-generated recommendations could gradually erode the autonomy of judges by shifting the balance of decision-making authority from human expertise to algorithmic outputs. If judges come to depend on automated systems for routine tasks or even substantive decision-making, there is a danger that the distinctive human judgment – shaped by legal tradition, ethical considerations, and contextual nuance – could be diminished.¹⁷ Moreover, if AI

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Automated_decision-making.

¹⁵ EU General Data Protection Regulation (GDPR), Regulation (EU) 2016/679.

¹⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Automated_decision-making.

¹⁷ https://www.theaustralian.com.au/subscribe/news/1/?sourceCode=TAWEB_WRE170_a&dest=https%3A%2F%2Fwww.theaustralian.com.au%2Fnation%2Fnsf-chief-

systems operate without clear accountability mechanisms, it becomes difficult to assign responsibility for errors or biases that may influence legal outcomes. This is particularly worrisome in high-stakes cases where even small errors can have profound implications on individuals' rights and the public's trust in the judicial system. Such risks are exacerbated by proprietary "black box" models that do not offer sufficient transparency into their decision-making processes, leaving judges and oversight bodies without the necessary information to evaluate or challenge the outputs effectively.¹⁸

To mitigate these threats, several measures can be implemented to preserve judicial independence and ensure robust human oversight. First, AI systems should be deployed only as advisory tools rather than decision-makers, ensuring that final judgments rest with human judges who are fully accountable for their decisions. Regulatory frameworks and court policies – such as those recently introduced by the Delaware Supreme Court – can mandate that AI-generated inputs be thoroughly vetted and that any use of AI in drafting opinions or managing case files is accompanied by explicit disclosures and human review. Moreover, specialized training programs for judicial officers on the strengths and limitations of AI can empower them to critically assess AI recommendations, preventing blind reliance on automated outputs. Independent audits and the creation of oversight committees comprising legal and technical experts can further help to verify the performance, reliability, and fairness of AI tools. By ensuring transparency through requirements to disclose the data sources and methodologies behind AI systems – while balancing the need to protect proprietary information – judicial systems can foster a culture of accountability that upholds both the integrity of the legal process and the autonomy of human decision-makers.¹⁹

Integration with existing judicial processes poses a multifaceted challenge when incorporating AI into court systems. Many judicial institutions rely on legacy systems, established procedures, and long-standing practices that were not designed for digital transformation. This misalignment can create significant technical and operational hurdles when attempting to adopt new AI tools. For instance, courts must deal with data migration from paper-based or outdated electronic systems to modern, secure digital platforms that support AI functions. Moreover, integrating AI requires that the current case management workflows,

justice-andrew-bell-bans-ai-use-for-evidence-documents%2Fnews-story%2Fafab357cb23884b46012c4e18d69bed4&memtype=anonymous&mode=premium.

¹⁸ ANGELA JIN – NILOUFAR SALEHI: *(Beyond) Reasonable Doubt: Challenges that Public Defenders Face in Scrutinizing AI in Court*. 2024. arXiv preprint arXiv:2403.13004 (March 2024). Available at: <https://arxiv.org/abs/2403.13004> (Accessed February 2025).

¹⁹ JIN – SALEHI, *Ibid*.

document handling procedures, and evidence review processes be re-engineered to accommodate automated tasks, all while ensuring that legal standards and due process are maintained. There is also a cultural aspect to this integration: judges, clerks, and legal staff often need to adapt to new ways of working and trust technology that may initially seem opaque or unreliable. This resistance to change can further complicate the smooth transition toward a digital judiciary.²⁰

To address these issues, a phased and well-planned integration strategy is essential. Courts can start by piloting AI tools in non-critical areas such as document review or routine administrative tasks, allowing stakeholders to become familiar with the technology without risking core judicial functions. Comprehensive training programs should be developed to build digital literacy among judicial operators, ensuring that they understand both the capabilities and limitations of the AI systems they are using. Furthermore, close collaboration between IT professionals, legal experts, and policymakers is necessary to develop standards and guidelines that align AI implementation with existing legal procedures. Upgrading legacy systems to ensure compatibility with modern digital platforms is also critical; this may involve substantial investment in new hardware and software infrastructure. Finally, establishing clear oversight mechanisms, including independent audits and periodic reviews, can help ensure that AI tools are seamlessly integrated into judicial processes without compromising the integrity, transparency, or reliability of legal decision-making.²¹

4. DETAILED CASE STUDIES

The COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) system, developed by Northpointe (now Equivant), is a widely used risk assessment tool in many U.S. jurisdictions designed to estimate the likelihood of a defendant reoffending. By analyzing factors such as criminal history, age, education, employment status, and responses to a detailed questionnaire, COMPAS generates a risk score that judges use to inform decisions on sentencing, parole, and probation. Proponents argue that COMPAS introduces objectivity into the judicial process, reducing reliance on subjective judgments and potentially mitigating human biases. However, a landmark 2016 investigation by ProPublica revealed significant flaws in the system. While COMPAS correctly predicted

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Automated_decision-making.

²¹ SAYASH KAPOOR – PETER HENDERSON – ARVIND NARAYANAN: *Promises and pitfalls of artificial intelligence for legal applications*. 2024. arXiv preprint arXiv:2402.01656. Available at: <https://arxiv.org/abs/2402.01656> (Accessed: February 2025).

general recidivism about 61% of the time, its accuracy dropped to just 20% for violent reoffending. More critically, the investigation found that the algorithm exhibited racial bias: Black defendants were more likely to be incorrectly classified as high-risk, while white defendants were more often incorrectly labeled as low-risk. These findings ignited a fierce debate about the fairness, transparency, and ethical implications of using AI in criminal justice, particularly when such tools may perpetuate or exacerbate systemic inequalities. Critics argue that even if race is not explicitly included as a variable, the historical data used to train the algorithm may embed implicit biases, reflecting and reinforcing existing disparities in the criminal justice system.²²

In response to these concerns, some jurisdictions have taken steps to address the limitations of COMPAS and similar AI tools. For example, states like Wisconsin and California have implemented measures to ensure regular audits and reviews of algorithmic risk assessment tools to detect and mitigate bias. Additionally, there is growing advocacy for greater transparency in how these algorithms operate, including calls for open-source models that allow independent scrutiny of their design and outcomes. The COMPAS case underscores the potential benefits of AI in improving judicial efficiency and consistency, but it also highlights the critical need for robust oversight, accountability, and ethical safeguards. Without these measures, AI tools risk amplifying existing inequities, undermining public trust in the justice system. This case study serves as a cautionary tale, emphasizing that while technology can enhance judicial processes, its implementation must be carefully managed to ensure fairness, accuracy, and respect for civil liberties.²³

China. Under the 14th five-year plan, Chinese courts will upgrade to the fourth generation of smart court by 2025. China is rolling out changes to monitor judges, streamline court procedures and boost judicial credibility that could result in the world's first AI-integrated legal system.²⁴ China's Smart Courts Initiative stands as a bold transformation of the judicial landscape, where advanced technologies such as artificial intelligence, blockchain, and big data analytics are woven into the fabric of the legal process. In this system, routine tasks – from assigning cases based on judges' expertise and workload to verifying and securing digital evidence – are automated with remarkable efficiency. For instance, some court hearings are now 67% shorter, and overall case resolution times have dropped by 25% between 2017 and 2019.²⁵ The immutable nature of blockchain helps

²² <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm>.

²³ <https://hdr.mitpress.mit.edu/pub/hzwo7ax4/release/7>.

²⁴ <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3124815/chinas-courts-use-data-analytics-and-blockchainevidence>.

²⁵ <https://lexir.co/2024/09/20/chinas-smart-courts-initiative-a-case-study-in-ai-integration/>.

ensure that digital evidence remains secure and tamper-proof, thereby enhancing transparency and mitigating corruption risks. Moreover, platforms like China Mobile Micro Court have revolutionized access to justice by facilitating remote hearings and online dispute resolution, making the legal system more accessible even as it pushes the boundaries of technological integration. Yet, these sweeping reforms are not without their challenges – issues such as data privacy, algorithmic bias, and the digital divide, especially in rural regions, continue to spark debate. Critics also caution that the drive for efficiency might sometimes compromise due process, particularly in politically sensitive cases, calling for a careful balance between innovation and the protection of individual rights.²⁶

In comparison, other countries are charting their own courses in judicial digitization. Singapore, for example, has embraced AI-driven legal research and predictive analytics, focusing on refining case prediction and streamlining legal procedures while maintaining a robust framework that upholds transparency and accountability.²⁷ Brazil is experimenting with blockchain technology to bolster evidence integrity, albeit on a more experimental basis that reflects its decentralized approach to digital reforms.²⁸ The United States, despite being a leader in legal technology, has yet to consolidate these tools into a nationwide system comparable to China's integrated model; instead, it relies on a patchwork of AI tools for case management and legal research, which, while effective in isolated applications, lack the cohesive, end-to-end digital transformation seen in China. Ultimately, as nations around the world grapple with the challenges of modernizing their judicial systems, China's initiative offers both inspiration and a cautionary tale – a vivid demonstration of how technology can dramatically enhance judicial efficiency and accessibility, while also underscoring the critical need for safeguards to ensure fairness and protect individual rights.²⁹

Germany has emerged as a European frontrunner in judicial digitalization, with a transformative mandate that will require all civil, administrative, social, and criminal proceedings to be managed via electronic file management systems (the e-Akte) by January 1, 2026. This sweeping reform is designed to modernize the country's judicial infrastructure by shifting from traditional paper-based processes to a fully digital workflow. The e-Akte system will allow for secure,

²⁶ CHANGQING SHI – TANIA SOURDIN – BIN LI: The Smart Court - A New Pathway to Justice in China? *International Journal for Court Administration*, 2021 (1). <https://ssrn.com/abstract=3778345>.

²⁷ <https://lawgazette.com.sg/practice/practice-support/how-ai-is-transforming-the-way-singapore-does-document-review/>.

²⁸ https://www3.weforum.org/docs/WEF_Blockchain_Government_Transparency_Report.pdf.

²⁹ https://www.americanbar.org/groups/law_practice/resources/tech-report/.

centralized storage of case files, enabling multiple users – including judges, clerks, and legal professionals – to access and process documents from anywhere, thereby reducing physical document handling, cutting administrative delays, and lowering overall operational costs. Early initiatives, such as the electronic mailbox for lawyers (beA) and the integration of secure digital communication channels, have already laid a solid foundation for this transformation. These efforts are in line with broader EU digitalization strategies, reinforcing Germany's commitment to efficiency, transparency, and interoperability in its legal processes.³⁰

In addition to the mandatory e-Akte implementation, Germany is actively exploring the integration of advanced technologies like artificial intelligence (AI) to further enhance judicial operations. For instance, the judicial system in Hamburg is currently piloting an AI-based assistive system at the Landgericht, which is capable of automatically categorizing and indexing incoming civil documents, thus significantly accelerating case processing and reducing the workload on court staff.³¹ Such AI tools promise to support the extraction of metadata, streamline routine tasks, and even facilitate remote hearings via videoconference, ensuring that judges can focus more on substantive legal analysis rather than administrative burdens. Moreover, digitalization initiatives are being guided by comprehensive expert frameworks – such as those outlined in the CMS Expert Guide to Digital Litigation in Germany – which highlight the benefits of standardized electronic case files for improving access to justice and expediting dispute resolution.³² The integration of AI in German courts is expected to lead to more consistent and transparent judicial decisions. By ensuring that every document is processed in a standardized manner, AI can help minimize errors and improve the overall quality of legal outcomes. However, successful implementation depends on robust cybersecurity measures and ongoing training for judicial staff to adapt to these new technologies. Together, these measures underscore a holistic approach to reform that not only meets EU mandates but also sets a benchmark for future judicial innovation across Europe.

In Russia, the development of the use of artificial intelligence and the corresponding regulation is at an early stage. However, the Russian authorities and individual legal entities are making serious efforts to develop this industry as quickly as possible. There is no legal definition of predictive policing in Russia. However, in legal doctrine and the media, this term is sometimes used, it refers

³⁰ <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/3bc3c34a/digitalisation-of-civil-proceedings-in-germany>.

³¹ <https://www.welt.de/regionales/hamburg/article254029898/Ueberlastete-Gerichte-Hamburger-Justiz-will-Einsatz-von-KI-testen.html>.

³² <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-digital-litigation/germany>.

to a preventive strategy based on computer calculations, with the help of which the police can assess the degree of risk of committing certain crimes in certain places. Nevertheless, it is possible to note the presence of a significant amount of use of systems based on artificial intelligence in predictive policing and related fields. The modern application of artificial intelligence in all spheres of activity is impossible without working with Big Data. To this end, the Ministry of Internal Affairs of Russia, together with leading research centers and start-ups, is holding large joint conferences on the most relevant breakthrough approaches in the use of artificial intelligence and Big data in order to combat crime. In December 2021, the second major event of this kind is being held on the basis of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia. In Russia, the greatest breakthrough has been achieved in the use of artificial intelligence algorithms for video surveillance. In Moscow, the capital of Russia, about 70% of all registered crimes are solved using this technology. The Safe City program is a complex of software and hardware systems and organizational measures to ensure video security and technical security carried out through video surveillance. Part of this system is the FindFace Security face recognition system, created by the Russian company NtechLab in 2015. Only in Moscow more than 178,000 cameras are connected to the face recognition system. The city's video surveillance system includes cameras installed in courtyards, at the entrances of residential buildings, in parks, schools, clinics, shops and construction sites, as well as in office buildings and other public places. As noted on the NtechLab website, the main goals of their created program are advanced analytics, search for offenders, search for missing people, ensuring the safety of public events, as well as transport security. That is, as a rule, criminals are searched for using this system. As a result of the implementation of this program, an information and analytical system for monitoring the crime situation (IASMCS) appeared in Moscow. The IASMCS system analyzes records on criminal and administrative offenses, road accidents, economic crimes, and more. In partnership with executive authorities and law enforcement in Moscow, it enables ongoing monitoring of the city's crime situation. As a result, targeted interventions have led to a 23% reduction in crime over a 10-month period. Moreover, during events such as the 2018 FIFA World Cup, FindFace Security helped detain over 180 individuals listed in offender databases. The system was also deployed to monitor quarantine compliance during the COVID-19 pandemic and to locate protest participants in the 2021 winter demonstrations.

It is worth exploring comparable systems abroad. Turkey's National Judiciary Informatics System (UYAP) – originally designed for e-filing, case management, and basic decision support – has since integrated artificial-intelligence components.

According to official sources and academic studies, UYAP now includes a decision support module that can issue pop-up warnings (e.g. alerting staff if data entered corresponds to fugitives) and suggest procedural corrections to users, preventing errors and improving efficiency. More recently, new projects have added predictive analytics – for example, flagging organizational affiliations related to terrorism cases – automatically cross-referencing input data with security databases as part of a broader AI strategy within UYAP.³³ While the examples of Moscow’s system and UYAP differ in scope and context, they illustrate common themes: data centralization, AI-enhanced error detection, and the potential for efficiency gains. However, as experienced in Turkey, AI-powered classification tools – like those used to predict links to terrorist organizations – may raise serious concerns about due process, bias, and the presumption of innocence.³⁴ Adding this comparative insight to your article can provide readers with a broader perspective on how judicial AI tools operate across jurisdictions.³⁵

5. CONCLUSION

The integration of artificial intelligence (AI) into judicial systems presents a transformative opportunity to modernize justice worldwide. As we have explored, AI can significantly enhance efficiency by automating routine tasks such as case preparation, notifications, attendance tracking, and transcription. For instance, AI-driven tools can reduce the time assistant judges in Uzbekistan spend on these tasks from 53.7 hours to just 9.6 hours per month, a reduction of 82%. This allows judges to focus more on substantive legal analysis and decision-making, ultimately leading to faster and more consistent case resolutions. Beyond efficiency, AI offers the potential to enhance transparency and accountability in the courts. By analyzing vast datasets, AI can identify inconsistencies or biases in judicial decisions, prompting reviews and ensuring fair treatment for all. This capability is crucial for building public trust in the justice system and supporting efforts to combat corruption and protect human rights. However, the path to integrating AI into the judiciary is fraught with challenges. Ethical concerns, such as bias and the lack of transparency in AI decision-making, must be addressed to ensure that

³³ <https://nordicmonitor.com/2025/04/turkey-to-develop-ai-powered-tool-that-risks-accusing-more-people-of-terrorism-without-evidence>.

³⁴ <https://dergipark.org.tr/pub/deuhfd/issue/54409/704837>.

³⁵ VLADISLAV GUBKO – MARGARITA NOVOGONSKAYA – PAVEL STEPANOV – MARIA YUNDINA: *AI and Administration of Justice in Russia*. <https://www.penal.org/sites/default/files/files/A-07-23.pdf>.

AI tools uphold the principles of justice. The case of COMPAS in the United States highlights the risks of relying on AI systems that may inadvertently perpetuate existing biases. To mitigate these risks, it is essential to develop AI models that are not only accurate but also explainable, allowing judges and the public to understand and, if necessary, challenge the AI's recommendations. Data security and privacy are also critical issues. Courts handle highly sensitive information, and any breach could have severe consequences. Robust cybersecurity measures, strong encryption, and strict access controls are necessary to protect this data. Additionally, AI systems must comply with data protection regulations like the GDPR in Europe to ensure the privacy of individuals is safeguarded. To navigate these challenges, comprehensive legal and ethical frameworks are indispensable. These frameworks should address issues such as data privacy, cybersecurity, accountability, and bias, providing clear guidelines for the responsible use of AI in the judiciary. Regulatory bodies or panels should be established to oversee AI implementation, ensuring compliance with these standards and taking corrective action when necessary.³⁶ Moreover, the integration of AI with traditional judicial processes must be approached thoughtfully. AI should serve as a support tool, enhancing human decision-making rather than replacing it. Pilot projects and case studies from various jurisdictions can provide valuable insights into best practices for creating a hybrid system where AI handles routine tasks while judges retain authority over complex issues. Finally, international collaboration is key to advancing the responsible use of AI in the judiciary. By comparing experiences from different countries, such as the United States, China, and Germany, we can identify common challenges and successful strategies. Collaborative research projects and international conferences can facilitate the exchange of ideas and promote the development of global standards for ethical AI use in the courts.

In conclusion, while AI holds immense promise for revolutionizing judicial systems, its implementation must be guided by a commitment to ethical responsibility and legal oversight. By developing robust frameworks, investing in continuous training for legal professionals, and fostering international collaboration, we can harness the power of AI to create more efficient, transparent, and fair justice systems. The future of justice depends on our ability to balance innovation with the fundamental rights of citizens, ensuring that AI serves as a tool for empowerment and equity in the pursuit of justice.

³⁶ ANGWIN-LARSON-MATTU-KIRCHNER, *Ibid.*

BIBLIOGRAPHY

- J. ANGWIN – J. LARSON – S. MATTU – L. KIRCHNER: Machine Bias – There's Software Used across the Country to Predict Future Criminals. And It's Biased against Blacks. *ProPublica* (May 23, 2016).
- ANGELA JIN – NILOUFAR SALEHI: *(Beyond) Reasonable Doubt: Challenges that Public Defenders Face in Scrutinizing AI in Court*. 2024. arXiv preprint arXiv:2403.13004 (March 2024). Available at: <https://arxiv.org/abs/2403.13004>.
- SAYASH KAPOOR – PETER HENDERSON – ARVIND NARAYANAN: *Promises and pitfalls of artificial intelligence for legal applications*. 2024. arXiv preprint arXiv:2402.01656. Available at: <https://arxiv.org/abs/2402.01656>.
- JINQI LAI – WENSHENG GAN – JIAYANG WU – ZHENLIAN QI – PHILIP S. YU: *Large Language Models in Law: A Survey*. 2023. arXiv preprint arXiv:2312.03718. <https://arxiv.org/abs/2312.03718>.
- A. D. SELBST et al.: Fairness and Abstraction in Sociotechnical Systems. *Proceedings of the 2019 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 2019, 59–68.
- CHANGQING SHI – TANIA SOURDIN – BIN LI: The Smart Court - A New Pathway to Justice in China? *International Journal for Court Administration*, 2021 (1). <https://ssrn.com/abstract=3778345>.
- VLADISLAV GUBKO – MARGARITA NOVOGONSKAYA – PAVEL STEPANOV – MARIA YUNDINA: *AI and Administration of Justice in Russia*. <https://www.penal.org/sites/default/files/files/A-07-23.pdf>.
- <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/insights>. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>.
- <https://www.globallegalpost.com/news/chief-justice-tells-39lukewarm39-legal-profession-to-step-up-on-legal-tech-87104303>.
- <https://lexiconlegal.in/ai-takes-the-gavel-contract-laws-new-sidekick-in-automated-decision-making/>.
- <https://lex.uz/docs/-111460>.
- <https://jadval2.sud.uz/>.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Ethics_of_artificial_intelligence.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Automated_decision-making.
- <https://hdr.mitpress.mit.edu/pub/hzwo7ax4/release/7>.
- <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3124815/chinas-courts-use-data-analytics-and-blockchainevidence>.
- <https://lexir.co/2024/09/20/chinas-smart-courts-initiative-a-case-study-in-ai-integration/>.
- <https://lawgazette.com.sg/practice/practice-support/how-ai-is-transforming-the-way-singapore-does-document-review/>.

https://www3.weforum.org/docs/WEF_Blockchain_Government_Transparency_Report.pdf.

https://www.americanbar.org/groups/law_practice/resources/tech-report/.

<https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/3bc3c34a/digitalisation-of-civil-proceedings-in-germany>.

<https://www.welt.de/regionales/hamburg/article254029898/Ueberlastete-Gerichte-Hamburger-Justiz-will-Einsatz-von-KI-testen.html>.

<https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-digital-litigation/germany>.

HIÁNYZÓ NEMZETKÖZI KISEBBSÉGVÉDELEM, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A ROMÁK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJA ÉRDEKÉBEN LÉTREHOZOTT KÉT PÁRHUZAMOSAN LÉTEZŐ STRATÉGIAI KERETPROGRAMRA

MISSING INTERNATIONAL MINORITY PROTECTION, WITH SPECIAL REGARD TO THE TWO PARALLEL STRATEGIC FRAMEWORK PROGRAMMES ESTABLISHED FOR THE SOCIAL INTEGRATION OF THE ROMA

ORSÓS ZOLTÁN¹

ABSTRACT ■ There is no doubt that the European Union's (EU) minority protection policy is based on respect for human rights, combating discrimination, and promoting social inclusion. However, due to the gaps in the existing legal framework and the differing approaches of member states, the legal situation of minorities is often uncertain and, in many cases, does not necessarily guarantee the respect and enforcement of the rights of national minorities. One of the most fundamental challenges in international minority protection is that the minority protection guidelines set forth in international documents do not constitute direct obligations for member states, and the issue remains within the scope of national law. The Roma form the largest ethnic minority in the EU, but they continue to face significant social exclusion, discrimination, and poverty. Despite EU Roma strategies, improvements in their situation are slow. The Roma strategic frameworks established by the European Commission—differing from the general guidelines set forth in international legal documents—aim to define objectives through which all Roma in Europe can fully live up to their opportunities and develop their capabilities. At the same time, the implementation practices of individual member states vary significantly, which further complicates the achievement of common goals. One of the fundamental aims of this study is to explore the discrepancies between the minority protection objectives set at the EU level and their implementation at the member state level, with a particular focus on the situation of the Roma in Hungary and the impacts of the EU Roma strategic framework. The research aims to highlight how the presumed gap limits the effectiveness of minority protection, and seeks to present a comparative analysis of the alignment and differences between the EU strategic frameworks and the Hungarian National

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

Social Inclusion Strategy (MNTFS). Using the example of implementation in Hungary, the study examines local-level challenges and the effectiveness of the strategies.

KEYWORDS: minority protection, social integration, Roma, Roma strategy, international documents

ABSZTRAKT ■ Nem kétség, hogy az Európai Unió (EU) kisebbségvédelmi politikája az emberi jogok tiszteletben tartására, a diszkrimináció elleni küzdelemre és a szociális befogadás elősegítésére épül, azonban a meglévő jogi keret hiátusai és a tagállamok eltérő hozzáállása miatt a kisebbségek jogi helyzete gyakran bizonytalan és sok esetben nem feltétlenül biztosítja a nemzetiségek jogainak tiszteletben tartását és érvényesülését. A nemzetközi kisebbségvédelem egyik legalapvetőbb kihívásának tekinthető, hogy a nemzetközi dokumentumokban rögzített kisebbségvédelmi intelmek nem jelentenek közvetlen kötelezettséget a tagállamok számára, és a nemzeti jog hatáskörében marad a kérdés. A romák az EU legnagyobb etnikai kisebbségét alkotják, de továbbra is jelentős társadalmi kirekesztéssel, diszkriminációval és szegénységgel szembesülnek. Az uniós roma stratégiák ellenére a helyzetük javulása lassú. Az Európai Bizottság által létrehozott romastratégiai keretprogramok – eltérve a nemzetközi jogi dokumentumokban rögzített általános iránymutatásoktól – arra törekszik, hogy olyan célkitűzéseket fogalmazzon meg, amelyek alapján Európában minden roma maradéktalanul élni tudjon lehetőségeivel és kibontakoztathassa képességeit, ugyanakkor az egyes tagállamok végrehajtási gyakorlata jelentős tér el, amely tovább nehezíti a közös célok elérését. A tanulmány egyik alapvető célja, hogy feltárja az Európai Unió szintjén megfogalmazott kisebbségvédelmi célkitűzések és a tagállami szintű megvalósítás közötti eltéréseket, különös tekintettel Magyarországon a romák helyzetére és az uniós romastratégiai keret hatásaira. A kutatás kiemelt célja, hogy rávilágosítson arra, hogy miképpen korlátozza a feltételezett szakadék a kisebbségvédelem eredményességét, valamint törekszik arra, hogy összehasonlító elemzésen keresztül bemutassa az uniós stratégiakeverek és a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS) közötti összhangot és különbségeket. A magyarországi megvalósítás példáján keresztül a tanulmány vizsgálja a helyi szintű kihívásokat, a stratégiák hatékonyságát.

KULCSSZAVAK: kisebbségvédelem, társadalmi felzárkózás, roma, romastratégia, nemzetközi dokumentumok

1. BEVEZETÉS

Bár az Európai Unió viszonyulása a kisebbségekhez számos szempontból hiányosságokat mutat és további fejlődést igényel, azonban a létrehozott nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer törekszik arra, hogy biztosítsa a kisebbségek jogait és

érdekeit a világ különböző részein, ahol a kisebbségek gyakran ki vannak téve diszkriminációnak vagy marginalizációnak. A kisebbségvédelmi rendszer számos nemzetközi egyezményen², chartán és egyéb dokumentumon alapul³, amelyeket az ENSZ, az Európa Tanács és más regionális vagy nemzetközi szervezetek hoztak létre. A kisebbségvédelmi kérdéseket szabályozó jogi dokumentumokról elmondható, hogy általában elismerik a kisebbségek jogait az anyanyelv használatától kezdve egészen az oktatási és kulturális lehetőségekig és a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer fontos része a nemzetközi emberi jogok általános rendszerének, éppen ezért az egyének és csoportok jogait egyenlő mértékben igyekszik védeni faji, vallási, etnikai vagy más hovatartozásuk alapján. A kisebbségvédelem alapelvei⁴ segítenek megelőzni a kisebbségekkel szembeni diszkriminációt és jogsértéseket, valamint előmozdítani az egyenlőséget és a kulturális sokszínűséget a világban.⁵

A nemzetközi jog terén komoly kihívást jelent, hogy nincs olyan egységes és hatékony végrehajtási mechanizmus, mint amilyen a nemzeti jogrendszerekben szokásos.⁶ Az ilyen végrehajtási mechanizmusok hiánya miatt gyakran nehézségekbe ütközhet az egyezmények és szabályok betartása és végrehajtása. Ennek ellenére a nemzetközi jog továbbra is fontos szerepet játszik az államok közötti viszonyok szabályozásában és az emberi jogok védelmében.

A hatályban lévő nemzetközi dokumentumokban rögzített iránymutatások alapvető keretet és irányelveket biztosítanak a létrehozott roma stratégiai keretprogramok számára. Ezek a dokumentumok, mint például az uniós keretrendszerek és az ENSZ különböző irányelvei meghatározó szerepet játszanak

² Példálózó felsorolás: Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Közgyűlés 47/135. sz. határozata, Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2010/c 83/02, 21. cikk, a Tanács 2000/43/EK Irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról.

³ Lásd például az Európai Unió Alapjogi Chartája, a Faji egyenlőségről szóló irányelv, a Tanács kerethatározata a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemről, az Egyenlő bánásmódról szóló irányelv, Szociális jogok európai pillére, az Európa 2020 stratégia, a kohéziós politika irányelvei, a kohéziós politika prioritásai, Rasszizmus elleni cselekvési terv 2020–2025.

⁴ KÁLMÁN FERENC – SZILI KATALIN: *A nemzeti kisebbségvédelem javasolt alapelvei az Európa Unióban*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2021. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/kiadvanyok/nemzeti_kisebbssegvedelem_2020.pdf](https://efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/kiadvanyok/nemzeti_kisebbssegvedelem_2020.pdf) (Letöltés ideje: 2024. december 3.).

⁵ SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó Kör, 2003.

⁶ PPJNE, 27. cikk: „Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbséghez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”

a programok kialakításában és végrehajtásában, biztosítva azok összhangját a nemzetközi normákkal és gyakorlatokkal. A roma közösségek társadalmi integrációja és fejlődése érdekében két párhuzamosan létező stratégiai keretprogram került kialakításra, amelyek céljaikban és végrehajtási módszereikben eltérő, ám egymást kiegészítő megközelítéseket alkalmaznak. A keretprogramok alapvetően befolyásolják a roma közösségek helyzetének javítását célzó közpolitikai intézkedéseket és fejlesztési terveket. Jelen publikáció célja e két stratégiai keretprogram elemzése és összehasonlítása, röviden bemutatom mindkét program célkitűzéseit, alapelveit és végrehajtási mechanizmusait, valamint azok párhuzamos működésének hatásait. Részletesen tárgyalom, hogy a romastratégia milyen politikai, jogi eszközzel kívánja megoldani a roma közösségek előtt álló kihívásokat, és milyen eszközöket alkalmaznak az előrelépés érdekében.

Tanulmányomban továbbá röviden bemutatom a releváns nemzetközi dokumentumokat, amelyek keretet és irányt szabnak a kidolgozott roma stratégiák számára. A második részben kifejtem álláspontomat a keretprogramok hatékonyságáról, előnyeiről és korlátairól. Az elemzés során feltérképezem a meglévő problémákat.

Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a roma közösségeket érintő nemzetközi dokumentumokról, a két stratégiai keretprogram részletes elemzésével bemutassa azok működését és hatásait, valamint rávilágítson a jelenlegi társadalmi, jogi kihívásokra.

2. KISEBBSÉGVÉDELMI JOGOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Bár a tanulmány célja nem a nemzetközi jogi dokumentumok részletes elemzéséről szól, azonban fontos megemlíteni néhányat közülük, mivel ezen nemzetközi dokumentumok adják meg az alapját az Európa Unió által kidolgozott romastratégiai keret⁷. A kisebbségek jogi helyzetének nemzetközi és uniós szintű vizsgálata során megállapítható, hogy a nemzetközi jogban számos kihívással szembesülni elsősorban a fogalmi tisztázatlanság miatt.⁸ A nemzetközi jogban ugyanis nincs egy olyan egyetemes definíció sem a kisebbségvédelem, sem a nemzetiség fogalmára vonatkozóan, amely minden állam által elfogadott és kötelező érvényű lenne. A nemzetközi jogban a kisebbségvédelem és a nemzetiség kérdése

⁷ PATRICK THORNBERRY: Az ENSZ Nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozata: háttér, elemzés, megjegyzések és a legújabb fejlemények. In: *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek. Dokumentumok a Minority Rights Group kisebbségi publikációiból*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002. 25.

⁸ SZALAYNÉ 2003, 154.

gyakran az államok eltérő történelmi, kulturális, politikai és jogi hagyományai szerint alakul, így ezek a fogalmak sokszor rugalmasan értelmezhetők, és az államok közötti megállapodások vagy nemzetközi szervezetek ajánlásai alapján nyernek konkrét tartalmat. A nemzetközi szabályozásban a kisebbség kifejezés mellett gyakran találkozhatunk az őslakos népek fogalmával is⁹, amely bár részben szinonimaként használható, mégis eltérő jogi megközelítést és státuszt képvisel. Jelen bevezetőben azonban nem célom a kisebbségvédelem fogalmának részletes elemzése, inkább a fogalmi keretek és jogi kihívások rövid áttekintésére kívánok hangsúlyt fektetni.¹⁰

A nemzetiségek védelmét több évtizeden keresztül az ENSZ által megalkotott és 1966-ban aláírt Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (a továbbiakban: Egyezségokmány) 27. cikkelye biztosította. Bár az Egyezségokmány nem tartalmaz konkrét fogalom-meghatározást¹¹, a 27. cikk jelenleg is az egyetlen nemzetközi jogi kötőerővel bíró, univerzális szinten alkalmazott nemzetiségvédelmi rendelkezésnek tekinthető. A cikkely kimondja: *„Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbséghez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”*¹²

Megfigyelhető, hogy a cikk a nemzetiség alatt olyan különálló, stabil és történelmileg kialakult csoportokat ért, amelynek tagjai erős összetartozás-tudattal rendelkeznek.¹³ Fontos megjegyezni, hogy ez a cikk kisebbségi jogok minimumát tartalmazza, és nem tér ki részletesen például a nyelvi jogokra vonatkozó specifikus rendelkezésekre, valamint olyan csoportokat sem említ, akiket számbeli fölénye ellenére kisebbségként kezelnek (például Dél-Afrika fekete lakossága).¹⁴ Az Egyezségokmány végrehajtásáért felelős Emberi jogi Bizottság (Human Rights Committee) a 27. cikkely értelmezésére vonatkozó 23-as számú általános

⁹ Lásd részletesebben: GNANAPALA WELHENGAMA: *Minorities' Claims: From Autonomy to Secession*. Aldershot-Burlington-Singapore-Sydney, Ashgate, 2000.

¹⁰ Az amerikai megközelítésben az „őslakos népek” jogaira fókuszálódik a figyelem, mivel az amerikai jogrendszer az őslakos közösségek jogait és jogállását hangsúlyozza inkább, különös tekintettel az őshonos területeikhez, illetve a hagyományos kulturális rítusaihoz való jogukra. Az őslakos népek jogállása az 1980-as években került napirendre, a hagyományos lakhelyük feletti jogaik visszaállítása, természeti erőforrásaik és kultúrájuk védelme, illetve részvételi jogaik kapcsán.

¹¹ Az Egyezségokmány 27. cikkének angol, francia, illetve német nyelvű szövege a „nemzeti” jelző helyén az „ethinc–ethnique–ethnische” szavakat használja.

¹² Egyezségokmány 27. cikk.

¹³ MAJTÉNYI BALÁZS – VÍZI BALÁZS: *Európa kisebbsége - A roma kisebbség a nemzetközi dokumentumokban*. Gondolat kiadó kör, 2005, 9–15.

¹⁴ SZALAYNÉ 2003, 178.

megjegyzésében¹⁵ hangsúlyozta, hogy a cikkely tartalma nem azonosítható a népek önrendelkezési jogával foglalkozó 1. cikkellyel. Ez utóbbi kapcsán az Egyezségokmány fakultatív jegyzőkönyve alapján nem nyújtható be egyéni panasz a Bizottsághoz. A Bizottság szerint a 27. cikkelyben meghatározott jogok gyakorlása nem sértheti a részes államok szuverenitását vagy területi integritását. Ugyanakkor bizonyos jogok, például a kulturális jogok gyakorlása, szorosan kötődhet egy adott területhez és annak erőforrásaihoz. Az általános megjegyzés értelmében a 27. cikk nem kizárólag az állampolgárokról terjed ki, alkalmazása nem az állam döntésétől függ, hanem objektív körülményeken alapul. Emellett az államnak nemcsak passzív, hanem aktív cselekvési kötelezettségei is vannak, például biztosítani kell, hogy a kisebbségek részt vehessenek az őket érintő döntések meghozatalában.

A nemzetiség fogalmának nemzetközi jogi meghatározása terén az ENSZ keretein belül Francesco Capotorti¹⁶ olasz nemzetközi jogászprofesszor által kidolgozott definíció számít az egyik legtekintélyesebbnek. Ezt a definíciót gyakran használják a nemzetiségi joggal foglalkozó szakemberek¹⁷ alapvető hivatkozási pontként, mivel átfogóan és pontosan írja le a kisebbség fogalmát. A „Capotorti-definíció”¹⁸ szerint kisebbségnek tekinthető *„az állam többi lakosságához képest számszerűleg kisebb, nem uralkodó helyzetben lévő csoport, amelynek tagjai – az állam polgáraiként – a lakosság többi részétől különböző etnikai, vallási vagy nyelvi tulajdonságokkal rendelkeznek, és akár rejtetten is (implicite) – a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére vonatkozó összetartozás, szolidaritás érzése köti őket össze.”*¹⁹ Ez a meghatározás nemcsak a kisebbségi csoportok jellemzőit fedi le, hanem azok közösségi összetartozását és identitásuk megőrzésére irányuló törekvéseit is figyelembe veszi, ezáltal megalapozva a kisebbségek jogainak védelmére irányuló nemzetközi jogi szabályozásokat. Kérdés, hogy Capotorti meghatározása elavulttá vált-e azóta²⁰, mivel az azóta eltelt idő alatt jelentős társadalmi változások

¹⁵ CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) <https://www.refworld.org/> (Letöltés ideje: 2024. november 30.).

¹⁶ FRANCESCO CAPORTI: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic*. 1979, 35.

¹⁷ SZALAYNÉ 2003, 28–29. Lásd például Karl Doehring, Thomas D. Musgrave, Nagy Károly, Marc Bossuyt, José Bengoa.

¹⁸ BRUHÁCS JÁNOS: A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében. In: SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET (szerk.): *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek védelméről*. 1. kötet. Pécs, JPTE-ÁJTK, Kisebbségvédelmi Munkaközösség, 1988.

¹⁹ SZALAYNÉ 2003, 187.

²⁰ BORIS TSCILEVICH: *New Democracies in the Old World: Remarks on Will Kymlicka's Approach to Nationbuilding in Post-Communist Europe*. In: WILL KYMLICKA – MAGDA OPALSKI: *Can Liberal Pluralism be Exported? – Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*. Oxford, Oxford University Press, 2001, 162.

mentek végbe, különösen a bevándorlás terén. A szöveg hangsúlyozza, hogy a bevándorló háttérű közösségeket, amelyek már több generáció óta rendelkeznek állampolgársággal, jelenleg nem tekintjük hagyományos értelemben vett nemzeti kisebbségeknek.²¹ Ennek ellenére, egyre nehezebb fenntartani azt az érvelést, hogy ezek a közösségek és leszármazottjaik ne rendelkezzenek ugyanazokkal a jogokkal, mint a hagyományos nemzeti kisebbségek, különös tekintettel az önazonosság megőrzésére való jogra. Ez felveti a kérdést, hogy szükség van-e Capotorti meghatározásának aktualizálásra, hogy az a mai európai társadalmak valóságát is figyelembe vegye, különösen a bevándorló háttérű közösségek jogainak és státuszának szempontjából.²²

Az Egyezségokmány jelentőségén túl kiemelt figyelmet érdemel az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Közgyűlésének 1992-ben kiadott „Nyilatkozat”²³ a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól” szóló 47/135. számú határozata (a továbbiakban: Kisebbségi nyilatkozat)²⁴, amelynek tervezetét az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának (EJB) egy munkacsoportja készítette el, és amit 14 évnyi tárgyalást követően 1992-ben fogadott el a Bizottság. A „sors fintora”, hogy a munkacsoport vezetője egy jugoszláv diplomata volt.²⁵ A Kisebbségi nyilatkozat fontos mérföldkőnek számít a kisebbségi jogok nemzetközi védelmében, mivel részletesen rögzíti a kisebbségekhez tartozó személyek jogait, különös tekintettel identitásuk, kultúrájuk, nyelvük és vallásuk megőrzésére. Az ENSZ e dokumentuma irányadóként szolgál a tagállamok számára a kisebbségek jogainak tiszteletben tartásában és védelmében, és hangsúlyozza a kisebbségek aktív részvételének fontosságát saját ügyeikben. A Nyilatkozat nemcsak elvi szinten, hanem gyakorlati szempontból is jelentős, mivel alapot biztosít a kisebbségi jogok védelmét célzó nemzeti és nemzetközi intézkedések kialakításához. Az ENSZ-ben elfogadott Kisebbségi Nyilatkozat a nemzetközi szervezet sajátos környezetében kialakított, legkisebb közös nevező alapján született meg. Ezért több, Magyarország számára kiemelten fontos

²¹ Lásd részletesebben MÓRÉ SÁNDOR: A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. A nemzetiségi önkormányzatok kapcsolata a közigazgatással. *Glossa Iuridica*, 2017 (3–4), 185–230.

²² Lásd részletesebben MANZINGER KRISZTIÁN: *A területi alapú hatalommegosztás, mint a multikulturális európai államok demokratikus stabilitásának lehetséges modellje* (doktori értekezés). Károli Gáspár Református Egyetem, 2019.

²³ Közgyűlés 47/135. sz. Határozata, Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól.

²⁴ A Kisebbségi nyilatkozat magyar szövegét lásd BÖSZÖRMÉNYI JENŐ: *Az ENSZ kisebbségi kézikönyve*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2004, 7–11.

²⁵ 1978-ban Jugoszlávia terjesztette be az első nyilatkozattervezetet és nagymértékben ennek eredményeként választották diplomatajukat a munkacsoport elnökévé.

kérdés – például az autonómia, az önrendelkezési jog vagy a végrehajtási és ellenőrzési mechanizmus – nem került bele a dokumentumba. A nyilatkozat nem tartalmazza a kisebbségek pontos definícióját sem. Ennek ellenére a Kisebbségi Nyilatkozat fontos előrelépéseket tartalmaz, többek között kimondja, hogy az államok kötelessége a nemzeti, etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek identitásának védelme. Újdonságot jelentett továbbá annak rögzítése, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek egyenjogúan részt vehetnek a gazdasági életben. A dokumentum deklarálja a kisebbségek jogát az anyanemzettel való szabad kapcsolattartáshoz, valamint hangsúlyozza, hogy mind a nemzeti politikák meghatározásakor, mind az államok közötti együttműködés során figyelmet kell fordítani a kisebbségekhez tartozó egyének legitim érdekeire.²⁶

A romák helyzete és jogi státusza nemzetközi szinten évtizedek óta vita tárgyát képezi, és bár számos nemzetközi dokumentum és ajánlás foglalkozik a romák védelmével, azonban a jogi és politikai keretekben egyértelmű konszenzus nem alakult ki. Álláspontom szerint a különböző nemzetközi szervezetek által elfogadott iránymutatások és deklarációk gyakran inkoherensek, ellentmondásosak, és nem tartalmaznak koherens szabályozási elveket, amelyek képesek lennének hosszú távon érdemi változást hozni a romák társadalmi integrációja terén. Az ilyen dokumentumok túlnyomórészt biztonságpolitikai szemléletmódra építenek, és főként a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvére összpontosítanak. Bár sok esetben hangsúlyozzák a roma nemzet koncepciójának fontosságát és a kisebbségi különjogok mellett való elköteleződést, a pozitív diszkriminációval kapcsolatos intézkedések gyakran háttérbe szorulnak. Ez a megközelítés viszont nem képes átfogó és tartós megoldásokat nyújtani a romák életkörülményeinek javítására, így a nemzetközi jogi és politikai diskurzusban továbbra is kérdéses, hogyan biztosítható a roma közösségek valódi esélyegyenlősége.²⁷

3. A NEMZETI ROMA INTEGRÁCIÓS STRATÉGIÁK UNIÓS ÉS HAZAI KERETRENDSZERE

Összességében a teljesség igénye nélkül elmondhatjuk, hogy az ENSZ által létrehozott kisebbségi dokumentumok bizonyos keretek között, de hasznos eszközt jelenthet a kisebbségek számára. Ezen nemzetközi jogi dokumentumok szellemében alakultak ki azok a nemzeti és uniós stratégiák is, amelyek célja a kisebbségi csoportok, különösen a roma közösségek helyzetének javítása.

²⁶ LAKATOS ISTVÁN: Az ENSZ kisebbségvédelmi rendszere. *Kisebbségi Szemle*, 2017 (3), 16.

²⁷ MAJTÉNYI-VÍZI 2005, 15.

Az Európai Unió évtizedek óta támogatja a romák társadalmi befogadását és integrációját, amelynek érdekében számos alapvető jogforrást és politikai irányvonalat alakított ki.²⁸

Európa egyik legkomolyabb társadalmi kihívásának, a roma közösségek társadalmi kirekesztettségének és hátrányos helyzetének kezelésére az Európai Unió 2011-ben²⁹ kidolgozta a nemzeti romaintegrációs stratégiák 2020-ig tartó uniós keretrendszerét (a továbbiakban: Keretrendszer). Ez a keretrendszer célul tűzte ki a roma közösségek integrációjának előmozdítását az Európai Unió egész területén, különös tekintettel négy alapvető területre: oktatás, foglalkoztatás, egészségügy és lakhatás. A keretrendszer figyelembe veszi az egyes országok specifikus társadalmi és gazdasági körülményeit is. Az EU a keretrendszeren keresztül koordinálta és támogatta a tagállamok erőfeszítéseit, biztosítva, hogy a roma közösségek számára fenntartható és hatékony megoldásokat nyújtsanak a társadalmi befogadás elősegítése érdekében.

3.1. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig

A keretrendszer négy kulcsfontosságú területre összpontosít³⁰: oktatás, foglalkoztatás, egészségügyi ellátás és lakhatás. Célja, hogy meghatározza azokat a minimumkövetelményeket, amelyek biztosítják a roma közösségek egyenlő esélyeit és jobb életkörülményeit az EU területén.³¹ Az Európai Bizottság a kitűzött célok elérése érdekében tagállamoktól aktív együttműködést várt el, mivel csak közös erőfeszítések révén lehetett hatékony megoldásokat találni Európa egyik legkomolyabb társadalmi kihívására, a romák kirekesztésének és hátrányos helyzetének megszüntetésére.³² A keretrendszer célja, hogy ösztönözze a tagállamokat a roma közösségek társadalmi integrációját elősegítő politikák

²⁸ A romák társadalmi befogadásának alapvető jogforrásai az Európai Unióban (a teljesség igénye nélkül): az Európai Unió Alapjogi Chartája, a Faji egyenlőségről szóló irányelv, a Tanács kerethatározata a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemről, az Egyenlő bánásmódról szóló irányelv, a Szociális jogok európai pillére, a kohéziós politika irányelvei (2014–2020), a kohéziós politika prioritásai (2021–2027), Rasszizmus elleni cselekvési terv 2020–2025.

²⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX:52011DC0173> (Letöltés ideje: 2024. december 6.).

³⁰ Keretrendszer 2011, 12.

³¹ SZALAYNÉ 2003, 156.

³² Keretrendszer 2011, 1.

és programok kidolgozására és végrehajtására, elősegítve ezzel a társadalmi befogadást és az egyenlő lehetőségeket. A nemzeti romaintegrációs stratégiák végrehajtásáról szóló 2019. évi jelentés (a továbbiakban: Jelentés) alapján megállapítható, hogy a keretrendszer elősegítette, hogy a roma integrációs kérdés a politikai napirend középpontjába kerüljön az EU-ban és a tagállamokban. Ennek eredményeként megerősödött a politikai és társadalmi figyelem a roma közösségek helyzetének javítása iránt, és több országban létrejöttek vagy megerősödtek a roma integrációval foglalkozó szakpolitikai és szakmai fórumok.³³ A tagállamok elkezdtek kidolgozni és implementálni nemzeti roma integrációs stratégiákat, köztük Magyarország is, amelyek az uniós keretrendszer által meghatározott minimumkövetelményekhez igazodnak.³⁴ Ezek a stratégiák gyakran magukban foglalják a roma közösségek oktatási, foglalkoztatási, egészségügyi és lakhatási helyzetének javítását³⁵ célzó konkrét intézkedéseket és programokat. Bár a 2011-es keretrendszer széleskörű célkitűzéseket tartalmazott, gyakran hiányzott belőle a konkrét, mérhető célok és normák meghatározása. Ez a hiányosság nehezítette az intézkedések eredményességének nyomon követését és értékelését.³⁶ Az uniós keretrendszer általában minimumkövetelményeket fogalmazott meg, de nem mindig biztosította a tagállamok számára a részletes útmutatást vagy támogatást a célok eléréséhez. Sok esetben nem volt képes megfelelően reagálni a tagállamok eltérő társadalmi és gazdasági helyzetére. Az egyes országok sajátos problémáit és szükségleteit nem mindig vették figyelembe, ami gyakran korlátozta az intézkedések hatékonyságát. A helyi szintű végrehajtás gyakran nem volt megfelelően koordinálva, és a támogatások nem mindig jutottak el a célzott közösségekhez. Nem mindig biztosította a roma közösségek aktív részvételét a politikai döntéshozatali folyamatokban és a programok kidolgozásában. A roma közösségek megfelelő bevonása és képviselete nélkül a stratégiai intézkedések gyakran nem feleltek meg a közösség valós szükségleteinek és elvárásainak.³⁷

³³ A nemzeti romaintegrációs stratégiák végrehajtásáról szóló 2019. évi jelentés <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52019DC0406> (Letöltés ideje: 2024. december 6.).

³⁴ A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS), 2020 <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/03/MNTFS2030.pdf> (Letöltés: 2024. december 10.).

³⁵ Lásd részletesebben HAJDU TAMÁS – KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: *Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból. Társadalmi riport.* Budapest, TÁRKI, 2014, 265–302.

³⁶ Jelentés 2019, 6.

³⁷ Keretrendszer 2011, 5.

3.2. Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer

2020 őszén az Európai Bizottság bemutatta az új roma integrációs keretrendszerét, amely a 2011-es uniós keretrendszert igyekezett megerősíteni és reformálni. Az új keretrendszer hivatalos neve „Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer (a továbbiakban: Keretrendszer 2020).”³⁸ Célja, hogy orvosolja a korábbi keretprogram hiányosságait, és átfogóbb, hatékonyabb megközelítést nyújtson a roma közösségek integrációjához. Az új stratégia a tapasztalatok alapján próbálja javítani a végrehajtást, erősíteni az intézkedések hatékonyságát és biztosítani a megfelelő forrásokat és támogatást a roma közösségek számára. A keretrendszer célja, hogy reformálja és megerősítse az előző stratégiát. Figyelembe veszi a korábbi időszak tapasztalatait, és célzottabb intézkedéseket javasol a roma közösségek integrációjára.³⁹ Az új megközelítés az eddigi hiányosságok orvoslására, valamint az integrált és koherens politikák kialakítására törekszik. Az új keretrendszer ösztönzi a tagállamokat a koordinált és integrált megközelítés alkalmazására. A cél az, hogy a tagállamok jobban együttműködjenek egymással és a roma közösségekkel, valamint civil szervezetekkel, hogy hatékonyabban ériék el a közös célokat. Az új stratégia folytatja és kiterjeszti az oktatási programokat, amelyek célja a roma gyermekek iskolai teljesítményének javítása és az iskolai lemorzsolódás csökkentése. Kiemelt figyelmet kap az oktatási egyenlőség előmozdítása, beleértve a korai fejlesztési programokat és az iskolai integrációs intézkedéseket. A foglalkoztatási területen továbbra is célja a roma közösségek munkaerő-piaci integrációjának elősegítése.⁴⁰ A programok a munkavállalói készségek fejlesztésére, a munkahelyi esélyegyenlőség biztosítására és a roma közösségek gazdasági helyzetének javítására összpontosítanak. A reformált megközelítés, a fokozott nyomon követés és hatásértékelés, valamint az aktív részvétel elősegítése révén az EU célja, hogy csökkentse a roma közösségeket érintő társadalmi és gazdasági hátrányokat, és elősegítse a társadalmi befogadást és egyenlőséget. Az új stratégia lehetőséget

³⁸ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak, Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0005.02/DOC_1&format=PDF (Letöltés: 2024. június 3.).

³⁹ Keretrendszer 2020, 14.

⁴⁰ Keretrendszer 2020.

biztosít arra, hogy az uniós és tagállami szinten tett erőfeszítések jobban összhangban legyenek a roma közösségek valós szükségleteivel és elvárásaival.

3.3. Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030

Az új, 2020-as uniós roma integrációs keretrendszer hatására Magyarországon is jelentős lépéseket tettek a roma közösségek integrációjának elősegítése érdekében. Az EU által nyújtott iránymutatások és célkitűzések alapján Magyarország is kidolgozott egy átfogó keretprogramot (a továbbiakban: MNTFS)⁴¹, amely célja, hogy megfeleljen az új uniós stratégiák követelményeinek és hatékonyan reagáljon a roma közösségeket érintő kihívásokra. Kifejezett célja, hogy jelentős előrelépést érjen el a roma közösségek integrációjában, javítsa az életkörülményeiket, és elősegítse a társadalmi befogadást. A stratégia megalkotásával több hazai és uniós szabályozásban rögzített szakpolitikai elvárásnak felelünk meg. A stratégia célkitűzéseivel, beavatkozási irányjaival és intézkedési terveivel megerősítjük a magyar kormányzat elkötelezettségét a szegénység felszámolása és a cigányság felemelkedése mellett.⁴² Magyarország legújabb felzárkózási stratégiája, amely kifejezetten „a szegénység elleni küzdelmet szolgáló stratégiaként” definiálja magát, több korábbi program és kezdeményezés tapasztalataira épít. Ezek között szerepel az előző felzárkózási stratégia, a 2032-ig szóló „Legyen jobb a gyermekeknek!” stratégia, a Telepszerű lakhatás kezelését célzó stratégia, valamint a Felzárkózó települések (FETE) program⁴³. A stratégia a beavatkozási területek logikáját követve került kidolgozásra, és tizenkét szakpolitikai elvet fogalmaz meg, amelyek a társadalmi integráció és a felzárkózás irányát jelölik ki. Ezen alapelvek közé tartozik a felzárkózás prioritásként való kezelése, az átfogó megközelítés, amely jogi, finanszírozási és szakmai alapon is egységes keretet biztosít a fejlesztéseknek, valamint a felzárkózás elvű fejlesztéspolitika érvényesítése. Fontos eleme a stratégiai gondolkodásnak az integráció elve, amely a társadalmi kohéziót erősíti, és az elkülönítés felszámolását célozza. A programok összehangolása szintén központi szerepet kap, ahol a központi és helyi koordinációt sikeres innovációkra épülő projektszerű fejlesztések egészítik ki.

⁴¹ Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1619-30-22> (Letöltés ideje: 2024. szeptember 15.).

⁴² MNTFS 2030, 5.

⁴³ Célja, hogy újraépítse a közösséget, kiutat mutasson nyomorból, és a legszegényebbek is hozzájussanak olyan közösségi, szociális, oktatási, egészségügyi szolgáltatásokhoz, amelyek korábban elérhetetlenek voltak számukra. Lásd részletesebben <https://fete.hu/> (Letöltés ideje: 2024. december 8.).

A stratégia hangsúlyozza az eredményesség fontosságát, az életutató támogató segítségnyújtás szükségességét, valamint a személyes felelősségen és részvételen alapuló programok létrehozását. Külön figyelmet fordít a közösségi részvétel és támogatás elvére, az egyenlő jogok érvényesítése érdekében.⁴⁴ A bizalom, az aktív részvétel és a partneri együttműködés is kiemelt jelentőséggel bír, amely megerősíti az állam, az önkormányzatok és a helyi közösségek közötti kapcsolatot. A diszkrimináció megszüntetésére irányuló elköteleződés mellett a stratégia kiemeli a romák befogadásának kétirányúságát, amely szerint nemcsak a romák integrációja fontos, hanem a társadalom egészének aktív részvétele is e folyamatban.⁴⁵ Ez az átfogó megközelítés szorosan illeszkedik az Európai Unió társadalmi befogadásra vonatkozó alapelveihez, például a Szociális jogok európai pilléréhez⁴⁶ és a Rasszizmus elleni cselekvési tervhez⁴⁷ (2020–2025). Az uniós és hazai stratégiák összhangja egyértelműen hozzájárul a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni fellépés hatékony, miközben erősíti az esélyegyenlőség megvalósulását Magyarországon. Az MNTFS 2030 megvalósításához elengedhetetlen az érdekegyeztetési mechanizmusok működése. Megfigyelhető, hogy a magyar politikai és közigazgatási kultúrában nem alakult ki a részvételi és konzultatív eljárások tudatos fejlesztése, ami jól tükrözi a stratégia célkitűzéseinek elérésének mutatóját. Az MNTFS 2030 esetében kiemelt jelentősége van a szakmai alapú döntéshozatalnak, mivel a stratégia hatékony megvalósítása több ágazatot és különböző érintetti csoportokat érint.⁴⁸ Ezért fontos, hogy a társadalmi párbeszéd mechanizmusai a szakmai érdekeket is erőteljesen képviseljék, és ne csak a politikai célokat. Az MNTFS 2030-ban az érintettek célzott bevonása, strukturált konzultációk szervezése, valamint a létszám optimalizálása fontos szerepet játszhat a hatékonyság növelésében.⁴⁹

⁴⁴ MNTFS 2030, 15.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Lásd részletesebben Szociális jogok európai pillére, <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/european-pillar-of-social-rights.html> (Letöltés ideje: 2024. december 8.).

⁴⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2021/c 286/21) véleménye, Egyenlőségközpontú Unió: az EU rasszizmus elleni cselekvési terve a 2020–2025-ös időszakra <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a21v0097.egb> (Letöltés ideje: 2024. december 8.).

⁴⁸ Lásd részletesebben ÁDÁM RIXER: Consultation and central public administration in Hungary. *International Journal of Public Law and Policy*, 2024 (3), 13.

⁴⁹ RIXER 2024, 23.

4. KERETPROGRAMOK HATÉKONYSÁGÁRÓL, ELŐNYEIRŐL ÉS KORLÁTAIRÓL

A roma közösségek integrációja Magyarországon és az Európai Unióban kiemelkedő fontosságú a társadalmi egyenlőség előmozdítása érdekében. Az Európai Bizottság által létrehozott keretprogramok célja az volt, hogy törekedjenek arra, hogy a roma közösségeket érintő társadalmi és gazdasági hátrányokat csökkentsék, valamint kiemelt figyelmet fordítottak arra, hogy növeljék az esélyegyenlőséget és javítsák a roma közösségek életminőségét.

A program végrehajtása azonban számos kihívással szembesül, amelyek gyakran a finanszírozás és a koordináció problémáiból adódnak. Bár az EU pénzügyi forrást biztosít a tagállamok részére, azonban a nemzeti költségvetés korlátozottsága és a források hatékony elosztása gyakran nehézséget okoz.⁵⁰ A pénzügyi támogatások nem mindig érik el a célzott közösségeket, vagy nem elegendőek a célok teljes körű eléréséhez. A helyi hatóságok, civil szervezetek és a roma közösségek közötti együttműködés gyakran nem eléggé koordinált, és a helyi szinten végrehajtott programok nem mindig illeszkednek harmonikusan a nemzeti keretprogramok célkitűzéseihöz, ami csökkentheti az intézkedések hatékonyságát.⁵¹ Az iskolai lemorzsolódás és a roma gyermekek alacsony oktatási teljesítménye továbbra is jelentős probléma. Bár számos intézkedés irányul az oktatási esélyegyenlőség növelésére, az oktatási rendszer nem mindig biztosítja a szükséges támogatást és inkluzív környezetet. Az oktatási intézmények nem mindig kínálnak megfelelő szociális és pszichológiai támogatást a roma gyermekek számára, akik gyakran szembesülnek hátrányos helyzetből adódó problémákkal. A munkavállalói készségeket fejlesztő programok hatékonysága nem mindig kielégítő, mivel a képzések nem mindig az aktuális munkaerőpiaci igényekhez igazodnak, és a roma közösségek tagjai számára nehézséget jelenthet a munkahelyekhez való hozzáférés.⁵²

A foglalkoztatás terén továbbra is fennállnak előítéletek és diszkrimináció, ami csökkenti a roma közösségek tagjainak foglalkoztatási lehetőségeit. Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés is problémás, mivel a hiányos egészségügyi szolgáltatások és a társadalmi-gazdasági helyzetből adódó akadályok jelentős kihívást jelentenek. Az egészségtudatosság növelésére irányuló programok nem mindig érik el a kívánt hatást, és a roma közösségek gyakran nem kapják meg a szükséges egészségügyi edukációt és prevenciós intézkedéseket. A romák lakhatási körülményei nem mindig javulnak jelentősen. A szegregált

⁵⁰ Jelentés 2019, 17.

⁵¹ Keretrendszer 2020, 14.

⁵² Keretrendszer 2020, 11.

lakókörnyezetek rehabilitációja nem mindig halad a tervezett ütemben, és az új lakhatási lehetőségek nem mindig megfelelőek vagy elérhetők.⁵³

Az önálló működés biztosítása, az online és hibrid formátumok alkalmazása, valamint az érintettek célzott és szakszerű bevonása mind hozzájárulhatnak a program sikeréhez.⁵⁴ Jól látható, hogy a magyar keretprogram célja, hogy a roma közösségek integrációját elősegítse, de a gyakorlatban számos hiányosság és megvalósulási probléma jelentkezik. A megfelelő finanszírozás biztosítása, a koordináció javítása, és az integrált megközelítések alkalmazása mellett a programok hatékonyságát növelni kell a helyi szinten történő végrehajtás során is. A program sikeres végrehajtása érdekében a roma közösségek, a helyi hatóságok, a civil szervezetek és a politikai döntéshozók közötti együttműködés kulcsfontosságú. A politikai akarat hiánya és a megfelelő támogatás nélkülözése gyakran akadályozza a programok sikeres végrehajtását. A roma integrációs politikák gyakran nem élveznek prioritást a politikai döntéshozatalban, ami hátráltathatja a programok előrehaladását.

IRODALOMJEGYÉK

Magyar nyelvű szakirodalom

- BÖSZÖRMÉNYI JENŐ: *Az ENSZ kisebbségi kézikönyve*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2004.
- BRUHÁCS JÁNOS: A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében. In: SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET (szerk.): *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek védelméről*. 1. kötet. Pécs, JPTE-ÁJTK, Kisebbségvédelmi Munkaközösség, 1988.
- HAJDU TAMÁS – KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR: *Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból. Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI, 2014, 265–302.
- KÁLMÁN FERENC – SZILI KATALIN: *A nemzeti kisebbségvédelem javasolt alapelvei az Európa Unióban*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2021. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcgclclfindmkaj/https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/kiadvanyok/nemzeti_kisebbssegvedelem_2020.pdf](https://efaidnbmnnnibpccajpcgclclfindmkaj/https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/kiadvanyok/nemzeti_kisebbssegvedelem_2020.pdf)
- LAKATOS ISTVÁN: Az ENSZ kisebbségvédelmi rendszere. *Kisebbségi Szemle*, 2017 (3).
- MAJTÉNYI BALÁZS – VIZI BALÁZS: *Európa kisebbsége – A roma kisebbség a nemzetközi dokumentumokban*. Gondolat kiadó kör, 2005, 9–15.

⁵³ Jelentés 2019, 21.

⁵⁴ RIXER 2024, 23.

MANZINGER KRISZTIÁN: *A területi alapú hatalommegosztás, mint a multikulturális európai államok demokratikus stabilitásának lehetséges modellje (doktori értekezés)*. Károli Gáspár Református Egyetem, 2019.

MÓRÉ SÁNDOR: A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. A nemzetiségi önkormányzatok kapcsolata a közigazgatással. *Glossa Iuridica*, 2017 (3–4), 185–230.

ÁDÁM RIXER: Consultation and central public administration in Hungary. *International Journal of Public Law and Policy*, 2024 (3).

SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó Kör, 2003.

Külföldi szakirodalom

FRANCESCO CAPOTORTI: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic*. 1979.

PATRICK THORNBERRY: Az ENSZ Nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozata: háttér, elemzés, megjegyzések és a legújabb fejlemények. In: *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek. Dokumentumok a Minority Rights Group kisebbségi publikációiból*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002.

BORIS TSCILEVICH: New Democracies in the Old World: Remarks on Will Kymlicka's Approach to Nationbuilding in Post-Communist Europe. In: WILL KYMLICKA – MAGDA OPALSKI: *Can Liberal Pluralism be Exported? – Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*. Oxford, Oxford University Press, 2001.

GNANAPALA WELHENGAMA: *Minorities' Claims: From Autonomy to Secession*. Aldershot-Burlington-Singapore-Sydney, Ashgate, 2000.

Egyéb

A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX:52011DC0173>

CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) <https://www.refworld.org/>

Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2010/c 83/02, 21. cikk.

Közgyűlés 47/135. sz. Határozata, Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól

A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS), 2020 <https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/03/MNTFS2030.pdf>

A nemzeti romaintegrációs stratégiák végrehajtásáról szóló 2019. évi jelentés <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52019DC0406>

PPJNE, 27. cikk

A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról

JOGSZABÁLYI ALÁVETÉS A BÉKÉLTETŐ TESTÜLET ELJÁRÁSÁBAN – ALTERNATÍV-E MÉG A BÉKÉLTETŐ TESTÜLET VITARENDEZÉSE?

STATUTORY SUBMISSION TO THE CONCILIATION BOARD'S PROCEDURE – IS THE CONCILIATION BOARD'S DISPUTE RESOLUTION STILL AN ALTERNATIVE?

PÁLFI DÓRA¹

ABSTRACT ■ The starting point of this study is one of the most significant amendments to Act CLV of 1997 on Consumer Protection, which came into effect on January 1, 2024. This amendment allows the Conciliation Board – if the consumer's claim is well-founded – to issue an enforceable decision against the business up to 200,000 HUF, even if the business does not submit a declaration of submission. The study first defines the conciliation procedure, then reviews the legislative path leading to the current regulation and analyses the potential issues this may raise concerning the uniform application of the law. Furthermore, it examines the differences between ordinary courts and conciliation boards on a fundamental level. Finally, it highlights the elementary shortcomings that conciliation boards need to address to gain public trust, increase the number of procedures initiated, and thereby fulfil their designated role.

KEYWORDS: conciliation, consumer protection, conciliation board, administration of justice, transparency, independence, alternative dispute resolution, uniform application of the law

ABSZTRAKT ■ Jelen tanulmány kiindulópontja a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Fgytv.) 2024. január 1-jén hatályba lépett egyik legjelentősebb módosítása: a békéltető testület – amennyiben a fogyasztó igénye megalapozott – bírósági úton végrehajtható kötelezést hozhat 200 000 Ft-ig a vállalkozóval szemben akkor is, ha az nem tesz alávetési nyilatkozatot. A tanulmány a békéltető testületi eljárás definiálását követően áttekinti a jogalkotás útját a mostani szabályozásig, majd elemzi, milyen problémákat vethet ez fel a jogalkalmazás egységességének szempontjából. Továbbá megvizsgálja a rendes bíróságok és a békéltető testületek közötti különbségeket alapvető szinten. Végül rámutat arra, hogy milyen alapvető hiányosságokat kell orvosolniuk a békéltető testületeknek ahhoz,

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

hogy elnyerjék a társadalom bizalmát, növeljék az eljárások számát, és ezáltal betöltsék a rájuk ruházott szerepet.

KULCSSZAVAK: békéltetés, fogyasztóvédelem, békéltető testület, igazságszolgáltatás, nyilvánosság, függetlenség, alternatív vitarendezés, jogalkalmazás egysége

1. A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETEK SZEREPE A FOGYASZTÓVÉDELEMBEN

A fogyasztóvédelem feladata a fogyasztó és a vállalkozás közötti polgári jogi jogviszony jogi szabályozása által fogyasztói többletvédelem biztosítása.² A fogyasztóvédelem jogágakon átívelő keretrendszerében hatósági, polgári anyagi és eljárásjogi szabályokat is találunk, még a Büntető Törvénykönyv is külön fejezetet szentel a büntetni rendelt tényállásoknak a fogyasztói minőséget érintően. A fogyasztóvédelmi szabályozásban az eljárási szabályok arra hivatottak, hogy segítséget nyújtsanak a fogyasztóknak jogaik gyors, hatékony, egyszerű és költségkímélő érvényesítéséhez.³

E területen hazánkban kiemelkedő a békéltető testületi eljárás, „*amely jellegét tekintve a választott bírósági békéltetés és a választottbírói per valamiféle keveréke, és jellemzője, hogy nem helyettesíti a pert, továbbá, hogy nem feltétele a fogyasztói igény érvényesítésére irányuló kereset benyújtásának*”.⁴

„*A békéltető testület olyan sajátos vitarendezési mechanizmust alakított ki, amelyben a mediációs elemek kerülnek ötvözésre az arbitrációs jegyekkel, mindemellett fokozatosan örködve a jogszabályoknak való megfelelésen. Mindez a klasszikus mediációs módszeren túl, magába foglalja a klasszikus arbitrációs jegyeket is, amikor is az ügyet megvizsgálva döntést hozhat az eljáró tag vagy tanács.*”⁵

A békéltető testületek felállítása a jogviták rendezésére egyébként hivatott jogalkalmazói szervezetrendszer tehermentesítésének ígéretét is magában hordozta annak révén, hogy az egyébként jogvitás ügyekben előzetes fórumként szolgált, a tényleges jogvitára csak akkor került sor tehát, amikor a megegyezésre tett kísérletek sikertelennek bizonyultak.⁶

² HÁMORI ANTAL: A fogyasztóvédelem jelentősége és oktatása. Javaslatok Magyarország V. középtávú fogyasztóvédelmi politikájához. *Jogtudományi Közlöny*, 2016 (3), 175.

³ HÁMORI 2016, 178.

⁴ BÁRDOS PÉTER: Európai jogi hatások a magyar magánjogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2006 (9), 327.

⁵ HAJNAL ZSOLT: A békéltető testületi döntések bírói felülvizsgálatának gyakorlata. *Gazdaság és Jog*, 2020 (10), 9.

⁶ BÁNDI GYULA: A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése. *Jogtudományi Közlöny*, 2000 (1), 12.

Az elérhetőbb fogyasztóvédelem érdekében szükséges törvények módosításáról szóló 2023. évi XX. törvény (a továbbiakban: Módtv.) egy évvel ezelőtt módosította a Fgytv-t 2024. január 1-jei hatállyal.

A Módtv. végső előterjesztői indokolása szerint a törvenymódosítás *„célja a békéltető testületek hatékonyságának és elérhetőségének a növelése. A hazánkban 24 éve működő békéltető testületek a fogyasztók és vállalkozások közötti viták (fogyasztói jogviták) ingyenes, gyors rendezésének lehetőségét kínálják, mindezt a felek számára egyszerű, érthető eljárási szabályok révén. Általuk elkerülhető a sokszor költséges bírósági út, és nem szükséges a fogyasztónak polgári peres vagy nemperes eljárást kezdeményezni ahhoz, hogy megoldódjon a vállalkozással fennálló vitája.”* A tanulmány a módosítások értékelését követően visszatér arra a kérdésre, vajon teljesül(t)-e a kitűzött cél.

1.1. Békéltetéstől a kötelezésig

A békéltető testületek felállításától az alávetés nélkül kötelezés lehetőségének jogszabályi megteremtéséig a jogalkotó 25 év alatt, lépésről lépésre jutott el.

a) A 2011. július 1-jével⁷ felállított Pénzügyi Békéltető Testület (a továbbiakban: PBT) átvette a pénzügyi békéltetést a korábban a fogyasztók lakhelye szerint illetékes békéltető testületektől. A PBT tagjaival szemben magasabb szakmai elvárásokat fogalmaztak meg, összefüggésben a PBT létrehozásának indokával, miszerint a pénzügyi fogyasztói jogvitákban az eljáró megyei békéltető testületek szakmai felkészültségét a pénzügyi szolgáltatók nem tartották megfelelőnek, ezért kevés alávetési nyilatkozat született.⁸

b) 2017. január 1-jétől vezette be a jogalkotó a kötelező jogszabályi alávetés intézményét, a békéltetés területén addig egyedülálló módon: a PBT kötelezést tartalmazó döntést hoz, ha nincs a felek között egyezség, a pénzügyi szolgáltató nem tett alávetést, szolgáltatói jogsértés és/vagy szerződésszegés egyértelműen azonosítható, és a fogyasztó igénye az egymillió forintos összeghatárt nem haladja meg. Az összeghatárt 2024. január 1-jével kétfélmillió forintra emelték fel.⁹ E szabály növeli a pénzügyi szolgáltatók megegyezési hajlandóságát, amelyek, ha tudják, hogy jogsértést vagy szerződésszegést követtek el, inkább megegyeznek az ügyfelükkel. A PBT előtti és eljáráson kívüli egyezségek száma folyamatosan nő, a PBT ajánlásainak és kötelezéseinek száma pedig csökken az utóbbi években.

⁷ Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 2010. évi CLVIII. törvény.

⁸ SZÉPVÖLGYI ENIKŐ: A fogyasztói jogviták hatékony rendezésének jelene és jövője. *Jog-Állam-Politika*, 2019 (3), 110.

⁹ A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény (a továbbiakban: MNB tv.) 113. § (3) bekezdés.

A szolgáltatók megegyezésre vonatkozó hajlandósága és képessége növekszik, az ügyek mintegy 40%-ában egyezség születik, így elmondható, hogy a pénzügyi békéltetés beváltja a hozzá fűzött reményeket.¹⁰ Ez mindenképpen öröndetes, hiszen ezekben az esetekben „valószínűleg a felek akaratának megfelelő vagy legalábbis közel megfelelő megoldás születik”.¹¹

c) Ezt időrendben a Fgytv. 2015-ös módosítása követte, amelynek hatálybalépése óta a vállalkozás köteles írásban nyilatkozni a fogyasztó igényének jogosságáról és a békéltető testületi meghallgatáson egyezség létrehozatalára feljogosított személy részvételét biztosítani. Ennek elmaradását a fogyasztóvédelmi hatóság bírsággal szankcionálja. Ugyan a felek közötti egyezkedésen alapuló alternatív vitarendezésekről általánosságként megállapítják, hogy érdemi eredmény nem várható az eljárástól, amennyiben az abban való részvétel nem önkéntes, de a módosítást követően mégiscsak azt láthattuk, hogy nagyobb arányban kezdődött eredményes párbeszéd a fogyasztók és vállalkozások között.¹²

d) 2019. szeptember 1-jével a békéltető testületi tagok kijelölésen alapuló eljárását pályázati eljárás váltotta fel,¹³ amit a fogyasztóvédelmi szervezetek súlytalanná válásukként éltek meg; „a kiválasztási szabályozás kétségkívül felértékelte a miniszter, a kamarák, valamint az MKIK szerepét, felelősségét.”¹⁴

A jogász szakképzettséget, jogi végzettséget mint követelményt is eltörölték egy időre ekkor (beérve helyette a gazdasági felsőfokú végzettséggel), holott az előtte hatályos szabályozás szerint az eljáró tanács legalább egy tagjának és az egyedül eljáró testületi tagnak jogi végzettséggel kellett rendelkeznie. Azóta e szabályt visszaállították¹⁵, olyannyira, hogy mára alig találunk nem jogász végzettségű békéltető testületi tagot. Ennek garanciális jelentősége van, hiszen a jogi végzettséggel nem rendelkező békéltető testületi tag bár gyakorlatot bizonyosan szerzett, de átfogó jogi képzettség hiányában nem volt biztosított, hogy felismerjen jogilag releváns körülményeket, ennek ellenére mégis dönthetett

¹⁰ <https://www.mnb.hu/bekeltetes/bemutakozas/a-pbt-tortenete>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 06. 05.

¹¹ BÁNDI 2000, 11.

¹² Budapesti Békéltető Testület szakmai beszámolója a 2017. évi meghatározott finanszírozási időszakában végzett tevékenységéről, 22, 26., <https://bekeltet.bkik.hu/sites/bekeltet/files/document/2020-10/2016%20I.%20f%C3%A9l%C3%A9v.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 13. Budapesti Békéltető Testület szakmai beszámolója a 2017. évi meghatározott finanszírozási időszakában végzett tevékenységéről, 20., 65-66., <https://bekeltet.bkik.hu/sites/bekeltet/files/document/2020-10/2017.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 13.

¹³ Az elérhetőbb fogyasztóvédelem érdekében szükséges törvények módosításáról szóló 2023. évi XX. törvény végső előterjesztői indoklása.

¹⁴ HÁMORI ANTAL: A fogyasztóvédelem jelentősége és békéltető testületi aktualitása. *Gazdaság és Jog*, 2020 (6), 4–5.

¹⁵ Fgytv. 25. § (2) bekezdés.

önállóan az eljárás megszüntetéséről vagy a panasz elutasításáról, ezzel megfosztva a fogyasztót az alternatív igényérvényesítés lehetőségétől.

Ekkor a békéltető testület fogalma is érdemben módosult: a békéltető testület már nem a megyei (azóta vármegyei) (fővárosi) kereskedelmi és iparkamara mellett működő, hanem a kamara által működtetett szakmailag független testület. Vagyis a korábban teljesen független testület függetlensége innentől a szakmaiságára korlátozódik. Ebbe az irányba mutatott a békéltető testület elnökének, elnökhelyettesének MKIK-s munkaviszonya, alá-fölrendelt jogviszonya is.¹⁶ Kritikával illették a kinevezés időtartamának három évre leszállítását is¹⁷, amelyet 2024-től visszaállítottak négy évre. A szakirodalomban hiányolták a fogyasztóvédelmi politika megalkotására vonatkozó előírást, ehelyett a fogyasztóvédelemért felelős miniszter szakmapolitikai programot alkotott. Üdvözlendő, hogy 2024. január 1-jével itt is visszatértek az eredeti szövegezéshez, és újra fogyasztóvédelmi politikát készít elő a miniszter.

e) A békéltető testület 2024-től akkor is kötelezést tartalmazó határozatot hoz, ha a vállalkozás alávetési nyilatkozatot nem tett, de a kérelem megalapozott és a fogyasztó érvényesíteni kívánt igénye sem a kérelemben, sem a kötelezést tartalmazó határozat meghozatalakor nem haladja meg a kétszázezer forintot, hasonlóan a Pénzügyi Békéltető Testület eljárásában létező ilyen jellegű szabályhoz. Ez a változás megkönnyíti a fogyasztói jog érvényesítését megalapozott egyéni fogyasztói igény esetén, még akkor is, ha a vállalkozás nem tett alávetési nyilatkozatot.¹⁸

A 2023-as Módtv. igyekezett jóvátenni a 2019-es módosítás kritikával illett rendelkezéseit. Ennek keretében – a fent említetteken túl – a paritás elvét törvényi szintre emelve a fogyasztóvédelemért felelős miniszter gondoskodik arról, hogy a tagok kiválasztásakor fogyasztói és vállalkozói oldal képviselői egyenlő számban kerüljenek be az adott testületekbe. E követelmény a jövőben nem csupán országosan, hanem újra békéltető testületenként teljesítendő.

A Módtv. bevezette, sőt általánossá tette az online eljárást, miközben továbbra is fenntartja a személyes meghallgatás lehetőségét azok számára, akik ezt igénylik. Nagyobb hangsúlyt kap a békéltető testületi tagok továbbképzése az intézményesített alapvizsga keretében.¹⁹

¹⁶ HÁMORI 2020, 4–5.

¹⁷ Lásd HÁMORI ANTAL: Az Fgytv. békéltető testületet és fogyasztóvédelmi politikát is érintő 2019. évi módosításának kritikája A fogyasztóvédelem fel-, illetve leértékelődése? *Jog-Állam-Politika*, 2019 (3), 45, 66.

¹⁸ Az elérhetőbb fogyasztóvédelem érdekében szükséges törvények módosításáról szóló 2023. évi XX. törvény végső előterjesztői indokolása.

¹⁹ Fgytv. 18. § (6a)–(6c) bekezdések.

2024. január 1-jétől a Fgytv. 18. §-a új bekezdéssel egészült ki: a 2019 óta csupán szakmailag független testület szakmai irányítását a fogyasztóvédelemért felelős miniszter látja el a (2a) bekezdés értelmében. Mindennek indokaként arra hivatkozik az Indokolás, hogy várhatóan meg fog nőni a kötelezést tartalmazó határozatok száma a 200 ezer Ft alatti ügyekben alávetési nyilatkozat hiányában is kötelezést tartalmazó határozathozatal lehetőségének megteremtésével.

2. ALTERNATÍV VITARENDEZÉS PÁRHUZAMBAN A BÍRÓSÁGGAL

– AZONOS JOGVITA ELTÉRŐ EREDMÉNNYEL?

2024. január 1-je óta tehát olyan kérdésben hozhat kötelező erejű döntést a békéltető testület a vállalkozó alávetése nélkül, amelyben a rendes bíróság hozna, amennyiben ahhoz fordult volna a fogyasztó. Mivel a békéltető testületi és a bírósági eljárás indításának lehetősége párhuzamosan adott, joggal merül fel a társadalmi igény, hogy függetlenül attól, hova fordul a fogyasztó, anyagi jogi értelemben azonos eredmény szülessen, ha a békéltető testület végül a vállalkozással szemben annak kifejezett alávetése nélkül is kötelező erejű döntést hoz.

De vajon lehetséges-e ez?

A bíróság alapvető feladata az igazságszolgáltatás, a békéltető testületé pedig a fogyasztói jogvita bírósági eljáráson kívüli rendezése elsősorban egyezségkötés elősegítése útján. Ugyanakkor a bíróság is közreműködik az egyezségkötésben, békítésben,²⁰ illetve a békéltető testület a vállalkozás alávetése hiányában is hozhat kötelező erejű döntést.

Az igazságszolgáltatás konkrét definícióját nem rögzíti az Alaptörvény. Az Alkotmánybíróság joggyakorlata alapján az igazságszolgáltatási tevékenység nem szűkítendő le kizárólag a bíróságok ítélezési tevékenységére.²¹ Az igazságszolgáltatás tágabb fogalmi körébe beletartoznak a kvázi bíróságok is, mint például a választottbíróságok, jegyző birtokvédelmi eljárása, vagy éppen a békéltető testületi eljárás.²² „Ezen szervek igazságszolgáltatási jellegű tevékenységét azonban mégsem tekinthetjük a bíróságokéval azonosnak, hiszen a bírósági szervezetnek olyan jellemzői és alkotmányosan garantált feladatai vannak, amelyek elhatárolják más szervezettől. Ilyen a bírói szervezet speciális alkotmányjogi státusza, a bírói függetlenség alkotmányosan is

²⁰ Ez nem jelenti azt, hogy a bíróságnak nem lenne feladata a felek békítése. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény ismeri a perindítás előtti egyezségi kísérlet intézményét (167–168. §), az egyezség létrehozásának megkísérlését és a közvetítői eljárásra utalást (195. §, 238–239. §) és a békítést a házassági bontóperekben [456. § (2) bekezdés].

²¹ ÁRVA ZSUZSANNA: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*, uj.jogtar.hu.

²² 1208/B/2010. AB határozat.

*deklarált garanciája, valamint az, hogy a fent említett más szervek döntése felett bírói kontroll érvényesül.*²³ A quasi bíróságok eljárását a polgári ügyekben a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 1:6. §-a adja, kimondva, hogy törvény eltérhet attól a főszabálytól, hogy a Ptk.-ban biztosított jogok érvényesítése bírói útra tartozik.

Hogyan is érvényesül a bírói kontroll a békéltető testületi döntések felett?

A békéltető testület kötelezést tartalmazó határozata vagy ajánlása a rendes bíróság előtt azok hatályon kívül helyezése iránt támadhatók meg, a per alperese maga a döntést hozó békéltető testület. Ezekben a kontroll típusú perekben a bíróságok nem a fogyasztó és a vállalkozás közötti jogvitában döntenek, hanem arról, hogy az ajánlás vagy kötelezés megfelel-e a jogszabályoknak.

A kötelezést tartalmazó döntés hatályon kívül helyezése esetén a fogyasztónak a részvételével lezajlott békéltetési eljárás, valamint a vállalkozó és a békéltető testület közötti per lezárulta után kell majd polgári pert indítania azért, hogy igényét érvényesítse. Hiába bízott a fogyasztó abban, hogy gyors megoldást nyújt majd a békéltetés, végül egy másik per lezárulta után tudja csak keresetét benyújtani, ami jelentősen megnöveli a jogvita időtartamát.

A két szervezet alapvető különbségei miatt csekély esélye van arra, hogy anyagi jogi tekintetben azonos tartalmú döntést hozzon a békéltető testület és a bíróság. Fontos megjegyezni, hogy a békéltető testület által lefolytatott alternatív vitarendezési eljárásban a bizonyítás lehetősége korlátozott, szemben a bírósági eljárással. A békéltető testület csak akkor hozhat kötelezést tartalmazó határozatot vagy ajánlást, ha a rendelkezésre álló bizonyítékok (elsősorban okiratok és egybehangzó nyilatkozatok) alapján kétségmentesen megállapítható a fogyasztó kérelmében tett állításainak valóságtartalma. Ellenkező esetben a fogyasztó kérelme, mint megalapozatlan, elutasítandó a békéltetési eljárásban a peres út igénybevételének lehetőségére utalással.²⁴

A békéltető testületek hatékonysága bizonyára növekedni fog az alávetés nélküli jogszabályon alapuló kötelezés lehetőségével, mint ahogy a sikeres eljárások száma ugrásszerűen nőtt akkor is, amikortól a vállalkozásokat kötelezték az eljárásban való közreműködésre. Feltételezhetően többen is fognak a békéltető testületekhez fordulni most, hogy nagyobb hatalom (bírói úton végrehajtható határozathozatal) összpontosul náluk, mivel így nagyobb pressziót tudnak gyakorolni a vállalkozásokra, akik elkerülendő a további energiabefektetést a vitás ámde kisebb ügyértékű fogyasztói ügybe, inkább megegyeznek. Ugyanakkor aggályos, hogy párhuzamosan fennmarad a bírósághoz fordulás lehetősége a

²³ DR. ÁRVA ZSUZSANNA: *A közigazgatás quasi bírósági tevékenysége a közigazgatási szervezetrendszer változása tükrében. Habilitációs tézisek.* Debreceni Egyetem, 2013, 11.

²⁴ Kúria Pfv. 20.789/2018/9. sz. határozata (BH2019.271) és Pfv.V. 20.510/2014/5. sz. határozata.

fentiek szerint, hiszen azonos tényállású vagy jogi kérdést érintő ügy eltérő megítélés alá eshet a különböző eszközökkel rendelkező békéltető testület, illetve bíróság által. Nem adta érdemi indokolását a jogalkotó annak, miért éppen 200 000 Ft-ban húzta meg azt az értékhatárt, amelyig a békéltető testület kötelezést hozhat a vállalkozás alávetése hiányában is. Ekkora összeghatárig „bele kell férnie” járulékos veszteségként, hogy az igazságszolgáltatáshoz fűződő garanciák nélkül kötelezzék a vállalkozást a fogyasztói igények teljesítésére? Vagy ekkora összeghatár feletti követelés esetén a fogyasztó igenis áldozzon több pénzt és időt az igényérvényesítésre? A kisértékű perekkel kapcsolatosan gyakran felhozott perhatékonysági érvelés itt nem állja meg a helyét, hiszen a hagyományos bírói út ugyanezen az ügyekben továbbra is nyitva áll. A fogyasztói jogviták nem a vitában forgó dolog vagy szolgáltatás értékétől lesznek könnyű vagy bonyolult megítélésűek, hanem például a felek egymásnak ellentmondó tényállásának terjedelmétől, bizonyítandó tények körétől vagy az értelmezendő jogkérdés komplexitásától.

Célszerű lenne inkább kötelezővé tenni a békéltető testületi eljárást azon fogyasztói jogvitákban, amelyekben a ténykérdések kétség nélkül megállapíthatók szakértői bizonyítás nélkül. Ha az eljárás során derül ki, hogy nem ez a helyzet, a békéltető testület a kérelem elutasítása helyett a bíróság elé utalhatná az ügyet, ahol érdemben elbírálnak a per a fogyasztói jogvitában álló felek között.

Az eljárási garanciákból a jogalkotó általában akkor enged, amikor az egyszerűbb eljárás eredményeként meghozott döntés következményei nem túl jelentősek, vagyis a tökéletlen eljárásnak nincs „nagy” kockázata. Mivel azonban a jelenlegi szabályozási környezetben ugyanazon jogvita egymással párhuzamosan kerülhet bíróság és békéltető testület elé ugyanolyan bírósági úton végrehajtható döntést eredményezve, érdemes összevetni, a bíróságot definiáló egyes alapelvek miként érvényesülnek a békéltető testület tekintetében.

2.1. Nyilvánosság kontra titoktartás

Az alternatív vitarendezési eljárás általában jellemezve önkéntes, bizalmas, és független harmadik személy bevonásával járhat.²⁵ Míg az alternatív vitarendezésben kiemelt érték a bizalmasság és ebből fakadóan a titoktartás, addig a bírósági eljárás egyik alapvető garanciája – jogbiztonsági szempontból – a nyilvánosság. A nyilvánosság elve hivatott biztosítani a társadalom bizalmát a bíróságban, kulcsfontosságú az átláthatóság és az elszámoltathatóság tekintetében.

²⁵ MALIK ÉVA: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről. *Jura*, 2017 (1), 293.

Ezzel szemben a békéltető testületi eljárás 2008 szeptembere óta nem nyilvános, kivéve, ha az eljárás nyilvánosságához mindkét fél hozzájárul.²⁶ A jogalkotó érvelése szerint a békéltető testületi eljárás választottbíráskodási jellege és a titoktartási kötelezettség indokolja, hogy a felek egyetértésétől függjön az eljárás nyilvánossága.

A jogalkotónak ugyanakkor figyelemmel kellett volna lennie arra, hogy a Fgytv. egyes módosításaival az idők során lényegesen megváltozott a békéltető testületi eljárás jellege, ugyanis:

- az eljárás egyik résztvevő akaratától függetlenül (is) zajlik az eljárás, akárcsak a polgári per;
- ennek a félnek részvételi kötelezettsége van az eljárásban, amennyiben nem nyilatkozik, nem képviselteti magát megfelelően a meghallgatáson, szankciókat kell viselnie;
- az egyezségkötés sikertelensége esetén alávetés hiányában is kötelezést hozhatnak vele szemben 200 000 Ft-ig, amely – jogerőre emelkedés esetén – bírósági úton végrehajtható.

Ezek a körülmények jelentősen eltávolodnak a felek közös elhatározásán alapuló, tipikus alternatív vitarendezési eljárásoktól, így a választottbírói eljárástól is, és inkább egy kvázi bírósági eljárás felé közelítenek²⁷. A felek érintettségén túl közérdek fűződik ahhoz, hogy a nyilvánosság számára látható legyen, milyen típusú fogyasztói jogviták vannak, az egyes típusú ügyekben milyen döntés várható, hogyan fejlődik a joggyakorlat. Mindezt nem kompenzálhatja a békéltető testület egy másik fontos feladata, a tanácsadás sem, amely a fogyasztókat megillető jogokra és az őket terhelő kötelezettségekre terjedhet ki. A nyilvános eljárás biztosítja a döntéshozó testület ellenőrizhetőségét. Álláspontom szerint nem elegendő, ha a nyilvánossághoz kizárólag a rendes bíróságot is megírt ügyek jutnak el. A terület kutathatósága és a joggyakorlat fejlődése érdekében nyilvánossá kellene tenni az eljárást: a személyes formában megtartott ülés legyen publikus, valamint az összes eljárást lezáró döntést tegyék közzé kereshető formában.

A zárt eljárás fenntartása emellett sok esetben még értelmetlennek is tűnik a Fgytv. további rendelkezéseinek fényében, ugyanis:

- a 36. § (1) bekezdése értelmében, ha a vállalkozás nem tesz eleget a tanács ajánlásának, a békéltető testület nyilvánosságra hozza a jogvita tartalmának rövid leírását és az eljárás eredményét;

²⁶ Fgytv. 30. § (3) bekezdés. Azonos szabályt tartalmaz a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény (a továbbiakban: Vbt.) 36. § (7) bekezdése, vagyis a választottbírói tanács eljárása – a felek ellenkező megállapodása hiányában – nem nyilvános.

²⁷ A választottbírói eljárás mindig a felek akaratán múlik, az erre vonatkozó megállapodásuk alapján jár el és áll fel a választottbírói tanács.

- a 36/B. § alapján a békéltető testület közzéteszi annak a vállalkozásnak a nevét (és egyéb adatait), amely a 29. § (8) bekezdése szerinti felszólítás ellenére nem tett az ügy érdemére vonatkozó megfelelő tartalmú nyilatkozatot, és a kitűzött meghallgatáson nem jelent meg, ezzel megakadályozva az egyezség létrehozását.

2.2. Független-e a békéltető testület?

A bíróság függetlensége megkérdőjelezhetetlen alapelve az igazságszolgáltatásnak, és hasonlóképpen alapvető elvárás a szervezett formákban működő alternatív vitarendezési eljárások esetében is.

A fogyasztói alternatív vitarendezésről szóló 2013/11/EU irányelv megköveteli az alternatív vitarendezési fórumok – így a békéltető testületek – függetlenségét és integritását annak érdekében, hogy az uniós polgárok bízhatnak abban, hogy az alternatív vitarendezési mechanizmusok a viták méltányos és független kimenetelét biztosítják a számukra. Függetlenséget várnak el mindenkitől, akinek érdeke fűződhet a vita kimeneteléhez, továbbá nem állhat összeférhetetlenségi helyzetben, amely meggátolná abban, hogy méltányos, pártatlan és független módon hozza meg döntését.²⁸

A Fgytv. 24./A. § is lefekteti, hogy a békéltető testületi tagoknak függetlennek és pártatlannak kell lenniük, nem lehetnek képviselői a feleknek, eljárásuk során utasítást nem fogadhatnak el. Teljes titoktartásra kötelezettek a békéltető testület működése során tudomásukra jutott tények és adatok tekintetében, még az eljárás megszűnése után is. Mindezekről kijelölésük elfogadásakor írásbeli nyilatkozatot kötelesek tenni.²⁹

A békéltető testület függetlenségét azonban komolyan megkérdőjelezheti a vállalkozói lobbinak való kitettség: eleve a kereskedelmi és iparkamara része a békéltető testület, amelynek tagjaira a kereskedelmi és iparkamara tesz javaslatot, a végső döntést pedig a fogyasztóvédelemért felelős miniszter hozza meg. A tagoknak négyévente újra kell pályázni, azaz ad absurdum lecserélhetők azok a tagok, akiknek a döntései nem tetszenek a kinevezésről döntő személynek.

²⁸ 2013/11/EU irányelv a fogyasztói alternatív vitarendezésről (32) bekezdés.

²⁹ Ehhez hasonlóan a választottbíró is csak akkor jár el a konkrét ügyben, ha a Vbt. 12. § (9) bekezdése szerinti írásbeli nyilatkozatban elfogadja a kijelölést. A megkeresett választottbíró a Vbt. 13. §-a értelmében köteles feltárni azokat a körülményeket, amelyek jogos kétségeket ébreszthetnek pártatlansága vagy függetlensége tekintetében. A választottbíró a kijelölésétől kezdődően az eljárás során végig köteles haladéktalanul feltárni a felek előtt minden ilyen körülményt.

Ezzel szemben a bírói kinevezés gyakorlatilag határozatlan időre szól, az OBH elnöke a bíróság belső rendje szerint tesz javaslatot, amelyen a felelős miniszter, illetve köztársasági elnök nem változtat.

Amennyiben továbbra is releváns az az intelem, hogy nem elég függetlennek és pártatlannak lenni, de annak is kell látszani, akkor szervezetiileg mindenképpen átgondolandó a békéltető testületek felépítése, tagjainak jogi státusza. Különösen kiemelt kérdés ez, hiszen a 2019-es módosítás óta a törvény pusztán szakmailag független testületként definiálja a békéltető testületet. 2024 januárjában új kitélt fűztek a definícióhoz: a Fgytv. 18. § (2a) bekezdés értelmében a békéltető testületek szakmai irányítását a fogyasztóvédelemért felelős miniszter látja el.

A másik oldalról nézve ugyanakkor a vállalkozások is elfogultnak érezhetik a békéltető testületi eljárást a Fgytv. költségviselési szabályai miatt. Azontúl, hogy a vállalkozások a kötelező kamarai hozzájárulás befizetésével kiveszik részüket a kamara így a békéltető testület finanszírozásából, a Fgytv. 33. § (3) bekezdése értelmében az eljárás költségét kötelezést tartalmazó határozat esetén az a vállalkozás viseli, amelynek terhére a tanács az ügyet eldöntötte, míg a fogyasztó kérelmének elutasítása esetén a felek maguk viselik a saját költségüket. Az egyenlőtlen költségviselési szabályok bár kétségtelenül elősegítik a fogyasztók igényérvényesítési lehetőségét, nem igazságosak a vállalkozókkal szemben, ha a fogyasztói követelés mindennemű megalapozottságtól mentes.

A függetlenség egyik sarokköve a megfelelő javadalmazás, amely a társadalmi megbecsülés jele is, továbbá arra is hivatott, hogy kiváló szakemberek kifogástalan szolgálatot nyújtva töltsék be a pozíciókat.

Belülről jövő igénye volt a testületnek, hogy emeljék a testületi munka díjazását is, a teljesítmény és nem pedig az eljárás eredménye alapján differenciálva.³⁰ A békéltető testületek eredményessége ugyanis nem mérhető pusztán az érdemi döntések alapján, hiszen a békéltető testület közreműködése nyomán a felek az eljárás közben is megegyezhetnek vagy visszavonhatják a kérelmüket.³¹ A jelképes összegű díjazás nem jelentett elegendő súlyú társadalmi megbecsülést sem az elnök, sem a tagok számára.³² 2009 után 2024. január 1-jével növelték a díjazást,

³⁰ Lásd a békéltető testületi elnöki és tagsági feladat ellátására vonatkozó kiválasztási eljárás szabályairól és a békéltető testületi elnökök és tagok díjazásáról, képzéséről és a békéltető testületi alapvizsga szabályairól, valamint az online adásvételi vagy online szolgáltatási szerződéssel összefüggő határon átnyúló fogyasztói jogvita esetén eljáró békéltető testületek kijelöléséről szóló 5/2023. (VI. 19.) IM rendelet 16–18. §.

³¹ HÁMORI 2019, 64.

³² Minden ügyben legyen kötelező erejű határozat – interjú Dr. Lajkóné dr. Vigh Judit Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Békéltető Testület elnökével, 29. In: KALOCSAY KATALIN – DR. KORCSOG TAMÁS: *10 éves a békéltető testület, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa*, Békéltető testületek (bekeltetes.hu).

ugyanakkor a megemelt összeg (ügyenként 7000 Ft helyett 9100 Ft a békéltető testületi tagnak, 10 000 Ft helyett 13 000 Ft az elnöknek, illetve az egyedül eljáró testületi tagnak, meghallgatást követő megszüntetés esetén 3900 Ft a korábbi 3000 Ft helyett, valamint 500 Ft-ról 1000 Ft-ra emelt költségátalány) még mindig csekélynek tekinthető, ráadásul az eljárás eredményétől függő díjazás nem áll arányban a ráfordított munkával sem.

Maga a békéltető testület működtetésére szánt összeg sem jelentős, ráadásul 2024 óta érdekes finanszírozási forrást választott a jogalkotó a további fejlesztésekre. A Fgytv. 18. § (3) bekezdése értelmében ugyanis a békéltető testületek (a PBT-n kívül) működésének támogatási összegét a tárgyévet megelőző évben a kötelezést tartalmazó határozatokban megállapított és befolyt eljárási költséggel csökkentett összegben folyósítják, a különbözetet pedig az állam a fogyasztói tudatosság növelését szolgáló intézkedésekre, a békéltető testületi elnökök és tagok képzésére, valamint a békéltető testületeknél az online meghallgatásokkal összefüggésben szükséges informatikai fejlesztésre fordítja. Kíváncsú lenne, hogy a munkavégzéshez szükséges infrastruktúra magától értetődően álljon rendelkezésre, és ne a behajtás eredményességétől függjön a szakmai továbbképzések finanszírozása.

E ponton megjegyzendő, hogy a jogalkotó különbséget tesz a PBT és a vármegyei békéltető testületek között: a PBT tízszer magasabb értékhatárig hozhat kötelező erejű döntést a felekre nézve a kötelező jogszabályi alávetés alapján, mint a vármegyei békéltető testületek. E különbségtétel hivatalos indoka nem ismert, bár esetleg magyarázható azzal, hogy a biztosítási, pénzügyi, tőkepiaci és pénztárgyi szektorban előforduló jogvitákban általában véve magasabb összegűek a követelések. Ugyanakkor valószínűbbnek tartom, hogy a PBT magasabb szintű szaktudása a valódi magyarázat, amely már az elkülönült létrehozását is indokolta. A PBT szűkebb területre koncentrálnak hatásköre a tagjaitól megkívánja (a békéltető testületi tagokhoz képest) a specifikusabb szaktudást és a magasabb végzettséget.³³ Ez egyfelől érhető is, hiszen a békéltető testületekhez tartozó viták olyannyira szerteágazók, hogy nem határozható meg ennél magasabb szintű végzettség alátámasztható módon. Személyes meggyőződésem, hogy a békéltető testületek eddigi gyakorlatukban, amikor nem volt „tétje” a döntésüknek (az ajánlások meghozatalakor) olyannyira fogyasztóbarát szemléletben jártak el, hogy akkor is ajánlották a vállalkozás számára a fogyasztói igény teljesítését, ha az tényszerűleg vagy jogilag nem volt megalapozott. Ennek következményeként a vállalkozások nem kapcsolódtak be az eljárásba, vagy csak a kötelezően előírt minimális szinten, ezt észelve pedig a fogyasztók is belátták, valószínűleg hiába

³³ Vö. MNB tv. 97. § (3) bekezdés és Fgytv. 22. § (1).

is fordulnak a békéltető testülethez, az nem képes rákényszeríteni a vállalkozásra az általuk remélt eredményt.

A PBT-re vonatkozó kötelező jogszabályi alávetés értékhatárát a jogalkotó – látva, hogy az addigi limit már rendkívül alacsony egyes ügycsoportokban³⁴ – egyszer már megemelte, feltételezhetően idővel a vármegyei békéltető testületekre vonatkozó értékhatár is emelkedni fog, ha az új hatásköre beválik a gyakorlatban.

3. A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETEK ISMERTSÉGE, TÁJÉKOZTATÁSI KÖTELESSÉGE – GÓRCSSÓ ALATT A HONLAPOK

„Egy jogintézmény annyira hatékony, amennyire ismerik és alkalmazzák.”³⁵

A Módtv. indokolása célként határozta meg a békéltető testületek hatékonyságának és elérhetőségének a növelését, ahogy a korábbi nagyobb módosításokat bevezető törvények is tették. Érdemes rávilágítani, hogy a békéltető testületek működésének 25 évében folyamatos kíváncsi volt a békéltetés népszerűsítése, szélesebb körű megismertetése és társadalmi elismertsége, amelynek növelésére a békéltető testületekhez érkező ügyek száma alapján még lenne lehetőség.

A szakirodalomban a békéltető testületek ismertebbé, ezáltal hatékonyabbá válását elsősorban célzott kampányokkal, valamint az együtt nem működő vállalkozásokkal szembeni szigorúbb hatósági fellépés lehetőségének megteremtésével, a békéltető testületi eljárásban együtt nem működő vállalkozásokról vezetett országosan egységes és nyilvános lista ismertségének növelésével javasolták.³⁶

A békéltető testületek igyekeznek a vállalkozók részére konferenciákat, szakmai napokat szervezni a szemléletformálás, és a fogyasztóvédelmi elvárások tisztázásának érdekében, amely alkalmak kiváló lehetőséget teremtenek a kapcsolattépítésre és a békéltető testületekbe fektetett bizalom megteremtésére is. A fogyasztók irányába a célzott sajtókampányokkal, elérhető és pontos tájékoztató anyagokkal tudnak nyitni, ismertségüket és népszerűségüket megalapozni. Ennek gyakorlati megvalósulása körében érdemes megvizsgálni, hogy a békéltető testületek fennállása óta bevezetett legjelentősebb hatásköri módosítást, a jogszabályon alapuló kötelező alávetést, hogyan kommunikálták a fogyasztók felé.

³⁴ A hazai gazdasági szereplők versenyképességének erősítésével és a közigazgatás hatékonyságának növelésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi CXI. törvény végső előterjesztői indokolása.

³⁵ KÖRMENDINÉ KOVÁCS VERONIKA – ÓNODI ADRIENN REGINA: A mediációs eljárás bírósági alkalmazásának tapasztalatai Lengyelországban, Csehországban és Magyarországon. *Családi Jog*, 2023 (1), 39.

³⁶ HÁMORI ANTAL 2016, 183.

Ezt a vizsgálatot a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) által fenntartott központi bekeltes.hu oldalon, valamint a 2024. január 1-jétől megmaradt nyolc regionális békéltető testület³⁷ honlapján végeztem el, miközben arra is kitértem, általánosan áttekintve mennyire hasznosíthatók, felhasználóbarátok ezek az oldalak.

Az elvárás, miszerint a békéltető testületek honlapján a fogyasztók naprakész, hiteles és könnyen hozzáférhető információkból tájékozódhassanak a békéltetési eljárásról, valamint a testületről, tagjairól, a Fgytv. 37/A. § (3) bekezdése fekteti le. Ugyanezen jogszabályhely alapján biztosítandó, hogy a fogyasztó online úton is benyújthassa kérelmét és annak mellékleteit. A Fgytv. ezen előírását egyébként a fogyasztói alternatív vitarendezésről szóló 2013/11/EU irányelv 5. cikk (2) bekezdésének a) pontja követeli meg, amely szerint a tagállamok biztosítani kötelesek, hogy az alternatív vitarendezési fórumok könnyen hozzáférhető információkat nyújtó, naprakész honlapot tartanak fenn.

A következőkben az említett kilenc honlap megvizsgálása során leszúrt tapasztalatokat mutatom be a hiányosságok kifejtésével. A hatályos állapot³⁸ bemutatását követően összegzem és értékelem a tapasztaltakat.

1. Az MKIK bekeltes.hu kezdőoldala az új illetékességi térképpel fogad, felhívva a figyelmet arra, hogy *„2024. január 1-jétől országosan 8 regionális békéltető testület nyújt segítséget a fogyasztók és a vállalkozások közötti fogyasztói jogviták megoldásában. 2024. január 1-jétől az alábbiak szerint bővültek az ügyintézési helyek, mivel a 8 régióközpont mellett, a nem régióközpont vármegye székhelyeken (12), valamint a vármegyeszékhelynek nem minősülő megyei jogú városokban (7) is van lehetőség békéltető testületi ügyintézésre.”* Itt nincs utalás arra, hogy alávetés nélkül is kötelező határozatot hozhatnak a vállalkozásokkal szemben 200 000 Ft-ot meg nem haladó követelésre.

Az interaktív illetékességi térképen az egyes régióközpontokra kattintva elnavigálja a felhasználót a megfelelő békéltető testület saját oldalára, ami kellemes felhasználói élményt nyújt, a honlap egyéb menüpontjai azonban sajnos nem tartják ezt a színvonalat.

A menüsor első elemén (Testületek), majd az így felugró vármegyéken tovább haladva az egyes békéltető testületek elérhetőségei, tagok listái, fogadóórákkal kapcsolatos tudnivalói, az eljárási szabályzata, az együtt nem működő vállalkozások listája, az alávetési nyilatkozatot tett vállalkozások listája, az ajánlásokat nem teljesítő vállalkozások, valamint az éves beszámolók érhetőek el. Ezek az

³⁷ 2024. január 1-je óta a korábbi 20 (vármegyei és fővárosi) békéltető testület helyett az országot régiókra osztva nyolc békéltető testület működik.

³⁸ Az itt leírtak a jelen tanulmány véglegesítéskori, 2024. augusztus 30-án tapasztalt állapotot mutatják be.

adatok azonban korántsem egységesen állnak rendelkezésre: egyes esetekben tovább irányítanak valamely vármegyei békéltető testület saját oldalára, máskor közvetlenül az almenüben feltöltve olvashatók az anyagok, vagy érhetőek el a letölthető fájlok. Amikor tovább irányítanak egy másik honlapra, többnyire nem hiperhivatkozásként teszik azt, így nem érhetőek el könnyedén egy kattintással.

A bekeltetes.hu oldalon a második menüpontban az eljárás meneténél nem túl olvasmányosan, de a hatályos jogszabályszöveg szerepel, így a fogyasztó – amennyiben kitart a 15. bekezdésig, a 4. *ab*) albekezdésben – értesül a jogszabályon alapuló kötelező alávetés intézményéről.

A harmadik „*Kérelem benyújtása*” menüpontban először egy átfogó, könnyen követhető felsorolást ad a panasz kötelező tartalmi elemeiről, majd belinkeli az egyes békéltető testületek honlapjait, ahol online benyújtható a panasz. Ez négy esetben jó helyre irányít, amelyek könnyen átláthatóak és jól navigálhatóak, ugyanakkor:

- Baranya vármegyei Békéltető Testület linkjére kattintva egy rövid tájékoztatást követően egy új linket kapunk, amely visszairányít a bekeltetes.hu oldal egy másik aloldalára, ahol (vagyis a központi oldalon) is benyújtható a panasz.
- Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei Békéltető Testület honlapján nincs lehetőség online benyújtásra, a link a letölthető dokumentumokhoz vezet. A „*tájékoztató a békéltető eljárásról*” című anyag igyekszik eligazítani a fogyasztót, elmondja, mit kell benyújtani, de arról, hogy hogyan, milyen formában (postán? személyesen? e-mailben?), hallgat. A „*kérelem minta*” című Word dokumentum szintén nem ad támpontot a benyújtás mikéntjéhez, de erősen sugallja a dokumentum kitöltését, kinyomtatását, majd fizikai benyújtását, még úgy is, hogy aláírással megerősített formában kéri a fogyasztó hozzájárulását az ügyfélkapun történő kapcsolattartáshoz.
- Fejér Vármegyei Békéltető Testület honlapján a letölthető dokumentumokhoz vezet, ahol elérhető a kérelem minta Word dokumentumban. E honlap harmadik „*eljárás megindítása*” elnevezésű menüpontja pedig közvetlenül visszairányít az MKIK központi oldalára, ahol az ügy online megindítható.
- Pest Vármegyei Békéltető Testület honlapján betöltő oldal eligazítást ad a postai és az elektronikus hivatali kapun keresztüli benyújtás lehetőségéről. A tájékoztatás nem szól arról, hogy közvetlenül a honlapon egy űrlap kitöltésével is benyújtható a panasz, holott az erre szolgáló menüpont a felső menüsor jobb szélén itt is élesen kitűnik.

Az MKIK központi oldala a jobb oldali, egyébként közel teljesen eshetőlegesen meghatározott és csoportosított menüpontjainak egyike „*Online ügy indítás*” címmel elirányít egy aloldalra a központi oldalon belül, ahol egy űrlap kitöltésével

benyújtható a panasz. Felmerül a kérdés, miért szükséges ennyi menüpont és aloldal ugyanarra a célra.

A központi honlap utolsó két menüpontja az alávetési nyilatkozatok és az együtt nem működő vállalkozások adatbázisába nyújt betekintést. Azonban itt is láthatók az átgondolatlan szerkesztés jelei: a vállalkozásokat annyiszor külön-külön listázza, ahány ügyben nem működtek közre, illetőleg a meglehetősen kevés alávetési nyilatkozatot tett vállalkozások között is akad egy, amely esetében két, egymással ellentétes tartalmú nyilatkozat szerepel.

2. A Baranyai Vármegyei Békéltető Testület a baranyabekeltetes.hu kezdőoldalon tömör és lényegre törő tájékoztatást ad a legfontosabbokról: személyes tanácsadás időpontja, elérhetőségek, békéltető testületeket szervezeti átalakulása, online meghallgatás általánossá válása, kötelező jogszabályi alávetés 200 000 Ft-ig. A „*tájékoztató az eljárásról*” menüpontban már szerepelnek a panasz benyújtásának elfogadott módjai, amelyek a „*kérelem benyújtása*” menüből hiányoznak. Azonban az itt található, többnyire jogszabálysöveget megismétlő tájékoztatás nem teljesen friss; hiányzik például a 200 000 Ft alatti megalapozott követelések esetében alávetés hiányában is hozható kötelezés említése. A „*hírek*” menüpont 2022 decembere óta nem frissült. A békéltető testületi tagok névsorát 2024. január 1-jével frissítették, de öt tagnak nincs feltüntetve a szakvizsgáztsége. Nem frissül a „*jogszabályok*” és „*beszámolók*” menüpont sem. A „*panaszok, jogsértések*” menüpont lenne hivatott arra, hogy elkalauzolja a felhasználót a testület által nyilvánosságra hozott panaszokhoz és együtt nem működő vállalkozások adatbázisához, azonban az itt megadott hivatkozások rossz helyre, a bekeltetes.hu kezdőoldalára vezetnek.

3. A Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Békéltető Testület bekeltetes.borsodmegye.hu címen elérhető kezdőoldalán olvasható egy rövid figyelemfelhívás a 2024. január 1-jével hatályba lépett jogszabályváltozásokról, így a kötelező jogszabályi alávetésről is. A honlapon panasz beküldése nem lehetséges, csak a testület postacíme és e-mail-címe érhető el beküldési módként. Míg a letölthető dokumentumok között szereplő tájékoztató anyag a hatályos jogszabályoknak megfelelő tartalmú, addig az „*Információk a Békéltető Testületről*” (sorban a második) menüpont eljárásra vonatkozó leírását nem frissítették a jogszabályi alávetéssel.

4. A Budapesti Békéltető Testület bekeltet.bkik.hu honlapján jól látható helyen, a harmadik menüpontban egy kattintással elérhető az eljárás kezdeményezésére szolgáló, online kitöltendő űrlap.

A hírek folyamatosan frissülnek, az egyes sajtómegjelenéseket is behivatkozzák. Zavaró azonban, hogy a feketelista és a pozitív listák új szereplői időszakokra bontva külön dokumentumot letöltve ismerhetők meg, az erről szereplő bejegyzések között elvesznek az igazi hírek. A honlap többnyire jól karbantartott,

de néhány almenü elhanyagolt, és már nem hatályos jogszabályszoveget idéz (pl. tájékoztató a békéltető eljárásról – vállalkozásoknak; jogszabályok).

5. A Csongrád-Csanád Vármegyei Békéltető Testület www.bekeltetes-csongrad.hu honlapján tömören és jól érthetően, rögtön a kezdőoldalon olvashatók a 2024. januári módosítások, egyben hiperhivatkozásként ott van a kitölthető online panaszbenyújtó oldal. Ugyanakkor a kezdőoldalt tovább olvasva, éppen a változásokat összefoglaló figyelemfelhívás alatt az általános tájékoztató a már nem hatályos szabályokat tartalmazza.

6. A Fejér Vármegyei Békéltető Testület bekeltetesfejer.hu honlapjának kezdőoldalán kevésbé olvasmányosan, de megtalálhatók a panaszbenyújtás lehetséges módjai. Az online panaszt benyújtani kívánókat a központi bekeltetes.hu oldalon található űrlapra vezeti. A kezdőoldalon megtalálható továbbá a testületi tagok névsora a végzettségük feltüntetése nélkül, a 2024. január 1-jével hatályba lépett törvénymódosítás vonatkozásában pedig csak a megváltozott illetékességi területről szól. Az alávetés nélküli kötelező határozathozatali lehetőségre még csak utalást sem találunk az egész oldalon, a gyakran ismételt kérdéseket nem frissítették a jogszabály-módosításnak megfelelően.

7. A Győr-Moson-Sopron Vármegyei Békéltető Testület bekeltetesgyor.hu honlapját megfelelően frissítették³⁹; az eljárás ismertetésénél a hatályos szabályozás szerepel, és az online ügyindítás is elérhető a könnyen megtalálható űrlapon. A beszámolók közül csupán az utóbbi három évét töltötték fel, továbbá a nyilvánosságra hozott ajánlások, együtt nem működő vállalkozások közzététele is akadozik, a blog nem működik.

8. A Hajdú-Bihar Vármegyei Békéltető Testület hmbekeltetes.hu oldalán rögtön jól látható helyen van a gomb, amely elirányít a panasz benyújtására szolgáló online űrlaphoz. A testületi tagok listájának hatályaként 2020. január 1. szerepel, ami nem lehet helytálló, hiszen 2020-ban még három évre, 2024 óta négy évre szól a békéltető testületi tagok megbízása. Beszámoló 2022-ből érhető el utoljára, nincs is feltöltve minden korábbi évé. Az eljárás menetéről szóló tájékoztató nem felel meg a hatályos törvénynek. Eljárási szabályzatként egy 2014-es, már hatálytalan érhető el a dokumentumtárban. Nem frissülnek az alávetési nyilatkozatot tett, az együtt nem működő és ajánlást nem teljesítő vállalkozások listái sem. A 2024. január 1-jétől hatályos új kötelezési mód egyetlen nyoma a honlapon a legfrissebb (2023. júniusi) hír a legutolsó menüpontban, ahol a felütesben ('lead-ben') olvasható, hogy a békéltető testület 200 000 Ft alatti perérték esetén hozhat kötelező erejű döntést, de a hírre kattintva ez a mondat eltűnik,

³⁹ 2024. június és augusztus között.

és az átlag fogyasztó számára nehezen értelmezhető szakmai hírtöredékbe fut bele, amely a békéltető testületi döntések bírósági felülvizsgálatáról szól.

9. A Pest Vármegyei Békéltető Testület www.panaszrendezes.hu honlapján szintén jól látható helyen elérhető az online űrlaphoz vezető link. A hírek menüpont lényegében üres, az eljárás menete pedig túl részletes, nem olvasmányos, de tartalmazza a 200 000 Ft alatti kötelezés lehetőségét. A kérelem küldése menüpont 2020. augusztusban frissült utoljára, és nem említi külön a legkézenfekvőbb megoldást.

Az oldalak elhanyagoltságát jól mutatja az is, hogy a Fgytv. 37. § (2) bekezdésének megfelelően megalkotott Békéltető Testületi Országos Eljárási Szabályzat hatályos változata sem az MKIK, sem egyetlen vármegyei békéltető testület oldalán nem érhető el. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye békéltető testületének oldalán például egy 2009-es változat olvasható, Budapest, Fejér vármegye és Győr-Moson-Sopron vármegye oldalán egyáltalán nem szerepel a szabályzat, a többi testületnél pedig a 2020. március 3-án kelt szabályzat (kinyomtatott, aláírt és beszkenelt, tehát nem kereshető változata) található, amely – az azóta bekövetkezett jogszabályváltozásokra tekintettel – egyes részeiben nem felel meg a Fgytv.-nek⁴⁰, valamint még nem rendezi az online meghallgatás részletszabályait.

Az eljárási szabályzatnak nagy szerepe lehetne a békéltető testületi tevékenység minőségbiztosításában, garantálva, hogy a fogyasztó lakóhelyétől függetlenül, bármelyik testület is járjon el a nyolc közül, azonos színvonalon, egységes mérce alapján lássa el tevékenységét, pluszgaranciát nyújtva a professzionális és tisztességes eljáráshoz. Megfelelő tájékoztatás hiányában csak remélhető, hogy az eljárási szabályzat a 2024-es törvénymódosítással frissült, és csupán ennek a feltöltése maradt el.

Összességében megállapítható, hogy a békéltető testületek honlapjai nincsenek jól karbantartva, feltételezhetően megfelelő forrás vagy kapacitás hiánya miatt. A Fgytv. 37/A. § (3) bekezdésének *a)–m)* pontjaiban felsorolt közzéteendő minimális információk sem teljesülnek maradéktalanul, pedig e jogszabályhely 2019-ben változott utoljára. Gyakran olvashatók elavult tájékoztatások még abban az esetben is, ha egy másik aloldalon esetleg megtalálható a hatályos jogszabálynak megfelelő információ.

A honlapok felhasználóbarát és átlátható kialakításának hiánya különösen problémás, mert a Fgytv. 18. § (1) bekezdése értelmében a békéltető testületek egyik fontos feladata (a fogyasztó vagy a vállalkozás kérésére) a tanácsadás a fogyasztót megillető jogokkal és a fogyasztót terhelő kötelezettségekkel

⁴⁰ Vö. Békéltető Testületi Országos Eljárási Szabályzat 10. § – Fgytv. 29. § (4) bekezdés; Békéltető Testületi Országos Eljárási Szabályzat 37. § – Fgytv. 32. § *a) ab)* alpont.

kapcsolatban. Ha megfelelő, érthető tájékoztatás érhető el a honlapokon, kevesebb személyre szabott tanácsadásra van szükség, így gyorsabbá és munkaerőt kímélőbbé válik a tájékoztatás.

Célszerű lenne az MKIK és a békéltető testületek honlapjainak rendeltetését és gyakorlati funkcióját átgondolni és ennek megfelelően észszerűsíteni a törvényi követelményt is. Felesleges az egyes békéltető testületekre vonatkozó információkat (az elérhetőségeken kívül) az MKIK honlapján megismételni, mert változás esetén több helyen is frissíteni kell. Ha ez elmarad, a felhasználó a frissített információkban is elbizonytalanodik: több oldalon egymásnak ellentmondó információkat olvasva a fogyasztó csak összezavarodik. Ugyanígy felesleges az eljárás egységes szabályait minden vármegyei békéltető testület oldalán ismertetni, ha az MKIK oldalán elérhetők. Az eljárásra vonatkozó könnyen hozzáférhető információ nem feltétlenül a jogszabály szövegének szó szerinti beidézésével valósul meg, átláthatóbb lenne az átadni kívánt ismeretanyag például egy jól megtervezett infografikával, folyamatábrával.

4. ÖSSZEZÉS

A Módtv. a jogszabályi alávetés intézményével megerősítette a békéltető testületeket kvázi igazságszolgáltatási tevékenységükben: 200 000 Ft-ig terjedő fogyasztói követeléseket bírósági úton végrehajtható módon dönthetnek el a vállalkozás alávetése hiányában is, ezzel a békéltetés nagy lépést tett a választottbírástól a rendes bíróság felé a vitarendezés skáláján az eljárás jellegét illetően. Erre tekintettel a továbbiakban nem tartható, hogy a nyilvánosságnak nincs tudomása a békéltető eljárások eredményéről.

Mivel pusztán a fogyasztó döntésén múlik, hogy a békéltető testület vagy a polgári bíróság döntsön a jogvitában ugyanolyan bírósági úton végrehajtható döntést eredményezően, a jogalkalmazás egységességének szempontjából fontos lenne garantálni, hogy e döntéstől függetlenül ugyanaz a végeredmény szülessen. Ez azonban a bírósági és a békéltető testületi eljárás alapvető különbözőségeire tekintettel szinte lehetetlen, csak az egyszerű megítélésű ügyekben megvalósítható. Éppen ezért teszek javaslatot arra, hogy a jogszabályi alávetés értékhatáráig terjedő, egyszerű megítélésű (szakértői bizonyítást nem igénylő) fogyasztói követelések esetén tegyék kötelezővé a békéltető testületi eljárást a bírósági út igénybevétele előtt.

A törvénymódosítás eredményeként várhatóan nőni fog a békéltető testületek ügyforgalma, hiszen a békéltetési eljárás lényegesen kisebb terhet ró a fogyasztóra, mint a polgári per indítása. Ahhoz azonban, hogy potenciáljának megfelelően szolgálhasson ez az eljárás, elengedhetetlen az ügyfelek megfelelő, naprakész,

hiteles és könnyen elérhető tájékoztatása, amelynek alapvető eszköze a békéltető testületi honlapok karbantartása, ahogy azt a Fgytv. is előírja. Ezen oldalakat megvizsgálva sajnos látható, hogy a törvényi minimum sem teljesül. Amennyiben a békéltető testületeknek nincs elegendő kapacitásuk a honlapok karbantartására, a felhasználói élmény javítása érdekében megfontolandó lehetne inkább csak egy oldal fenntartása, ahol a valamennyi vármegyei békéltető testületre egységesen vonatkozó szabályok mellett az egyes testületekre vonatkozó információk is elérhetők lennének. Ebben a formában egységesen kezelhetők lennének a békéltető testületek által kötelezően vezetett listák is.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- ÁRVA ZSUZSANNA: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*, uj.jogtar.hu
- BÁNDI GYULA: A közvetítés (mediáció) jogi szabályozásának továbbfejlesztése. *Jogtudományi Közlöny*, 2000 (1), 11–19.
- BÁRDOS PÉTER: Európai jogi hatások a magyar magánjogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2006 (9), 321–331.
- HAJNAL ZSOLT: A békéltető testületi döntések bírói felülvizsgálatának gyakorlata. *Gazdaság és Jog*, 2020 (10), 9–14.
- HÁMORI ANTAL: A fogyasztóvédelem jelentősége és békéltető testületi aktualitása. *Gazdaság és Jog*, 2020 (6), 1–6.
- HÁMORI ANTAL: A fogyasztóvédelem jelentősége és oktatása. Javaslatok Magyarország V. középtávú fogyasztóvédelmi politikájához. *Jogtudományi Közlöny*, 2016 (3), 175–183.
- HÁMORI ANTAL: Az Fgytv. békéltető testületet és fogyasztóvédelmi politikát is érintő 2019. évi módosításának kritikája A fogyasztóvédelem fel-, illetve leértékelődése? *Jog-Állam-Politika*, 2019 (3), 37–68.
- KÖRMENDINÉ KOVÁCS VERONIKA – ÓNODI ADRIENN REGINA: A mediációs eljárás bírósági alkalmazásának tapasztalatai Lengyelországban, Csehországban és Magyarországon. *Családi Jog*, 2023 (1), 36–43.
- MALIK ÉVA: Pillanatkép az alternatív polgári vitarendezésről. *Jura*, 2017 (1), 293–308.
- SZÉPVÖLGYI ENIKŐ: A fogyasztói jogviták hatékony rendezésének jelene és jövője. *Jog-Állam-Politika*, 2019 (3), 103–118.
- „Minden ügyben legyen kötelező erejű határozat – interjú Dr. Lajkóné dr. Vigh Judit Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Békéltető Testület elnökével, 29. In: KALOCSAY KATALIN – DR. KORCSOG TAMÁS: 10 éves a békéltető testület, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa, Békéltető testületek (bekeltetes.hu)

DR. ÁRVA ZSUZSANNA: A közigazgatás quasi bírászkodási tevékenysége a közigazgatási szervezetrendszer változása tükrében. Habilitációs tézisek, Debreceni Egyetem, 2013.

Bírósági határozatok

1208/B/2010. AB határozat

Kúria Pfv.20.789/2018/9. sz. határozata (BH2019.271)

Kúria Pfv.V.20.510/2014/5. sz. határozata

Jogszabályok

2013/11/EU irányelv a fogyasztói alternatív vitarendezésről

A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény

A békéltető testületi elnöki és tagsági feladat ellátására vonatkozó kiválasztási eljárás szabályairól és a békéltető testületi elnökök és tagok díjazásáról, képzéséről és a békéltető testületi alapvizsga szabályairól, valamint az online adásvételi vagy online szolgáltatási szerződéssel összefüggő határon átnyúló fogyasztói jogvita esetén eljáró békéltető testületek kijelöléséről szóló 5/2023. (VI. 19.) IM rendelet

Békéltető Testületi Országos Eljárási Szabályzat

Az elérhetőbb fogyasztóvédelem érdekében szükséges törvények módosításáról szóló 2023. évi XX. törvény végső előterjesztői indokolása

A hazai gazdasági szereplők versenyképességének erősítésével és a közigazgatás hatékonyságának növelésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2023. évi CIX. törvény végső előterjesztői indokolása

A VÉGREHAJTÁS ALKOTMÁNYOS KERETEI A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS JEGYÉBEN THE CONSTITUTIONAL FRAMEWORK OF ENFORCEMENT IN THE SPIRIT OF FAIR PROCEDURE

TÓTH KORDÉLIA¹

ABSTRACT ■ The aim of my study is to show that an enforcement as a civil non-litigious procedure can be examined within a constitutional framework. Among fundamental rights, enforcement requires first and foremost the realisation of the principle of due process. The fundamental purpose of enforcement proceedings is to ensure that the claim established by a final decision can be enforced by the holder of the claim and that parties involved can benefit from a fair procedure. However, this process must not be unrestricted, as fundamental rights of the debtor must also be respected. In my paper, I analyse the main system of requirements for the realisation of fundamental rights, based on a proposal I have formulated, for the fairness of the enforcement procedure, with reference to the Constitutional Court. Afterwards, I will try to shed light on the shortcomings of the judicial application of law and possible solutions through a practical case.

KEYWORDS: fair procedure, Constitutional Court, fundamental principles, fundamental rights, enforcement procedure

ABSZTRAKT ■ A tanulmányom célja az, hogy bemutassam, hogy a végrehajtást, mint polgári nemperes eljárást is lehet alkotmányos keretek között vizsgálni. Az alapvető jogok közül elsősorban a tisztességes eljárás elve megvalósulását követeli meg a végrehajtás. A végrehajtási eljárás alapvető célja, hogy a jogerős határozatban megállapított követelést a követelés jogosultja érvényesíteni tudja, és a résztvevő feleknek tisztességes eljárásban legyen részük. Azonban ez a folyamat nem történhet korlátozás nélkül, hiszen az adós alapvető jogait is tiszteletben kell tartani. A tanulmányomban egy általam formált javaslat alapján elemzem a végrehajtási eljárás tisztességességének, az alapvető jogok megvalósulásának követelmény rendszerét, kitérve az alkotmánybíróság alkotmányjogi panaszok kapcsán végzett szerepvállalására. Ezt követően egy gyakorlati jogeseten keresztül próbálok rávilágítani a bírói jogalkalmazás visszásságaira, és a megoldási javaslatokra.

KULCSSZAVAK: tisztességes eljárás, alkotmánybíróság, alapelvek, alapvető jogok, végrehajtási eljárás

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

1. AZ ALKOTMÁNYOS VÉGREHAJTÁSI JOG, ÉS A JAVASLAT

A végrehajtási jog az igazságszolgáltatás szervezetrendszeréhez kapcsolódik.² Az Alkotmánybíróság 46/1991. (IX. 10.) AB határozatában kifejtette, hogy a bírósági határozatok tiszteletben tartása, a jogerős bírósági döntések teljesítése – akár jogszerű kényszerítés árán is – a jogállamisággal kapcsolatos alkotmányos értékekhez tartozik. A bírósági végrehajtás alkotmányossága kérdéskörébe tartozik tehát a végrehajtás sikerességének/sikertelenségének kérdése is, hiszen egy olyan jogrendszerben, amelyben a jogviták eldöntésére felhatalmazott állami intézmények döntéseit nem lehet kikényszeríteni, súlyosan sérül az alkotmányosság követelménye, végső soron a jogállam.³ A végrehajtási jognak is meg kell őriznie a felek egyenlőségének, illetőleg a büntető eljárásjog terminológiájával élve a „fegyverek egyenlőségének elvét”, amely a tisztességes eljáráshoz való jog és a jogorvoslathoz való jog érvényesülését biztosítja. E rendelkezéseket juttatják érvényre a végrehajtási eljárás és a végrehajtási kényszer arányosságára és fokozatosságára vonatkozó követelmények, amelyeknek elmaradása a bírói hatalmi ág meggyengülését eredményezi.⁴

A tisztességes eljáráshoz való jog alapján minden személynek joga van ahhoz, hogy az ügye elbírálására egy független és pártatlan bíróság előtt kerüljön sor, ahol a felek egyenlő elbírálásban részesülnek, és ahol a jogukat és érdekeiket tiszteletben tartják.⁵ Továbbá mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és észszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni.⁶ Ezek a jogszabályhelyek álláspontom szerint csak közvetett utalást tartalmaznak a végrehajtási eljárásra, azonban annak sajátosságaira nem térnek ki. Ezen változtatni kellene a jogalkotónak társadalmunk védelme érdekében, mivel az alkotmányos szintre emelés garantálná, hogy a végrehajtási eljárási szabályokat nem lehet önkényesen alkalmazni, és nem történhetnek diszkriminációk a végrehajtás során, és meg lehetne akadályozni a túlzottan agresszív vagy jogellenes végrehajtási módszereket. Álláspontom szerint az segíthet megerősíteni a jogbiztonságot és előreláthatóságot

² 22/2013. (VII. 19.) AB határozat [15]–[19] pontjaiban meghatározott rendelkezései, *Az Alkotmánybíróság határozatai 2013.*, 676–691. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/3BDCF-9C950E68E38C1257B79001BAD17?OpenDocument&printpreview> (Letöltés ideje: 2024. augusztus 28).

³ JUHÁSZ ZOLTÁN: *A bírósági végrehajtás alkotmányossága – Az ombudsman gyakorlata a bírósági végrehajtással kapcsolatos ügyekben.* THEMIS, 2007. december. 41.

⁴ EGRI KOVÁCS KRISZTIÁN: *A bírósági végrehajtási eljárásokban előterjeszthető alkotmányjogi panaszok dilemmáinak vázlatos áttekintése. Jogelméleti szemle*, 2020 (3), 8.

⁵ Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikke.

⁶ Magyarország Alaptörvényének XXIV. cikke.

az állampolgárok számára, ha a végrehajtási eljárás tisztességességét az alkotmányba foglalják. Ez csökkentheti a jogi viták számát és a társadalmi feszültségeket. A változtatás okát abban látom, hogy napjainkban több ezer végrehajtási eljárás indul, és a társadalom, valamint a gazdasági élet széles körét érinti, ezért a végrehajtási eljárás sajátosságaira kitérni az Alaptörvény jogszabálysövegében egyszerűbbé tehetné az alapvető jogra való hivatkozást az eljárás alanyai számára. Véleményem szerint az is mellette szól, hogy fontos, hogy az állampolgárok tudják, hogy jogaik védelme biztosított, és hogy a végrehajtás nem lehet önkényes vagy törvénysértő. Sokkal kevésbé lesznek manipulálhatók politikai vagy gazdasági érdekek által, ha a végrehajtási eljárásért felelős hatalom felelősségteljesen, átlátható módon és az állampolgárok jogait tiszteletben tartva működik, ha a végrehajtási eljárásokra vonatkozó szabályok alkotmányos szintre kerülnek.

Álláspontom szerint Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikkét kellene egy (8) bekezdéssel kiegészíteni, amely szerint a végrehajtási eljárásban minden személynek joga van ahhoz, hogy az eljárást az önálló bírósági végrehajtók részrehajlás nélkül, tisztességes módon intézzék. Minden személynek joga van ahhoz, hogy az önálló bírósági végrehajtási eljárás során a jogukat és érdekeiket a független és pártatlan önálló bírósági végrehajtók tiszteletben tartsák. Minden személynek joga van ahhoz, hogy kérelmére, kifogásaira ésszerű határidőn belül elbírálást és tájékoztatást kapjon. Mindenkinek joga van a jogszabályokban meghatározottak szerint az önálló bírósági végrehajtók által eljárásuk teljesítése során a jogellenesen okozott kár megtérítésére.

A javaslat a független és pártatlan önálló bírósági végrehajtókat jelöl meg. Ennek fontossága abban rejlik, hogy alaptörvényi szinten kell rögzíteni, hogy a végrehajtást végző személyek ne legyenek jogosultak politikai döntés alapján hivatásukat gyakorolni, és külső befolyástól mentesen, a vonatkozó jogszabályok betartásával járjanak el az eljárásuk során. Fontosnak tartom a tájékoztatáshoz való jog kiemelését, és a kártérítési szankciónak alaptörvényi szintre történő emelését. A kártérítési szankció kapcsán javaslatom a deliktuális felelősség alapján történne, ha valaki jogellenesen okoz kárt másnak, akkor az elkövetőnek kártérítést kell fizetnie a károsult félnek. Ez a szabályozás a polgári jogi felelősség egyik formája, amely alkalmazható lehetne a végrehajtók tevékenységére is, ha azok jogsértést követnek el. Például, ha a végrehajtó jogtalanul foglal le vagy értékesít olyan vagyontárgyakat, amelyek nem tartoznak a végrehajtás alá, vagy ha végrehajtó nem követi a törvényi szabályokat a végrehajtási költségek, határidők vagy értesítések tekintetében, vagy ha végrehajtó más jogokat sért, például a személyes adatokat nem megfelelően kezeli, vagy jogellenesen nyilvánosságra hozza a magánélethez fűződő jogokat. A felelősség megállapítása a jogsértés, a kár és a kárt okozó összefüggésének bizonyítása alapján történne.

A kártérítés célja, hogy a károsult fél megfelelő kompenzációt kapjon a jogellenes végrehajtási eljárás miatt. A kártérítési szankciónak továbbá megelőző szerepe lehet a visszaélések során, ha a legmagasabb törvényi szintre emeljük a jogellenes cselekmény jogkövetkezményeit.

2. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG SZEREPVÁLLALÁSA

AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZOK KAPCSÁN

A bírói döntések Alaptörvénnyel történő összhangjának vizsgálatára irányuló alkotmánybíróági eljárási hatáskör a magyar jogrendszerben 2012. január 1. napján lépett hatályba.⁷ A bírósági végrehajtási eljárás és a végrehajtási eljárásban hozott bírói döntések Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára irányuló Alkotmánybírósághoz előterjeszthető alkotmányjogi panasz kapcsán megállapítható, hogy az Alkotmánybírósághoz fordulás nem jellemző eljárás Magyarországon. Összegzésként megállapítható, hogy a bírósági végrehajtási eljárás foganatosítása során meghozott döntések ellen befogadható alkotmányjogi panasz nem nyújtható be, ezért a bírósági végrehajtási eljárás foganatosítása során igénybe vehető jogorvoslatoknak, valamint az alkotmányjogi panasz típusú alkotmányjogi eljárásnak nincs, illetőleg az Alkotmánybíróság jelenlegi döntési gyakorlata alapján nem is lehet közös halmaza.⁸

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a bírósági végrehajtási eljárás foganatosítása során meghozott döntésnek nem tekinthetőek érdemi döntésnek, ebből arra következtethetünk, hogy ezekben az eljárásokban igencsak korlátozott módon terjeszthető elő alkotmányjogi panasz.⁹ Példának okáért az Alkotmánybíróság 3197/2024. (V. 31.) AB végzése az alkotmányjogi panasz visszautasításáról azt az indokolást jelölte meg a visszautasítás okául, hogy a végrehajtási eljárás alapvetően az alapügyhöz kapcsolódó járulékos jelleggel bír, és célja valamely döntés végrehajtásának a kikényszerítése. A visszautasítás indokolásának [16] pontja rögzíti, hogy az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 7. §-a alapján az alkotmányjogi panaszt kizárólag az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés – azaz kizárólag a jogalkotó által meghatározott döntések, és nem minden döntés – ellen lehet előterjeszteni az általában nem kifogásolható alkotmányjogi panasz útján.¹⁰

⁷ EGRI KOVÁCS 2020, 12.

⁸ EGRI KOVÁCS 2020, 17.

⁹ BITSKEY BOTOND – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Az alkotmányjogi panaszok kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 195–199.

¹⁰ 3179/2013. (X. 9.) AB végzés, Indokolás [9]; 3252/2014. (X. 14.) AB végzés, Indokolás [5]; 3168/2018. (V. 16.) AB végzés, Indokolás [43]; 3364/2018. (XI. 28.) AB végzés indokolása.

Ez az álláspont megfelel a valóságnak. Nem tekinthetőek érdemi döntésnek a végrehajtási eljárásban hozott döntések. A végrehajtási eljárás során fogatosított cselekmények, valóban nem érdemi döntések. Azonban ezekkel a végrehajtási eljárás során fogatosított cselekményekkel mégis sérülhet a tisztességes eljáráshoz való jog. Például a határidő be nem tartásával, a tájékoztatás hiányával, jogszabállyal ellentétes végrehajtási cselekménnyel. Alkotmánymódosítással – mely szerint kifejezetten rögzítésre kerülne, hogy a végrehajtási eljárásban, mint nemperes eljárásban is előterjeszthető alkotmányjogi panasz – több garancia lenne arra, hogy akinek a végrehajtási eljárásban sérül a tisztességes eljáráshoz való joga, az Alkotmánybíróság előtt sikeresen megtámadjon egy végrehajtói cselekményt, döntést, vagy annak hiányát. Ennek az alkotmánymódosítási javaslatnak az indokát abban látom, hogy az adósnak és a végrehajtást kérőnek is joga van ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon a végrehajtási eljárásról. Továbbá az adósnak és a végrehajtást kérőnek is joga van ahhoz, hogy jogorvoslati kérelmet terjesszen elő abban az esetben, ha úgy érzi, hogy a végrehajtási eljárás során eljárási jogai sérültek, vagy törvényben meghatározott jogai nem kerültek érvényesítésre.

3. A TISZTESSÉGES VÉGREHAJTÁS EGY KONKRÉT JOGESET TÜKRÉBEN

A végrehajtási kifogás, mint eljárásjogi jogorvoslat hatékonyságát vizsgálom meg egy konkrét jogeseten keresztül. A jogeset felhívja a figyelmet arra, hogy a végrehajtási eljárás alapelvei hogyan lehetnek ellentétesek jogszabályi rendelkezésekkel, ezért a végrehajtási eljárásokban teljes mértékben eltérő lehet a jogalkalmazás Magyarország eltérő településein. A végrehajtási kifogást a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) szabályozza. A végrehajtási kifogást a bírósági végrehajtó törvénysértő intézkedésével vagy mulasztásával szemben lehet előterjeszteni.

3.1. Az ügy tényállásának ismertetése

A jelen jogesetben az árverési vevő 2023. október 11. napján végrehajtási kifogást nyújtott be azzal az indokkal, hogy 2023. szeptember 9. napjára kitűzött ingatlan árverés vonatkozásában a végrehajtó az árverési jegyzőkönyvet írja alá az árverési vevővel, aki azt követően megfizeti az ingatlan teljes vételárát. Arra hivatkozott, hogy az adós 1/1 arányú tulajdonát kezző ingatlan árverésre volt kitűzve 5 000 000 Ft ajánlati áron, amelynek licitálását az árverési vevő

2023. október 3. napján tett ajánlatával megnyerte, és az 500 000 Ft összegű árverési előleget 2023. szeptember 20. napján a végrehajtó letéti számlájára átutalta.

A végrehajtó felszólította az árverési vevőt, hogy 2023. október 9. napján 10 órakor jelenjen meg irodájában az árverési jegyzőkönyv aláírása és a vételár teljes megfizetése céljából. A végrehajtó ezt követően azonban 2023. október 9. napján 9 óra 15 perckor telefonon értesítette az árverési vevőt, hogy nem kell megjelennie, mert az adós azon a napon kifizette a teljes tartozást, emiatt nem kerül sor az árverési jegyzőkönyv aláírására. Az árverési vevő a végrehajtási kifogásában hivatkozott a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény („Ptk.”) 5:41. §-a alapján arra, hogy aki a dolgot hatósági határozat vagy hatósági árverés útján jóhiszeműen szerzi meg, tulajdonossá válik tekintet nélkül arra, hogy korábban ki volt a tulajdonos. A végrehajtó magatartása sérti a jóhiszemű árverési vevő árverésen, ellenérték fejében szerzett tulajdonjogát.

3.2. Az elsőfokú döntés

Az elsőfokú bíróság végzésében megállapította, hogy az árverési vevő kifogása nem alapos. A Vht. 5. §-ának (1) és 7. §-ának (1) bekezdése alapján az elsőfokú bíróság végzésében arra hivatkozott, hogy a végrehajtás az elrendelésétől kezdődően addig folytatódik, amíg a célját el nem éri, és a végrehajtást kérő hozzá nem jut a követeléséhez. A végrehajtó minden egyes kényszercselekménye ezt az egyetlen célt szolgálja, és idetartozik az adós önkéntes teljesítésének hiányában a Vht. 7. §-ában szabályozott fokozatosság elvét betartva a legvégső kényszer cselekmény, az adós ingatlan tulajdonára vezetett végrehajtás. Jelen ügyben ugyan a legutolsó pillanatban, azonban az adós mégis teljesítette fizetési kötelezettségét, ez által a végrehajtás célja megvalósult, és a végrehajtást kérő hozzájutott a követeléséhez, így okafogyottá vált a foganatosított ingatlan árverési kényszer-cselekmény lezárása, befejezése. A bíróság mérlegelte, hogy az árverési vevő ingatlan szerzése elmaradásából származó hátránya jóval kisebb, mint az adós ingatlana elvesztéséből adódó hátránya.

3.3. A másodfokú bírósági határozat, és egy eltérő bírósági érvelés

A fellebbezést a másodfokú bíróság végzésében nem találta alaposnak és helybenhagyta az elsőfokú bíróság végzését. 2023. május 17. napján azonban, egy másik magyarországi településen, lényegében ugyanezen a tényállás alapján, egy másodfokú bíróság a fellebbezés alaposságáról döntött, és helyt adott az árverési

vevő végrehajtási kifogásának. A másik másodfokú bíróság álláspontja szerint licitnapló lezártnak tekintendő azzal, hogy az árverési vevő részéről érvényes vételi ajánlat érkezett. Ez ideig a végrehajtási eljárás megszüntetésére okot adó körülmény – mint a végrehajtási kifogásban hivatkozott adósi teljesítés – nem történt. Ezt követően a végrehajtónak a Vht. 152. §-a¹¹ szerinti módon kellett intézkednie az árverési jegyzőkönyv elkészítéséről és aláírtatásáról. Amennyiben az árverés sikertelenségének Vht. 155. §-ában¹² meghatározott feltételei nem állnak fenn, úgy az árverés sikeres, és az ingatlan tulajdonosa az árverési vevő lesz. Az árverési vevő tulajdonszerzése vonatkozásában az érvényes vételi ajánlat megtételével függő jogi helyzet jön létre, amennyiben az árverési vevő teljesíti az árverési jegyzőkönyv aláírására és a vételár megfizetésére vonatkozó kötelezettségeit, úgy tulajdonjogot szerez. Mindez független attól, hogy az adós ezen függő jogi helyzet fennállása alatt teljesíti-e a végrehajtási eljárás tárgyát képező valamennyi kötelezettségét. Az elsőfokú bíróság tévesen foglalt úgy állást, hogy az adós a végrehajtási eljárás során bármikor teljesíthet, elkerülve ezzel a kényszercselekmények foganatosítását, és hogy az önkéntes teljesítés felülírja a Vht.-nek az árverésre előírt szabályait. A kitűzött árverés sikertelenségének esetei között, azaz a Vht. 155. §-ának rendelkezései között nem szerepel az adós teljesítése, ezért ez az árverés sikerességét nem befolyásolja.

¹¹ 152. § (1) Az árverésről a végrehajtó árverési jegyzőkönyvet készít, és ebben – a 35. §-ban említettekén kívül – feltünteti:

a) az elárverezett ingatlanok az ingatlan-nyilvántartási adatait, lakott vagy beköltözhető állapotban történt értékesítését, a kikiáltási árat, azt, hogy a legalacsonyabb érvényes vételi ajánlat összegére mely szabályok vonatkoztak (147. §), és az árverési vételárat,

b) az árverési vevő nevét, személyazonosító adatait, lakóhelyét, illetőleg székhelyét.

(2) A végrehajtó az árverés befejezését követő 8 napon belül felhívja az árverési vevőt, hogy az árverési jegyzőkönyv aláírása céljából a végrehajtó irodájában a felhívás kézhezvételétől számított 15 napon belül jelenjen meg; ha ezt elmulasztja, előlegét elveszti.

(3) A végrehajtó az árverési jegyzőkönyv aláírásával egyidejűleg adhat az árverési vevő részére halasztást – a 149. § (2) bekezdése szerinti feltételekkel – a vételár megfizetésére.

¹² 155. § Az árverés sikertelen, ha

a) nem tettek vételi ajánlatot, vagy a felajánlott vételár nem érte el az ingatlan becsértékének felét, vagy lakóingatlan esetében a 147. § (3) bekezdésében foglalt feltételek fennállása esetén a becsérték összegét, illetve annak 70%-át;

b) az árverési vevő az árverési jegyzőkönyvet nem írta alá;

c) az árverési vevő nem fizette be vagy nem utalta át a teljes vételárat a 149. § (1) bekezdésében foglalt határidőn belül, illetőleg a végrehajtó által a vételár megfizetésére adott határidőn belül; vagy

d) az árverés nem szabályszerűen került kitűzésre.

3.4. Az eset értékelése

Lényegében az esetet kétféleképpen értékelhető. A végrehajtási ügyben eljáró bíróságok különböző módon értelmezték és alkalmazták a jogszabályhelyeket, amely diszkriminációhoz és jogbizonytalansághoz vezet. A végrehajtók számára sem egyértelmű, hogy melyik eljárás tekinthető helyesnek: a végrehajtási eljárás során az általuk aláírt árverési jegyzőkönyv, vagy az adós teljesítésének elfogadása, amely lehetővé teszi az adós számára, hogy ingatlanvagyonáról ne kelljen lemondani. Ebben a helyzetben felvetődik a kérdés, hogy melyik megoldás lenne az optimálisabb. Az egyik lehetőség az, hogy ha az adós végrehajtás általi teljesítése során a végrehajtás célja megvalósul, és a végrehajtást kérő hozzájut a követeléséhez, a foganatosított ingatlanárverési kényszer eljárás befejezésére nincs szükség. Ennek következtében az ingatlan nem kerülne az árverési vevő tulajdonába, hanem az adós által teljesített követelés végrehajtása révén az ingatlan továbbra is az adós birtokában maradna. A másik lehetőség az, hogy az árverési vevő jogszerzői pozíciójának kialakulása a legmagasabb vételi ajánlat megtétele által felfüggesztett jogi helyzetet eredményezne, amely független attól, hogy az adós teljesíti-e a végrehajtási eljárás tárgyát képező kötelezettségét.

A kérdés kapcsán személyes véleményem, hogy a második lehetőséggel az árverési vevő jogszerzői pozíciójával értek egyet. Ennek oka, hogy az adósnak az árverés kiírását közvetlenül megelőzően is lehetősége van, akár részletekben történő teljesítésre, itt kellene az önkéntes teljesítését elfogadhatónak találni, mert így az egész árverési rendszer útján történő jogszerzés hiúsulna meg, amely a rendszerhasználók szemszögéből nézve ahhoz vezet, hogy nem vásárolnak árverés útján. A jogeset lényegét abban látom, hogy a végrehajtási eljárásokban – amelyekben az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy nem hozhatók érdemi döntésnek – is felmerülhetnek olyan vitás kérdések, amelyek komplex jogi indokolást, és jogalkalmazást igényelnek. Felmerülnek a végrehajtási jogszabályok homályosságai, és felmerül az eltérő jogalkalmazási gyakorlat, mert különböző bírók, különböző jogi meggyőződéssel rendelkeznek, és felmerülnek a társadalmi változások, amelyek új helyzetekhez és új jogi kérdésekhez vezethetnek.

4. A JOGEGYSÉG KÖVETELMÉNYÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSE A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOGGAL, ÉS A KÚRIA TEVÉKENYSÉGE

A jogegység és a tisztességes eljáráshoz való jog a jogállamiság alapvető pillérei- nek tekintendők, és a jogbiztonság, valamint az igazságos eljárás biztosítását szolgálják, szorosan összefüggő jogi alapelvek. Az egyértelmű és következetes

jogszabályok elengedhetetlenek ahhoz, hogy mindenki számára biztosítható legyen a tisztességes eljárás, és így a jogegység is biztosítva legyen. Képzelnünk csak el két hasonló, a lopás törvényi tényállását megvalósító bűncselekményt. Ha az egyik esetben a bűnösöket súlyosabban büntetik, mint a másikban, az sérti a jogegység és a tisztességes eljárás elvét, és az érintett személyek számára igazságtalanság érzését kelti. A tanulmányom jelen fejezetében arra keresem a választ, hogy ha a végrehajtási eljárások során hozott döntések, cselekmények nem egységesek, mint ahogy az árverési vevők kifogásaira alapított jogesetekben is bemutatásra került, abban az esetben mely szerv feladata a jogegység, és az egyenlő elbírálás biztosítása.

A Kúria biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, jogegységi határozatai a bíróságokra kötelezőek.¹³ A Kúria a magyar háromszintű bírósági rendszer legfelsőbb bírósága, azonban a végrehajtási eljárásban betöltött szerepe korlátozott. A Kúria nem bírál felül első fokon vagy másodfokon hozott végrehajtási döntéseket. A Vht. 214. §-a¹⁴ alapján jelenleg két esetben teszi lehetővé a felülvizsgálati kérelem benyújtását a végrehajtás elrendelése során a másodfokon jogerőre emelkedett olyan végzés ellen, amellyel a bíróság külföldi határozat végrehajtási tanúsítvánnyal való ellátásáról, illetőleg végrehajtásának elrendeléséről döntött, míg a végrehajtás foganatosítása során a másodfokon jogerőre emelkedett olyan végzés ellen, amellyel a bíróság az ingatlanárverés megsemmisítéséről döntött. Más esetben tehát nincs jogi lehetőség arra, hogy a végrehajtási eljáráshoz kapcsolódóan a felek a Kúriához forduljanak jogvédelemért.

Tovább nehezíti a végrehajtási kifogások elbírálását, hogy a felülvizsgálati eljárás kizártsága miatt néhány korábbi eseti döntéstől eltekintve jelenleg nincsenek kúriai bírósági határozatok, amelyek a joggyakorlatot egységesíthetnék.¹⁵ Egyetértek Baratiné Boda Gréta véleményével, amely szerint indokolt lenne esetenként mérlegelve a felülvizsgálati út lehetőségének megteremtése a végrehajtás foganatosítása során hozott bonyolultabb jogkérdést elbíráló végzések, így különösen egyes végrehajtási kifogásról döntő végzések esetében a Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) 409. §-a¹⁶ szerinti kivételes

¹³ Alaptörvény 25. cikke.

¹⁴ 214. § (1) Felülvizsgálati kérelemnek van helye a másodfokon jogerőre emelkedett olyan végzés ellen, amellyel a bíróság külföldi határozat végrehajtási tanúsítvánnyal való ellátásáról, illetőleg végrehajtásának elrendeléséről döntött.

¹⁵ BARATINÉ BODA GRÉTA: A végrehajtási eljárás során igénybe vehető jogorvoslatok, különös tekintettel a végrehajtási kifogásra. *Glossa Iuridica*, 2021, (1–2), 97–126.

¹⁶ 409. § [A felülvizsgálat kivételes engedélyezésének feltételei]

(1) Ha a felülvizsgálatnak a 408. § alapján nem lenne helye – ugyanakkor törvény a felülvizsgálatot más okból nem zárja ki – a felülvizsgálatot a Kúria a (2) bekezdés szerinti esetekben engedélyezheti, a (3) bekezdés szerinti esetben engedélyezi.

engedélyezési eljárás keretében, hogy a Kúria a végrehajtási eljárás során is kifejthesse joggyakorlat egységesítő szerepét, iránymutatást adva néhány vitatott kérdésben. Gyurik Anita szintén így vélekedik, hogy a jogbiztonság követelménye megkívánná az egységes jogértelmezést és az egységes joggyakorlat kialakítását, amelyhez számos, a Kúria által hozott jogegységi döntésre lenne szükség, alatt például a behajthatatlanság okán megállapított szünetelés esetén a végrehajtást kérő további előlegezési kötelezettsége vonatkozásában való döntést.¹⁷

5. A BÍRÓSÁGOK HATÉKONYSÁGÁNAK NÖVELÉSE A VÉGREHAJTÁSI ELJÁRÁSOK SORÁN

Magánjogi oldalról megközelítve a bírósági végrehajtás számos jogággal, mint például a polgári joggal, családjoggal, gazdasági joggal, büntetőjoggal, munkajoggal, közigazgatási joggal áll kapcsolatban, és mint eljárásjogi jogterület, e jogágak anyagi jogi rendelkezéseinek érvényesülését szolgálja.¹⁸ Következtetésképpen számos jogágban van helye végrehajtásnak, ezért a Kúriától alacsonyabb szinten lévő bíróságok a végrehajtási eljárásokban kulcsfontosságú szerepet töltenek be, hiszen a legtöbb jogágban felmerül a végrehajtási eljárás megindulása. A bíróságok feladata a jogerős ítéletek végrehajtásának biztosítása, a végrehajtási eljárás felügyelete, valamint a végrehajtási ügyekben hozott kifogások elbírálása, jogutódlások megállítása. A bíróság szerepének köszönhetően a végrehajtási eljárások törvényes keretek között zajlanak, és mind a végrehajtást kérő, mind az adós jogai védelmét hivatottak szolgálni.

Álláspontom szerint a hatékony végrehajtási rendszer működése érdekében a végrehajtási szakjogászai képzés elvégzését biztosítani kellene minden végrehajtási területen dolgozó bírósági alkalmazottnak, bírónak, és végrehajtnak. A képzés

(2) A Kúria a felülvizsgálatot akkor engedélyezi, ha az ügy érdemére kiható jogszabálysértés vizsgálata

a) a joggyakorlat egységének vagy továbbfejlesztésének biztosítása,

b) a felvetett jogkérdés különleges súlya, illetve társadalmi jelentősége vagy

c) – a másodfokú bíróság erről való döntése hiányában – az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának szükségessége miatt indokolt.

(3) A Kúria engedélyezi a felülvizsgálatot, ha az ítélet a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben eltér.

¹⁷ GYURIK ANITA: *A végrehajtási kifogás, különös tekintettel a becsérték, a díjjegyzék és a felosztási terv kapcsán előterjesztett kifogások bírósági gyakorlata*. III. 3. rész: A végrehajtási kifogás előterjesztésének határideje. <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/682> (Letöltés ideje: 2024. augusztus 28).

¹⁸ KAPA MÁTYÁS: *Ha az adós nem fizet...* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 153.

elvégzésével a jogalkalmazók mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban olyan szakmai ismereteket szerezhethnének, amelyek hasznosításával képessé válnak a bírósági végrehajtási jog értő alkalmazására, a végrehajtási joggal kapcsolatos esetek megfelelő megoldására. Ezáltal nemcsak hatékonyá, de szakszerűvé is lehetne tenni a bíróságok, és a végrehajtók eljárását. Jelenleg Magyarországon nincs egy különálló „végrehajtási ügyszakos bírói” kategória a magyar jogrendszerben, a bíróságok polgári ügyszakos bírói foglalkoznak a végrehajtási ügyekkel is. Ez azt jelenti, hogy a polgári ügyekkel foglalkozó bírók feladataiba tartoznak a végrehajtási eljárásokkal kapcsolatos feladatok is. Ennek megváltoztatását és szakképesítéssel rendelkező végrehajtási eljárási ügyszakos bírók alkalmazását javaslom, ugyanis tekintettel a végrehajtási eljárás alkotmányos alapjogot érintő jellegére, az ebből fakadó jogbizonytalanság komoly, már-már alkotmányossági aggályokat ébreszt, és a Vht. gyakran módosuló rendelkezései számos helyen nem adnak egyértelmű választ a jogalkalmazóknak, amely körülmény következtében Magyarország különböző bíróságain meghozott döntések lényeges eltérést mutatnak.

6. ÖSSZEGÉS

A végrehajtás tisztességességének biztosítása összetett feladat, amely a jogalkotó, a bírói hatalom, a végrehajtók, a civil társadalom összefogásával valósítható meg. Erre álláspontom szerint szükség van, mert a végrehajtási eljárások hozzájárulnak a jogállamiság megerősítéséhez, a gazdasági fejlődéshez és a jogbiztonsághoz. A jogfejlődést nagy mértékben elősegítené az, hogy ha részletesen és pontosan ki lenne munkálva alaptörvényi rendelkezésként az, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog konkrétan hogyan, és milyen korlátokkal, valamint milyen sajátos eljárási garanciákkal érvényesüljön az önálló bírósági végrehajtásban. A tanulmányomban leírt érvelést figyelembe véve ki kellene terjeszteni mind az Alkotmánybíróság, mind pedig a Kúria jogalkalmazása során ellátott jogkörét a végrehajtási eljárások tekintetében. Úgy vélem, hogy az általam feldolgozott téma vitát generál, és sok eltérő álláspont merülhet fel a téma kapcsán, amely vita kizárólag úgy orvosolható, hogy ha szakmai beszélgetéseket folytatunk, értelmezzük a jogeseteket, kritizáljuk a döntéseket, és megágyazunk a jogszabályok módosítási javaslatainak.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- JUHÁSZ ZOLTÁN: *A bírósági végrehajtás alkotmányossága – Az ombudsman gyakorlata a bírósági végrehajtókkal kapcsolatos ügyekben.* THEMIS, 2007,
- EGRI-KOVÁCS KRISZTIÁN: A bírósági végrehajtási eljárásokban előterjeszthető alkotmányjogi panaszok dilemmáinak vázlatos áttekintése. *Jogelméleti szemle*, 2020 (3).
- BITSKEY BOTOND – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Az alkotmányjogi panaszok kézikönyve.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015.
- BARATINÉ BODA GRÉTA: A végrehajtási eljárás során igénybe vehető jogorvoslatok, különös tekintettel a végrehajtási kifogásra. *Glossa Iuridica*, 2021(1–2), 97–126.
- GYURIK ANITA: *A végrehajtási kifogás, különös tekintettel a becsérték, a díjjegyzék és a felosztási terv kapcsán előterjesztett kifogások bírósági gyakorlata.* III. 3. rész: A végrehajtási kifogás előterjesztésének határideje. <https://www.jogiforum.hu/publikaciok/682> (Letöltés ideje: 2024. augusztus 28).
- KAPA MÁTYÁS: *Ha az adós nem fizet...* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.

*Jogszabályok, határozatok**Az Alaptörvény*

- Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (Abtv.)
- A Bírósági Végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.)
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)
- A Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.)
- 46/1991. (IX. 10.) AB határozat
- 22/2013. (VII. 19.) AB határozat
- 3197/2024. (V. 31.) AB végzés
- 3179/2013. (X. 9.) AB végzés, Indokolás [9]; 3252/2014. (X. 14.) AB végzés, Indokolás [5]
- 3168/2018. (V. 16.) AB végzés, Indokolás [43]; 3364/2018. (XI. 28.) AB végzés, Indokolás

GYERMEKKERESKEDELEM ÉS ÁLDOZATTÁ VÁLÁS AZ ONLINE TÉRBEN CHILD TRAFFICKING AND VICTIMIZATION IN THE ONLINE SPACE

ZSIRAI LILLA¹

ABSTRACT ■ Children need much more protection because of their age and development. Children are a critically vulnerable group in relation to organised crime. We can see that several vulnerability factors play a role in victimisation. The family background of a child and the extent to which he or she is surrounded by a criminalised environment are not the same. It is also important to highlight the role of social media. We are living in an age of digitalisation, where the most important channel of communication is social and electronic media, through which it is important to combat all forms of trafficking in human beings.

KEYWORDS: child trafficking, victimisation, organised crime

ABSZTRAKT ■ A gyermekek életkoruknál és fejlettségükénél fogva sokkal nagyobb védelemre szorulnak. A szervezett bűnözéssel szemben a gyermekek egy kritikusan kiszolgáltatott csoportot alkotnak. Láthatjuk, hogy az áldozattá válás szempontjából több kiszolgáltatottsági tényező is szerepet játszik. Nem mindegy, hogy egy gyermek milyen családi háttérrel rendelkezik, mennyire veszi körbe kriminalizálódott környezet. Fontos kiemelni továbbá a közösségi média szerepét is. A digitalizáció korát éljük, ahol a legjelentősebb ismeretközlési csatorna a közösségi és elektronikus média, amelyen keresztül fontos felvenni a harcot az emberkereskedelem valamennyi megjelenési formájával szemben.

KULCSSZAVAK: gyermekkereskedelem, áldozattá válás, szervezett bűnözés

1. A GYERMEKKERESKEDELEM

Az emberi jogok megsértésének egyik legsúlyosabb formája nem más, mint a gyermekkereskedelem.² A szervezett bűnözésben részt vevő bűnözői csoportokkal szemben a gyermekek alkotják a leginkább kiszolgáltatottabbak körét. Fontos

¹ PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; bírósági fogalmazó, Budapest Környéki Törvényszék.

² ZUZANA OBERTOVÁ – CRISTINA CATTANEO: *Child Trafficking and the European Migration Crisis: The Role of Forensic Practitioners*. Forensic Science International, 2018.

kiemelni, hogy a gyermekek egy olyan csoportot alkotnak, akiket könnyű vagy legalábbis könnyebb ellenőrzés alatt tartani, toborozni.³

1.1. A gyermekkor meghatározása

A mai világban teljesen természetesnek hat, hogy a gyermekek is rendelkeznek jogokkal. Születésüktől fogva minden alapvető emberi jog megilleti őket. A gyermek jogait a XX. század második felében ismerték el, ez nélkülözhetetlen lépcsőfok volt ahhoz, hogy ők is a társadalom teljes értékű tagjaivá váljanak.

A gyermeki jogok védelme terén az ENSZ 1989. november 20. napján New Yorkban kiadott egyezménye – röviden Gyermekjogi Egyezmény, angolul Convention of the Rights of the Child (CRC) – jelentette a legnagyobb mérföldkövet. A Gyermekjogi Egyezmény szerint *„gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.”*⁴ Az egyezmény preambuluma értelmében a gyermeknek mentális és fizikai éretlenségéből fakadóan különleges biztosítékokra és gondoskodásra van szüksége. Ebbe beletartozik megfelelő jogi védelem is. A gyermekek védelmi jogaival a CRC több cikke is foglalkozik, így a 19., a 34., a 35., és a 36. cikk is nevesíti a védelmi jogok körét. A 19. cikk az erőszak, a támadás és a kizsákmányolás ellen nyújt védelmet, úgy, hogy ezzel kapcsolatban az államokat nemcsak a megfelelő szabályozásra hívja fel, hanem arra is, hogy az előírások megvalósulásának érdekében közigazgatási, szociális és oktatási intézkedéseket tegyenek. A 34. cikk a gyermekek ellen irányuló szexuális bántalmazásra és a szexuális kizsákmányolásra fókuszál, míg a 35. cikk a gyermekkereskedelem ellen kíván fellépni. A 36. cikk a kizsákmányolás minden olyan formájára vonatkozik, amely a gyermekeket hátrányosan érintheti.⁵ A gyermekkor meghatározásánál a 2011/36/EU irányelv, az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezménye, a Lanzarote Egyezmény, a Budapesti Egyezmény, valamint az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve is egyet ért abban, hogy gyermeknek minősül minden 18. életévét be nem töltött személy. A nyugati világban gyermeknek tekintjük azt a személyt, aki a 18. életévét még nem töltötte be.

³ Europol: Fighting Child Trafficking, a Main Priority for EU Law Enforcement. <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/fighting-child-trafficking-main-priority-for-eu-law-enforcement> (Letöltés ideje: 2024. 07. 01.).

⁴ A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: 1991. évi LXIV. törvény), I. rész 1. cikk.

⁵ ZSIRAI LILLA: A gyermeki jogok védelmének kihívásai egy digitalizált világban. *Studia Iuris*, 2024 (2), 297.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a világ többi, kevésbé fejlett részén is így lenne. Afrika és Ázsia főként azon területein, ahol még a törzsi társadalmak vannak, erős törzsi szokásokkal gyakran előfordul, hogy a gyermek már 12-13 évesen lényegében kiskamaszként felnőtté válik. Ezekben az országokban az sem ritka, hogy még egészen fiatal korban (akár 6-7 évesen is) elrendezett házasságokba kényszerítik a gyerekeket. A fiúk családfenntartók lesznek, a lányok pedig gyerekeket szülnek és az otthoni teendőket látják el. A gyermekkor meghatározásánál arra a tényre is figyelemmel kell lenni, hogy a világ egyes régióiban eltérő a születéskor várható élettartam. Azokban az országokban, ahol ez 40-50 éves kor körülire tehető, ott teljesen más státuszban van egy tizenennyolc éves fiatal, mint ott, ahol ez a szám eléri akár a 70 évet is.⁶ A felsorolt egyezmények értelmében megállapítható, hogy a nemzetközi jog alapján a gyermekkor határa a 18. életév betöltése, azonban az egyes egyezményekben engedélyezett eltérések – a Budapesti Egyezmény is engedélyezi az eltérést azzal, hogy a meghatározott alacsonyabb korhatár nem lehet kevesebb 16 évnél – miatt az országok szabályozása eltérhet. Ezt az eltérést jól szemlélteti a beleegyezési korhatár kérdése. Hazánkban a beleegyezési korhatár a 14. életév, míg Spanyolországban csupán a 13. életév, Németországban és Belgiumban pedig a 16. életév betöltéséhez van kötve. Jól látszik, hogy mennyire széles palettán mozog a szabályozás. Személy szerint én a hazai szabályozással sem értek feltétlen egyet. Úgy gondolom, hogy a 14. életévhez kötött beleegyezési korhatár nagyon alacsony. Bár tény, hogy a fiatalok nagy része még a 18. életéve betöltése előtt folytat szexuális cselekményeket, sokszor már egészen fiatal korban is, azonban véleményem szerint egy 14 éves még nem teljesen fogja fel ennek a lehetséges veszélyeit, következményeit. Úgy gondolom, hogy ebből a szempontból a német–belga szabályozás kellene, hogy a mérvadó legyen, miszerint a beleegyezési korhatárt 16 év. Érdekesség, hogy a német büntetőjog megkülönbözteti a 14 év alattiakra, és a 14 év felettiekre, de még 18. életévüket be nem töltöttekre vonatkozó gyermekpornográfiát.⁷

A gyermekek életkorát érintő szabályozásból eredő problémák a gyermekprostitúció vonatkozásában is jól láthatók. Elmondható, hogy a hatóságok és az érintett szervek csak abban az esetben beszélnek gyermekprostitúcióról, ha a sértett 16 vagy 14 év alatti. Azonban fontos kiemelni, hogy a hazai szabályozás – ezalatt értem a hatályos Büntető Törvénykönyvet –, illetve a nemzetközi

⁶ VÉGH ESZTER: Gyermekkatonák – a Sierra Leone-i Polgárháború Igazi Áldozatai. „A XX. és a XXI. század nagy konfliktusai és megoldási kísérletei” c. konferencia. Budapest, PPKE BTK, 2011, 7.

⁷ MEZEI KITTI: Az online gyermekpornográfia és a büntetőjog. *Ügyészek Lapja*, 2021 (28), 19.

egyezmények minden 18 év alatti gyermekprostitúcióban érintett gyermeket áldozatnak tekintenek.⁸

1.1.1. *Gyermekkor a hazai törvények értelmében*

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) értelmében kiskorúnak minősül, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A Ptk.-ban megjelenik a cselekvőképtelenség fogalma is, ez alapján a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú cselekvőképtelennek is minősül. A Ptk. használja emellett a kiskorú gyermek, nagykorú gyermek, továbbtanuló nagykorú gyermek, ítélőképessége birtokában lévő kiskorú gyermek, tizennegyedik életévét betöltött gyermek fogalmát is.⁹ A Ptk. rendelkezik továbbá a nagykorúsításról is, ennek értelmében az a kiskorú, aki házasságot köt, nagykorúvá válik. A 16. életév betöltését követően a gyámhatóság engedélyezheti a házasságkötést. Ha a házasságot a bíróság – a cselekvőképesség vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiányáért – érvénytelennek nyilvánítja, megszűnik a házasságkötéssel szerzett nagykorúság, viszont a házasság megszűnése a házasságkötéssel megszerzett nagykorúságot nem érint.¹⁰

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a gyermekkor és a fiatalkor fogalmát határolja el egymástól. Gyermekkorú minden tizenkettedik életévét be nem töltött személy. Velük kapcsolatban megjegyzendő, hogy főszabály szerint a tizennegyedik életévüket be nem töltött személyekkel összhangban nem büntethetőek.¹¹ Fontos kiemelni azonban, hogy bizonyos bűncselekmények esetében a büntethetőségi korhatár tizenkét év.

A Szabálysértésről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) szerint szabálysértés elkövetése miatt csak a tizennegyedik életévüket betöltött személyek büntethetőek. Előzőeken felül a Btk. több tényállásban használja a „gyermek” fogalmát, tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyeket értve alatta. Így alapvetően elmondható, hogy a büntetőjog és a szabálysértési jog, a polgárjogi értelemben vett kiskorúságot gyermek- és fiatalkorra, gyermekkorúra és fiatalkorúra bontja.¹²

⁸ HATVANI ERZSÉBET – SEBHELYI VIKTÓRIA – VASKUTI GERGELY: *Gyermekprostitúció visszaszorítása, gyermekkereskedelem*. Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 2018. 10.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ A gyermekkorról, mint büntethetőséget kizáró okról lásd BALOGH ÁGNES: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA – KARSAI KRISZTINA – FANTOLY ZSANETT – JUHÁSZ ZSUZSANNA – SZOMORA ZSOLT – GÁL ANDOR (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, 53–61.

¹² HATVANI–SEBHELYI–VASKUTI 2021, 10.

Büntetőjogi értelemben a szülési folyamat megindulásától – a magzatnak az anya testétől való elszakadási folyamat kezdetétől – az ún. tolófájások jelentkezésétől (vagy császármetszésnél a műtéti beavatkozás kezdetétől) beszélhetünk emberi életről.¹³

Az áldozatok életkorának a büntetés kiszabásánál is fontos szerepe van; a hatályos magyar Büntető Törvénykönyv súlyosabban rendeli büntetni a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett emberkereskedelmet és kényszermunkát. Még súlyosabban minősül, ha azt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.¹⁴

1.2. A gyermekkereskedelem fogalmi meghatározása

A gyermekkereskedelem vonatkozásában számos fogalommeghatározással találkozhatunk. A legátfogóbb fogalommeghatározást a gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, valamint a gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv 2. cikke adja meg számunkra. Eszerint *„Gyermekek eladásának minősül minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amelynek során egy gyermeket egy személy vagy személyek csoportja átad egy másik személynek vagy személyek csoportjának díjazás vagy más ellenszolgáltatás fejében”*.¹⁵ Egy gyermek a toborzás, elszállítás, átadás, rejtegetés vagy átvétel módjára tekintet nélkül az emberkereskedelem áldozatának tekintendő, feltéve, hogy annak célja a kizsákmányolás.¹⁶ Gyermekkereskedelem esetében a passzív alany, csak 18. életévét be nem töltött személy lehet. A gyermekkereskedelem bűncselekményének elkövetési magatartása minden olyan cselekmény vagy tranzakció, amely során a gyermek átadása megvalósul. A gyermekkereskedelem fogalma nem tartalmaz elkövetési módokat, így amennyiben a korábban ismertetett emberkereskedelemmel kapcsolatos bűncselekmények bármelyike gyermekre irányul, a nemzetközi jog szerint büntetendő emberkereskedelemnek minősül akkor is, ha az nem jár az ott ismertetett elkövetési módok alkalmazásával.¹⁷

¹³ NAGY ZOLTÁN: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In: TÓTH MIHÁLY – NAGY ZOLTÁN (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris, 2014, 42.

¹⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 192. §-a.

¹⁵ A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermekek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről szóló 2009. évi CLXI. törvény (a továbbiakban: 2009. évi CLXI. törvény) 2. cikk (a) pont.

¹⁶ Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről Szóló Egyezménye. Az Áldozatok Jogai <https://rm.coe.int/16805d41ee> (Letöltés ideje: 2024. 07. 10.).

¹⁷ 2011/36 EU irányelv 2. cikk (5) bekezdése.

Abban az esetben, ha az emberkereskedelem áldozata gyermek az esetleges beleegyezést sohasem lehet érvényes hozzájárulásnak tekinteni.¹⁸

2. A TOBORZÁS MODERN FORMÁI

A gyermekkereskedelem esetében a klasszikus toborzási módszerek mellett egyre inkább jellemzőbbek annak modern megjelenési formái. Ezen modern toborzási formák kerülnek most bővebb kifejtésre.

A „Z” generáció tagjait gyakran illetik a „C” generáció megnevezéssel, ami az angol ‘connection’ szó után kapta a nevét. Továbbá használják még a „D” generáció fordulatot, ami a digitális szóra utal, de „R”-nek is nevezik, ami az angol ‘responsibility’ vagyis felelősség kifejezésből származik.¹⁹ Szemben az X, Y vagy Z generációkkal a C nemzedék nem szigorúan demográfiai, születési évek alapján képzett csoport, hanem életmód szerinti. Számukra a közösségi média – elsősorban az okostelefonok – használata már-már a Maslow-féle szükséglet hierarchia legalsó szintjén, a fiziológiai szükségleteknél jelentkezik.²⁰

A C generációra jellemző, hogy napjaik nagy részét online felületen töltik. A tartalomfogyasztást, a kapcsolattartást elsődlegesen ezeken az eszközökön végzik. Elvárják továbbá, hogy az élet minden területén érvényesüljenek a közösségi alapelvek, mint a transzparencia, a hozzáférés, a megoszthatóság, a bevonás, a kommentelhetőség.²¹

A technika folyamatos és gyors fejlődése új kapukat nyitott meg az emberiség számára. Mindamelllett, hogy a digitalizáció megkerülhetetlen és létfontosságú a mindennapjaink szempontjából, számos veszély forrása is egyben. Az összefonódása a modern kor gyermekeinek mindennapjaival megkerülhetetlen, hiszen az új generáció már egy szinte teljesen digitalizált környezetben nő fel. A digitális környezet jelentősége a közelmúltban értékelődött fel csak igazán, elég a 2019-ben kirobbant COVID-19 járványra gondolni és arra, hogy az internet és a digitális eszközök mennyire megkönnyítették a négy fal közé zárt mindennapjainkat. Otthonról tudtunk dolgozni, iskolába járni, a közösségi média segítségével pedig könnyen tudtuk tartani a kapcsolatot a családtagjainkkal, barátainkkal. A számítógép egy olyan találmány, amely alapjaiban változtatta meg az élet- és

¹⁸ Ibid. (11) preambulum bekezdése.

¹⁹ PAIS ELLA REGINA: *Alapvetések a Z generáció tudomány-kommunikációjához – tanulmány*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2013, 11.

²⁰ BÁNYÁSZ PÉTER: A közösségi média, mint a nyílt forrású információszerzés fontos területe. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2015 (2), 23.

²¹ Ibid.

munkakörülményeinket, szokásainkat, egész gondolkodásunkat.²² Az internetet alapvetően a kommunikáció szükséglete hívta életre a hidegháború éveiben és az információcsere lehetősége azóta is meghatározó funkciója. Jelenleg számtalan kommunikációs platform (Skype, Viber, Signal, WhatsApp, WeChat, Twitch, Messenger, Instagram stb.) és technika létezik.

Az internet és vele együtt az egyéb információs rendszerek az utóbbi időben rohamos és erőteljes fejlődése lehetővé tette az információk országokat, kontinenseket átívelő gyors, és legtöbb esetben akadálymentes áramlását. Ezzel párhuzamosan viszont az internet megteremtette a bűncselekmények elkövetésének lehetőségét az egyértelmű joghatóság nélküli digitális világban is.

Az internet számottevően megkönnyíti a bűnelkövetők dolgát mind az anonimitás, mind az elkövetési helynek, módjának szabad megválasztásában.²³ A közösségi háló kényelmes eszköze lehet akár a kölcsönös kapcsolat megteremtésének, akár a véleménynyilvánításnak, és a csoportok kialakításának is. Emellett néha nyitott ajtót jelentenek a különféle típusú ragadozók számára.²⁴ A technika és az internet fejlődésével a bűnelkövetőknek is alkalmazkodniuk kellett a kialakult új helyzethez. Ez magával hozta a bűncselekmények „új generációját” is. Ezen bűncselekmények folyamatosan fejlődnek, és a jogalkotás, valamint a bűnüldözés sajnos nehezen tudja tartani velük a lépést. A kibertér, továbbá a különböző informatikai eszközök kiváló lehetőséget kínálnak, biztosítanak a szervezett bűnözés fejlődéséhez.²⁵

A közösségi média alig egy évtizedes múltja jelentős mértékben formálta át a társadalmakat. Annak definícióját ANDREAS KAPLAN és MICHAEL HAENLEIN is megalkotta. Ez alapján internetes alkalmazások olyan csoportja, amelyek a Web 2.0 ideológiai és technológiai alapjaira épülnek, és lehetővé teszik a felhasználók által generált tartalmak létrehozását és cseréjét.²⁶

²² NAGY ZOLTÁN ANDRÁS: Informatikai bűncselekmények. *Magyar tudomány*, 2001 (8), 946.

²³ PARTI KATALIN: A számítógépes bűnözés és az internet. In: IRK FERENC (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok*. 40. kötet. Budapest, Országos Kriminológia Intézet, 2003, 179.

²⁴ MYRIAM HERNANDEZ ALVAREZ: Detection of Possible Human Trafficking in Twitter. In: *2019 International Conference on Information Systems and Software Technologies (ICI2ST)*. Quito (Ecuador), Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), 2019, 187–191.

²⁵ GYARAKI RÉKA: A kiberbűncselekmények megjelenése és helyzete napjainkban – Különbös tekintettel a szervezett bűnözéssel kapcsolatos kérdésekre. In: MEZEI KITTÍ (szerk.): *A bűnügyi tudományok és az informatika*. Pécs–Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019, 83.

²⁶ ANDREAS KAPLAN – MICHAEL HAENLEIN: Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 2010 (1), 59–68.

BÁNYÁSZ PÉTER szerint leegyszerűsítve a közösségi média olyan oldalak és alkalmazások összessége, amelyben a tartalmat a felhasználók állítják elő (legyen szó videóról, bejegyzésről stb.), a szolgáltató csupán a keretet biztosítja.²⁷

3. GYERMEKKERESKEDELEM ÉS ÁLDOZATTÁ VÁLÁS

Az áldozattá válás okait, az áldozatok típusait egy külön fejezetben szeretném bővebben kifejteni. Jelen fejezetben azt vizsgálom, hogy melyek azok a kiszolgáltatottsági tényezők, amelyek a gyermekek áldozattá válásának főbb okai lehetnek. Általánosságban megállapítható, hogy emberkereskedelem áldozata bárki lehet, azonban vannak társadalmi csoportok, amelyek tagjai – nők, gyermekek, etnikai kisebbségek tagjai, fogyatékkal élők, úton lévő (migráns) gyermekek, különböző abúzusok túlélői –, akik sokkal magasabb számban válnak áldozattá. Az emberkereskedelmi hálózatok elsősorban a szociálisan és gazdaságilag hátrányos helyzetű családokat célozzák. A kereskedők egyik legsérülékenyebb célba vett körét a gyermekek alkotják. A szervezett bűnözői csoportok számos esetben azért a gyermekek kereskedelme mellett döntenek, mert könnyen toborozhatóak és gyorsan „cserélhetőek”.²⁸

Az áldozattá válás szoros összefüggésben van a korábban már említett célcsoportok családi hátterével, gyermekkorával, valamint az értelmi képességeivel is. Azok, akik csekélyebb szellemi képességgel rendelkeznek, könnyebben befolyásolhatóak az elkövetők által. Magyarországon ezen bűncselekmény különösen veszélyeztetett sértettjei elsősorban azok a fiatakorúak, akik nevelőintézetben, illetve állami gondozásban nevelkednek.²⁹

VIDRA ZSUZSANNA, BARACSI KITTI, KATONA NOÉMI és SEBHELYI VIKTÓRIA a gyermekkereskedelemnél az alábbi kiszolgáltatottsági tényezőket állapítja meg:

- kriminalizálódott környezet,
- diszfunkcionális családi háttér,
- állami gondozásban nevelkedő gyermekek,
- érzelmi kapcsolatoktól való „függőség” szerepe.³⁰

²⁷ BÁNYÁSZ 2015, 22.

²⁸ A Bizottság Jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről.

²⁹ DE COLL ÁGNES – TATÁR ERIKA: *Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium – Baptista Szeretetszolgálat, 2020, 22.

³⁰ VIDRA ZSUZSANNA – BARACSI KITTI – KATONA NOÉMI – SEBHELYI VIKTÓRIA: *Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés*. Budapest, Central European University, 2015, 170–179.

Hazánk az ember/gyermekkereskedelem vonatkozásában a tranzit országok között foglal helyet. Ez azt jelenti, hogy a bűncselekmény elkövetői hazánkon átutaztatják az áldozatokat annak érdekében, hogy elérjék a célországokat. Az emberkereskedelem az egyik legjövedelmezőbb személy elleni bűncselekmény. Áldozatai elsősorban kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek, de különösen veszélyeztetettek a hazájukat elhagyó külföldiek, közülük is főként a nők és a kísérő nélküli kiskorúak.³¹ Az emberkereskedelem és a migráció kapcsolata kétséget kizáróan megállapítható. Azok az emberek ugyanis, akik kénytelenek elhagyni a hazájukat – háborús helyzet, éhínség stb. – olyan kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, melynek következtében az emberkereskedők kiemelt célpontjává válnak. Ebben az esetben akár nemzeteken átívelő bűnszervezetekről is beszélhetünk, hiszen az áldozatok „A” országból – sokszor több országon keresztül – „B” országba történő eljuttatása lebukás nélkül, egy nagyon összehangolt munkát igényel, amely meglátásom szerint nem kivitelezhető egyetlen országból. A migráció vonatkozásában azonban meg szeretnék említeni még egy bűncselekményt, az embercsempészetet. Az embercsempészet esetében sokszor maguk az áldozatok fizetnek azért súlyos összegeket, hogy egy jobb élet reményében átcsempésszék őket főleg a fejlettebb nyugat európai államokba. Gyakorta előfordul, hogy a csempészés során olyan embertelen körülmények között tartják az embereket – étlen szomjan, kis helyekre bezsúfolva –, hogy a különböző betegségek, vagy éhezés hatására már az úton elhunynak, és el sem éri a célországot. Az utóbbi években az emberkereskedelem áldozatainak száma drasztikusan növekedett. Az illegális bevándorlás példátlan növekedésével, a háborúk, a gazdasági lehetőségek hiánya, a diszkrimináció és a nemi alapú erőszak további veszélyeknek teszi ki a kiszolgáltatott embereket. Különösen igaz azokban az esetekben, amikor a jogállamiság romlása lehetővé teszi az emberkereskedőknek, hogy büntetlenül folytassák tevékenységüket.³²

A korábban már említett Vidra Zsuzsanna, Baracsi Kitty, Katona Noémi és Sebhelyi Viktória szerzők a gyermekkereskedelem áldozatainak vonatkozásában a következő háttereket állapították meg:

- az áldozatok szocio-ökónómiai háttere;
- az áldozatok életkora;

³¹ BERKES MÁRTON – KIS-MOLNÁR FLÓRA – MARTON ANDRÁS – SZABÓ SZILVIA – WEIDINGER BRIGITTA: *Útmutató kiadvány az emberkereskedelem külföldi áldozatainak beazonosításához*. Vác, Duna-Mix Kft., 2017, 3.

³² CTED: Identifying and exploring the nexus between human trafficking, terrorism, and terrorism financing <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2019/02/HT-terrorism-nexus-CTED-report.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 10. 05.).

- az áldozatok etnikai, nemzetiségi profilja;
- az áldozatok nemi identitása.³³

A gyermekekre számos veszély leselkedik és itt sajnos nem csak azokra az atrocitásokra kell gondolnunk, amelyek a külvilágban érhetik őket. Napjainkban sajnálatos módon már az „otthon melegében”, valamint az iskolában is érheti őket erőszak, bántalmazás.

A gyermek kiszolgáltatottságának legfőbb kockázati tényezői kapcsolatban állnak szocioökonómiai státuszával, szocializációjával, társadalmi és kulturális környezetével. A szegénység – különösen a mélyszegénység – az egyik legjelentősebb tényező az áldozattá válásban, azonban az általában több kockázati faktor együttes hatásából fakad és nem kizárólag a nincstelenségből.³⁴

Azok a gyermekek, akik szegénységben és/vagy szegregált, gettó típusú településeken, illetve városok vagy falvak szegregált részein, valamint állami gondozásban élnek, nagyobb valószínűséggel esnek áldozatául a gyermekkereskedelemnek. A szegregált környezet, az állami gondozás, illetve a gyermekotthoni élet olyan közeget hoz létre, amelyben megsokszorozódik a gyermek áldozattá válásának valószínűsége. Azonban a kockázati tényezők (a gyermekbántalmazás, a szerhasználat, a diszfunkcionális családok stb.) ugyanúgy megtalálhatók a kevésbé szegregált és kevésbé elszegényedett környezetben is.³⁵

A következő alpontokban Vidra Zsuzsanna, Baracsi Kitti, Katona Noémi és Sebhelyi Viktória által meghatározott, a gyermekkereskedelem vonatkozásában releváns kiszolgáltatottsági tényezők kerülnek bővebb kifejtésre.

3.1. Kriminalizálódott környezet

A kriminalizáció szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy egy gyermek milyen körülmények között szocializálódik. A nyomortelepeken felnövekvő lényegesen nagyobb mértékben kerülnek összetűzésbe a törvénnyel, és magasabb számban kerülnek ki közülük az áldozatok is. A nyomortelepek szegénységének a mértéke egyenesen arányos azzal, hogy az ott élők milyen fokú erőszakra, agresszióra panaszkodnak. Minél szegényebb egy telep, annál jellemzőbb az erőszak jelenléte. A legnagyobb nyomorban élők körzetében jellemzőbb a lopás, illetve az ebből adódó konfliktusok és fordítva: minél alacsonyabb egy telep nyomormutatója,

³³ VIDRA-BARACSI-KATONA-SEBHELYI 2015, 179–182.

³⁴ VIDRA-BARACSI-KATONA-SEBHELYI 2015, 169.

³⁵ Ibid.

annál kevésbé jellemző rá, hogy az emberek lopásra tesznek panaszt.³⁶ Az átlagnál jelentősen nagyobb a nyomor és a szegénység azokon a telepeken, amelyekre az uzsorakamat felvétele utáni tartozások miatt kitörő verekedések jellemzőek. Előzőek alapján megállapítható, hogy a deviancia előfordulási gyakorisága a szegénység mértékének növekedésével egyenesen arányosan emelkedik.³⁷

A szegregált és mélyszegénységben élők kriminalizálódása jelentősen nagyobb számban történhet meg, mint a rendezett, „gazdagabb” környezetben élők között. A telepeken élők között megfigyelhető, hogy a társadalom egy része az ugyancsak ott élők sérelmére követ el bűncselekményeket. Ezek általában a kizsákmányolás valamely formáját jelentik, mint pl. prostitúció, uzsora bűncselekmény, kábítószer-kereskedelem. Az ember testi-lelki fejlődése nemcsak a személyiségtől, de a szociális környezettől is függő folyamat, így ezek mind-mind negatív hatással vannak egy gyermek fejlődésére.³⁸ Az uzsora bűncselekmények vonatkozásában megemlítenéd, hogy azon családokban, ahol az uzsora miatt eladósodás történt, a gyermekek jelentős mértékben válnak prostitúció, gyermekkereskedelem áldozatává. Ezekben az esetekben – ha a prostitúció példáját vesszük – az uzsorások a futtatók, akik a tartozás fejében – ami legtöbbször igen jelentős összeg – zsarolják az eladósodott családot azzal, hogy a lányukat elviszik prostituáltként dolgozni. A depriváltság következtében a patológiás és deviáns életformák állandósulnak. Ilyen körülmény a szülők tartós munkanélkülisége vagy az időszakos, alkalmi munkák elvégzése, a családi és/vagy a lakókörnyezetben mindennaposá vált kábítószer-használat és az egyéb bűnözői létformák, tevékenységek kialakulása.³⁹

A „gettókban” élők fokozottan vannak kitéve a mélyszegénységből és a szegregációból fakadó lélektani és fizikai tényezőknek, amelyek végső soron a deviancia az erőszak, és a kriminalizálódás lehetőségét is fokozzák. Kijelenthető, hogy az ilyen környezetben nevelkedő gyermekek egytől-egyig veszélyeztetettnek tekinthetők, még akkor is, ha a saját családjuk nem követ el bűncselekményeket. A gyermekek fejlődése során az őket körülvevő minták a meghatározóak, így, ha

³⁶ SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY: Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: VIRÁG GYÖRGY (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*. 47. kötet. Budapest, OKRI, 2010, 220.

³⁷ Ibid.

³⁸ VÖRÖS ERZSÉBET: Javaslat a fiatal felnőttek speciális csoportjának létrehozására. *Börtönügyi szemle*, 2009 (3), 107.

³⁹ ALACSONY ZSÓKA – FÖLDESI JUDIT: A szegregált oktatás és a kirekesztettség dimenzióinak kapcsolata a Hős utcai telepen. In: ANGYAL ÉMESE – FELLNER ZITA – KATONA ESZTER – KECSKÉS NÓRA – SZEITL BLANKA – VIGVÁRI ANDRÁS (szerk.): *Kötetlen. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete*. Budapest, ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium, 2016, 47.

nagyobb mértékben a bűnözés, a deviáns viselkedés az, ami körbeveszi nagyobb eséllyel válik később maga is bűnelkövetővé, hiszen ezt teszi magáévá, mint követendő példát.

3.2. Diszfunkcionális családi háttér

A család ősidők óta a társadalom alapegysége, a nemzetek fennmaradásának eszköze. A családnak ily módon alapvető jelentősége van az alkotmányjog számára is. Család sokféle együttélési formából létrejöhet. Családnak tekinthető egy gyermektelen házaspár vagy egygyermekes család, ahogy a nagyszülők és az unokák kapcsolata is önmagában, például a szülők halála esetén. Családnak tekinthető a testvérek kapcsolata, vagy más távolabbi rokonáról gondoskodó személyek egymás közti viszonya. A gyermek nemcsak vér szerinti, hanem örökbefogadott gyermek, a szülő pedig örökbefogadó szülő is lehet.⁴⁰

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy *„Magyarország védi a házasság intézményét, mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.”*⁴¹

A szegregált, elmaradott környezetben felnövő gyermekek jelentősebb nagyobb mértékben vannak kitéve annak, hogy gyermekkereskedelem áldozatává váljanak. Ennek egyik legfőbb tényezője, a családok alacsony státuszából fakadó diszfunkciók mind családi mind közösségi szinteken. Ezt tetézi a különböző problémákra adott intézményi válaszok hiánya.⁴² Fontosnak tartom megemlíteni azonban, hogy azon veszélyeztetettségi tényezők, amelyek az alacsonyabb státuszú családokra jellemzők, ugyan úgy előfordulhatnak a magasabb státuszú családoknál is. Példának okáért, azokban a családokban, ahol nagy anyagi biztonság van, azonban ennek megteremtése és fenntartása érdekében a szülők sokat dolgoznak, ami miatt nem jut annyi minőségi idő a gyermekkel való kapcsolat kiépítésére, gyakran előfordul, hogy az elveszett idő kompenzálása és a gyermek szeretetének a megvétele érdekében luxuscikkekkel és pénzzel halmozzák el a gyermeket. Azonban a szülői figyelem és szeretet hiánya, valamint az, hogy

⁴⁰ BÓDI STEFÁNIA: A család fogalma, belső viszonyai, és egyéb párkapcsolati formák alkotmányjogi megközelítése. *Jogelméleti szemle*, 2022 (3), 49.

⁴¹ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés.

⁴² Gyermekjogi Bizottság: 6. sz. általános kommentár: A származási országukon kívül tartózkodó, kísérő nélküli és felnőtt családtagjaiktól elszakított gyermekekkel való bánásmód, 2005. szeptember 1., CRC/GC/2005/6; az elismerésről szóló átdolgozott irányelv (19) preambulum-bekezdés.

ezekben a családokban sokszor nincs kontroll a gyermek cselekedetei felett, ezen gyermekek esetében is előfordulhat kriminalizáció. Természetesen itt nem arra kell gondolni, hogy prostitúció vagy gyermekkereskedelem áldozatává válnak, hanem arra, hogy drogfüggők lesznek, a nagy értékű autóikkal közlekedési baleseteket okoznak, illegális gyorsulásokon vesznek részt stb. Az ilyen családból származó gyerekek az iskolában is sokkal gyakrabban válnak bántalmazóvá, sokszor a saját gyengeségüket palástolva.

A veszélyeztetettség tényezői közé sorolandó a diszfunkcionális család, gyermekkori abúzus (sokszor ez egyet jelent a szexuális abúzzsal), valamint a szerhasználat. Például a szexuális abúzus – mint előzmény – sokkal erősebben korrelál a későbbi áldozattá válással, mint az anyagi depriváció.⁴³

Azok a gyermekek, akik diszfunkcionális családból származnak sokkal nagyobb eséllyel esnek emberkereskedők áldozatául, hiszen egy instabil, minden szeretetet nélkülöző környezetből könnyebben válik az ember áldozattá. Ezekben az esetekben sokkal egyszerűbb az áldozatok bizalmába férkőzni, hiszen ezek a gyermekek könnyen becsaphatóak, manipulálhatóak, főleg, ha mindezzel egy jobb jövő reménye sejlik fel. Ezeknél a gyermekeknél nem csupán az anyagi javak bírnak csábító erővel, hanem sokkal inkább egy szerető, elfogadó és támogató közeg ígérete is.⁴⁴

A veszélyeztetett kiskorúak száma folyamatosan növekszik. Azok a gyermekek, akik családon belüli erőszak áldozatául esnek, sokszor teljesen elvesztik a bizalmukat azokkal az emberekkel szemben is, akik valóban segítséget tudnának nekik nyújtani. Mindeközben a gyermekbűnözés és a gyermekprostitúció folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. A családon belüli erőszak vonatkozásában fontos elmondani, hogy itt nem „csak” a verbális, vagy fizikai bántalmazásokra kell gondolni. Nagyon magas számban jelenik meg a szexuális abúzus is. A gyermekvédelemben dolgozók elmondása alapján a lányok nagyobb számban esnek családon belüli szexuális abúzus áldozatává, de ez nem azt jelenti, hogy a fiúk teljesen védve lennének.

3.3. Állami gondozásban nevelkedő gyermekek

Ma Magyarországon a KSH adatai szerint a gyermekvédelmi szakellátásban 2023-ban összesen 23 815 gyermek részesült. Ebből 21 428 gyermek kiskorú.⁴⁵ Ezek a fiatalok vagy nevelőszülőknél, vagy gyermekotthonokban élnek. Gyermek-

⁴³ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHÉLYI 2015, 179.

⁴⁴ DE COLL–TATÁR 2020, 20.

⁴⁵ KSH: A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok (2010–2023). https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html.

otthonban, lakásotthonban, vagy nevelőszülőnél helyezik el azokat a tizenennyolc év alatti gyerekeket, akikről szüleik valamiért nem tudnak gondoskodni, akiket bántalmaztak, vagy akiket környezeti okok, illetve családtagjaik, vagy saját viselkedésük miatt a gyámhatóság jobbnak látott otthoni környezetükből kiemelni.⁴⁶

Magas azon gyermekek száma, akik még a gyermekvédelem „védőhálójából” is kiesnek és ezáltal emberkereskedők, szexuális ragadozók áldozatává válnak. Szakértői becslések alapján a gyermekkereskedelem legtöbb áldozata – különösen a prostitúcióban érintettek – az állami gondozottak köréből kerül ki.⁴⁷ Azok a gyermekek, akiket a saját családjukból emeltek ki – főleg kamasz és tinédzser korban –, gyakran erőszakként élik meg a hatóságok beavatkozását, és emiatt folyamatos szökésben vannak.

4. ÖSSZEGZÉS

Megállapíthatjuk, hogy a gyermekek életkoruknál és fejlettségükönél fogva sokkal nagyobb védelemre szorulnak. A szervezett bűnözéssel szemben a gyermekek egy kritikusan kiszolgáltatott csoportot alkotnak. Láthatjuk, hogy az áldozattá válás szempontjából több kiszolgáltatottsági tényező is szerepet játszik. Nem mindegy, hogy egy gyermek milyen családi háttérrel rendelkezik, mennyire veszi körbe kriminalizálódott környezet. Fontos kiemelni továbbá a közösségi média szerepét is. A digitalizáció korát éljük, ahol a legjelentősebb ismeretközlési csatorna a közösségi és elektronikus média, amelyen keresztül fontos felvenni a harcot az emberkereskedelem valamennyi megjelenési formájával szemben. Kiemelt jelentőségű az ismeretterjesztés az iskolákban. A kríziskezelő szakpszichológus hasznosnak tartaná továbbá pszichodramatikus eszközök segítségével videó formátumban bemutatni olyan élethelyzeteket, amelyeket az áldozati és szakértői interjúkon keresztül hallhatnánk.⁴⁸

A gyermekkereskedelem egyik hatékony megelőzési módja a kiszolgáltatottsági tényezők visszaszorítása. Ilyen lehet a gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése céljából a családok szociális, gazdasági helyzetének javításától, a munkahelyek teremtésétől kezdve az oktatási, nevelési feladatok ellátásáig. A családokkal és gyermekekkel foglalkozó szakemberek feladata elsőként a családi és társadalmi erőforrások feltárása, a meglévő családi funkciók támogatása, javítása,

⁴⁶ VARGA ÉVA FLÓRA: *Szökésben - A gyermekvédelmi rendszerből el-eltűnő gyerekek*. <http://www.csagyi.hu/hirek/item/914-szokesben-a-gyermekvedelmi-rendszerbol-el-eltuno-gyerekek> (Letöltés ideje: 2024. 10. 09.).

⁴⁷ VIDRA-BARACSI-KATONA-SEBHELYI 2015, 178.

⁴⁸ Trauma Központ: *Az emberkereskedelem Magyarországon* – Traumaközpont.

a szülői kompetenciák növelése. Amennyiben a családok – akár átmenetileg, vagy akár hosszú távon – nem képesek ezeket ellátni, akkor feladataikat a megfelelő intézményeknek, szolgáltatásoknak, karitatív szervezeteknek kell átvenni.⁴⁹

A veszélyeztetett családok korai kiszűrése és segítése meghatározó fontosságú, ebben rendkívül fontos szerepe van a védőnőknek, a gyermekorvosoknak, a pedagógusoknak, a szociális szakembereknek. A sikeres megelőzési stratégia alapját a gyermekbántalmazás és elhanyagolás esetében a család és a gyermekorvos közti bizalmas jó kapcsolat, valamint az együttműködő szakemberek közötti korrekt, összehangolt és hosszú távra megtervezett munkakapcsolat képezi.⁵⁰

IRODALOMJEGYZÉK

- ALACSONY ZSÓKA – FÖLDESI JUDIT: A szegregált oktatás és a kirekesztettség dimenzióinak kapcsolata a Hős utcai telepen. In: ANGYAL EMESE – FELLNER ZITA – KATONA ESZTER – KECSKÉS NÓRA – SZEITL BLANKA – VIGVÁRI ANDRÁS (szerk.): *Kötetlen. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete*. Budapest, ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium, 2016.
- BALOGH ÁGNES: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA – KARSAI KRISZTINA – FANTOLY ZSANETT – JUHÁSZ ZSUZSANNA – SZOMORA ZSOLT – GÁL ANDOR (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, 53–61.
- BÁNYÁSZ PÉTER: A közösségi média, mint a nyílt forrású információszerzés fontos területe. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2015 (2).
- BERKES MÁRTON – KIS-MOLNÁR FLÓRA – MARTON ANDRÁS – SZABÓ SZILVIA – WEIDINGER BRIGITTA: *Útmutató kiadvány az emberkereskedelem külföldi áldozatainak beazonosításához*. Vác, Duna-Mix Kft., 2017.
- BÓDI STEFÁNIA: A család fogalma, belső viszonyai, és egyéb párkapcsolati formák alkotmányjogi megközelítése. *Jogelméleti szemle*, 2022 (3).
- DE COLL ÁGNES – TATÁR ERIKA: *Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium – Baptista Szeretetszolgálat, 2020.
- GYARAKI RÉKA: A kiberbűncselekmények megjelenése és helyzete napjainkban – Különös tekintettel a szervezett bűnözéssel kapcsolatos kérdésekre. In: MEZEI KITTÍ (szerk.): *A bűnügyi tudományok és az informatika*. Pécs–Budapest, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019.

⁴⁹ KOVÁCS ZSUZSANNA – SCHEIBER DÓRA – HERCZOG MÁRIA (szerk.): *Gyermekbántalmazás és elhanyagolás*. <https://www.antsz.hu/data/cms44879/BantaI.pdf>. (Letöltés ideje: 2024. 10. 10.).

⁵⁰ Ibid.

- MYRIAM HERNANDEZ ALVAREZ: Detection of Possible Human Trafficking in Twitter. In: *2019 International Conference on Information Systems and Software Technologies (ICI2ST)*. Quito (Ecuador), Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), 2019, 187–191.
- ANDREAS KAPLAN – MICHAEL HAENLEIN: Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 2010 (1), 59–68.
- KOVÁCS ZSUZSANNA – SCHEIBER DÓRA – HERCZOG MÁRIA (szerk.): Gyermekbántalmazás és elhanyagolás. <https://www.antsz.hu/data/cms44879/BantaI.pdf>.
- NAGY ZOLTÁN ANDRÁS: Informatikai bűncselekmények. *Magyar tudomány*, 2001 (8).
- NAGY ZOLTÁN: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In: TÓTH MIHÁLY – NAGY ZOLTÁN (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris, 2014.
- PARTI KATALIN: A számítógépes bűnözés és az internet. In: IRK FERENC (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok*. 40. kötet. Budapest, Országos Kriminológia Intézet, 2003.
- PAIS ELLA REGINA: *Alapvetések a Z generáció tudomány-kommunikációjához – tanulmány*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2013.
- SOLT ÁGNES – VIRÁG GYÖRGY: Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: VIRÁG GYÖRGY (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*. 47. kötet. Budapest, OKRI, 2010.
- VARGA ÉVA FLÓRA: Szökésben – A gyermekvédelmi rendszerből el-eltűnő gyerekek. <http://www.csagy.hu/hirek/item/914-szokesben-a-gyermekvedelmi-rendszerbol-el-eltunogyerekek> (Letöltés ideje: 2024. 10. 09.).
- VIDRA ZSUZSANNA – BARACSI KITTÍ – KATONA NOÉMI – SEBHELYI VIKTÓRIA: *Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, kolduttatás és zsebtolvajlásra kényszerítés*. Budapest, Central European University, 2015.
- VÖRÖS ERZSÉBET: Javaslat a fiatal felnőttek speciális csoportjának létrehozására. *Börtönügyi szemle*, 2009 (3).
- ZSIRAI LILLA: A gyermeki jogok védelmének kihívásai egy digitalizált világban. *Studia Iuris*, 2024 (2).